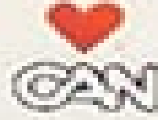
BÜYÜK YOLCULUK

Jorge Semprun

Türkçesi
NEDİM GÜRSEL

BÜYÜK YOLCULUK

Jorge Semprun

ÇAĞDAŞ DÜNYA YAZARLARI

1. basım : 1977, Milliyet Yayınları
(Ölüme Yolculuk adıyla)
2. basım : 1985, Can Yayınları

Özgün adı :
Le Grand Voyage

Bu kitap, 1985 yılında,
İstanbul'da Amaç Basımevi'nde
dizilip basıldı.

BÜYÜK YOLCULUK

Jorge Semprun

Türkçesi:
NEDİM GÜRSEL

Kitabın sonunda Nedim Gürsel'in
Jorge Semprun'la yaptığı konuşmayı
bulacaksınız

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.
Ankara Caddesi 40, Kat 2, Cağaloğlu . İstanbul
Telefon : 528 61 13

BİLİNMEYEN BİR ÜNLÜ

Uğur Kökden

İşte, ikinci kez, Büyük Yolculuk Türk okurunun eli altında[1]. Ama, bu arada neler oldu? Hangi sular aktı, köprülerden? 1980'de yayımlanan, ayrıntılı karşı-anılarında (Güzel Bir Pazar), yazar, «Büyük Yolculuk basılıyordu,» diyor, «Soljenitsin'in İvan Denisoviç'in Yaşamında Bir Gün adlı öyküsünü okuduğum zaman... Kendi kendime, bu kitabı —Büyük Yolculuk— yeniden yazmalıyım, dedim.» Gerçekten, bir kez daha, bir başka açıdan yazıyor. Ama, aynı imza altında, bir başka insan, bir başka öykü yazmış oluyor: Güzel Bir Pazar.

Kimdir, şu halde Jorge Semprun? Günümüzde kim, bir zamanlar kimdi?

Bir «İspanyol Kızılı»? On altı yaşında, Fransız Direniş Hareketi'nin bir üyesi? Hafif silahlar ve patlayıcı madde uzmanı. Savaş adı: Gérard. Gérard Sorel. Bahçıvan. Felsefe öğrenimi yapan bir öğrenci. Joigny (Yonne İli, Fransa)'de tutuklanmış, Bourgogne Makileri'nden gelerek Auxerre ve Dijon Cezaevlerini tanımış, sonunda Gestapo eliyle «büyük yolculuk»a çıkarılan bir İspanyol genci? Ardından, Thüringen Ormanları içine yerleşmiş Buchenwald Çalışma Kampı. 40 numaralı Blok. Ve, kısa bir tanımlamayla, yalnızca bir numara: 44 904. Bir de, göğüs üstüne dikilmiş, kırmızı üçgen kumaş parçası, yani siyasal suçlu ve kocaman bir «S». İspanyol.

Ya da, Federico Sanchez. Irkının ve dilinin en sıradan, ortak ve parıltısız iki adını bir araya getiren bir kimlik. Ama, öteki anlamı, İspanyol Komünist Partisi yöneticisi. Merkez Komitesi üyesi. Ancak, bir kod adı: Federico Sanchez. Buradan geliyor, 1977'de Madrid'de basılan ve büyük yankılar yaratan siyasal anıları: Federico Sanchez'in Özyaşamöyküsü.

Sanchez de, tıpkı Camille Salagnac gibi bir ad. Paris'ten Cenevre'ye, eski bir kamp arkadaşıyla birlikte, onun kullandığı arabada gittiği halde kendini ona tanıtma yetkisi olmayan bir «üst düzey» Parti sorumlusu. Belki de, Ramon Barreta. Çocukluğun sona erdiği ve gerçek sürgünün başladığı bir sınır olan Cenevre kentindeki sahte Uruguay yurttaşının kimliği.

Ya da, ülkesinde «gizli» yaşayan bir İspanyol yurttaşı: Rafael Bustamante. Adres: başkentin varoşları, Vintas Kadınlar Cezaevi'nin iki adım ötesi. İnşaatlarda iş aramak amacıyla köylerden gelmiş tarım işçilerinin oturduğu bir bölge: Concepcion-Bahamonde Sokağı, numara 5, Madrid. Metro istasyonu, Goya. Bir önceki de olabilir, güvenlik önlemleri açısından. Partili karı-koca Maria ve Maniolo Azaustre'lerin evi. Mauthausen

Kampı'ndan gelen İspanyol şoför.

Hiçbiri değilse, bir başka sıradan kod adıyla Diego. Ünlü Savaş Bitti filminin kahramanı, devrimci İspanyol Cumhuriyetçisi. Öteki deyişle bir «profesyonel».

İki dilde de yazan Semprun, kişiliği ve yaşamıyla çağımızı temsil eden sayıları gittikçe azalmış o insanların kumaşından. Bir tanık değil, yazdıkları «öznel» bir tanıklık bile olsa. Saint-Exupéry gibi, o da sessiz ve edilgen tanıklıktan nefret ediyor. Tersine, yanlış-doğru seçimleriyle etkin biçimde çağına katılan birisi.

Jorge Semprun'un çocukluğunu İç Savaş damgaladı. İspanyol İç Savaşı. Daha doğrusu, savaş, onun çocukluğunun dünyası üstünde patlamıştı. On üç yaşa varmadan dışarıdan dayatılan bu seçim, sonunda, tüm bir yaşamı etkiledi. Gérard'ı —öteki adıyla Semprun'u— İç Savaştan Bayonne'dan Cenevre'ye (sürgünün uzun uykusuz gecesinin başladığı kent), Amsterdam'a, oradan Direniş'e, Makiler'den Buchenwald'e; sonra kamptan yeniden Paris'e, Madrid'e, Roma, Prag ve Moskova'ya götüren bir yaşamın tutku, kaygı ve bilinmezlerle dolu menderesleri. Sonunda, ırmağın ötesinde ve yatağın dışında insanın kendini buluvermesi: Nisan 1964. Önce, Yürütme Komitesi üyeliğinden geçici uzaklaştırma; sonra da, Merkez Komitesi'nin bu kararı onaylaması. Parti'den atılış. Öngörülebilenin gelip çatışı. Böylece, eylemin bittiği yerde yazının başlaması.

Acaba, siyasetle yazın arasında bir ayırım yapılabilir mi? Edebiyat çalışması bir bakıma hayal gücüne doğru bir kaçışsa, temelde siyaset de «gelecek» yönünde —üstelik hayal gücünün yardımı olmaksızın— gerçekleştirilemeyecek bir izdüşüm değil mi?

Ama, burada sözkonusu olan —el altındaki verim—, hayal gücüne karşı belleğin zaferi! Büyük Yolculuk!

Herhalde bu yüzden, Büyük Yolculuk, yazarın özyaşamöyküsünün izlerini ağırlıklı ölçüde ve umutsuzca içinde taşıyor. Gene bu yüzden olsa gerek, yazar, Gérard'ı «benim ikiz kardeşim» diye tanımlıyor. Ama, Büyük Yolculuk'un ağır basan özelliği, yaşanan öykünün olaylar küllendikten, bulanık akan sular durulduktan sonra —yani, yirmi yıl geçince— yazılmış olması. Zamanın damıttığı, acıların geçen zamanla saydamlaştığı, soyutlaştığı anılar, onlar. Bir çeşit, geçmişe dönük bir iç dikkat!

Semprun'da siyasal eylem ve yazı, kimi öteki yazarlarda —Vittorini, Exupéry, Malraux, Conrad, bir ölçüde Hemingway, Caldwell, Malaparte ya da Koestler'de örneğin— görüldüğü gibi birbirini bütünler; zenginleştirir. Bir anlamda ise, bir içiçe geçiş sergilenir. Çünkü, bu yazarlara göre, insan ancak yaptığıyla tanımlanabilir. Düşünce ve serüven, onların yaşamını yaptı ve yıktı.

Senaryoları (Savaş Bitti, «Z» , İtiraf, Güney Yolları), roman, öykü ve anılarıyla, Semprun'un yapıtlarında baskın tek bir tema var: siyaset. Bir yazgı haline dönüşen

siyaset. Tek sabit, o. Napolyon'u bir kez daha —çağdaş anlamda— doğrular, Semprun: «Şimdi trajedi, siyasettir!» İnsanlar üstünde felsefi bir etkinlikte bulunmak!..

1936 yılında on üç yaşına bile henüz basmamış bir çocuk, daha önce başlayan genel grevler dolayısıyla bir ölçüde hazır bile olsa, beklenmedik bir iç savaş önünde neler duyar? Ona nasıl katlanır? Dahası, savaş kendi acı gerçeğini o yaşta bir çocuğa nasıl kabul ettirebilir?

Gerçi, 19 Temmuz, yazarın kendi deyimiyle, onun için ergenliğe geçişin pek çok sorununu bir vuruşta çözüp atmıştı. Ancak, yerine hep daha ağırlarını getirdi. Bir vatanı, bir aileyi ve bir kültür evrenini elinden koparıp alarak. Tüm bir yaşama kırmızı mührünü basarak. Tıpkı ilk gençliğinin İkinci Dünya Savaşı (Direniş ve Buchenwald), olgunluk yıllarının Soğuk Savaş dönemi ve de Franco iktidarıyla etkilenmesi gibi.

Kuşkusuz, gözlemci ve tanığı «tatilde»ki bir çocuk bile olsa, İç Savaş son decece önemli bir deneyim. Asi Generaller'in Cumhuriyet'e karşı ayaklandığı günlerde, yazar babasıyla birlikte Bilbao'da, özerk Bask bölgesinde; başka bir deyişle, her yerden önce, birlik ve dayanışma içinde silaha el atmış bir halkın hareket içinde olduğu topraklarda. İşte, o günlerden geride, öncelikle kitlesel başkaldırının anısı kalıyor bellekte. Tarihin bir bunalım dönemi: hilesi ve şiddetiyle, çelişkileri, başarısızlıkları ve tüm nedenleriyle.

Nazi işgali altındaki Fransa'da, Direniş Hareketi'ne katıldığı sırada Semprun bir partiliydi; Komünist Partisi üyesiydi. Aslında, Direniş, onun için, İspanya İç Savaşı'nın bir uzantısı olmuştu. Çünkü, ortadaki aynı düşmandı: yani, faşizm ve aynı düşman karşısında aynı güçler yer alıyordu. Faşizm, Semprun'un gözünde, her şeyden önce yaşanan bir deneyimdi. Yakın ve fizik bir gerçek. Acı, somut, elle tutulan yaşamın ta kendisi... Gerçi, ideolojik irade onu Direniş'e götürmüştü; ama, felsefe öğrenimi, Hegel aracılığıyla genç öğrencinin Marx'ı keşfetmesine yol açmıştı. Böyle bir yol, az rastlanan yöntem, bir seçimdi elbette.

Partili geleceğine karşın, katolik ve büyük burjuva —İspanya'nın yerleşmiş, gelenekselleşmiş burjuvazisi anlamında— bir aileden gelmekte. Babası bir hukuk (felsefesi) profesörü, sözcüklere ve söze yatkın bir aydın çevrenin temsilcisi; aynı zamanda, bir şair ve denemeci. İç Savaş'la birlikte, «Cumhuriyetçiler safında yer almış, yasal hükümeti asi orduya karşı savunan ve böylece liberal geleneği ve aydın dürüstlüğünü sürdüren bir insan. Buna karşılık anne, «siyasal bağlanma»yı daha ileri götürmüş bir başka «tutucu» çevrenin insanı: Cumhuriyet Hükümeti'nin İçişleri Bakanı Miguel Maura'nın kız kardeşi. Maura, o tarihlerde Krallık Cezaevinden çıkarak bakanlık koltuğuna oturan Devrimci Komite üyelerinden biri. Ne var ki, aile İspanyol aristokrasisiyle bile yakın bağların sahibi ve Halk Cephesi deneyiminin (1936) içinde.

Bu nedenle, İç Savaş'ın içinde, 1937 başlarında, baba, İspanya'dan Fransa'ya, oradan

—Cumhuriyet Hükümeti'nin İşgüderi olarak atandığı— Hollanda'ya geçer. 1939'a dek.

Sürgünün ve Hollanda yıllarının izleri, neden sonra, geçmişi gösteren bir saat gibi, yazarın ilk romanında (Ramon Mercader'in İkinci Ölümü) özellikle aydınlık satırlar biçiminde su yüzüne yeniden çıkar; İspanya'dan, Akdeniz'den ve sıcaktan gelen casusun öyküsünde.

Ne var ki, Semprun'un yazarlık yaşamının ilk ürünü, 1960-61 yılları arasında, yeraltı yaşamı sırasında, Madrid'de yazılmış olan bir uzun öykü: Büyük Yolculuk. Paris'te, Henri IV Lisesi öğrencisi, 16 yaşında bir yabancı (İspanyol)'nın kolayca karşılaştırması yapılamayacak deneyimi. Yazarın sözcüklerinin yapıtına getirdiği tanım olağandışı bir ilginçlik taşımakta: «...bir başkası makinanın başına geçmiş, benim yerime sanki o yazıyordu.» Bu durum, acaba belleğin o anılardan hiç kopmadığını, kopamayacağını mı gösteriyor?

Aslında, yıllar sonra, yazar. Güzel Bir Pazar adlı son kitabıyla geçmişin küllerini belirli bir amaçla, yeniden ve bile-isteye karıştırır. Çekici bir kış günü, Weimar'ın uzak ve yakın geçmişinde özel bir gezintiye çıkar. Bir zamanlar Goethe ile Eckermann'ın söyleştiği karlı kayın ormanına —Buchenwald— geri döner. Çalışma Kampı'ndaki Falkenhof Villası'nda alıkonan özel tutukludan, Leon Blum'dan sözeder. Yazgının nasıl bir cilvesidir ki, bu «konukluk»tan kırk iki yıl önce, eski Fransız Başbakanı, Kampın kurulduğu Ettelsberg'i yer olarak seçen Goethe'nin Eckermann'la Yeni Konuşmaları denemesini yazan, insandır.

Görkemli, «mucizevi ölçüde güzel kayın ağacı»nın altında, eski bir kamp tutuklusunun —savaş adı: Gérard— yazgısı, böylece ikinci kez kalıba dökülür; renklenir, başka bir sese ve canlılığa kavuşur. Aslında bu, Jorge Semprun'un ikinci ve son «büyük yolculuğu»dur. Çünkü, Büyük Yolculuk ile Güzel Bir Pazar'ı, birbirinden ayıran doldurulmaz bir uçurum vardır ortada: 1964 yılı sonbaharı. Parti'den atılış. Siyasetin dışına itilme. Yazarın, kendi deyimiyle, «ne pişman olacağı ne umut edeceği bir şeyi vardır artık.»

Güzel Bir Pazar, belki, Malraux'nun yazdıkları gibi bir karşı-anılar derlemesi. Bir sorgulama: yaşamın, verilen kararların, yapılan seçimin. Ya da bir savunma! Sınırlı ve ölçülü bir iç döküş: aynı anda geçmişi hem kabul etmek hem yadsımak. Hem eleştirmek, hem de ona sahip çıkmak.

Bir yönden de, daha önceki yapıtların mutfağı. Çağrışımlarla sık sık önü kesilen, tarihsiz ve talihsiz bir günlük: Büyük Yolculuk'un Ramon Mercader'in İkinci Ölümü'nün, Sanchez'in Özyaşamöyküsü'nün adı konulmamış günlüğü.

Aslına bakılırsa, Güzel Bir Pazar, Büyük Yolculuk' un bir çeşit gizemli maymuncuğu. Ne var ki, İkincinin yazılışı sırasında onun satırlarına, mürekkebine sinen içtenliğe ve masumluğa Güzel Bir Pazar'da rastlanmaz. Bu anıların derin sularına indikçe, tabandaki nice ayak iziyle kıpırdayan balçık, birikmiş hınç ve isyan yüze doğru çıkar. Görüşü engeller.

Kısar ve öznelleştirir.

Acılara karşı en etkili umar, unutmak değil mi? Unutmak istemek? Oysa, bellek, Luna Park'ta çocukların bindiği oyuncak atlara benziyor. Dönüyor, başlangıç noktasına geri geliyor. Kimi kez, daha da geriye. Yazgının karşı konulabilir oyunu, herhalde.

Büyük Yolculuk'un bitmeyecek görünen uzun saatleri içinde gecelerin kımıldattığı ve geceleri sürükleyip götüren düşünceler. Gérard'ın —öbür adı Semprun— yıllar sürecek bu uzun susuşta karşılaştığı canlılar, «Semurlu Delikanlı» gibi arkada bıraktığı ölüler, yitirdiği umutlar, yoldaşlarının terkettiği ya da onun terkettiği hayaller.

Öykünün ana kişisi Gérard, belli bir kültür çerçevesi içinde yer almış bir aydındır; tıpkı, Semprun'un öteki yapıtlarında da görüldüğü gibi. Lucaks'ın Tarih ve Sınıf Bilinci'ni okur, almanca. Yıllar önce, benzer şekilde, yazarın Auxerre Cezaevinde Varlık ve Hiçlik'i okuması gibi. Varlık ve Hiçlik!

JAIME'ye
on altı yaşında olduğu için

I

Vagonda üstüste yığılmış gövdeler, sağ dizimde dayanılmaz bir acı var. Gündüzler, geceler. Geceleri, gündüzleri saymaya zorluyorum kendimi. Böylece belki her şey biraz daha açıklık kazanır. Dört gün, beş gece. Ya yanlış saydım ya da gündüzler gece oldu. Geceler hep fazla çıkıyor; satılık gecelerim var. Bir sabah, hiç kuşkusuz bir sabah başladı bu yolculuk. Bütün gün sürdü. Sonra bütün gece. Vagonun alacakaranlığında başparmağımı kaldırıyorum. Etti bir gece. Sonra ertesi gün. Henüz Fransa'daydık, tren şöyle bir kımıldadı. Nöbetçilerin çizme şakırtılarının dışında başka sesler, kimi zaman da trenyolu işçilerinin bağrışmalarını duyuyorduk. Umutsuzluk içinde geçti, unut o günü. Bir başka gece. Alacakaranlıkta ikinci parmağımı kaldırıyorum. Üçüncü gün. Bir başka gece daha. Sol elimin üç parmağı havada duruyor. Demek dört gün üç gece. Dördüncü geceye, beşinci güne doğru ilerliyoruz. Beşinci geceye, altıncı güne doğru. Ama ilerleyen biz miyiz? Üstüste yığılmışız, kımıldayamıyoruz bile. İlerleyen biz değiliz, gece. Dördüncü gece gelecekteki devinimsiz gövdelerimize doğru ilerliyor. Kahkahayla gülmeye başlıyorum; gerçekten de Bulgarların Gecesi olacak.

«Yorma kendini,» diyor delikanlı.

Çığlık ve vuruşlar altında Compiègne'den trene binerken o itiş kakışta yanımdaydı. Bütün yaşamı boyunca bu işi yapmış gibi bir hali var. Kendinden başka yüz on dokuz kişinin daha bulunduğu kapısı sürgülenmiş bir yük vagonunda yaşamı boyunca yolculuk etmiş sanki. «Pencere!» dedi kısaca. Üç adımda üç dirsek darbesiyle dikenli telle örülmüş deliklerden birine dek yol açtı.

«Önemli olan soluk almak, anlıyor musun, soluk alabilmek.»

«Gülüyorsun da ne oluyor,» diye söyleniyor delikanlı, «boşuna yorgunluk.»

«Önümüzdeki geceyi düşünüyordum,» diye karşılık veriyorum.

«Ne budalalık! Geçmiş geceleri düşünsene.»

«Başkalarına akıl vermede üstüne yok galiba.»

«Hastir ordan.»

Dört gün üç gecedir kiremitler gibi böyle içiçeyiz. Dirseğim midesinde, dirseği kaburgalarımda. İki ayağını birden vagonun döşemesi üstüne iyice koyabilmesi için benim tek ayak üstünde durmam gerekiyor. Baldır kaslarımı biraz gevşetmek için ben aynı şeyi

yapınca bu kez o tek ayak üstünde dineliyor. Böylece birkaç santim yer kazanıp sırayla dinleniyoruz.

Çevremizde, biri yıkılınca şaşkınlıktan itişip kakışan, güçlükle soluk alıp veren bir yığın insan. Vagonun önünde yaptıkları sayımda yüz yirmi kişi olduğumuzu görünce sırtımdan soğuk bir ter boşanmıştı. Korktuğum kadar varmış.

Gözlerimi kapayıp açıyorum. Düş değil, gerçek.

«Bak, görüyor musun?» diye soruyorum bizim delikanlıya.

«Ne var, kırlık bir yer işte!»

Gerçekten de öyle, bildiğimiz kırlar. Tren bir tepede yavaşça ilerliyor. Kar yağmış. Yüksek çam ağaçları, külrengi gökyüzünde sakin dumanlar var.

Bir süre bakıyor.

«Moselle Vadisi bu.»

«Nerden bildin?»

Düşünceli düşünceli süzüyor beni, sonra omuz silkiyor.

«Başka nerden geçecektik ki!»

Delikanlı haklı. Bilmem hangi cehenneme gitmek için başka nereden geçecektik. Gözlerimi kapıyorum. İçimde yavaştan bir ezgi: Moselle Vadisi. Ben alacakaranlıkta yitip gitmişken yavaşça kararan bu kış ikindisinde ansızın yeniden düzene giriyor evren. Haritada, atlaslarda Moselle Vadisi diye bir şey olmalı. IV. Henri Lisesinde coğrafya öğretmeniyle dalga geçerdik. Ama Moselle adı herhalde oradan aklımda kalmamıştır. Bir kez olsun coğrafya dersine çalışmadım çünkü. Bouchez bana çok kızardı. Felsefede sınıf birincisi coğrafyaya ilgi duymasın, olacak şey mi? Felsefeyle coğrafya arasında hiçbir ilişki yoktu elbet, ama yine de Bouchez bana çok kızardı. Şu Orta Avrupa'daki trenyolları hikâyesi yüzünden aramız iyice açılmıştı. Ödev kâğıdıma uydurma adlar yazmıştım. Tren adları bile vardı. Anımsıyorum. «Armonika Zug» adını koymuştum birine. Ödevime «Başarılı. Ama yalnızca kişisel anılara dayanılarak hazırlanmış,» diye yazmıştı. Sınıfta ödevleri dağıtırken herkesin içinde Orta Avrupa'ya hiç gitmediğimi söyleyivermiştim ben de. Orta Avrupa üstüne en küçük bir bilgim yoktu. Barnabooth'un yolculuk günlüğünden yararlanmıştım o kadar. Yoksa A.O. Barnabooth'u tanımıyor musunuz Bay Bouchez? Doğrusunu söylemek gerekirse, tanıyıp tanımadığını hâlâ bilmiyorum. A.O. Barnabooth. Birden öfkelenmiş, beni disiplin kuruluna vermeye kalkmıştı.

İşte Moselle Vadisi. İçime yavaştan dolan karanlığın tadını çıkarmak için gözlerimi kapıyorum. Dışarda, kar altında duran Moselle Vadisinin gerçek oluşunun tadını çıkarıyorum. Kış göğünde devinimsiz duran dumanların, şirin köylerin, yüksek çamların, bu külrengi manzaranın gözkamaştırıcı gerçekliğinin tadını. Gözlerim kapalı, kendimi mümkün olduğu kadar uzun süre bakmaya zorluyorum. Tren tekdüze dingil sesleri çıkararak yavaşça gidiyor. Birden düdük çalıyor sonra. Bu düdük sesi, yüreğim gibi mutlaka kış

manzarasını da yırtmıştır. Manzarayı ansızın yakalayabilmek için birden gözlerimi açıyorum. Orada işte! Yapacak hiçbir işi olmadığından karşıda öylece duruyor. Burada, geleceğin cesetleriyle dolu bu vagonda ayakta dururken ölüversem, o yine yerinde kalacak. Ölü bakışımın karşısında, Breughel'in bir kış tablosu gibi cömert, Moselle Vadisi bütün güzelliğiyle yerinde duracak. Hepimiz ölebiliriz. Ben, Semur-en-Auxoislı delikanlı, az önce uluyan yaşlı adam —yanındakiler tepeledi herhalde, artık sesi çıkmıyor— hepimiz ölebiliriz. Ama biz ölsek bile kış manzarası ölü bakışlarımızın karşısında, olduğu yerde kalacak yine. Gözlerimi kapayıp açıyorum. Yaşamım, Moselle Vadisini örten perdeyi önümden kaldıran, gözkapaklarımdaki bu çırpınıştan ibaret. Yaşam beni bırakıp gitti, artık bu kış vadisinin üstünde süzülüyor. Kışın ayazında bunca yumuşak, bunca ılık duran Moselle Vadisinden başka bir şey değil yaşam.

«Ne rolü oynuyorsun?» diye soruyor Semurlu delikanlı. Dikkatle bana bakıyor, anlamaya çalışıyor.

«İyi hissetmiyor musun kendini?»

«Yok canım,» diyorum, «neden iyi olmayacakmışım?»

«Kız gibi göz kırpıyorsun da!»

Bırakıyorum konuşsun, dikkatimi dağıtmak istemiyorum. Tren toprakla doldurulmuş tepenin yamacını dönüyor. Birden önümde açılıveriyor vadi. Kendimi bu yatıştırıcı mutluluktan kurtarmalıyım. Moselle, bağları, karın örttüğü asma yapraklarıyla, kar altında kalmış bağ köyleriyle gözlerimden içeri giriyor. Burnundan çıkarmak diye bir deyim vardır Fransızca'da, pek hoşuma gider. Canınızı sıkan şeyleri, size göz açtırmayan insanları iğretileme yoluyla burnunuzdan çıkarıp atarsınız böylece. Her şey benim dışımda yeniden var oluyor; içimden attığım, aşınmış, dışa düşünce bayağılaşan bir yığın nesne. Burun deliklerim beni ölçü tanımaz bir gururdan kurtarıp kendini egemen sanan bir bilincin simgesine dönüşüveriyor. Ya o kadın, o dost, o ezgi? Hiçbiri yok artık. Bütün bunlardan sözetmek boş. Hepsi burun deliklerimden dışarı! Ama Moselle Vadisi başka. O gözlerimden içime doluyor şimdi, bakışımı kaplıyor. Bir sünger gibi yavaşça akan sularla örtüyor ruhumu. Gözlerimden girip bütün varlığımı sularla kaplayan Moselle'den başka bir şey değilim ben. Bu yabanıl mutluluktan kendimi uzaklaştırmamalıyım.

«Bu yörede iyi şarap yapılır,» diyor Semurlu delikanlı.

Konuşalım istiyor. Belki şu anda Moselle Vadisinde boğulduğumu anlamadı, ama sessizliğimin altında karanlık bir şeyler olduğunu seziyor. Ciddi olalım istiyor delikanlı. Öyle ya, Almanya'da bir toplama kampına götürülüyoruz, şaka değil! Moselle Vadisinin karşısında budalaca göz kırpmak için ortada hiçbir neden yok. Onun yaşadığı yerler de bağlık bahçelik. Bu yüzden ince karın altında yatan asma dallarına tutunmaya çalışıyor. Bağ yakından tanıdığı, ciddi bir şey.

«Şimdi bir beyaz şarap olsa!» diyor. «Ama yine de bizim şabli'nin[2] üstüne yoktur.»

Belli, öç alıyor. Moselle Vadisi kollarıyla sımsıkı sarmış bizi. Bu vadi bir sürgün kapısı, dönüşü olmayan bir yol. Olsun! Yine de şablinin yanında buranın beyaz şarabı hiç kalır. Bir bakıma kendini avutuyor böylece. Şabliden sözedelim istiyor. Ona şabliden sözetmeyeceğim. Belki sonra bunu da konuşuruz, ama şimdi değil. Ortak anılarımız olduğunu, birbirimizi tanımamakla birlikte bir gün karşılaşmış olabileceğimizi biliyor. Bıçkı atölyesine yapılan o zorlu baskından sonra, Julien'le birlikte Semur'daki çetelere silâh götürdüğümüzde aralarındaymış. Ortak anılarımızı canlandıralım istiyor. Bağlar gibi, bağda çalışmak gibi ciddi anılar bunlar. Sağlam anılar. Kimbilir, ansızın yalnız kalıvermekten korkuyor belki. Ama pek sanmam. Daha doğrusu henüz değil. Mutlaka benim yalnızlığımdan korktu. Beyaz bir zemin üstünde parıldayan bu manzara karşısında birden kendimi bırakıverdiğimi sanmıştır. Manzaranın duyarlığımı etkilediğini, gevşeyip kendimi koyverdiğimi sandı mutlaka. Semurlu delikanlı beni yalnız bırakmaktan korkuyor. Şablinin anısını sunuyor bana, ortak anılarımızın yeni şarabından içelim istiyor. Ormanda bekleyiş, bıçkı atölyesini bastıktan sonra yollara pusu kurmuş SS askerleri. Gece, camları parçalanmış, önden çekişli arabayla çıkışlar, namlusu gölgeye çevrilmiş makineli tüfekler. Erkekçe anılar yani.

Kendimi koyvermiyorum dostum. Sessizliğimi kötüye yorma. Birazdan konuşuruz. Semur eylül ayında güzeldi. Semur'dan sözederiz. Zaten sana henüz anlatmadığım bir öykü var. Motosikleti yitirmemiz çok koymuştu Julien'e. Güçlü, neredeyse yepyeni bir «Gnôme et Rhône»du. SS'lerin bıçkı atölyesini bastıkları gece, sis ağaçlı, yüksek tepelere doğru çekilince orada kalmıştı. Motorun elimizden çıkmış olması çok canını sıkıyordu Julien'in. Bunun üzerine gidip almaya karar verdik. Almanlar atölyenin üst yanındaki derenin öbür kıyısına bir nöbetçi karakolu yerleştirmişlerdi. Odun yığınlarına, hangarlara gizlenerek güpegündüz atölyeye dek sokulduk. Motor, deposu yarı yarıya dolu, sakladığımız örtünün altında duruyordu. Yerinden çıkararak yola ittik. Çalıştırdığımız zaman Almanlar her şeyi anlayacaklardı elbet. Yolun bir bölümü çok dik ve açıktaydı. SS'ler bulundukları yüksek kuleden panayırdaymışlar gibi ateş edeceklerdi üstümüze. Ama Julien çok önem veriyordu bu motora, gerçekten çok önemliydi onun için. Birazdan bu öyküyü anlatacağım sana, motoru yitirmediğimize sevineceksin. Châtillon'la Laignes arasındaki Larrey Tepesine, «Tabou» çetesine götürdük. Ama Julien'in ölümünü anlatmayacağım sana. Julien'in ölümünü sana anlatmak neye yarar! Zaten, o zaman Julien'in öldüğünü henüz bilmiyorum. Julien ölmemiş daha, motorun üstünde birlikteyiz, güz güneşinde Laignes'e doğru gidiyoruz. Feld'in devriyeleri güz yollarında tam gaz giden bu hayalet motordan kuşkulanıyorlar, rasgele ateş açıyorlar üstümüze. Motorun gürültüsüyle birlikte güzün altın sarısı yollarını da ardımızda bırakıyoruz. Sana Julien'in ölümünü anlatmayacağım. Anlatırsam bütün ölümlerden sözetmem gerekir sonra. Sen de, bu yolculuk sona ermeden sen de öleceksin! Zaten Julien'in nasıl öldüğünü anlatamam,

çünkü henüz ben de bilmiyorum. Sense yolculuk bitmeden öleceksin. Ben bu yolculuktan geri dönmeden çok önce.

Hepimiz ölsek bile, bu vagonda üstüste yığılmış ayakta duran yüz yirmi insanın tümü birden ölse bile, Moselle Vadisi ölü bakışlarımızın önünde öylece kalırdı. Dikkatimi bu temel doğrudan başka yöne kaydırmak istemiyorum. Gözlerimi açıyorum. Vadi çatlamış, yer yer esmer lekelerle kaplı beyaz kar örtüsünün altında uzanıyor. Yüzyıllık emekle işlenmiş bağlar, özenle dikilmiş asmalar. Bu görüntü olmadan bir hiçtir benim bakışım. O varolmasaydı kör olurdum. Görüntüyü var kılan bakışım değil, tam tersine, bakışımı aydınlatan, onu dünyaya getiren bu görüntü. Bu görüntünün ışığı bakışımı bulan. Bakışıma, her şeyime derinliğini, gerçekliğini kazandıran Moselleli bağcıların emeğiyle yaratılmış bu görüntünün uzun öyküsünden başka şey değil. Gözlerimi kapıyorum. Tekerleklerin raylardaki tekdüze uğultusundan başka ses duyulmuyor. Benim dışımda varolan Moselleli bağcıların yarattığı bu gerçekliğin yokluğundan başka bir şey kalmıyor içimde. Gözlerimi açıp kapıyorum. Bütün yaşamım gözkapaklarımdaki bu çırpınıştan ibaret.

«Hayal mi görüyorsun?» diye soruyor Semurlu delikanlı.

«Hayır, tam tersine,» diye karşılık veriyorum.

«Gördüklerine inanmıyormuş gibi bir halin var da.»

«Tam tersine, inanıyorum.»

«O zaman belki de kuyruğu titreteceksin.»

Belli etmeden bana bakıyor.

«Aldırma.»

«İyi misin?» diye soruyor.

«İyiyim. Gerçekten iyiyim.»

Birden çığlıklar, ulumalar dolduruyor vagonu. Üstüste yığılmış devinimsiz gövdeler yığınının itişiyle kendimizi vagonun duvarına yapışmış buluyoruz. Yüzümüz hava deliğini örten dikenli tele hafifçe dokunuyor. Moselle Vadisine bakıyoruz.

«Bu toprak iyi sürülmüş,» diyor Semurlu delikanlı.

İyi sürülmüş toprağa bakıyorum.

«Elbet bizim oralardaki gibi değil, ama yine de iyi iş çıkarmışlar,» diye ekliyor.

«Bağcılar her yerde bağcıdır.»

Başını hafifçe benden yana döndürüp bıyık altından gülüyor.

«Evet, evet,» diye sabırsızlıkla kesiyor, «söylemek istediğin apaçık işte.»

«Az önce buranın şarabının şabliyle boy ölçüşemeyeceğini söylüyordun değil mi?»

Gözucuyla bana bakıyor. Sorumda bir tuzak kokusu sezmiş olmalı. Semurlu delikanlı mutlaka çok karmaşık buluyordur beni. Oysa ortada tuzak falan yok. Sorum, üç gün dört gece boyunca süren karşılıklı konuşmamızı sürdürmekten başka hiçbir amaç taşımıyor.

Henüz Moselle şarabının tadını bilmiyorum. Çok sonra, Eisenach'ta tadabildim ancak. Bu yolculuktan dönüşümde. Yurda geri gönderilme işlemlerinin yürütüldüğü Eisenach'taki otelde. Yurda geri dönenlerin onuruna düzenlenen eğlence gecesi tuhaftı biraz. İnsanı tiksindiren bir sürü şey vardı. Epeyce yabancılık çekiyorduk. Dünyaya yeniden alışabilmek için mutlaka yabancılık çekmemiz gerekiyordu belki. Üçüncü Ordu'dan Amerikalı subaylarla kampa özel görevle gönderilmiş Fransız ve İngiliz subaylarının kaynaştığı Eisenach'da bir otel. Garson ya da otelci kılığında bize hizmet eden bir sürü yaşlı Alman. Ve kızlar. Fransız, Alman, Avusturyalı, Polonyalı, daha ne bileyim, bir yığın kız işte. Aslında herkesin rolünü başarıyla oynadığı, işini gereğince yaptığı sıradan bir geceydi. Yanlarında taşıdıkları viski şişelerini bir dikişte yarılayan, kendi aralarında konuşup çiklet çiğneyen Amerikalı subaylar. Avrupa kıtasında, bu kadınlı erkekli insan kalabalığının ortasında sıkılan yalnız İngiliz subayları, çeşitli ülkelerden gelmiş kızlarla kolaylıkla anlaşabilen, onları çevrelerine toplayan Fransızlar. Diyeceğim, herkes kendi uğraşını sürdürüyordu. Alman otelciler Alman otelci uğraşını yapıyordu. Çeşitli ülkelerden gelen kızlar çeşitli ülkelerden gelen kızlar rolündeydiler. Biz de ölüm kampından yakasını kurtaranların uğraşını sürdürüyorduk. SS dükkânlarından bulduğumuz çizmelere sokulu çizgili bez pantolonlarımız traşlı kafalarımızla ne de olsa biraz yabancı, şaşkın, ama çok saygıdeğer bir görünüşümüz vardı. Biraz yabancı ama, nasıl olunması gerekiyorsa öyle. Kızları okşayan Fransız subaylarına öykümüzü anlatıyorduk. Karda bitip tükenmeyen yoklamaları, insan yakılan fırınlarla ilgili ucuz anılarımızı. Sonra yemek için bir masanın çevresine oturduk. Beyaz bir örtü vardı masanın üstünde. Balık için ayrı, et ve tatlı için ayrı tabaklar konmuştu. Beyaz şarap, kırmızı şarap ya da su içmek için değişik renkli, değişik biçimli bir sürü bardak vardı. Bütün bu alışık olmadığımız şeyler karşısında budalaca güldük. Ve Moselle şarabından içtik. Belki şabli kadar nefis değildi, ama Moselle şarabıydı ne de olsa.

Bir tuzak sayılmaması gereken sorumu yineliyorum. Henüz Moselle şarabını tatmamışım.

«Buranın şarabının şabliyle boy ölçüşemeyeceğini nerden biliyorsun?»

Omuz silkiyor. Besbelli bir şey bu. Şabli kadar nefis olamaz, besbelli.

Beni sinirlendiriyor.

«Peki buranın Moselle Vadisi olduğu nereden belli?»

Yine omuz silkiyor. Bu da kesin, besbelli işte.

«Dinle babalık, bu kadar can sıkıcı olma. Demiryolunun vadileri izlemesi gerek. Nereden geçeceğimizi sanıyordun ki?»

«Elbette,» diyorum uzlaşmak için, «ama neden Moselle Vadisi?»

«Yolumuz oradan geçiyor da ondan.»

«Nereye gittiğimizi hiç kimse bilmiyor ki!»

«Yok canım, herkes biliyor. Compiègne'de nasıl geçirdin o kahrolası zamanını?

Weimar’a gittiğimizi herkes biliyor.»

Compiègne'de kahrolası zamanımı uyuyarak geçirdim. Compiègne’de hiç kimseyi tanımıyordum, yalnızdım. Hem, yolculuğun iki gün sonra başlayacağı bildirilmişti. O kahrolası zamanımı uyuyarak geçirdim. Auxerre’de birkaç aydır tanıdığım arkadaşlar vardı, cezaevi oturulabilecek durumdaydı. Ama Compiègne’de binlerceydik. Tam bir kargaşaydı doğrusu. Bense kimseyi tanımıyordum.

«Kahrolası zamanımı uyuyarak geçiriyordum. Compiègne’de bir buçuk gün kaldım zaten.»

«Peki uykun var mıydı?» diye soruyor.

«Uykum yoktu. Uykum pek yoktu, ama yapacak başka işim de yoktu.»

«Compiègne’deki o rezilliğin içinde uyuyabiliyor muydun gerçekten?»

«Evet, uyuyabiliyordum.»

Sonra bana Compiègne’de geçirdiği günleri anlatıyor. Her şeyi görmeye zamanı olmuş. Toplama kamplarına yapılan kitle halinde sürgünlerin başladığı dönemmiş. Uluorta haberler sızıyormuş. En korkuncu Polonya’daki kamplarmış. Söylentilere bakılırsa Alman nöbetçiler bile bu kamplardan sözederken seslerini alçaltıyorlarmış. Pek iç açıcı olmayan bir kamp da Avusturya’daymış. Bunların dışında, aşağı yukarı hepsi birbirine benzeyen bir sürü kampla doluymuş Almanya. Hareketimizden bir gün önce Weimar yakınındaki bu kamplardan birine gönderileceğimizi duymuş. Elbette Moselle Vadisi de yolumuz üstünde olduğuna göre oradan geçiyormuşuz.

«Weimar,» diyorum. «Weimar bir taşra kentidir.»

«Başkentlerin dışında kalan her kent taşradır.»

Birlikte gülüyoruz. Sağduyu dünyada en kolay paylaşılan şey ne de olsa.

«Küçük bir yerdir demek istemiştim,» diye ekliyorum.

«Yani Semur gibi, değil mi? Aslında sözü buraya getirmek istiyorsun.»

«Ne bileyim, belki Semur’dan daha büyüktür. Evet, mutlaka daha büyüktür.»

«Ama Semur’da toplama kampı yok,» diyor düşmanca.»

«Neden olmasın?»

«Ne demek neden olmasın! Öyle de ondan. Ne yani, Semur’da bir kamp bulunabilir demeye mi getiriyorsun?»

«Neden olmasın ki! Duruma bağlı bir şey bu.»

«Durumun içine sıçayım.»

«Fransa’da kamplar var ya,» diye açıklıyorum. «Semur’da da bir tane olabilir.»

«Fransa’da kamplar mı var?»

Şaşkınlıkla yüzüme bakıyor.

«Elbette.»

«Fransa’da Fransız kampları mı?»

«Elbette,» diye yineliyorum. «Japon kampları olacak değil ya! Fransa'da Fransız kampları.»

«Doğru, Compiègne'de var örneğin. Ama Fransız kampı demem ben ona.»

«Alman kampı olmadan önce Fransa'da Fransız kampı olan Compiègne var. Daha başkaları da var ama, Fransa'da Fransız kampları!»

Argeles'den, Saint-Cyprien, Gurs, Châteaubriant'dan sözediyorum ona. «Allah kahretsin!» diye bağırıyor. Bu yeniliğe inanamıyor, ama çabuk toparlıyor kendini.

«Bana bunu açıklaman gerek babalık.»

Fransa'da Fransız kamplarının bulunabileceğinden pek kuşku duymuyor. Ama bu gerçek bütünüyle altüst edemiyor onu. Söylediklerime inanıyor belki, ama böyle bir şeyin gerçekliği yine de düşüncesini aşıyor. Ona göre öyle basit ki her şey! Kötülük bir yanda, iyilik öte yanda. Görüşünü birkaç tümcede anlatıverdi. Ailesi zengin sayılabilecek bir köylü ailesiymiş. Köyü bırakıp artık tesviyecilik mi yoksa tornacılık, frezecilik mi olur, güzel makinelerde çalışabileceği bir meslek edinmek istemiş. Sonra da S.T.O.[3] uygulanmaya başlamış. Elbette Almanya'ya çalışmaya gidecek değilmiş. Hem uzakmış, hem ne de olsa Fransa'ya benzemezmiş. Üstelik ülkesini işgal edenler için çalışacak değilmiş ya! Kaçıp direnme hareketine katılmış. Gerisi kendiliğinden gelmiş sonra. Bana, «Bir yurtseverim ben,» dedi. Doğrusu, bu Semurlu delikanlı ilgimi çekiyordu. İlk kez ete kemiğe bürünmüş bir yurtsever görüyordum. İlk kez diyorum, çünkü milliyetçi değil yurtsever olduğunu söyledi. Tanıdığım yığınla milliyetçi vardı. Mimar bir milliyetçiydi örneğin. İçten, mavi bir bakışı vardı. Vosges dağlarının mavi çizgisine bakar dururdu. Milliyetçiydi ya, Buckmaster[4] ve War Office[5] için çalışıyordu. Semurlu delikanlıysa yurtseverdi, üç kuruş uğruna milliyetçi değil. Gördüğüm, ete kemiğe bürünmüş ilk yurtseverdi.

«Peki, olur,» diyorum, «birazdan açıklarım.»

«Neden birazdan?»

«Manzaraya bakıyorum şimdi,» diye yanıtlıyorum, «bırak da biraz manzaraya bakayım.»

«Bildiğimiz kır işte!» diye söyleniyor tiksintiyle.

Ama kırlara bakmama ses çıkarmıyor.

Tren düdük çalıyor. Trenin düdük çalmasının belli nedenleri olmalı diye düşünüyorum, somut bir anlam taşımalı. Ama geceleyin, sahte kimlikle kiralanmış, istasyon yanındaki bir otel odasında, o yabancı otel odalarında düşünceler sizi uyutmuyorsa, lokomotiflerin düdük sesi beklenmedik çınlamalara dönüşür. Düdük sesleri somutluğunu, akla yakınlığını yitirip anlamını çıkaramadığınız bir uyarma, bir çağrı olur. Trenler gecenin içinde düdük çalar, sizse biraz kuşkulu, yatakta dönüp durursunuz. Mutlaka okuduğunuz kötü romanlardan kalma bir izlenimdir bu, ama büsbütün gerçek dışı da değildir. Benim

trenimse Moselle Vadisinde düdük çalarken kış manzarası geçit yapıyor önümde. Akşam oluyor. Yolda, demiryolunun kenarında gezinenler var. Üstüne çöreklenmiş sakin dumanların taçlandırdığı şu küçük köye gidiyorlar. Belki bir ara bizim trene de bakmışlardır. Görmekten bıktıkları, buralardan çok sık geçen yük katarlarından birine daha dalgın dalgın bakmışlardır. Hiçbir ilişkileri yok ki bizim trenle! Evlerine gidiyorlar. Kendi dertlerine, kendi yaşamlarına gidiyorlar. Birden, sanki çok olağan bir şeymiş gibi, onların dışarıda, benimse bu trenin içinde olduğumuzun farkına varıyorum. İçimi derin bir hüzün kaplıyor. Ben içerideyim, aylardan beri içerideyim, onlarsa dışarıda. Yalnızca özgür olmaları değil beni hüzünlendiren, başka nedenler de var. Dışarıdalar işte! Yolların, patikalar boyunca uzayan çitlerin, meyve ağaçlarının, üzüm salkımlarının arasındalar. Onlar dışarıda, bense içerideyim. İçime dolan hüzün, istediğim yere gidebilme özgürlüğümün elimden alınmış olmasından değil. İnsan istediği yere gitmekte hiçbir zaman bütünüyle özgür olamaz zaten. Ben istediğim yere değil, gitmem gereken yere ulaşmakta özgürdüm. Bu trenin içinde olmam gerekiyordu, çünkü yapmakla yükümlü olduğum şeyler ancak buraya getirebilirdi beni. Bu trene gelmekte özgürdüm ve özgürlüğümden yararlandım. Şimdi özgürüm işte! Özgürüm, çünkü burada olmayabilirdim de. Demek içimi kaplayan hüznün nedeni başka. Daha çok, içeride olmanın getirdiği, etime bağlı bir duyguyla ilgili. Bir dışarısı var, bir de içerisi. Ben içerideyim. Gövdeme dalga dalga yayılan hüzün, bu durumun yarattığı maddesel duyumdan başka bir şey değil.

Sonraları bu duyum daha da şiddetlendi, dayanılmaz oldu. Ama şu anda, gezmeye çıkmış insanlara bakıyorum. İçeride olmak duygusu da dayanılmayacak gibi değil henüz. Anlatının düzenini altüst etmemek için belki de o an duyduklarımdan, Moselle Vadisini geçerken gördüğüm gezintiye çıkmış insanlardan sözetmeliydim yalnızca. Ama bu öyküyü ben yazdığıma göre istediğimi yaparım. Örneğin Semurlu delikanlıyı işe hiç karıştırmayabilirdim. Bu yolculuğu benimle birlikte yaparken öldü. Onun başına gelenler kimseyi ilgilendirmez aslında. Ama karar verdim bir kez, bizim Semurlu'dan sözedeceğim. Semur-en-Auxois yüzünden, böyle bir yolculuğu yaparken yanımda Semurlu biri de bulunduğu için. Semur'u severim ya, bir daha hiç dönmedim oraya. En çok da güz mevsiminde severim. Julien'le ikimiz yanımızdaki üç çanta dolusu sten tabanca ve patlayıcı maddeyle birlikte Semur'daydık. Çeteyle buluşmayı beklerken demiryolu işçileri malzemeyi gizlememize yardım etmişlerdi. Sonra mezarlığa dek taşıdık onları, arkadaşlar da gidip oradan aldılar. Semur güz mevsiminde güzeldi. Tepelerde arkadaşlarla birlikte iki gün kaldık. Hava açıktı. Manzarayı bir uçtan bir uca eylül örtmüştü. Bu yolculuk yüzünden, Semur yüzünden bizim delikanlıdan sözetmeye karar verdim, Yanımda öldü; yolculuk bittiğinde cesedini ayakta bana yaslanmış buldum. Hiç kimse ondan sözetmemi engelleyemez. Semurlu delikanlıyla benim aramda olan bir şey bu.

Aslında, Moselle Vadisini geçerken yolda gezinmeye çıkmış insanları görünce

duyduğum içeride kalmış olmanın hüznünü betimlerken, Moselle Vadisinde değilim. On altı yıl geçti aradan. Yalnızca o anı betimlemekle yetinemem. Moselle Vadisinde gelip beni bulan derin hüzne ekleyebileceğim başka anlar da yaşadım. Örneğin kamptaki pazar günleri.

Öğle yoklaması yapıldıktan sonra epey boş zaman kalıyordu. Kampın hoparlörleri bütün koğuşlara tatlı bir müzik yayıyordu. Ve içerde olmak en çok ilkyazda koyuyordu adama.

Karantinanın ilerisindeki küçük koruya, revirin yanına dek giderdim. Ağaçların kıyısında dururdum bir süre. Daha ötede, dikenli elektrik telleri ve gözleme kulelerinin önündeki iyi temizlenmiş toprak şeritten başka bir şey olmazdı. Zengin, bereketli Thuringe Ovası görünürdü. Ovadaki köy, kamp boyunca yüz metre kadar uzanan yol görünürdü. Yol üstünde gezinen insanlar olurdu. İlkyazdı, pazar günü herkes gezmeye çıkmıştı. Kimi zaman çocuklar da olurdu yanlarında. Çığlık çığlığa önden koşarlardı. Yol kenarındaki ilkyaz çiçeklerini koparmak için duran kadınlar da vardı. Orada, küçük korunun bittiği yerde ayakta durup dışarıdaki yaşamın görüntüleriyle kendimden geçerdim. Evet gerçekten bir içerisi, bir de dışarısı vardı. Orada, kendimi ilkyaz esintisine bırakıp gezmeye çıkanların dönüşünü beklerdim. Dönüşte yorgun olurdu çocuklar. Anne babalarının yanında uslu uslu yürürlerdi. Hep birlikte eve dönerdi gezmeye çıkanlar. Ben yalnız kalırdım. Artık içerisi vardı bir tek ve ben içerideydim.

Sonra, bir yıl sonra ilkyaz gelmişti yine, aylardan nisandı ve ben bu yoldan yürüyüp köye gittim. Dışarıdaydım ama, dışarıda olmanın tadını çıkaramıyordum. Her şey bitmişti. Aynı yolculuğu bu kez ters yönde yeniden yapacaktık. Ama belki ters yönde yapılamayan bir yolculuktur bu, anısı belleklerden silinemez bir yolculuk. Doğrusu pek bilemiyorum. On altı yıl boyunca bu yolculuğu unutmaya çalıştım. Sonunda başardım da. Çevremdekilerin hiçbiri artık benim böyle bir yolculuk yapmış olduğumu düşünmüyor. Ama gerçekte, bir gün yeniden çıkacağımı kesinlikle bilerek bu yolculuğu unuttum ben. Beş yıl, on yıl, on beş yıl sonra aynı yolculuğa yeniden çıkmam gerekecekti. Her şey beni bekliyordu orada. Moselle Vadisi, Semurlu delikanlı, Turinge Ovasındaki köy, gidip yeniden bir yudum soğuk su içeceğim köy alanındaki çeşme, hepsi beni bekliyordu.

Belki ters yönde yapılamaz bu yolculuk.

«Ya şimdi nereye bakıyorsun?» diye soruyor Semurlu delikanlı. «Hiçbir şey görünmüyor.»

Haklı, akşam olmuş.

«Hiçbir yere bakmıyordum.»

«Kötü bu,» diye söyleniyor umarsız bir sesle.

«Nasıl kötüymüş?»

«Her bakımdan kötü. Bir şey görmeden bakmak, gözleri açık düş görmek. Kötü şeyler bunlar.»

«Anımsamak da mı kötü?»

«Evet, o da. Dikkatini dağıtır insanın.»

«Dikkatini mi dağıtır? Neden?»

Semurlu delikanlı verdiği karşılıklarla beni şaşkına çevirmeye devam ediyor.

«Yolculuğa aldırmaz olur insan, gevşeyiverir. Dayanmak gerek.»

«O neden? Yolculuğu anlatmak için mi yoksa?»

«Hayır canım, geri dönebilmek için,» diye yanıtlıyor ciddi bir sesle. «Dönmemek budalalık olurdu, öyle değil mi ya?»

«Ötekilere anlatmak için mutlaka birkaç kişi geriye döner.»

«Anlatmak benim işim değil, önemli olan geri dönebilmek.»

«Bu yolculuğu anlatmanın gereğine inanmıyor musun peki?»

«Anlatacak bir şey yok ki babalık! Bir vagonda yüz yirmi herif. Günlerce, gecelerce süren bir yolculuk. Keçileri kaçırıp ulumaya başlayan moruklar. Anlatacak nesi var bütün bunların?»

«Ya yolculuğun sonunda bizi bekleyenler?»

Soluğu kesiliyor birden.

«Sonunda mı?»

Belli, yolculuğun sonunu düşünmek istemiyor. Yolculuk üstüne kafa yoruyor yalnızca, biteceği anı aklına bile getirmek istemiyor.

«Her şey sırasında,» diyor neden sonra, «öyle değil mi?»

«Elbette, haklısın. Ben de iş olsun diye sormuştum zaten.»

«Hep böyle soru mu sorarsın sen?»

«Mesleğim bu,» diye yanıtlıyorum.

Bunun üzerine susuyor. Böyle devamlı soru sormayı gerektiren bir meslek var mıdır acaba diye geçiriyordur içinden.

«İkiniz de enayisiniz,» diyor arkamızdan bir ses, «enayi dümbeleğinin dik âlâsısınız.»

Artık alıştık, karşılık vermiyoruz.

«Bok herifler! Hep başımızdan geçenleri anlatıp kafa şişirirsiniz. Pis herifler n'olacak!»

«Kulağıma birtakım sesler geliyor,» diyor Semurlu delikanlı.

«Görünmez bir dünyadan gelen sesler» diye tamamlıyorum.

İkimiz de gülüyoruz.

«Siz daha gülün sersem herifler, istediğiniz kadar lâfla avutmaya bakın kendinizi. Hesabınız çoktan görüldü. Bu yolculuğu mu anlatacaksınız? Ağzımı bırakıp kıçımla gülerim be! Fareler gibi geberip gideceksiniz ikiniz de.»

«Demek bizim seslerimiz de o görünmeyen dünyadan geliyor,» diyor Semurlu delikanlı.

Basıyoruz kahkahayı. Öfkeden köpüren ses küfür etmeye devam ediyor:

«Sizin gibiler yüzünden burada olduğumu düşündükçe daha çok yanıyorum halime. Bok

herifler! Beyler askercilik oynayacak diye olan bize oluyor. Pis herifler! »

Yolculuğun başından beri hep aynı terane. Anladığımız kadarıyla direnmenin örgütlendiği bölgede bir çiftliği varmış herifin. Almanlar bölgeyi temizlemek için giriştikleri genel taramada onu da almışlar.

«Geceleri yollarda koşup dururlar,» diye başlıyor yine öfkeli ses, «trenleri havaya uçurup her şeyi birbirine katarlar. Kabak da bizim başımıza patlar.»

«Bu herif canımı sıkmaya başladı artık,» diyor Semurlu delikanlı.

«Bir de tutup bu salaklara yiyecek vermekle suçladılar beni. Bunlara yiyecek vermektense sağ elimi keserim daha iyi be! Keşke hepsini ihbar etseydim.»

«Yeter artık!» diyor Semurlu delikanlı, «dikkat et de başka yerini kesmesinler. Konuşmaya devam edersen taşaklarını dilim dilim keserler sonra!»

Ses anlaşılmamış olmaktan yakınıyor; öfkeden, korkudan uluyor.

«Kapa çeneni,» diye bağırıyor Semurlu, «kapa yoksa çarparım.»

Ses kesiliyor.

Yolculuğun başında Semurlu delikanlı herife indirdi bir tane. Tadını biliyordur. Kalkışımızdan birkaç saat sonraydı. Böyle üstüste yığılmış, birbirimizi ezerek, günler, geceler boyu soluk bile alamadan bu vagonda kalacağımızı, bunun bir eşek şakası olmadığını daha yeni yeni farkediyorduk. Yaşlılar yüksek sesle delirmeye başlamışlardı bile. Dayanmaları olanaksızdı, ölecekti hepsi. Sonra birkaç ses, susulmasını istedi. Gençten biri —herhalde birkaç kişi adına konuşuyordu— arkadaşlarıyla birlikte bazı aletleri yanlarında gizlice getirebildiklerini söyledi. Gece olur olmaz vagonun döşemesini deleceklerdi. Kaçmak isteyenlerin deliğe yaklaşıp tren yavaşladığında kendilerini boylu boyunca aşağı bırakıvermeleri yeterliydi.

Semurlu delikanlı bana baktı, ben de evet anlamında başımı salladım. Elbette kaçmalıydık.

«Arkadaşlar çok yaman,» diye mırıldandı Semurlu, «bütün aramalara karşın birkaç alet geçirebilmişler demek. Helâl olsun!»

Sessizlikte Semurlu delikanlının sesi duyuldu:

«Tamam arkadaş! Hazır olduğunuz zaman bize de haber verin, yaklaşalım!»

Bu söz karşı koymalara yolaçtı. Karşılıklı atışmalar bitmek bilmedi. Herkes katıldı tartışmaya. Almanlar kaçma plânımızı ortaya çıkarıp misillemeye girişebilirlerdi. Hem başarsak bile herkes kaçamayacağına göre, vagonda kalanlar kurşuna dizilebilirdi. Bazı titrek sesler Tanrı aşkına böyle bir deliliğe kalkışmamamız için yalvardılar. Çocuklarını, öksüz kalacak o güzel çocuklarını anlatıp durdular. Ama susturduk hepsini. Semurlu delikanlı, işte bu tartışma sırasında bizimkine bir tane patlattı. Herif bin dereden su getirmiyordu ötekiler gibi. Vagonun döşemesini testereyle kesmeye kalkıştığımız anda, nöbetçileri ilk durakta çağıracağını açıkça söyledi. Dönüp herife ters ters baktık. Tam

arkamızda duruyordu. Söylediğini yapardı da hani. Bundan en küçük kuşkumuz bile yoktu. İşte o zaman Semurlu delikanlı herifin suratına bir tane geçirdi. Birden karıştı ortalık, birbirimizin üstüne yığıldık. Herif yere yıkıldı. Yüzü kana bulanmıştı. Doğrulduğunda çevresini saran öfkeli yüzleri gördü.

«Anladın mı?» diye bağırdı saçlarına ak düşmüş biri. «Anladın mı şimdi budala herif? Hele dediğini bir yapmaya kalk, namussuzum boğazlarım seni.»

Herif anlamıştı. Alman nöbetçiyi çağırmaya vakit bile bulamadan öleceğini anlamıştı. Yüzündeki kanı elinin tersiyle sildi. Öfkeden mosmordu yüzü.

Şimdi yine, «Kapa çeneni,» diyor Semurlu delikanlı, «kapa yoksa çarparım.»

Tartışmadan bu yana üç gün geçti, tam üç gün üç gece. Kaçma işi suya düştü. Öteki vagonlardan birindeki arkadaşlar ilk gece bizden önce davrandılar. Tren gıcırtılarla durdu. Makineli tüfeklerle ışıldaklar taradı her yanı. Sonra SS'ler her vagonu didik didik ettiler. Coplarla döverek vagonlardan indirip hepimizin üstünü birer birer aradılar, ayakkabılarımızı bile çıkarttırdılar. Sıra bizim vagona gelmeden aletleri dışarı atmak zorunda kaldık.

«Bana bak,» diyor Semurlu delikanlı alçak sesle.

Daha önce böyle boğuk boğuk konuştuğunu hiç duymamıştım.

«Ne var?» diye soruyorum.

«Bana bak! Birlikte kalmaya çalışalım, ne dersin?»

«Birlikteyiz ya!»

«Varınca, gideceğimiz yere varınca da birlikte olmaya çalışalım.»

«Peki, deneriz.»

«İki kişi dayanmak daha kolay. Ne dersin?»

«Daha çok kişi bir araya gelmeliyiz. Yalnız ikimizin birlikte olması yetmez.»

«Belki de,» diyor Semurlu delikanlı, «ama ikimizin birlikteliği de hiç yoktan iyidir.»

Gece oluyor, hayaletleri uyandıran dördüncü gece bu. Vagonun karanlık uğultusunda herkes açlığı, susuzluğu, sıkıntısıyla yalnız başına kalıyor.

Belirsiz yakınmaların sürekli olarak bozduğu ağır bir sessizlik çöktü. Bütün geceler birbirinin aynı. Birazdan, öldüğünü sananların çığlıkları doldurur her yanı. Her ne pahasına olursa olsun bastırmak gereken karabasan çığlıkları. Ayakta kasılmış, ağzı açık uluyanları sarsıyoruz. Tokat bile atıyoruz gerektiğinde. Ama şimdi anıların bulanık saati henüz. Anılar buruk bir tat bırakıyor ağızda, insanı bunaltıyor, iradesini gevşetiyor. Anıları belleğimden kovmaya çabalıyorum. Yirmi yaşındayım, boşveriyorum. Anıları uzaklaştırmak için başka bir yöntemim daha var. Yaşadığım şeyleri ayıklamak için bu yolculuğun iyi bir fırsat olduğunu düşünüyorum. Yaşamımda ağır basan olayların bilançosunu çıkarıyorum. Tren düdük çalıyor Moselle Vadisinde ve ben hafif anıları bırakıyorum. Bırakıyorum uçsunlar. Yirmi yaşındayım. Yaşamımda üstlendiğim şeyleri, kabullenmediklerimden ayırabilirim

yaşamımdan. On beş yıl sonra bu yolculuğu yazarken aynı biçimde düşünmeyeceğim. O zaman yaşadığım şeylerin yalnızca yaşamımda değil, kendi içlerinde de bir ağırlığı olacak. On beş yıl sonra ağırlaşacak anılar. Yaşamını belki de onaramayacaksın. Ama bu gece, Semurlu dostum ve Moselle Vadisinden düdük çalarak geçip giden trenle birlikte yirmi yaşındayım. Geçmiş umurumda değil.

Yaşamında en çok, karşılaştığın insanların ağırlığı var. Bu gece kesinlikle anladım. Hafif şeyleri, tatlı anıları bıraktım uçsunlar. Onlar yalnızca beni ilgilendiriyordu. Guadarrama'da mavi bir çam ormanı. Ulm Sokağına vuran güneş. Hafif şeylerdi bunlar, geçici ama tam mutluluklar. Yaşamında ağırlığı olan en önemli anılarsa, tanıdığın insanlarla ilgili. Ama kitaplar ve müzik başka. Ne denli zenginleştirici olursa olsun, insanı öteki insanlara götüren bir araçtır kitaplar ve müzik. Elbette insanların sahiciliği ölçüsünde geçerli bu söylediğim. Çoğunluk öylesine kuru, öylesine renksiz ki! İşin sırrını bu gece bütünüyle çözdüm. Semurlu delikanlı düşlerle dolu bir uykuya daldı. Şu anda yazmak istemediğim şeyler sayıklıyordu. Vagonda üstüste yığılmış, soluk alıp veren bu gövdeler arasında ayakta uyumak pek güç olmasa gerek. Semurlu delikanlı sıkıntılı sözler mırıldanarak ayakta uyuyordu. Gövdesinin ağırlığını daha çok duyuyordum üstümde.

Blainville Sokağındaki odamda üç kişi dünyadan konuşur, saatlerce tartışırdık. Blainville Sokağındaki odamın yaşamımda önemli bir yer tutacağını daha önceden de biliyordum; ama o gece Moselle Vadisini geçerken iyice anladım bunu. Yığınla kitabın, alışılmış düşüncelerin arasından geçerek gerçekleri kavramamız epey uzun sürdü. Bütün kalıplaşmış düşünceleri düzenli bir biçimde elekten geçirdik. Saatlerce süren bu toplantılar bittikten sonra uçarı bir sevinçle, «Altın Horoz»a, lahana dolması yemeye inerdik. On sekiz yaşımızın uzun dişleri çabucak parçalardı dolmaları. Yandaki masada oturan Smolenskli dükkâncılar, Beyaz Rus albaylar, Kızıl Ordu'nun 41 yazındaki büyük çekilişini gazetelerden okurken öfkeden sapsarı kesilirlerdi. Durum pratikte daha o zamandan çok açık seçikti bizim için. Ama eylem düşüncemizi aşıyordu. Aydınlığı gözkamaştıran 41 yazının pratiğiyle düşündüklerimiz arasında bir uyum sağlamamız gerekiyordu. Gelişen pratikle, geciken düşünceleri birleştirmek göründüğü kadar kolay bir iş değildir aslında. Michel'i devlet bursu sınavlarına hazırlanırken tanımıştım. İnançlı ama soyut bir çalışma gerektiren sınavlara girmekten vazgeçip yaşamımı kazanmak için çalışmaya başlayınca bile, dostluğumuz bozulmamıştı. Michel, Freiberg'i getirmişti bir gün bana. Babası Michel'in aile dostu olan bir Alman Yahudisiydi. Üniversitede profesörken 1940 göçünde izini yitirmişler, bir daha da hiçbir haber alamamışlardı kendisinden. Küçük adı Hans olduğundan, biz Freiberg'i Giraudoux'nun oyunlarındaki gibi Von Freiberg zu Freiberg diye çağırırdık. Yaşadığımız her şeyde kitaplar vardı. Saçlarını çok kısa kestiği zaman Avusturyalı, Marxçı diye alay ederdim Freiberg'le. Aslında, onu işletmek için uydurduğum bir deyimdi bu. Dünyayı yeniden ele alıp kendimize sorular sorarken, yarı yolda takılıp kalmamışsak, bu

biraz da Freiberg sayesinde olmuştur. Michel, gece lâmbanın ışığına gelen kelebekler gibi Kantçılığın peşine düşmüştü. O yıllarda Fransa'daki üniversite öğrencileri arasında çok rastlanan bir şeydi bu. Bugün bile çevrenizdekilerle konuşur, trende yolculuk yaparken karşınızda oturanlara sorular sorarsanız, farkında olmadan Kantçılığı savunan yığınla bakkal, berber çırağı, v.b. ne rastlarsınız. Hans Hegel'i okumaya itti bizi. Adını hiç duymadığımız, nereden aldığını bile bilmediğimiz kitapları çantasından çıkarırken zafer kazanmış bir kumandan tavrı takınırdı. Masaryk'i, Adler'i, Korsch ve Labriola'yı okuduk. Michel yüzünden Geschichte und Klassenbewusstsein[6] çok zamanımızı aldı. Hans'ın, Lukacs'ın tezlerinin ardındaki metafiziği ortaya çıkaran gözlemlerine karşın, Michel bir türlü düşüncesini değiştirmeye yanaşmıyordu. İşini bilen açımlayıcılar gibi eski bir Unter dem Banner des Marxsimus koleksiyonunu parça parça edişimizi anımsıyorum. Hans'ın «Mega» diye adlandırdığı Marx - Engels -Gesamte - Ausgabe ciltlerini okuyarak daha ciddi konulara yöneldik sonra. İş buraya varınca, elbette pratik daha ağır bastı. Blainville Sokağındaki odamda buluşup tartışmıyorduk artık. Lokomotifleri yoldan çıkarmak için gece trenlerine biniyorduk. «Tabou» çetesiyle ilişki kurmaya Othe ormanına gidiyorduk. Paraşütler Bourgogne gecelerinde ipek gibi yumuşacık açılıveriyordu. Görüşlerimiz yeterince açıklığa kavuştuğundan yalnız gündelik yaşamla besleniyorlardı artık.

Tren düdük çalınca Semurlu delikanlı birden sıçrıyor.

«Ne var?»

«Yok bir şey.»

«Bir söz etmedin mi az önce?»

«Hayır. Hiçbir şey söylemedim.»

«Bana öyle gibi geldi de.»

İç çektiğini duyuyorum.

«Saat kaç olabilir?» diye soruyor.

«Bilmem.»

«Gece,» diyor, susuyor sonra.

«Ne olmuş geceye?» diye soruyorum.

«Gece, bu gece de çok uzun sürecek mi?»

«Daha yeni başladı.»

«Doğru,» diyor, «daha yeni başladı.»

Ansızın birisi vagonun dibinde bir yerden ulumaya başlıyor.

«Yine başladı,» diyor bizim delikanlı.

Uluma kesiliyor. Kimbilir, belki de bir karabasandı. Herifi sarstılar herhalde. Korkudan ulusaydı daha uzun sürerdi. Hele sıkıntıyla, ölüm düşüncesiyle gelen ulumalar. En uzun onlar sürüyor.

«Bulgarların Gecesi ne demek?» diye soruyor Semurlu.

«Nasıl?»

«Bulgarların Gecesi canım.»

Bulgarların Gecesinden sözetmediğimi sanıyordum. Bir ara aklıma gelmişti, ama bir şey söylememiştim. Belki ağzımdan kaçmıştır. Ya da yüksek sesle düşündüm. Mutlaka, vagona çöken bunaltıcı gecede yüksek sesle düşündüm.

«Ee?» diyor delikanlı.

«Ha... bir öykü işte.»

«Nasıl bir öykü?»

«Aslında,» diyorum, «boktan bir öykü. Ne başı var, ne sonu.»

«Anlatmak istemiyor musun?»

«İstiyorum ya, anlatacak pek bir şey yok. Trende geçen bir öykü.»

«Öyleyse tam sırasıdır,» diyor Semurlu delikanlı.

«Benim de ondan aklıma geldi zaten. Trende olduğumuz için.»

«Anlat bakalım.»

Çok üsteliyor. Merak ettiğinden değil, konuşacak bir konu bulmak için.

«Karışık biraz. Bir kompartımana bir sürü insan dolmuş. Sonra ortada fol yok yumurta yokken kalabalıktan birkaç kişi ötekileri pencereden dışarı atmaya başlamış.»

«Vay canına! Burada da aynı şeyi yapsak ne iyi olurdu,» diyor Semurlu delikanlı.

«Nedir iyi olan? Pencereden atmak mı, atılmak mı?»

«Atılmak elbette. Karın üstünde bayırdan aşağı doğru yuvarlanır giderdik.»

«İşte anlatmamı istediğin öykü buna benzer bir şey.»

«Peki ama neden Bulgarların Gecesi?» diye soruyor hemen.

«Neden olmasın?»

«Her yer Bulgarlarla dolu değil ya!»

«Böyle işler belki sık sık Bulgarların başına geliyordur.»

«Seninkisi öküz altında buzağı aramak. Bulgarlara Bourgognelular kadar çok rastlanmaz herhalde.»

«Çattık belâya! Elbette Bulgaristan'da Bourgognelulardan daha fazladırlar.»

«Bulgaristan da nereden çıktı?» diye soruyor Semurlu delikanlı.

«Sözkonusu Bulgarlar olduğuna göre...» diye görüşümü doğrulamaya çalışıyorum, «insanın aklına Bulgaristan geliveriyor.»

«Bin dereden su getirip beni kandırmaya kalkışma şimdi,» diyor delikanlı. «Bulgaristan hadi neyse, ama böyle öykülerde Bulgarlardan pek sözedilmez.»

«Bulgar öykülerinde sözedilir.»

«Bir Bulgar öyküsü mü bu?»

«Hayır.»

«Bak gördün mü!» diyor. «Bulgar öyküsü değil, ama içinde bir yığın Bulgar var. Bu işte bir bityeniği olduğunu kabul et.»

«Bourgogneluları mı yeğlerdin?»

«Diyelim ki öyle.»

«Bourgognelular daha mı kalabalık sanıyorsun?»

«Umurumda mı sanki! Ama daha matrak olurdu. Bir vagon dolusu Bourgognelu düşünsene. Bir de bakıyorsun birbirlerini pencereden aşağı atmaya başlıyorlar.»

«Kompartıman penceresinden birbirlerini aşağı atan Bourgognelu bulmak kolay mı peki?» diye soruyorum.

«Bak şimdi dalga geçmeye başladın,» diyor. «Beş para etmez Bulgarlarla dolu boktan öyküne bir şey demedim, ama Bulgarların Gecesi üstüne sabaha dek tartışacak da değiliz.»

Hakkı var. Susuyorum.

Birden bir kentin ışıkları görünüyor. Bahçeli evlerin yanısıra ilerliyoruz. Sonra daha büyük yapıların yanından geçiyor tren. Işıklar çoğalıyor; bir istasyona giriyoruz. İstasyonun saatine bakıyorum. Dokuzu gösteriyor. Semurlu delikanlı da saate bakıyor.

«Allah kahretsin!» diyor. «Daha saat dokuz.»

Tren duruyor. İstasyonda cılız bir mavi ışık hafifçe dalgalanıyor. Bugün herkesin unutmuş olduğu bu soluk ışığı anımsıyorum. 1936 yılından bu yana tanıdığım, bütün ışıkların sönmesini beklerken yakılan bir tür bekleme ışığı. Alarmın bütün izlerini taşıyor.

Sonraları, anımsıyorum —ama şimdi değil, şimdi bir Alman istasyonundayız ve henüz varacağımız yerde göreceklerimden habersizim— sonraları, yalnızca ışıkların değil fırının da söndürülmesi gerektiğini öğrendim. Hoparlörler Almanya üstüne yapılan hava akınlarını önceden bildirirdi. Bombardıman uçakları yaklaşınca kampın elektrikleri sönerdi. Hemen hemen hiç güvenlik önlemi yoktu. Fabrikanın durmaması gerektiğinden işe mümkün olduğu kadar az ara verilirdi. Ama kısa bir süre ışıklar sönük kalırdı yine de. Karanlıkta uçakların uzak uğultusunu duyardık. Kimi zaman fırının çok işi olurdu. Ne denli iyi donatılmış olursa olsun, bir fırını ölülerin hızıyla eşzamanlı kılmak kolay iş değildir. Böyle durumlarda fırın tam verimle çalıştığından, yoğun bir duman girdabıyla birlikte bacadan portakal rengi alevler çıkardı. Duman olup uçmak toplama kamplarından kalma bir deyim olsa gerek. Scharführer'e dikkat! Hayvan herifin biridir. Onunla başın belâya girerse duman olup uçarsın. Arkadaşlardan biri revirde can çekişirken, «duman olup uçacak» derdik. Alevler fırının kare biçimindeki bacasından fışkırırdı. Kontrol kulesindeki SS'in sesi duyulurdu hemen. «Krematorium, ausmachen.» Söndürün, fırını söndürün! Fırının ateşini söndürmek hiç işlerine gelmiyordu anlaşılan. Ne de olsa verim azalıyordu. SS öfkelenir, «Krematorium, ausmachen!» diye havlardı hırçın bir sesle. Biz karanlıkta oturmuş beklerken hoparlörün sesi duyulurdu: «Krematorium, ausmachen!»

«Bak hele,» derdi içimizden biri, «yine bacadan alevler yükseliyor demek!» Karanlıkta beklemeye devam ederdik. Ama daha sonra oldu bütün bunlar. Bu yolculuktan sonra. Şimdilik ne fırınların varlığından haberim var, ne de alarm gecelerindeki sakıncalarından. Almanya'da bir istasyondayız. Peronda insanlar dolaşıyor. Bir tabelada istasyonun adı yazılı: «TRIER»

«Bu kent de neyin nesi?» diye soruyor Semurlu delikanlı.

«Görüyorsun ya, Trêves işte!»

Tuh Allah kahretsin! Kör şeytan! Bok canına olsun! Trêves adını yüksek sesle söyler söylemez birden farkına vardım. Trêves ya! Nasıl oldu da Moselle Vadisini nereden tanıdığımı çıkaramadım daha önce? Ne kalın kafalı, kör gözlüymüşüm meğer! Budala herifin, sağır herifin tekiymişim!

«Treves'e geldik diye ağzın bir karış açık kaldı,» diyor Semurlu delikanlı.

«Allah kahretsin!» diye yineliyorum. «Gerçekten de öyle. Ağzım bir karış açık kaldı.»

«Neden? Buraya daha önceden de gelmiş miydin?»

«Hayır. Hiç yolum düşmedi.»

«O zaman buralı birini tanıyorsundur mutlaka.»

«Evet, tam üstüne bastın.»

«Yoksa köpek Almanlar arasında dostların mı var?» diye kuşkuyla soruyor.

Köpek Almanlar arasında dostlarım mı varmış! Böyle demek kolay. Moselle'in bağcıları, Moselleli odun yarıcılar, Moselle'deki orman hırsızları için çıkarılan yasa. «Mega»da vardı bütün bunlar. Moselle, şu gözü kör olası Moselle benim çocukluk arkadaşım.

«Köpek Almanlar mı? O da neyin nesi, hiç duymadım! Ne demek istiyorsun böyle söylemekle?»

«Dalga geçiyorsun,» diyor delikanlı, «bu kez gerçekten işletiyorsun beni.»

Bu sorumdan pek hoşnut olmamışa benziyor.

Peronda dolaşan insanlar bizimkinin herhangi bir tren olmadığını anladılar. Tel örgülü deliklerin ardında kıpırdaşan gölgeleri gördüler herhalde. Aralarında konuşup parmakla treni gösteriyorlar, öfkeli bir halleri var. Tam bizim vagonun karşısında, anne babasıyla birlikte on yaşlarında bir çocuk duruyor. Annesiyle babasının konuşmasına kulak kabartıyor, bize doğru bakıyor sonra. Birden koşup yerden kocaman bir taş alıyor. Yaklaşıp yanında durduğumuz deliğe doğru bütün gücüyle fırlatıyor taşı. Hemen geri çekiliyoruz; taş dikenli telden sekip Semurlu delikanlının yüzüne çarpıyor.

«Ee?» diyor bizimki. «Alman köpeği ne demek bilmiyor musun hâlâ?»

Sesimi çıkarmıyorum. Bu olayın tam da Treves'de başımıza gelmesinin boktan bir iş olduğunu düşünüyorum. Oysa yolumuzun üstünde bir yığın Alman kenti var.

«Alman köpeklerini ve onların veletlerini tanıdın mı şimdi?»

Semurlu delikanlının ağzı kulaklarında.

«Ne ilgisi var canım!»

Tam bu sırada tren kalkıyor. İstasyonda, peronun üstünde bize yumruğunu sallayıp küfür eden on yaşlarında bir çocuk kalıyor.

«Alman köpeği,» diyor, «başka bir şey değil canım! Bildiğimiz Alman köpeği işte!»

Tren hızlanıyor, dalıp gidiyor gecenin içine.

«Bir de kendini onun yerine koysana.»

Semurlu'ya anlatmaya çalışıyorum.

«Kimin yerine?»

«Bu çocuğun yerine.»

«Bok yemişsin sen. Kendi yerinde kalsın orospu çocuğu. Alman köpeğinin veledi.»

Karşılık vermiyorum. Tartışacak halim yok. Bu çocuğun bir Alman köpeği olmaması için öldürülmesi gereken Almanları düşünüyorum. Çocuğun bunda hem hiç suçu yok, hem de bütün suç onda. Onu küçük bir Nazi yapan gerçi kendisi değil ama, yine de küçük bir Nazi. Belki de büyüyüp gerçek bir Nazi olma şansı hiç yok. Aslında bu gibi bireysel düzeyde sorulan soruların pek ilgi çekici yanı da kalmadı artık. Çocuğun küçük bir Nazi olmaktan kurtulması ya da küçük Naziliği kabullenmesi sudan bir sorun. Bu çocuğu küçük bir Nazi olmaktan kurtarmanın tek yolu Alman ordusunu yoketmektir. Nazi ya da bizim Semurlu delikanlının ilkel deyişiyle Alman köpeği olmaktan kurtulması için daha bir yığın Alman'ın kökünü kazımak gerek. Bir bakıma, kendi dilinde Semurlu da bunu demeye getiriyor. Ama öte yandan düşüncelerindeki bulanıklık, sorunu açık seçik görebilmesini engelliyor. Bu insanlar gerçekten birer Alman köpeğinden başka şey değillerse hep öyle kalacaklar demektir. Alman köpeği varlığı hiçbir insan eyleminin ulaşamayacağı bir özden başka şey değildir çünkü. Eğer Alman köpeğiyseler, hep Alman köpeği kalacaklar demektir. O zaman Alman ve Nazi olmak da toplumsal bir veri gibi ele alınamaz. Tarihin üstünde çalkalanan, değiştirilmesi olanaksız bir gerçek diye kabul edilebilir ancak. Durum böyle olunca Alman ordusunu yoketmek de hiçbir işe yaramaz, çünkü sağ kalanlar Alman köpeği olmayı sürdüreceklerdir yine. O zaman yatmaya gidip aradan zaman geçmesini beklemekten başka yapılacak iş kalmamış demektir. Ama elbette birer Alman köpeği değil bu insanlar. Yalnızca Alman ulusuna dahiller. Çoğu da Nazi. Şimdilik Nazi olanlarının sayısı oldukça kabarık. Çoğunlukla Nazi de olan Alman varlıkları belli bir tarihsel yapının sonucu. Bu gibi sorunları insanların eylemi çözümleyebilir ancak.

Ama bütün bu düşündüklerimi Semurlu delikanlıya söyleyemiyorum. Tartışacak halim yok. Çok fazla Alman tanımıyorum. Hans'ı biliyorum yalnız. Hans için durum kolay. Hans'ın şu anda ne yaptığını soruyorum kendi kendime. Öleceğinden haberim bile yok. Bir gece Châtillon'un yukarısındaki ormanda öleceğini bilmiyorum. Gestapodaki herifler de tanıdığım Almanlar arasında. Dr. Haas'ı ve onun altın dişlerini tanıyorum. Ama Gestapoyla seni Paris Emniyetinde bütün gece sorguya çeken Vichy aynasızları[7] arasında ne fark

var? O gece talihin yaver gitmişti. Sabahleyin, külrengi Paris sokaklarında yürürken başına gelene inanamıyordun hâlâ. Elbette hiçbir fark yok. Onlar da en az ötekiler kadar Alman köpeği. Yani Alman köpeği olmakta birbirleriyle yarışmıyorlar. Belki uygulamada bazı yöntem farkları vardır aralarında, ama özde hepsi aynı bokun soyu. Bütün bunları Semurlu delikanlıya açıklasam her şeyi anlayacak.

Auxerre'deki Alman askerini de tanıyorum, Auxerre cezaevindeki o Alman nöbetçiyi. Volta atmak için yarım daire biçiminde küçük bir avlu vardı. Yuvarlak koridordan yürüyüp avluya çıkardık. Gardiyan arkamızdan kapıyı kilitlerdi. Orada, ardımızda kapanan sürgünün sesi, güz güneşinin altında öylece dururduk. Her iki yanda, orta avluyla haberleşmemizi önleyen yüksek, yalız duvarlar vardı. Sınırını duvarların çizdiği küçük alan öne doğru gittikçe daralıyordu. İki duvar arasındaki uzaklık en uçta bir buçuk metre kadardı. Duvarların arasında kalan boşluğa demir bir parmaklık koymuşlardı. Nöbetçi, fazla yorulmadan her iki avluda olup biteni de görebiliyordu böylece. Parmaklığın önünde genellikle hep aynı nöbetçinin olması dikkatimi çekmişti. Kırk yaşlarında bir adamdı. Ben volta atarken durup bakardı. Bir aşağı bir yukarı ya da sağdan sola yürürdüm. Bazan da avlunun güneşli duvarına dayardım sırtımı. Hücrede kaldığım için havalandırmaya tek başıma çıkarılıyordum. Avluda, benim küçük avlumda yalnız olurdum. Bir keresinde, anımsıyorum güzel bir gündü, ben voltadayken Alman jandarmasından bir çavuş, parmaklığın önünde durdu. Yanında da bizim Vacheron. Vacheron'un işkencede konuştuğu haberi daha önceden cezaevine gelmişti. Ama bir başka olay sırasında Laroche-Migennes'de yakalandığından, benim adımı vermemişti herhalde. Yoksa çoktan sorguya götürülürdüm. Neyse! Alman çavuşla Vacheron benim avlunun kenarındaki demir parmaklığın önünde duruyorlar; bizim nöbetçiyse biraz geride. Vacheron beni görünce başıyla bir işaret yapıyor.

«Ach so!»[8] diyerek parmaklığa yaklaşmamı söylüyor Alman çavuşu.

Parmağıyla ikimizi de ayrı ayrı gösterip, «Birbirinizi tanıyor musunuz?» diye soruyor.

Vacheron yarım metre kadar ötemde. Sakalları uzamış. İncecik yüzü işkencenin bütün izlerini taşıyor. Biraz ötemde iki büklüm, yaşlı bir adamın dalgın bakışlarıyla beni süzüyor.

«Hayır,» diyorum, «hiç görmedim.»

«Evet,» diye mırıldanıyor Vacheron.

Alman çavuşu bizimle matrak geçiyor:

«Ach so!»

«Hiç görmedim,» diye yineliyorum.

Vacheron bana bakıp omuz silkiyor.

«Ya Jacques?» diye soruyor Alman çavuş.

«Jacques'i tanıyor musunuz?»

Elbette Jacques dediği aslında Michel. Blainville Sokağı geliyor aklıma. Aradan yıllar

geçmiş. Mutlak akıl, şeyleşme süreci, nesnelleşme, efendiyle kölenin diyalektiği... Bütün bunlar, içinde Gestapo'yla Alman çavuşun, Vacheron'un bulunduğu gerçek tarihin tarihöncesi olabilir ancak. Vacheron da gerçek tarihin içinde. Oh olsun bana!

«Hangi Jacques?» diye soruyorum. «Soyadı nedir?»

«Jacques Mercier,» diyor Alman çavuş.

Başımı iki yana sallıyorum.

«Tanımam.»

«Tanır,» diye yavaşça mırıldanıyor Vacheron. Bana bakıp boynunu büküyor.

«Elimde olan bir şey yok,» diye ekliyor sonra.

«Hastir ordan!» diyorum dişlerimi sıkarak.

Alman jandarmasının işkence izlerini taşıyan yüzü hafifçe kızarıyor. Aramızda geçen konuşmayı bütünüyle anlayamayan Alman çavuş, «Ne dedin, ne dedin?» diye bağırıyor.

«Hiçbir şey.»

«Hiçbir şey,» diyor Vacheron da.

«Hiç kimseyi tanımıyor musunuz?» diye soruyor Alman çavuş.

«Hiç kimseyi tanımıyorum.»

Dik dik bakıyor. Gülümsüyor sonra. Bir sürü insanı bana tanıtabileceğini ima etmek istiyor.

«Sizinle kim ilgileniyor?» diye soruyor.

«Dr. Haas.»

«Ach so.»

Benimle Dr. Haas ilgilendiğine göre, çok yakınlık gösteriyorlar demektir. Ne de olsa Alman jandarmasının küçük bir astsubayı o. Oysa Dr. Haas Gestapo'nun bölge başkanı. Bizim Alman çavuş komuta zincirine çok saygılı. Dr. Haas'ın müşterilerinden biri için üzülmesine hiç de gerek yok. Demir parmaklığın iki yanında, güz güneşinin altında durmuş, Dr. Haas'ın etkin bir biçimde tedavi ettiği hastalığımdan konuşuyoruz sanki.

«Ach so,» diyor Alman çavuş.

Ve Vacheron'u alıp götürüyor. Ansızın geri dönüverirler mi acaba diye kendi kendime sorarak demir parmaklığın önünde öylece kalıyorum. Alman nöbetçi parmaklığın öbür yanında durmuş bana bakıyor. Yaklaştığını farketmemişim.

Kırk yaşlarında, dolgun yüzlü bir adam. Belki de başındaki çelik miğfer böyle dolgun gösteriyor yüzünü. Bakışında açık seçik bir ifade var.

«Verstehen Sie Deutchs?»[9] diye soruyor.

Almanca anladığımı söylüyorum.

«Ich möchte Ihnen eine Frage stellen»[10]

Nasıl da iyi eğitilmiş bir asker! Bana soru sormak için izin istiyor.

«Bitte schön,»[11] diyorum.

Parmaklığın bir metre kadar gerisinde. Omzuna kayan tüfek kayışını düzeltiyor. Ipılık bir güneş var üstümüzde. Birbirimize karşı son derece saygılı davranıyoruz. Alman çavuşun usul gereği Gestapo'ya telefon edebileceğini, Jacques konusunda hiçbir bilgim olmamasının, Vacheron'uysa tanımayışımın biraz tuhaf kaçtığının farkına varacaklarını, böylece her şeyin yeniden başlayabileceğini düşünüyorum.

Bütün bunları biraz kaygısızca getiriyorum aklıma. Nasılsa elimden gelen bir şey yok. Zaten insan ancak çözümleyebileceği sorunlarla uğraşmalı. Özel yaşamda da bu ilkeyi uygulamak gerektiği sonucuna varmıştık, «Altın Horoz» kahvesinde.

Şimdi bu Alman askeri bana bir soru sormak istiyor, ben de, «Buyrun efendim,» diye karşılık veriyorum: Birbirimize son derece saygılı davranıyoruz. Bütün bunlar çok hoş doğrusu!

«Warum sind Sie verhaftet?»[12] diye soruyor nöbetçi.

Yerinde bir soru. Şu sıra sorulabilecek bütün sorulardan daha önemli. Neden mi tutuklandım? Bu soruyu yanıtlamak yalnızca benim değil, bütün tutuklananların da kim olduklarını söylemeyi gerektirir. Bizi kolayca tikelin alanından genelin alanına götürecek bir soru bu. Neden tutuklandım, yani neden tutuklandık, neden tutuklanır insan? Birbirine görünüşte hiç benzemeyen bunca insanı birleştiren ne? Birbirine hiç benzemeyen, ama birlikte tutuklanan bunca insanı birleştiren tarihsel öz ne? Aslında daha da derin bir soru bu. Tutuklanmamın nedenini araştırırken başka bir sorunla daha karşılaşacağız. Ben tutukluyum, çünkü beni tutukladılar, çünkü tutuklayan ve tutuklananlar var. Bana neden tutuklandınız diye sorarak aynı zamanda kendisinin de neden burada olduğunu, benim başımda beklemek zorunda bırakıldığını öğrenmek istiyor. Kaçmaya kalkışırsanız neden üstünüze ateş etmek zorundayım? Aslında kimim ben? İşte Alman askerinin gerçekte sormak istediği sorular! Oldukça önemli sorular yani.

Elbette bütün bu düşündüklerimi söylemiyorum ona. Söylemek ölüm gibi budalaca bir şey olur. Beni buraya getiren nedenleri kısaca açıklamaya çalışıyorum.

«Demek bir tedhişçisiniz.» diyor bana.

«Peki öyle olsun. Ne değiştirir bu?»

«Nasıl ne değiştirir?»

«Bu 'tedhişçi' sözcüğü sizi hiçbir yere götürmez.»

«Anlamaya çalışıyorum,» diyor Alman nöbetçi.

Hans ana dilini bunca ilerlettiğimi görseydi memnun olurdu. Hans Von Freiberg zu Freiberg anadiline hayrandı. Artık yalnızca Hegel'i okumakla yetinmiyor, Auxerre cezaevinde bir Alman askeriyle de konuşuyorum. Bir Alman askeriyle konuşmak Hegel'i okumaktan daha güç. Hele ona yalın şeylerden, ölümden, yaşamdan, neden yaşamak, neden ölmek gerektiğinden sözetmek çok güç. «Tedhişçi» sözcüğüyle neden hiçbir yere varamayacağını anlatmaya çalışıyorum.

«Dediklerinizi özetleyelim isterseniz?» diyor sözümü bitirince.

«Peki, özetleyelim.»

«Siz yurdunuzu savunmak istiyorsunuz.»

«Yok canım!» diyorum. «Bir kere benim yurdum değil.»

«Nasıl,» diye şaşkınlıkla bağırıyor, sizin yurdunuz değil mi?»

«Fransa benim yurdum değil,» diye yanıtlıyorum.

«Söylediklerinize bir anlam veremiyorum.»

«Neden? Benim yurdum olmayan Fransa'yı savunmakla kendi yurdumu da savunmuş oluyorum.»

«Peki yurdunuz neresi?»

«İspanya.»

«İspanya bizim dostumuz,» diyor.

«Öyle mi sanıyorsunuz? Bu savaşı başlatmadan önce dostunuz olan İspanya'ya karşı da savaştınız.»

«Ben hiçbir savaşa katılmadım,» diyor Alman nöbetçi boğuk bir sesle.

«Gerçekten öyle mi?» diye soruyorum.

«Yani hiçbir savaşı ben istemedim,» diye düzeltiyor.

«Gerçekten öyle mi?»

«Evet, gerçekten inanıyorum buna,» diyor biraz caka satarak.

Omzuna kayan tüfek kayışını yeniden düzeltiyor.

«Ben hiç de aynı kanıda değilim.»

«Ama neden?»

İyi niyetinden kuşku duyduğum için biraz alınmış olmalı.

«Çünkü tüfeğinizle şimdi burada olmayı siz istediniz.»

«Başka nerede olabilirdim ki?»

«Bir toplama kampında ya da kurşuna dizilmiş olabilirdiniz. Askerden kaçabilirdiniz.»

«Sandığınız kadar kolay değil,» diyor.

«Elbette. Gestapo ya da Alman jandarmasınca sorguya çekilmek kolay mı peki?»

Eliyle söylediklerimi kabullenmediğini belirten bir işaret yapıyor.

«Benim Gestapo'yla hiçbir ilgim yok.»

«İlginiz var,» diye karşılık veriyorum.

«Emin olun ki yok!» diyor telâşla.

«Tersini kanıtlayıncaya kadar var,» diye üsteliyorum.

«Bunu bir an için bile istemezdim, emin olun ki istemezdim.»

Ciddi bir hali var. Onu Alman jandarması ya da Gestapo'yla aynı sepete koymama üzülüyor.

«Peki neden buradasınız öyleyse?» diye soruyorum.

«Asıl sorun da bu ya!»

Tam bu sırada açılan bir sürgü sesi duyuluyor. Gardiyan beni götürmeye geliyor anlaşılan.

Evet, asıl sorun da bu: Dast ist die Frage. Alman nöbetçiyle yaptığımız şu başı sonu belirsiz sağır diyalogunda bile, iş dönüp dolaşıp aynı yere varıyor. Aslında o soruyu benim sormam gerekirdi: Warum sind Sie hier?[13] Çünkü benim durumum daha ayrıcalıklı. Ona göre daha ayrıcalıklı bir durumdayım. Asıl soru sorması gereken biri varsa o da benim. Çünkü şu 1943 yılında tutuklanan bizleri birleştiren ortak bir tarihsel öz var: özgürlük. Bu özgürlüğe katıldığımız, onu kendimizle özdeşlediğimiz oranda, belki hiçbir ortak yanı olmayan bizler birbirimize benzemeye başlıyoruz. Sözkonusu özgürlüğe katıldığımız ölçüde tutuklanıyoruz. Demek ki özgürlüğümüzü sorguya çekmek gerekiyor asıl, tutukluluk durumumuzu ya da cezaevindeki yaşama koşullarını değil. Karaborsa yapanlarla ücretli askerler bunun dışında elbet. Onları birleştiren ortak öz özgürlük değil, para. Bize gelince, hepimizin bu ortak özgürlüğe eşit olarak katıldığını söyleyemem. Bazıları —bunların sayısı oldukça kalabalık— bir rastlantı sonucu bulunuyor aramızda. Direniş hareketine katılmayı, gizli yaşamı özgürce seçtiler belki, ama uzun süredir bu özgür seçimin hızıyla yaşıyorlar. Çeteye katılmanın gerekliliğini özgürce üstlendiler, ama seçmekte özgür oldukları yaşam giderek bir alışkanlığa dönüştü. Özgürlüklerini sonuna dek yaşayacaklarına, onun üstüne sıva çekmekle yetiniyorlar. Neyse, bu sorunun ayrıntılarına girmeye şu sıra hiç de gerek yok. Sözü geçti diye özgürlükten konuşuyorum, yoksa amacım yalnızca bu yolculuğu anlatmak. Auxerre'deki Alman askerinin Warum sind Sie verhaftet? sorusuna bir tek yanıt verilebileceğini söylemek için bütün bunlardan sözetme gereğini duydum. Özgür bir insan olduğum için hapisteyim, hapisteyim çünkü özgürlüğümü gerçekleştirmek, onu üstlenmek istedim, O ekim gününde benim Alman askerine sorduğum Warum sind Sie hier? sorusuna da bir tek yanıt verilebilir ancak. Başka yerde olmadığı için burada; burada çünkü başka yerde olma gereğini duymadı. Kısacası, o benim gibi özgür değil.

Ertesi gün nöbetçi yine demir parmaklığın önüne geldi. Bir sürü önemli sorunun kendiliğinden ortaya çıktığı konuşmamızı bıraktığımız yerden sürdürdük.

Trêves istasyonundaki çocuk yüzünden Auxerre'deki Alman askerini düşünüyorum. Çocuk, olan bitenin içinde değil bütünüyle. Bu durumu kendi seçmemiş, hazır bulmuş onu. İçinde yetiştiği bu yabancılaşmış toplumun bize taş atması gerektiğinden, elindeki taşı fırlattı. Çünkü bu toplumun, bugün bütün Alman ulusunun oluşturduğu bu tarihsel sömürü çarkının mümkün olan tek olumsuzlamasıyız biz. Biz, aramızdan çoğunun ölüp gideceği bizler, bu toplumun mümkün olan tek olumsuzlamasıyız. Öyleyse lânet olsun bize, üstümüze taş yağsın! Bütün bunlar aslında fazla önem taşımıyor. Çocuğun küfür ederek bize taş atması elbette hoşa gidecek bir şey değildi. «Schufte» diye bağırıyordu. «Bandieten!».[14] Ama yine de fazla önem vermemek gerek böyle olaylara.

Oysa şu sıra aklıma düşen Auxerre'deki Alman askerinin durumu bambaşka. O anlamak istiyordu. Hamburg'da doğmuş, orada yaşayıp bir iş tutmuştu. Çoğu zaman da işsiz kalmıştı. Ve yıllardır, neden şimdikinden başka bir insan olamadığını anlamıyordu. Yaşamın bir «varlık» değil bir «yapma», daha doğrusu bir «kendini gerçekleştirme» olduğunu söyleyen yığınla sevimli düşünür vardır. Buldukları çözüm yolundan öylesine hoşnutturlar ki, bu tümceyi hiç eksik etmezler ağızlarından. Küçük dağları onlar yaratmıştır sanki. Bir de Auxerre cezaevinde tanıdığım Alman askerine sorun bakalım. Nazizmin, savaş sanayii üretimini yeniden başlatmasına kadar işsiz gezen Hamburglu Alman'a sorun bir de. Neden yaşamını kendi eliyle «yapamadığını», neden «varlığını» kabullenmek zorunda kaldığını bir de ona sorun. Yaşamı, bunaltıcı bir «durum»dan, kendi dışında gerçekleşen,içine yerleşmek için bir türlü ele geçiremediği bir «varlık»tan başka bir şey olmadı hiçbir zaman.

Alman nöbetçiyle, demir parmaklığın iki yanında karşılıklı duruyoruz. Ve ben neden savaştığımı hiçbir zaman o günkü kadar iyi kavrayamadım. Bu insanı, daha doğrusu onun gibilerinin varlıklarını —bizim Alman nöbetçi için artık iş işten geçmişti elbet— içine yerleşilebilir bir duruma getirmek gerekiyordu. Hiç olmazsa bu adamın çocuklarının varlıklarını —kimbilir belki bize taş atan Treves'deki çocukla aynı yaştaydılar— içine yerleşilebilir bir duruma getirmek gerekiyordu. Göründüğü kadar karmaşık bir şey değil aslında. Ama bir bakıma dünyanın en karmaşık işi. Çünkü sözkonusu olan, sınıfsız toplumu gerçekleştirmek. Bizim Alman askeri için, zaman çok geçti elbette. İçine bir türlü yerleşemediği, kendi öz bakışı için bile anlaşılmaz, o donuk varlığıyla yaşayarak, onunla birlikte ölüp gidecekti.

Tren uzaklaşıyor Trèves'den. Bense bu yolculuğun peşini bırakmamalıyım. Auxerre cezaevindeki Alman askerinin anısı da yavaşça uzaklaşıyor. Auxerre cezaevinde başımdan geçen bu öyküyü bir gün mutlaka yazacağımı söyleyip durdum kendime. Alabildiğine yalın bir öykü olacaktı. Volta saati, ekim güneşi, bir de demir parmaklığın iki yanında ayakta durmuş, Alman nöbetçiyle yaptığımız söyleşiden birkaç alıntı. Ben kimden yana olduğumu biliyordum; o ise bilmiyordu. Şimdi bu öyküyü yazma fırsatı elime geçti, ama yine de yazamıyorum. Sırası değil çünkü. Yolculuğu anlatmam gerek. Konumdan yeterince uzaklaştım zaten.

O Alman askerini kasım sonuna dek gördüm. Ama yağmurlar başladığı için daha seyrek görüşebiliyorduk. En son kasım sonunda, hareketinden önce konuştuk. Artık hücrede kalmıyordum. Koğuşta, Ramaillet ve Hortieux kardeşlerin Othe ormanındaki çetesinden genç bir delikanlıyla birlikteydim. Avlumu da onlarla paylaşıyordum artık. Bir gün önce Hortieux kardeşlerin en büyüğünü kurşuna dizmişlerdi. Bizim volta saati henüz gelmeden, altı gündür ölüm hükümlülerinin bulunduğu hücrede kalan Hortieux'yü almaya gelmişti «Sıçan». «Sıçan»ı merdivenleri çıkarken aralık kapıdan görmüştük. Auxerre'deki hücre

kapıları, sürgülendikleri zaman bile bir parça aralık kalabiliyordu. Kışın, toplu ceza günlerinin dışında, girişteki büyük sobanın sıcağı hücrelere de yayılsın diye bu yola başvuruyorlardı. «Sıçan »ın bizim kapının tam karşısındaki merdivenden çıktığını görmüştük. Soldaki uzun koridora saptı. Adımlarının karanlıkta gittikçe uzaklaştığını duyduk. Ölüm hükümlülerinin hücreleri koridorun ucundaydı. Ramaillet yatağına uzanmış, her zamanki gibi ermişlikle ilgili bir kitap okuyordu. Othe ormanından gelen delikanlı yanına gelip kapının aralığına yerleşti. Yanlış anımsamıyorsam —bu anıyı belleğim uydurmadı ya!— büyük bir sessizlik çökmüştü cezaevine. Üst kattaki kadınlar bölümü de, karşı koridor da sessizdi. Durup dinlenmeden «Güzel sevgilim, Saint-Jeanlı aşkım benim!» diye şarkı söyleyen herif bile susmuştu. Günlerdir Hortieux kardeşlerin büyüğünü gelip almalarını bekliyorduk. İşte «Sıçan» ölüm hükümlülerinin hücrelerine doğru yürüyor şimdi. Bir sürgü sesi. Hortieux'lerin büyüğü, ayakları çıplak, elleri kelepçeli, yatağın üstünde oturuyor olmalı. Alışılmamış bir saatte açılan sürgünün sesini duyuyor. Birkaç dakika süren büyük bir sessizlik. Sonra «Sıçan»ın çizme şıkırtıları duyuluyor yeniden. Hortieux bizim hücrenin önünden geçerken duruyor. Elleri kelepçeli, ayağında yün çoraplar var. Gözleri pırıltılarla dolu. Aralık kapıdan bize doğru «Her şey bitti çocuklar,» diyor. Ellerimizi uzatıp Hortieux'nün kelepçeli ellerini sıkıyoruz. «Merhaba çocuklar!» diyor bize. Susuyoruz. Elini sıkıp susuyoruz. Ona söyleyecek hiçbir şeyimiz yok. Hortieux'nun arkasında duran «Sıçan» öte yana çeviriyor başını. Nasıl davranması gerektiğini kestiremiyor. Elindeki anahtarları sallayarak öte yana çeviriyor başını. Yer yer eskimiş kurşunî yeşil üniformasıyla iyi yürekli bir aile babasını andırıyor. Ölüme giden bir yoldaşa ne söylenebilir ki! Hiçbir şey söylenemez, eli sıkılır yalnızca. «René Hortieux de bağırıyor: «Her şey bitti Philippe! Ben gidiyorum, artık her şey bitti!» Philippe, Hortieux kardeşlerin en küçüğü. Bir şafak vakti, SS'lerle Feld[15] Othe ormanına baskın verdiklerinde ellerinden kurtulabilmiş. Ajanın biri ihbar edince SS'lerle Feld ansızın binmiş üstlerine. Umutsuzca karşı koymaya çabalamışlar. Bu arada Philippe Hortieux yarabilmiş çemberi. İki gün ormanda saklanmış. Sonra yola inip motosikletli bir Alman'ı geberterek onun motoruyla Montbard'a gitmiş. On beş gün boyunca, hiç beklenmedik bir anda Philippe Hortieux motoruyla ansızın görünüveriyormuş. On beş gün boyunca Almanlar bizim Hortieux'yü kovalayıp durmuşlar. Uzun namlusu kırmızı boyalı, güzel bir «Smith and Wesson»u vardı Philippe Hortieux'nun. Bir süre önce bu silâhlardan paraşütle epey atmışlardı. Bir sten tabancası, dağ heybesinin içinde sakladığı el bombası ve dinamitleri de vardı. Philippe Hortieux isteseydi kaçıp kurtulabilirdi. Evlerinde saklanabileceği bir sürü insan tanıyordu. Ama hiçbir yere gitmeyip bölgede kaldı. Geceleri çiftliklerde saklanarak on beş gün boyunca tek başına savaştı. Bir öğle vakti, eylül güneşi altında, kendilerini ele veren ajanın evine dek gitti. Motorunu kilise alanında bırakıp elinde makinelisi, herifi aramaya başladı. Evlerin bütün pencereleri, bütün kapılar bir anda açıldı. Philippe Hortieux insanların kuru, yakıcı bakışlarından

örülmüş bir ağ altında köyün kahvesine doğru yürüdü. Demirci ocağını, kasap dükkânını bırakıp dışarı fırladılar. Koru bekçisi kaldırımın kenarında durdu. Köylüler ağızlarındaki izmariti tükürdüler. Kadınlar çocuklarının ellerinden tutuyorlardı. Kimseden çıt çıkmıyordu. Yalnızca kalabalıktan biri, Almanların Villeneuve yolunda olduklarını söyledi. Philippe Hortieux gülümsedi. Sonra köy kahvesine doğru yürümeye devam etti. Gülümsüyordu. Yapılması gereken bir iş yaptığını biliyordu çünkü. Umutsuz ama kardeşçe bakışların arasından geçip gitti. Köylüler bir süredir sözü edilen çıkartmanın yine ertelendiğini, bizi bir kez daha oyaladıklarını, bu kışın çeteciler için zorlu geçeceğini biliyorlardı. Elde makineli tüfek, adaleti yerine getirmek için yürüyen Philippe Hortieux değil, kendileriydi sanki. Ajan, köyün üstüne ansızın çöken sessizliği ta yüreğinde duymuş olmalıydı. Belki az önce kulağına gelen motor sesi de bir şeyler anımsatmıştı ona. Ölmeden önce bir ağaç yaprağı gibi titredi. Bunun üzerine bütün kapılar, bütün pencereler yeniden kapandı. Hiçbir yaşam izi kalmadı köyde. Philippe Hortieux de geldiği gibi çekip gitti. On beş gün boyunca Feld'in müfrezelerine saldırdı durdu. Hiç beklenmedik bir anda umulmayan yerlerden çıkıp Alman arabalarını el bombası yağmuruna tuttu. Şimdiyse gövdesi Gestapo'nun coplarıyla ezilmiş, hücresinde yalnız başına «René! Ah René!» diye bağırıyor. Onu duyunca, René Hortieux'yü selamlamak için cezaevindeki hükümlülerin hepsi birden bağırmaya başladı, Kadınlar koğuşu, direnişçilerin tıkıldığı hücreler, hepsi birden René Hortieux'ye veda etmek için bağırıyordu. Neler söylediğimizi bugün tam olarak anımsamıyorum. Hiç kuşkusuz Hortieux kardeşlerin en büyüğüne doğru ilerleyen ölüm karşısında çaresiz, sudan sözlerdi. «Aldırma René!» «Dayan René!» «Haklarından geleceğiz René!» Hiç durmadan haykıran Philippe Hortieux'nün sesiyse hepimizinkini bastırıyordu: «René! Ah René!» Bu patırtıyı duyan Ramaillet'nin yatağından fırladığını anımsıyorum. «Ne oluyor?» diye sordu. «Ne oluyor allahaşkına?» Ona enayinin biri olduğunu, burnunu ille de her işe sokması gerekmediğini söyledik. Bütün cezaevinin hep birden bağırması «Sıçan»ı telaşlandırdı. Olay çıkmasını istemiyordu çünkü. René Hortieux'yü merdivene doğru iterek «Los, Los!»[16] diye söylendi.

İşte bugünden sonraydı. Donuk bir güneş vardı dışarda. Sabahleyin çorbayı dağıtan hükümlü, René'nin yiğitçe öldüğünü söylemişti. «Yiğitçe ölmek» bir bakıma eksik, anlamsız bir deyimdi elbet. Ölüm, yalnızca insan için kişisel bir şeydir. İnsan kendi ölümünü kabullendiği, onu üstlendiği ölçüde ölümü öznellik kazanabilir ancak. Belki eksik bir deyimdi, ama ne demek istediğini açık seçik ortaya koyuyordu. René Hortieux'nün ayakta ölme olanağını tek başına elde ettiğini, böyle bir ölümle karşılaşıp onu kendi öz ölümüne dönüştürdüğünü yeterince anlatıyordu pekâlâ. René Hortieux'nün nasıl öldüğünü görmemiştim, ama bunu düşlemek hiç de güç değildi. İnsanların, yaşadığımız şu 43 yılında edindikleri ölüm deneyimi, René Hortieux'nün ölümünü düşlemeyi oldukça kolaylaştırıyordu.

Sonraları, aynı durumda ölen başka insanlar da gördüm. Otuz bin kişi büyük yoklama alanına toplanıp hiç kıpırdamadan dururduk. SS'ler çoktan orta yere darağacını dikmiş olurlardı. Başımızı öte yana çevirmek, gözlerimizi yere indirmek bile yasaktı. Yoldaşımızı ölürken görmeliydik. Yavaşça ölürdü. Eğer başımızı çevirme olanağını bulup gözlerimizi yere indirebilseydik bile, yine de bakardık. Darağacına çıkana dek üzgün bakışlarla izlerdik onu. Kusursuz bir biçimde sıralanmış otuz bin kişiydik. SS'ler bakışım ve düzeni severler. Hoparlör «Das Ganze, stand!»[17] diye haykırınca otuz bin çift topuğun hazırola geçerken çıkardığı ses duyulurdu. SS'ler gereği gibi hazırolda durulmasından hoşlanırlar. Hoparlör «Mützen ab!»[18] diye haykırınca, çok düzenli bir biçimde otuz bin sağ el otuz bin bereyi başlardan alıp, otuz bin sağ bacağa çarpardı. SS'ler topluca yapılan hareketlere hayrandırlar. Elleri arkadan bağlı yoldaşımızı işte tam o zaman darağacına çıkarırlardı. SS'ler bakışım ve düzeni, eğitilmiş bir kalabalığın yaptığı toplu hareketleri severler, ama yine de zavallı yaratıklardır. Bize örnek olsun diye uyguladıkları cezanın gerçekten de iyi bir örnek olduğunu, yoldaşımızın ölümünün ne denli önem taşıdığını bilmezler. V-I'lerin en zor parçalarının yapıldığı «Mibau» fabrikasına sabotaj yapma suçundan idama yargılanan yirmi yaşındaki bir Rus gencinin darağacına çıkışını izlerdik. Sovyet savaş tutsakları hiç kımıldamadan omuz omuza durmaktan yorulmuş, acı içinde hazırolda beklerlerdi. O yirmi yaşındaki Rus delikanlısının darağacında can verişine bakarken, SS'ler bu ölümün bize gözdağı olacağını, üstümüze bütün ağırlığıyla çökeceğini sanırlardı. Bilmezlerdi ki, aslında biz de kabulleniyoruz bu ölümü, onu kendimiz için de seçiyoruz. Arkadaşımızın ölümüyle öldüğümüzü, böylece bu ölümü yadsıyıp ortadan kaldırdığımızı, arkadaşımızın ölümüyle yaşamamıza bir anlam verdiğimizi bilmezlerdi. Bizim için yaşama değgin bir tasarıydı bu. Ama birer zavallı yaratıktan başka şey olmayan SS'ler nereden anlayacaklardı bu gerçeği!

Evet, donuk bir güneş vardı dışarıda. Kasım sonuydu. Volta avlusunda Ramaillet'yle yalnızdık. Othe ormanında yakalanan delikanlıyı sorguya götürmüşlerdi. Sabah Ramaillet'yle atışmıştık. Onun için benden uzak duruyordu biraz.

Alman nöbetçi demir parmaklığın önünde ayaktaydı. Parmaklığa yaklaştım.

«Dün öğleden sonra?» diye soruyorum.

Yüzü değişiyor birden, bakışlarıyla beni süzüyor.

«Ne olmuş dün öğleden sonra?»

«Dün öğleden sonra görevde miydiniz?»

Başını iki yana sallıyor.

«Hayır,» diyor, «aralarında ben yoktum.»

Hiçbir şey söylemeden birbirimize bakıyoruz.

«Ya sizi de seçselerdi?»

Yanıtlamıyor. Ne diyebilir ki?

«Sizi seçselerdi, idam mangasında olacaktınız,» diye üsteliyorum.

Sürekavında kıstırılmış bir hayvan gibi bakıyor. Güçlükle yutkunuyor sonra.

«Arkadaşımı kurşuna dizecektiniz.»

Susuyor. Ne diyebilir ki? Başını yavaşça öne eğiyor, ıslak toprağın üstünde ayaklarını kımıldatıp bana bakıyor.

«Yarın gidiyorum,» diyor.

«Nereye?» diye soruyorum.

«Rus cephesine.»

«Ya!» diyorum. «İşte orada gerçek savaş neymiş görürsünüz.

Bana bakıp başını sallıyor.

«Ölmemi istiyorsunuz,» diyor beyaz bir sesle.

Ölmesini mi istiyorum? Wünsche Ich seinen Tod?[19] Ölümünü istediğimi sanmıyordum. Ama haklı, ölmesini istiyorum bir bakıma. Bir Alman askeri olarak kaldığı sürece ölmesini istiyorum. Alman askeri varlığının içine yerleşmekte direndiği sürece, bu kan ve ateş cehenneminde yaşamasını, acının, gözyaşlarının başından hiç eksik olmamasını istiyorum. Nazi ordusundan bir Alman askerinin kanı olan kanının akmasını, ölmesini istiyorum.

«Bana kızmıyorsunuz ya!»

«Yok canım,» diyor, «böyle düşünmeniz çok doğal.»

«Sizin için başka şey dileyebilmeyi isterdim.»

Gülümsemeye çalışıyor.

«Artık çok geç,» diyor.

«Neden geç olsun?»

«Çok yalnızım.»

Onu yalnızlığından kurtarmak için elimden hiçbir şey gelmez. Ancak kendisi bir şey yapabilirdi, ama iradesi yeterli değil. Kırk yaşında. Hazır bir yaşamı, karısı, çocukları var; başka hiç kimse onun yerine geçemez.

«Bu konuşmamızı anımsayacağım,» diyor. Sonra gülümsüyor yeniden.

«Size mutluluk dilemek isterdim.»

Bunu söylerken yüzüne bakıyorum.

«Mutluluk mu?» Omuz silkiyor.

Sonra iki yanına bakıp elini kaputunun cebine sokuyor.

«Alın,» diyor, «beni anımsamanız için.»

Demir parmaklığın arasından aceleyle iki paket Alman sigarası uzatıyor. Sigaraları alıp ceketimin içine sokuyorum. Parmaklıktan uzaklaşırken gülümsüyor.

«Belki,» diyor, «şansım yaver gider de kurtulurum.»

Yalnızca yaşayabilmeyi düşünmüyor. Kurtulmak da istiyor aynı zamanda.

«Kurtulmanızı dilerim.»

«Hayır,» diyor, «siz ölmemi diliyorsunuz.»

«Alman ordusunun yokolmasını diliyorum. Sizin de kurtulmanızı.»

Başını sallıyor, bana bakıp «Sağolun!» diyor; sonra tüfeğinin kayışını düzeltip uzaklaşıyor.

«Uyuyor musun?» diye soruyor Semurlu delikanlı.

«Hayır,» diye karşılık veriyorum.

«İnsanın dili damağı kuruyor.»

«Hem de nasıl.»

«Bir parça diş macunu daha var,» diyor Semurlu delikanlı.

«Haydi öyleyse.»

Bu da bizim Semur-en-Auxoislının bir buluşu. Kutup gezisine çıkıyormuş gibi bu yolculuğa hazırlanmış. Her şeyi önceden düşünmüş doğrusu. Bazıları ceplerine birkaç bisküvi, ekmek ve sucuk parçaları gizlemişlerdi. Semurlu delikanlıysa çılgınlık olduğunu söylüyordu bunun. «İş açlığa değil, susuzluğa dayanmakta,» diyordu. Oysa heriflerin ceplerine sakladığı bisküvi, sucuk gibi kuru şeyler susatacaktı onları. Birkaç gün yemeden de durabilirdi insan. Nasıl olsa bir yere kıpırdamayacaktık. Asıl iş susuzluğa dayanabilmekti. Bunun için bizim Semurlu ceplerine birkaç sulu elmayla birlikte küçük bir diş macunu saklamıştı. Baş düşmanın susuzluk olduğunu düşünebildikten sonra elmaları akla getirmek kolaydı. Ama diş macunu gerçekten dahice bir buluştu doğrusu. Dudak üstüne bir parça sürüp de soluk alınca, insanın ağzına nane kokan güzel bir serinlik yayılıyordu.

Benimle paylaştığı için, elmalar hemen bitiverdi. Diş macununu veriyor. Bir parça alıp kurumuş dudaklarıma sürüyorum. Geri veriyorum sonra.

Şimdi tren hızlı yol alıyor. Herhangi bir yere varacak gerçek bir trenin yol alışı gibi.

«Hiç olmazsa böyle devam etse,» diyorum.

«Ne böyle devam etse?»

«Hızımız.»

«Allah kahretsin,» diyor Semurlu delikanlı, «bıktım be!»

Tren yoluna devam ediyor. Vagon konuşmalar, çığlıklar, boğuk uğultularla dolu. Üstüste yığılmış, gecenin gevşettiği gövdeler pelte gibi. Tren dönemece girince bir sağa bir sola savruluyorlar. Sonra birden, sanki herkes kendi bunaltıcı yalnızlığına, karabasanlarla dolu bir yarı-uykuya gömülmüş gibi, ağır bir sessizlik çöküyor.

«Ramaillet hıyarı şimdi burada olsaydı kimbilir nasıl davranırdı!» diyorum.

«Ramaillet de kim?» diye soruyor Semurlu delikanlı.

Ramaillet'den sözetmek istediğimden değil. Gece bastırdığından beri bizim Semurluda bir değişiklik sezer gibiyim. Konuşmayı sürdürmem gerek. Gece olunca sesine hafif bir çatlaklık geldi. Yolculuğun dördüncü gecesi bu.

«İçerdeyken tanıdığım biri,» diye açıklıyorum.

Ramaillet çeteye azık sağladığını söylemişti bize. Ama biz onun karaborsa yaptığından kuşkulanıyorduk. Nuits-Saint-Georges dolaylarından bir köylüydü. Ermişlik, esperanto, homeopati, etyemezlik kuramı gibi şeylere meraklıydı. Aslına bakılırsa etyemezlik sevdası platonikti biraz. Çünkü kızarmış pilici hepimizden çok seviyordu.

«Ramaillet salağına yığınla paket gelirdi,» diyorum Semurlu delikanlıya, «ama paylaşmak istemezdi.»

Aslında, Othe ormanında yakalanan delikanlı yanımıza gelmeden önce koğuşta yalnızken, yiyeceğini benimle paylaşmayı reddetmiyordu. Daha doğrusu böyle bir sorun yoktu ortada. Bana herhangi bir şey vermesini nasıl isteyebilirdim ki ondan? Böyle bir şey sözkonusu bile değildi. Yiyeceğini benimle paylaşmasını önermediğime göre, paylaşmak istemediğini söyleyemem. Paylaşmıyordu o kadar. Demir yatakların üstünde karşı karşıya oturup isli ve yağlı kaplardan çorbamızı içiyorduk. Konuşmuyorduk birbirimizle. Çorbamı mümkün olduğu kadar yavaş içiyordum. Birkaç kaşık alıp haşlama suyun yavan tadını ağzıma yaymaya çalışıyordum. Nasılsa çorbanın içine düşmüş birkaç sert parçayı, sonradan çiğnemek üzere bir yana ayırıyor, kendi kendime oyalanıyordum. Ama hile yaparak, çorbayı böyle yavaş içmek hiç de kolay değildi. Bunu başarabilmek için kendi kendime öyküler anlatıyor, Deniz Mezarlığı'nı[20] içimden ezbere okuyordum. Pek de beceremiyordum zaten. Şiirin sonuyla «Hepsi toprağa girer, başlar öbür hengâme!» dizesi arasındaki boşluğu belleğim bir türlü dolduramıyordu. «Hepsi toprağa girer, başlar öbür hengâme» ve «Rüzgâr uyandı, artık yaşama zamanıdır» dizeleri arasında derin bir boşluk vardı belleğimde. Bir yandan çorba kaşığını tutuyor, öte yandan anımsamaya çabalıyordum. Dostlarım, bir bira şişesini açmaya uğraşırken ya da kravatımı bağlarken neden Deniz Mezarlığı'nı ezberden okumaya başladığımı sorup dururlar. Auxerre cezaevinde Ramaillet'nin karşısına geçip hep bu şiiri tekrarladım durdum da ondan. Böylece Deniz Mezarlığı ilk kez bir işe yaramış oldu. Bizim budala şair Valéry de. Ama hile yapamıyordum. «Beyaz kadın gövdelerinin güneşine baskın» dizesini bile gereğinden fazla uzatmak olanaksızdı. Çorba bitiveriyordu hemen. Bir an geliyor, çorba bitiyordu. Elimdeki boş kaba umutla bakıp dibini kazıyordum. Ama çabam boşunaydı. Ramaillet'yse çarçabuk içiyordu çorbasını. Ona göre bir çeşit eğlenceydi bu. Yatağının altında çorbadan daha tok tutan iki koca karton yiyecek vardı. Hızla atıştırıyor, sonra geğirip elini ağzına götürerek; «Afedersin!» diyordu. «Geğirmek iyi geliyor da!» Her gün, çorbasını bitirdikten sonra geğiriyordu. «Afedersin! Geğirmek iyi geliyor da!» Her gün aynı sözleri yineliyordu. Geğirmesini bekleyip kendimi tutmam gerekiyordu. Elimden bir kaza çıkmaması için kendimi mutlaka tutmam gerekiyordu.

«Senin yerinde olsaydım boğazlardım herifi!» diyor Semurlu delikanlı.

«Elbette,» diyorum, «ben de aynı şeyi yapardım.»

«Peki herif çorbadan sonra mı yiyecekleri mideye indiriyordu?»

«Hayır. Geceleyin yapıyordu o işi.»
«Nasıl geceleyin.»
«Basbayağı, geceleyin işte!»
«Ama neden geceleyin?» diye soruyor Semurlu delikanlı.
«Uyumamı bekliyordu.»
«Yuh be!» diyor. «Ben olsam herifi boğazlardım.»
Kendimi tutmam gerekiyordu. Kendimi mutlaka tutmam gerekiyordu. Her şeyden önce bir saygınlık sorunuydu bu.

Geceleyin yiyecekleri mideye indirmek için benim uyumamı bekliyordu. Ama ben uyumuyordum. Ya da o kıpırdayınca uyanıyordum. Yatağın üstündeki gölgesini seçiyordum karanlıkta. Yattığım yerden, çıkardığı sesi dinliyordum. Çene kemiklerinin açılıp kapanışından anlıyordum piliç yediğini. Kızarmış pilicin küçücük kemiklerini dişleriyle çıtırdatıyordu. Dişleri arasında kıtırdayan peksimetin çıtırtısını da duyuyordum. Öyle kupkuru, ağızda gıcırdayan cinsinden değil ama. Üstüne yumuşak, ince bir peynir dilimi sürülmüş, ağızda pamuk gibi dağılan bir peksimet çıtırtısı duyuyordum. Yüreğim hızla çarpmaya başlıyordu. Ramaillet yiyeceğini benimle paylaşma zorunluluğundan kaçmak için geceleri yiyordu. Gündüz olsaydı, yediğini er ya da geç benimle paylaşmak zorunda kalacaktı. Karşısına oturmuş yemek yiyişine baktığımı görseydi, kimbilir belki sıyırmam için bir kemik ya da bir parça peynir vermek zorunda kalırdı. Sonraları, giderek "bir alışkanlığa dönüşebilirdi bu. Ramaillet asıl bu alışkanlık olasılığından korkuyordu işte. Günün birinde bana da bir yiyecek paketinin gelmesi sözkonusu bile değildi. Verdiği kemik ya da peynir parçasını ona ödeyemeyeceğimi biliyordu. Bunun için gizlice atıştırıyordu geceleyin.

«Böyle bir şeyin olabileceği aklımın ucundan bile geçmezdi,» diyor Semurlu delikanlı.
«Her şey olabilir.»
Karanlıkta homurdanıyor.
«Sen,» diyor, «çok hazırcevapsın.»
«Ama bu anlattığım gerçek.»
Alay etmek geçiyor içimden. Doğrusu Semurlu delikanlı insana moral veriyor.
«Her şey olabilir, doğru. Ama bu kadarı yine de aklımın ucundan geçmezdi.»

Semurlu delikanlı hiç duraksamadı. Altı tane sulu elmasının üçünü bana verdi. Yani altı sulu elmanın her birini ikiye bölerek altı yarım sulu elma verdi bana. Ona göre bu çok doğal bir şeydi. Othe ormanında yakalanan delikanlı için de aynı şey sözkonusuydu. Gönderilen ilk yiyecek paketi eline geçince, «Hadi bakalım, bölüşelim şunu,» dedi. Benim bölüşecek hiçbir şeyim olmayacağını belirttiğimde, fazla kafa ütülememememi söyledi. «Nasıl istersen öyle olsun. Ben önceden haber vereyim de!» dedim.

«Fazla konuştun, kapa çeneni,» diye tersledi, «burada her şeyi bölüşeceğiz.»

Ramaillet'ye bütün yiyecekleri üçe bölmeyi de o zaman önerdi. Ramaillet bunun adaletli bir paylaşma olmayacağını söyledi. Bana bakarak, yiyecekleri üçe bölmenin hiç de doğru olmayacağını belirtti. Ortaklığa hiçbir katkım olmadığı halde onlarla eşit ölçüde yiyebilmem için, mallarının üçte birinden fedakârlık etmeleri gerekiyordu. Bunun hiç de adaletli bir paylaşma olmayacağını söyledi Ramaillet. Bunun üzerine Othe ormanında yakalanan delikanlı küfretmeye başladı. Bizim Semurlu orada olsaydı, o da aynı biçimde davranırdı mutlaka. Ramaillet'ye paketlerini kıçına sokmasını söyleyip kendi yiyeceğini benimle paylaştı. Semurlu delikanlı da aynı şeyi yapardı mutlaka.

Sonraları, arkadaşlarının bir somun kara ekmeğini çalan herifler de gördüm. Eğer bir insanın yaşayabilmesi bu ıslak, incecik kara ekmek dilimine bağlıysa, onu çalmak, sözkonusu insanı bilerek ölüme göndermek demektir. Onun ekmeğini çalmak, kendi yaşamını sağlama bağlamak için bir başka insanın ölmesine göz yummaktır. Buna karşın ekmek çalanlar vardı aramızda. Ekmeğinin çalındığını farkedince sararıp bir köşeye çöküveren insanlar gördüm. Yalnızca onlara değil, hepimize karşı yapılan bir kötülüktü bu. Herkes birbirinden kuşku duymaya, yanındakine kötü gözle bakmaya başlıyordu. Somunu kim çalarsa çalsın, suçlu bizdik. Çalınan her ekmek hepimizi birer ekmek hırsızı yapmaya yetiyordu. İşte böyle! Toplama kampında, arkadaşının ekmeğini çalarak onu ölüme gönderen bir hayvana dönüşür insan.

Ama artakalan son izmaritini, ekmeğini, hattâ soluğunu bile arkadaşlarıyla paylaşan da yine aynı insandır. Diyeceğim, insanı insanlıktan çıkaran toplama kampları değil. Varolduğundan beri doğasında vardır onun hayvanlık. Toplama kampları insanın hasını sahtesinden ayıran bir ölçüdür yalnızca. İnsanın hem en iyi, hem de en kötü şeyleri yapabilecek nitelikte bir yaratık olduğunu anlamak için toplama kamplarına ne gerek var! Herkesin bildiği, sıradan bir gerçek bu!

«Peki iş bu kadarla mı kaldı?» diye soruyor Semurlu delikanlı.

«Evet,» diye yanıtlıyorum.

«Ramaillet yiyecek paketlerini hep yalnız başına mı hakladı?»

«Elbette.»

«Sizinle paylaşması için zorlamalıydınız onu,» diyor Semurlu delikanlı.

«Söylemesi kolay,» diye karşılık veriyorum, «herif istemiyordu işte. Ne yapabilirdik ki?»

«Zorlamalıydınız. Bir hücrede üç kişi varsa, bunlardan ikisi aynı düşüncedeyse, üçüncüyü razı etmek için bin türlü yol vardır.»

«Elbette.»

«Öyleyse? Othe ormanında yakalanan delikanlı da, sen de pek becerikli değilmişsiniz doğrusu.»

«Biz hiçbir zaman sorunu böyle ele almadık.»

«Nedenmiş o?»

«Yediğimiz boğazımızda kalır diye düşündük.»
«Hangi yediğiniz canım?» diye soruyor Semurlu delikanlı.
«Ramaillet'nin bize vereceği yiyecekler.»
«Ben vermekten değil, paylaşmaktan sözediyorum. Her şeyini paylaşmaya zorlamalıydınız. Onun da, Othe ormanında yakalanan delikanlının da paketlerini paylaşmalıydınız.»
«Sahi, sorunu hiç bu yönden ele almamıştık,» diyorum.
«Amma da nazikmişsiniz!» diyor Semurlu delikanlı. «İkiniz de çok nazikmişsiniz doğrusu!»
Dört beş sıra arkamızda bir sarsıntı oluyor ansızın. Çığlıklar duyuyoruz.
«Yine ne oldu acaba?» diye soruyor Semurlu delikanlı.
Gövdeler yığını bir sağa bir sola savruluyor.
Arkamızda bir ses, «Yahu açılın biraz!» diyor. «Açılın da herifi pencereye yaklaştırayım.»
Gövdeler yığını açılıyor biraz. Karanlıkta birkaç kol yaşlı bir adamın devinimsiz gövdesini bulunduğumuz pencereye doğru itiyor. Semurlu delikanlı bir yandan, ben öte yandan, delikten içeri dolan gece ayazına karşı tutuyoruz adamı.
«Hay Allah!» diyor Semurlu delikanlı. «Durumu hiç de parlak değil.»
Yaşlı adamın yüzü boş bakışlı, buruşuk bir maskeyi andırıyor. Ağzı acıdan gerilmiş.
«Ne yapabiliriz?» diye soruyorum.
Semurlu delikanlı adamın yüzüne bakıyor. Yanıtlamıyor sorumu. Birden yaşlı adamın gövdesi kasılıyor, gözleri canlanır gibi oluyor. Karşısında duran geceye dikiyor bakışlarını.
«Bak sen şu işe!» diyor, alçak ama anlaşılır bir sesle. Sonra bakışları kayıyor, gövdesi kollarımıza yı-ğılıveriyor.
«Hey babalık!» diyor Semurlu delikanlı. «Kendini böyle koyverme.»
Adamcık bu kez hepten kendini koyverdi galiba.
Semurlu delikanlı, «Kalbinde bir şey vardı anlaşılan,» diyor.
Adamın ölüm nedenini bilmek güven verici bir şeymiş gibi. Yaşlı adam öldü, bu kesin. Gözlerini açıp «Bak sen şu işe!» dedi ve öldü. Delikten içeri dolan gece ayazına karşı elimizde bir ceset tutuyoruz.
«Öldü,» diyorum Semurlu delikanlıya.
Bunu o da biliyor ama ses çıkarmıyor.
«Kalbinde bir şey vardı anlaşılan,» diyor yine.
Yaşlı bir adamın kalbi olması çok doğal. Ama biz yirmi yaşındayız, hiçbir şey yok kalbimizde. Aslında böyle demek istiyor Semurlu delikanlı. Bu adamın ölümünü, beklenmedik ama olağan, her yaşlının başına gelebilecek bir kaza olarak niteliyor. Böylesi çok daha güven verici de ondan. Bu ölümün doğrudan doğruya hiçbir ilişkisi yok bizimle.

Bu ölüm zaten çoktandır yaşlı adamın gövdesinde yol alıyordu. Kalp hastalığının insanı nerede ve ne zaman yakalayacağı belli olmaz. Herkesin bildiği bir gerçek bu. Ama biz yirmi yaşındayız, bu ölüm bize dek varamaz.

Kollarının altına girmiş, ne yapacağımızı bilmeden cesedi öylece tutuyoruz.

«Eee?» diye soruyor arkamızdan bir ses, «nasıl hissediyor kendini?»

«Kendini artık hiç hissetmiyor,» diye yanıtlıyorum.

«Ne dedin?»

«Öldü,» diyor Semurlu delikanlı.

Ağır bir sessizlik çöküyor. Dönemeçlerde vagonun dingilleri gıcırdıyor; düdük çalıyor tren, sonra hızlanıyor. Sessizlik gittikçe daha çok duyuruyor kendini.

Sessizliğin içinden bir başkası, «Kalbinde bir şey vardı anlaşılan,» diye söyleniyor.

«Öldüğünden emin misiniz?» diye soruyor birinci ses.

Semurlu delikanlının verdiği karşılık çok kesin: «Evet eminiz.»

«Kalbi çarpmıyor mu?»

«Hayır, babalık, çarpmıyor.»

«Nasıl olup bitti, anlatın,» diyor üçüncü bir ses.

«Her zamanki gibi,» diye yanıtlıyorum.

«Ne demek istiyorsun yani?» diye soruyor öfkeyle.

«Yaşayıp dururken ansızın ölüverdi işte.»

Az önceki ses, «Kalbinde bir şey vardı anlaşılan,» diye söyleniyor.

Kısa bir sessizlik oluyor. Bu rahatlatıcı olasılığı kafasında evirip çeviriyor herkes. Aslında basit bir kaza, bildiğimiz bir kalp krizi işte. Adamcağızı Mame Irmağı kıyısında balık avlarken de gelip bulabilirdi. Bu kalp krizi düşüncesi, kalbinden rahatsız olanların dışında herkesi rahatlatıyor.

«Ölüyü ne yapacağız şimdi?» diye soruyor Semurlu delikanlı.

Ceset hâlâ elimizde. Kollarının altına girmiş, adamı gece ayazına karşı tutuyoruz.

«Gerçekten öldüğünden emin misiniz?» diye üsteliyor birinci ses.

«Bana bak,» diyor Semurlu delikanlı, «kafa şişirmeye başladın artık.»

«Belki sadece bayılmıştır,» diyor ses.

«Çattık belâya,» diye söyleniyor Semurlu delikanlı, «inanmıyorsan gel de kendin bak.»

Hiç kimse gelmiyor elbette. Yaşlı adamın öldüğünü söylediğimizden beri en yakınımızda duranlar bile uzaklaştı. Çevremizdeki gövde yığını önceden olduğu gibi üstümüze yapışmıyor artık. Bir istiridye örneği yavaşça kendi içine kapanıyor. Omuzlarımıza, bacaklarımıza ve böğrümüze çullanan ağırlığı eskisi kadar duymuyoruz.

«Arkadaşımla birlikte cesedi bütün gece elimizde taşıyacak değiliz herhalde,» diyor Semurlu delikanlı.

«Almanlara treni durdurmalarını söyleyelim,» diye bağırıyor yeni bir ses.

«Neden?» diye soruyor bir başkası.

«Ölüyü buradan alıp ailesine göndermeleri için.»

Herkes makaraları koyveriyor.

«Büyük Düşkırıklığı'nı[21] sinemaskop gören biri var aramızda,» diyor Paris söyleyişli bir ses.

«Hadi,» diyor Semurlu delikanlı bana, «döşemenin köşesine yatıralım. Orada çok yer kaplamaz.»

Kıpırdamaya çabalarken çevremizdekileri elimizde olmadan itelemek zorunda kalıyoruz.

«N'apıyorsunuz hemşerim?» diye bağırıyor bir ses.

«Ölüyü döşemenin köşesine yatıracağız. Orada daha az yer kaplar,» diye karşılık veriyor Semurlu delikanlı.

«Dikkat edin,» diyor herifin biri, «o yanda bok tenekesi var.»

«Öyleyse kenara çekin şu bok tenekesini!» diyor Semurlu.

«Olmaz öyle şey! Tenekeyi burnuma dayayacak değilsiniz ya!» diye öfkeleniyor bir başkası.

«Yeter artık,» diye söyleniyor bir başka ses, «şimdiye dek sizin bokunuzu hep ben kokladım.»

«Kendi bokunu da koklamışsındır bu arada,» diyor matrak biri.

«Ben bokumu tutmasını bilirim,» diye yanıtlıyor az önceki.

Matrak geçmek isteyen herif, «Bokunu tutmak insanın sağlığını bozar,» diye karşılık veriyor.

«Kapatın çenenizi!» diyor Semurlu delikanlı. «Şu bok tenekesini kenara çekin de arkadaşı yatıralım.»

«Hayır çekmeyeceğiz,» diye üsteliyor az önceki ses.

Tenekenin yanında duran herif, «Öyle bir çekersiniz ki!» diye bağırıyor.

Bok tenekesinin tahta döşemeye sürtünen gıcırtısı duyuluyor. Küfürler, anlaşılmaz bağrışmalar dolduruyor karanlığı. Sonra, tenekenin yerde yuvarlanan kapağının çıkardığı ses bütün gürültüleri bastırıyor.

«Allah kahretsin sizi budala herifler!» diye bağırıyor biri.

«Ne oldu?»

«Sersemler! Bok tenekesi devrildi,» diyerek son durumu bildiriyor bir başkası.

Az önce bok tenekesinin hep burnunun dibinde durduğunu söyleyen, «Yok canım!» diye söze karışıyor, «azıcık bir şey sıçradı.»

Bir ses karanlıkta yakınıyor: «Hay Allah, ayaklarım battı!»

Az önceki matrak herif, «Gideceğimiz yere varınca ayaklarını yıkarsın,» diye dalga geçiyor.

Ayaklarına pislik sıçrayan, «Şaka mı yaptığını sanıyorsun hıyar herif!» diye öfkeyle

çıkışıyor.

«Elbette,» diyor beriki, «matrak herifin biriyimdir ben!»

Her yandan gülüşmeler, bağrışlar duyuluyor. En sonunda, bok tenekesinin yeri değiştirildiğinden, yaşlı adamın ölüsünü döşemeye yatırabiliyoruz.

«Sırtüstü yatırma,» diyor Semurlu delikanlı, «böyle daha az yer kaplar.»

Cesedi döşemenin köşesine yan yatırıyoruz. İncecik bir gövde zaten, ne kadar yer tutar ki!

Semurlu delikanlıyla birlikte doğruluyoruz. Üstümüze derin bir sessizlik çöküyor.

«Bak sen şu işe!» deyip öldü adamcağız. Hangi işe bakmamızı istiyordu ki? Belki düşüncesini iyi anlatamadı. «Bu da yaşamak mı? Şu dünyanın işine bak!» demek istiyordu herhalde. Evet ya, şu dünyanın işine bak sen! Aslında benim bütün yaptığım da bu dünyanın işine bakmak. Herkes de dünyanın işine baksın istiyorum. Son birkaç yıl boyunca, bu yaşlı adamın ölmeden önceki şaşkın bakışlarını başkalarında da çok sık gördüm. Bunca insanın aynı şaşkınlığa düşmesini pek iyi anlayamıyorum doğrusu. Belki de yollar boyunca kaçan kalabalığı izleyen ölümü, ölen insanları görmeye alıştım. 1936 Temmuzundan bu yana hep aynı ölümü gördüğümden kanıksadım artık. Bu işe şaşanlara çok öfkeleniyorum. Sorgudan şaşkın şaşkın dönerlerdi: «Şu işe bak sen, pestilimi çıkardılar yahu!» Ya ne yapacaklarını sanıyordunuz? Bu heriflerin Nazi olduğunu bilmiyor muydunuz yoksa? Şaşkınlıkla kafa sallarlardı. Başlarına geleni anlayamazlardı bir türlü. «Kimlerle uğraştığımızdan biraz olsun haberiniz yok muydu?» Şu şaşkalozlar hep sinirlendirmiştir beni. Belki Alman ve İtalyan avcı uçaklarının alçaktan uçarak ülkemin yollara düşmüş halkını makineli tüfek ateşiyle taradıklarını gördüm de ondan. At arabasının üstündeki şu karalar giyinmiş kadınla, ağlayan bebesi bana! Şu sıpayla sıpanın üstündeki büyükanne de bana! Kızgın yolun üstünde prensesler gibi yürüyen ateş ve kardan nişanlı sana! Belki de, ülkemin yollarına düşmüş, aynı SS'lerden ya da onların benzerlerinden kaçan köylüleri gördüğüm için, bu işe şaşanlar sinirlendiriyor beni. «Bak şu işe sen!» diye şaşkınlıkla soranlara, Semurlu delikanlının hiç ağzından düşürmediği hazır bir yanıtım var. Evet ya, bu işe bakıp duruyorum. Bütün işim gücüm bu işe bakmak. Hem kendim bakıyorum hem de başkalarını baktırmaya çalışıyorum.

Soyunduğumuz büyük koğuştan çıkmıştık. Ortalık hamam gibiydi. Boğazımız kurumuştu, yorgunluktan sendeliyorduk. Beton üstünde şaklayan çıplak ayaklarımızla uzun bir koridor boyunca koşmuştuk. Sonra sırayla üstüste yığıldığımız daha küçük, başka bir koğuş anımsıyorum. En uçta, ellerinde kordonu tavandan sarkan elektrikli saç kırkma makineleri, bir düzine kadar beyaz gömlekli herif vardı. Taburelerin üstüne oturmuş, müthiş bir can sıkıntısıyla neremizde kıl görürlerse traş ediyorlardı. Birbirimizin üstüne yığılmış, ellerimizle çıplaklığımızı örtmeye çalışarak sıramızın gelmesini bekliyorduk. Çok hızlı çalışıyordu kırkıcılar. Bu işin ustasıydılar anlaşılan. Her biri çabuk bir el hareketiyle

önündeki müşteriyi kırkıp sırada bekleyen ötekine geçiyordu. İtile kakıla kırkıcıların tam önündeki sırada buldum kendimi. Az önce yediğim dipçik darbelerinden sol omuzumla sol kalçam sızlıyordu. Yanımda oldukça çirkin iki yaşlı adamcık vardı. Şaşkınlıkla bakıyorlardı olup bitene. Sıra yerlerini kemirmeye başlayınca hafif çığlıklar atmaya koyuldular. Birbirlerine yalnızca şaşkınlıkla değil tiksintiyle bakıyorlardı artık. «Şu işe bakın siz Bakan bey, şu işe bakın!» dedi birisi. «Olacak şey değil sayın Senatör, ger-çek-ten inanılır şey değil,» diye karşılık verdi öbürü. «Gerçekten» sözcüğünü hecelerin üstüne ayrı ayrı basarak söylemişti. Belçika söyleyişiyle konuşuyorlardı. Zavallı ve gülünçtüler. Semurlu delikanlı bu durumu görseydi ne derdi acaba? Ama ölmüştü o, vagonda kalmıştı. Bizim Semurlu delikanlının bu konuda ne düşündüğünü artık hiçbir zaman öğrenemeyecektim.

«Bu gece hiç bitmeyecek,» diyor Semurlu delikanlı.

Dördüncü gece bu, unutmayın! Yolculuğumuzun dördüncü gecesi. Her yanımızı yine o devinimsizlik duygusu kaplıyor. Gece çevremizde kımıldıyor. Devinen biz değiliz, dünya. Bu gerçek dışına itilmişlik duygusu büyüyor; yorgunluktan pestili çıkmış gövdeme kangren gibi yayılıyor yavaşça. Önceleri, açlık ve soğuğun etkisiyle buna benzer bir duyguya kapıldığım olurdu. Saint-Michel Bulvarının sonuna, sıcak peksimet satan Ecole de Medecine Sokağının köşesindeki fırına dek iner, dört tane peksimet satın alırdım. Bu öğle yemeğimdi benim. Alev alev yanan bilincimi, açlık ve soğuğun da yardımıyla, sanrının sınırlarına değin zorlamak çocukça bir oyundu. Hiçbir amacı olmayan, çocukça bir oyun. Ama bugün durum başka. Bu gerçek dışına itilmişlik duygusunu, ben değil, kendi dışımda gelişen olaylar yaratıyor. Yolculuğun hazırladığı olaylar. İyi ki arada Moselle Vadisi, o yumuşak, gölgelik ve sevecen Moselle Vadisinin karla örtülü gerçek varlığı geldi geçti. Orada yeniden buldum kendimi; beni ben yapan, beni doğal bir varlık, dayanışma, şiddet, başarı ve yenilgiden ibaret uzun bir tarihin sonucu, yani bir insan yapan Moselle Vadisi oldu. Aynı koşullar bir daha gerçekleşmediği için, o yoğun anı, insanların yarattığı bu manzara karşısında duyduğum insancıl onuru, o yabanıl sevinci yaşamım boyunca bir daha hiç duymadım. Bazan, bir vadi boyunca külrengi gökyüzü altında uzanıp giden bir kent manzarasının kırık çizgileri bu anıyı yeniden uyandırır içimde. Ama yolculuğun dördüncü gecesinde gelip beni bulan gerçek dışına itilmişlik duygusunu, hiçbir süre bu yolculuğun dönüşündeki kadar yoğun yaşamadım. Hapiste geçirdiğim günler elbette bir alışkanlık bırakmıştı. Gerçek dışı ve saçmalıkla içli dışlı olmuştuk. İnsan organizması, canlı kalabilmek için gerçeğe tutunur. Çevremizdeki gerçekse doğallığını yitirmiş bir ölüm, bir cezaevi dünyasından başka şey değildi. Ama asıl büyük sarsıntıyı bu yolculuktan dönüşte yaşadım yine de.

İki otomobil önümüzde durunca içinden inanılmaz güzellikte kızlar indi. On üç Nisandı. Kampların tarihe karıştığı günün ertesi. Gürgen ormanı ilkyaz rüzgârında hışırdıyordu. Amerikalıların ilk işi silahlarımızı toplamak olmuştu. Eli silahlı Rus, Alman, İspanyol,

Fransız, Çek ve Polonyalılardan, bu silâhlı iskeletlerden ödleri patlamıştı. Ama biz yine de SS kışlalarını basıyor, «Totenkopf» [22] tümeninin depolarını ele geçirip sayım yapıyorduk. Her yapının önünde silahsız bir nöbetçi mangası bekliyordu. SS subaylarının köşkünün önündeydim ben. Arkadaşlar bir yandan sigara tüttürüyor, bir yandan da şarkı söylüyorlardı. Gerçi silahlarımızı toplamışlardı, ama koruda saklanan SS'lere ateş ederek Weimar üstüne yürüdüğümüz günün hızını, o günkü coşkuyu yaşıyorduk biz. Ben SS subaylarının köşkünün önündeyken iki otomobil önümüzde durdu. Ve inanılmaz güzellikte kızlar indi içinden. Mavi üniformalıydılar. Göğüslerinde «Fransız Görevlisi» yazan armalar vardı. Dudakları boyalı, saçları uzundu. İpek çorap giymişlerdi. İpek çoraplar içindeydi bacakları, kırmızı dudak boyası dudaklarını canlandırıyordu. Saçlarının, kendi saçlarının altında yüzleri dipdiriydi. Aralarında gülerek konuşuyor, kıkırdaşıyorlardı. Kır gezintisine çıkmışlardı sanki. Arkadaşların aklına birden erkek oldukları geldi, kızların çevresinde dönmeye başladılar. Kızlar gevezelik ederken kırıtmayı unutmuyorlardı. Suratlarına iki tokat patlatası geliyordu insanın. İlle de kampı gezmek istiyorlardı. Çok korkunç, tüyler ürpertici olduğunu duymuşlardı. Görmek istiyorlardı bu iğrençliği. Yetkimi kötüye kullanarak arkadaşları orada, SS subaylarının köşkünün önünde bırakıp bizim güzel piliçleri kampa götürdüm.

İlkyaz güneşinde büyük yoklama alanı ıssızdı. Durup kalbimin çarpışını dinledim. Şimdiye dek hiç böyle bomboş görmemiştim alanı. Hattâ insanlar varken de doğru dürüst görmemiştim. Daha önceden yaptığıma görmek denemezdi. Karşı barakalardan birinden bir akordeon ezgisi duyuluyordu. Yakınımda incecik bir akordeon ezgisi, yüksek ağaçlar, uzakta, dikenli tellerin ötesinde gürgenlerin içinden geçen rüzgâr ve nisan güneşi vardı. İki yıl boyunca yaşamımın bir parçası olan bu manzara karşımda duruyordu işte. Ve ben onu ilk kez gerçekten görüyordum. Daha düne kadar bütün yaşamımın indirgenebileceği bu manzaraya, şimdi sanki aynanın öte yanındaymış gibi dışarıdan bakıyordum. Düne kadar süren iki yıllık yaşamımı bugüne bağlayan tek şey bir Rus'un çaldığı —çünkü bir akerdeondan bu ince ezgiyi, uçsuz bucaksız ovada salınan buğday başaklarının, kayın ağaçlarının dalları arasından geçen rüzgârın bu içli ürperişini bir Rus çıkarabilir ancak— ezgiydi. Bu akordeon ezgisi son iki yıllık yaşamıma, ölen arkadaşlarıma bağlıyordu beni. Onlara sunulan bir ayrılık serenadıydı. Geniş yoklama alanının ıssızlığında durdum. Uzakta, gürgenlerin arasından geçen rüzgâr ve nisan güneşi, sağda bodur yapısıyla fırın vardı. Solda Kızıl Ordu subaylarını, halk komiserlerini ve komünistleri kurşuna dizdikleri at meydanı duruyordu. On iki Nisanda, yani dün, burasını gezmiştim. SS subaylarının ata bindikleri, özelliği olmayan herhangi bir eğitim yeriydi. Ama soyunulan bölümde özel duşlar vardı. Eline bir parça sabunla bir havlu verip Sovyet subayını içeri sokarlardı. Sovyet subayı suyun fışkırmasını beklerdi. Ama fışkırmazdı su. Bir SS köşeye yerleştirilmiş mazgal deliğinden subayın başına kurşunu yapıştırırdı. Yan bölmedeydi SS; Sovyet

subayının tam başına nişan alıp tabancasını ateşlerdi. Cesedi kaldırıp, sabunla havluyu yerden alıp, kan lekelerini silmek için suyu açarlardı. Bu duş ve sabun törenini anlamadan SS'lerin düşünme tarzını kavrayamazsınız.

Ama SS'leri anlamaya çalışmanın ne gereği var! Köklerini kazımak yeter de artar bile.

Yoklama alanının ıssızlığında ayakta duruyordum. Benim kampımı, mavi etekleri iştah verici kıçlarına yapışmış bu ipek çoraplı kızlara gezdirmek için en küçük bir istek yoktu içimde. Nisan ayının ılık havasıyla gelen bu akordeon ezgisi onlar için değildi. Defolup gitmelerini, ama yalnızca bunu istiyordum.

Tam bu sırada, «Hiç de kötü bir yere benzemiyor,» dedi aralarından biri.

Ağzımdaki sigara zehir oldu birden. Onlara bazı şeyler göstermem gerektiğini düşündüm.

«Peşimden gelin!» diye bağırdım.

Fırına doğru yürüdük.

«Mutfak mı burası?» diye sordu kızlardan biri.

«Şimdi anlarsınız,» diye karşılık verdim.

Geniş yoklama alanının ıssızlığında yürüyoruz. Uzakta yitip gidiyor akordeon ezgisi.

«Bu gece hiç bitmeyecek,» diyor Semurlu delikanlı.

Pestilimiz çıkmış, hiç bitmeyecek gecede ayakta duruyoruz. «Bak sen şu işe!» diyerek ölüveren yaşlı adamın yüzünden ayaklarımızı da oynatamıyoruz artık. Biraz kımıldasak ölünün üstüne çıkacağız. Semurlu delikanlıya yeryüzünün bütün gecelerinin bitmesi gerektiğini söyleyecek olsam öfkelenir, bir yumruk sallar şakadan. Hem bu gece bitmeyecek. Yolculuğun bu dördüncü gecesi hiç bitmeyecek,

Yolculuğun ilk gecesi boyunca Swann'ın Evinde'yi[23] belleğimde canlandırmaya çalıştım, Çok iyi bir soyutlama yöntemiydi bu. Swann'ın akşam yemeğine gelirken araladığı bahçe kapısını, çıngırağın madeni sesini düşledim. Köyün kilisesindeki vitrayların rengini gördüm yeniden. Akdikenleri çeviren çit benim çocukluğumun da dikenlerini çeviren çitti. Yolculuğun ilk gecesini Swann'ın Evinde'yi ve çocukluğumu anımsayarak geçirdim. Vinteuil'ün sonatındaki o motifle karşılaştırılabilecek değerde bir şeyin, benim çocukluğumda da olup olmadığını sordum kendime. Yoktu böyle bir şey. Bugün Vinteuil'ün sonatındaki o motifle ya da Antoine Roquentin'in[24] Some of these days'ine benzer içli sözlerle karşılaştırılabilecek bir güftenin benim de yaşamımda olduğunu söyleyebilirim. Sidney Bechet'in Summertime'ı. Summertime'ın ilk tümcesi. Bugün, yurdumun eski bir türküsünü de yaşamımın önemli güfteleri arasında sayabilirim:

Köprülerden ırmaklardan geçerim aman
Yarim su başında yüzünün rengini yıkar
Akarsu renkleri alıp götürür, götürür aman.

Bu son tümce bütün saydamlığı, olanca duruluğuyla kanatlanıverir. Ama yolculuğun ilk gecesi Vinteul'ün sonatının sözleriyle karşılaştırabileceğim hiçbir şey yoktu belleğimde. Juan yıllar sonra Paris'ten Havana puroları renginde üç cilt Pléiade getirdi bana. Proust'tan ona da sözetmiş olmalıydım. «Masraf etmişsin,» dedim. «Yok canım,» diye karşılık verdi, «ama dekadan beğenilerin olduğu da bir gerçek.» Onun ölçülülüğüyle alay ettim, birlikte güldük. «Dekadan beğenilerin olduğunu itiraf et!» diye üsteledi. «Ya Sartoris?»[25] diye sordum. «Ya Absalom Absalom».[26] Sonra bütün bunların pek fazla önem taşımadığı konusunda birleşip tartışmaya son verdik.

«Hey babalık!» diyor Semurlu delikanlı. «Uyumuyorsun ya?»

«Hayır.»

«Artık yetti be!»

Al benden de o kadar. Sağ dizim gittikçe daha çok canımı yakıyor. Besbelli şişmiş. Dokununca şişkinlik elime geliyor.

«Gittiğimiz kamp hakkında bir şeyler biliyor musun?» diye soruyor Semurlu delikanlı.

«En küçük bir bilgim bile yok.»

İkimiz de gittiğimiz kampın nasıl bir yer olduğunu düşlemeye çalışıyoruz.

Artık biliyorum elbet. Kapısından bir kez girdim ve iki yıl kaldım içinde. Şimdiyse bu inanılmaz güzellikteki kızlarla aynı kapıdan içeri yeniden giriyorum. Güzelliklerinin inanılmazlığı, gerçek olmalarından geliyor. Gerçekte kızlar nasıl olursa bunlar da öyle işte. Ama Semurlu delikanlı hiçbir zaman, yolculuğun dördüncü gecesinde düşlemeye çalıştığımız kampın nasıl bir yer olduğunu bilmeyecek.

Kızları alttaki mahzene açılan küçük kapıdan fırına sokuyorum. Birden buranın mutfak olmadığını anlayıp susuyorlar. Arkadaşlarımın ayaklarından asıldığı çengelleri gösteriyorum. Mahzen işkence odası olarak da kullanılıyordu çünkü. Hâlâ yerli yerinde duran öküz sinirlerini, lobutları gösteriyorum. Bütün bunların ne işe yaradığını anlatıyorum sonra. Cesetleri ilk kata, fırınların önüne dek çıkaran asansörleri gösteriyorum. İlk kata çıkıyoruz. Oradaki fırınları gösteriyorum. Hiçbir şey söylemiyor küçük yavrular. Peşimsıra tıpış tıpış geliyorlar. Onlara elektrik fırınlarını, kireçleşmiş cesetleri gösteriyorum. Hemen hiç konuşmuyorum. «İşte, bakın!» demekle yetiniyorum yalnızca. Görsünler. Görsünler de olan biteni kafalarında canlandırmaya çalışsınlar. Susuyorlar. Düşünüyorlar belki. Belki Passy'den gelen «Fransız Görevlisi» bu genç kadınların da düşünme yetisi vardır. Fırından çıkıp yüksek duvarlarla çevrili iç avluya giriyoruz. Orada da hiçbir açıklama yapmıyorum. Bırakıyorum baksınlar. Avlunun tam ortasında bir ceset yığını yükseliyor. Yüksekliği dört metre kadar var. Sararmış, yüzleri korkudan gerilmiş bir yığın iskelet. Akordeon, bize dek ulaşan canlı bir gopak havasına başlıyor birden. Gopak'ın neşeli ezgisi buraya, avluya dek sokulup gömmeye vakit bulamadıkları iskelet yığınının üstünde dans ediyor. Sonradan üstü kireçle örtülecek bir çukur kazılıyor. SS'ler kaçarken fırını söndürdüklerinden açıkta

kalan ölülerin, bu son günün kurbanlarının üstünde dans ediyor gopak'ın şen ezgisi. Şu anda küçük kampın barakalarında ölmekte olan yaşlıları, sakatları, Yahudileri düşünüyorum. Onlar için kampların sonu ölümün sonu demek değil. Bu iri kemikli, göğüsleri göçmüş kuru gövdeler, fırının avlusuna yığılmış dört metre yüksekliğindeki bu iskelet yığını, arkadaşlarımdı benim. Onlara bunca saf, bunca kardeşçe bakabilmek için ölümlerini yaşamamız gerekiyormuş demek. Gopak' ın şen ezgisi uzakta bir yerlerden kulağıma dek ulaşırken, Passyli genç kadınların burada hiçbir işi olmadığını düşünüyorum. Bu kadınlara yaşantımızı anlatmak aslında büyük budalalık. Daha sonra, belki bir ay, belki on beş yıl sonra bu kampta yaşadıklarımı kime olsa anlatabilirim. Ama bugün, hışırdayan kayın ağaçlarının, nisan güneşinin altında, bu korkunç, ama her biri bana kardeşim kadar yakın ölüleri hiç kimseye anlatmaya niyetim yok. Onların anlatılmaya değil, saf ve kardeşçe bakışlara ihtiyacı var şimdi. Onların bizim yaşamımıza, biz sağ kalanların bütün güçleriyle yaşamasına ihtiyacı var.

Passyli genç kadınları gerisin geriye göndermeli.

Arkama dönüp bakınca kimseyi göremiyorum. Gitmişler. Bu manzaraya daha fazla dayanamayıp kaçmışlar. Hakları da yok değil hani. Kalçaya iyice yapışan mavi üniformaları giyip güzel bir araba içinde buraya gelerek bu ceset yığınıyla karşılaşmak hoş bir şey olmasa gerek.

Yoklama alanına çıkıp bir sigara yakıyorum. Kızlardan biri orada kalmış beni bekliyor. Gözleri pırıl pırıl. Bir esmer güzeli.

«Neden yaptınız bunu?» diye soruyor.

«Haklısınız, budalalıktı.»

«O halde neden yaptınız?» diye üsteliyor.

«Kampı siz gezmek istediniz.»

«Ben hâlâ istiyorum,» diyor.

Yüzüne bakıyorum: dudaklarında bir titreme. Gözleri pırıl pırıl.

«Ama bende o güç yok,» diye karşılık veriyorum. Sessizce bana bakıyor. Kampın girişine doğru yanyana yürüyoruz. Nöbetçi kulesinde yarıya inmiş kara bir bayrak dalgalanıyor.

«Ölüler için mi?» diye soruyor titrek bir sesle.

«Hayır, Roosevelt için. Ölülerin bayrağa ihtiyacı yok.»

«Peki neye ihtiyaçları var öyleyse?»

«Saf ve kardeşçe bakışlara,» diye yanıtlıyorum, «bir de anılmaya.»

Konuşmadan süzüyor beni.

«Hoşça kalın,» diyor.

«Eyvallah.»

Arkadaşların yanına dönüyorum.

Bu esmer güzelini sekiz gün sonra Eisenach'ta yeniden gördüm. Sekiz ya da on beş gün sonra, pek iyi anımsamıyorum. Kamp yaşamının sonuyla gerçek yaşamın başlaması arasında kalan bu sekiz ya da on beş gün boyunca düşte gibiydim. SS'lerin köşkleri arasında, dikenli telin çevirdiği çimenlerin üstüne oturmuştum. Sigaramı tüttürürken ilkyazın uğultusu geliyordu kulaklarıma. Otlara, otların arasındaki böceklere bakıyordum. Ağaçların yaprakları kımıldıyordu. Birden Yves göründü. «İşte en sonunda buldum seni!» diye bağırarak bir koşuda yanıma vardı. Fransız ordusuna ait bir kamyonetle Eisenach'tan gelmişti. Ertesi gün Paris'e giden üç kamyonluk bir kafilede yer ayırmıştı bana; Eisenach'tan buraya dek de bunu haber vermeye gelmişti. Bakışlarımı kampa doğru çeviriyorum. Nöbetçi kulelerini, içlerinden artık cereyan geçmeyen dikenli telleri görüyorum. Bir de D.A.W.'nin [27] barakalarını. SS'lerin ceylan, maymun, ayı beslediği hayvanat bahçesi biraz ötede duruyor.

İyi öyleyse, ben de giderim. Yanıma alacak hiçbir şeyim yok zaten. Böyle, olduğum gibi çeker giderim. Ayağımda yumuşak konçlu Rus çizmeleri, kalın kumaştan, çizgili bir pantolon var. Sırtımdaysa Wehrmacht'ın [28] yün fanilası. Onun üstündeyse yakası yeşil işlemeyle süslü bir gömlek. Arkama kara harflerle yazılmış KL BU damgasıyla çeker giderim. Artık her şey bitti, en sonunda gidiyorum işte. Semurlu delikanlı öldü, beni kimse tutamaz. Hortieux kardeşler öldü, artık kimse tutamaz beni. Hans'la Michel'in yaşadığını umuyorum. Hans'in ölümünden haberim bile yok. Julien'in hayatta olduğunu sanıyorum. Julien'in çoktan öldüğünü bilmiyorum henüz. Sigaramı yere atıp çimenlerin üstünde topuğumla eziyorum. Gideceğim birazdan. Artık bu yolculuk bitti, geri dönüyorum. Ülkeme değil ama, ona yakın bir yere. Kampların sonu Nazizmin de sonu demek. Nazizmin sonuysa, Frankoculuğun. Bundan hiç kuşkum yok. Savaş bittiğine göre, Piotr'un deyimiyle artık «ciddi işler»le uğraşabileceğim demektir. Ama ne tür ciddi işler? Piotr, «Fabrikamı yeniden kuracağım. Sinemaya gideceğim, çocuk yapacağım,» demişti.

Yves'le birlikte kamyonete atlayıp Weimar'a doğru yol alıyoruz. Önde, şoförün yanındayız. Birbirimize dışarısını göstererek vakit geçiriyoruz. Bak, Politische Abteilung'un[29] barakası. Bak bu da İlse Koch'un villası. Aaa, bak, trenden indiğimiz istasyon! Bak bak, «Mibau»ya ait yapıları görüyor musun? Sonra yol ve ağaçlardan başka görecek hiçbir şey kalmadı. Ağaçlar ve yoldan başka. Yavaştan bir türkü tutturmuştuk. Daha doğrusu şoförle Yves söylüyor, ben de söylermiş gibi yapıyordum. İşte 11 Nisan günü geri çekilen bir SS mangasıyla karşılaştığımız dönemeç!

Biz İspanyollar yolun tam ortasından yürüyorduk. Aramızdan bazılarında otomatik silahlar, bazılarındaysa Panzerfaust'lar[30] vardı. Fransızlar solumuzdan, Ruslar sağdan ilerliyordu. SS'ler zırhlı araçlarıyla korunun içinde yitmek üzereydiler. Önce bir emir, sonra üç kez üstüste tekrarlanan «hurra!» sesleri duyuldu. Ruslar el bombası ve süngüyle saldırıya geçmişlerdi bile. Fransızlarla birlikte SS'lerin yolunu kesmek için koruya daldık.

Bir anda savaşın içinde bulduk kendimizi. Zırhlı araç yanmaya başladı. Sonra koruya derin bir sessizlik çöktü. Dövüş denilen o karmaşık düzenin yerini sessizlik almıştı artık. Geri dönüp grubuma katılmaya hazırlanırken iki Fransız gencinin sürüklediği yaralı bir SS gördüm. Fransızları tanıyordum biraz. Kampta benim barakada kalıyorlardı. Komünist partisinin silâhlı örgütündendiler.

Biraz daha yaklaşınca, «Gérard, az gelsene Gérard!» diye bağırdılar bana doğru. O zamanlar Gérard adıyla çağrılıyordum. SS omuzbaşı ve kolundan yaralanmıştı. Yaralı kolunu tutarak korkuyla bakıyordu.

«Bu tutsağı ne yapalım?» diye sordu gençlerden biri.

Daha yakından bakınca SS'i tanıyıveriyorum birden. Durmadan bağırıp çağıran bir Blockführer'di.[31] Arkadaşlara zorbalık yapıp onları alaya almaktan da geri kalmazdı hiç. Fransız gençlerine, «Hemen kurşuna dizin, sonra yola devam!» demek geliyor içimden, ama sözler boğazımda takılıp kalıyor. Çünkü gençlerin böyle bir şey yapmayacaklarını anlıyorum. Böyle bir iş yapamayacakları gözlerinden belli. Yirmi yaşındalar. Tutsak, başlarına belâ, ama kurşuna dizmeyecekler onu. Aslında yanlış bir şey bu. Tarih açısından yanlış bir iş. Bir SS'le ancak ölüyken diyalog kurulabileceğini biliyorum. Asıl sorun SS'leri yaratan düzeni değiştirmek. Ama bir SS'le karşılaşınca onu hemen ortadan kaldırmalı. Bu gençlerin budalaca davranacaklarını biliyorum. Ama yine de engel olmuyorum onlara.

«Ya siz ne dersiniz?» diye soruyorum.

Birbirlerine bakıp kafa sallıyorlar.

«Baksana, yaralı,» diyor biri.

«Doğru,» diye yanıtlıyor öbürü, «önce yarasını saralım.»

«Peki ya sonra?» diye soruyorum.

Birbirlerine bakıyorlar. Yaptıkları budalalığın onlar da farkında. Ama yine de yapacaklar bu yanlışı. İşkence edilmiş kurşuna dizilmiş arkadaşlarını anımsıyorlar. Kommandantur'un[32] afişleri, rehinelerin öldürülüşü hâlâ gözlerinin önünde. Belki de annesini konuşturup çetecilerin yerini öğrenmek amacıyla, o üç yaşındaki çocuğun elini SS'ler onların köyünde kesti. Annesi çocuğunun doğranmış ellerini görünce çıldırdı, ama konuşmadı. Yaptıkları budalalığın gençler de farkında. Ama yaralı bir tutsağı kurşuna dizmek için on yedi yaşında bu savaşa katılmadı onlar. Faşizmi yıkmak, yaralı tutsakların bundan böyle kurşuna dizilmesini önlemek için savaştılar. Yaptıkları budalalığın onlar da farkında, ama yine de yapacaklar bunu. Ben de onlara engel olmayacağım.

«Kampa götürelim, orada yarasını sararlar bok herifin,» diyor gençlerden biri.

Bok herif sözcüğünü üstüne basarak söylüyor. Yufka yürekli olmadıklarına beni inandırmak için.

«Peki,» diyorum, «ama tüfeklerinizi burada bırakın, silâha ihtiyacımız var.»

«Bizimle dalga mı geçiyorsun sen!»

«Bu herifi kampa götürmeniz için karşılığında bir parabellum veririm. Siz tüfekleri burada bırakın hele.»

«Peki, ama sonra tüfekleri geri isteriz.»

«Oldu. Geri dönünce gelip benden alırsınız.»

«Söz mü babalık?» diye soruyorlar.

«Söz.»

«Bizi tüfeksiz bırakmayacaksın ya babalık?»

«Hiç bırakır mıyım canım.»

Silahları değiştiriyorum. Gitmek üzereler. SS sürekavında sıkıştırılmış bir hayvanın bakışlarıyla izlemişti konuşmamızı. Ne de olsa yaşamı sözkonusuydu. SS'e bakıyorum.

«İch hätte Dich erschossen»[33]

Bakışıyla yalvarıyor.

«Aber die beiden hier sind zu jung, sie wissen nicht dass Du erschossen sein solltest. Also, los, zum Teufel.»[34]

Uzaklaşıyorlar. Bir budalalık yaptığımızı bilerek arkalarından bakıyorum. İki genç f.t.p.'nin[35] böyle bir budalalık yapmış olmalarına seviniyorum aslında. Hâlâ bu tür budalalıklar yapabilecek insanlar olarak bu savaştan çıkmaları beni sevindiriyor. Eğer SS'ler onları tutsak alsaydı, marş söyleyerek ayakta öleceklerdi. SS'i temizlemeliydiler. Ama bunu onlara söylemediğim için pişman değilim. İsteyerek ölme olanağını seçmiş, on yedi yaşında kimbilir kaç kez ölümle burun buruna gelmiş bu iki f.t.p. delikanlısının, kendileri için en küçük bağışlaması olmayan bir savaştan böylesine temiz bir yürekle çıkmaları beni sevindiriyor.

Yola, ağaçlara bakıyoruz. Ama türkü söylemiyoruz artık. Daha doğrusu Yves'le şoför söylemiyor. Eisenach'a gece varıyoruz.

«İyi akşamlar,» diyor, mavi gözlü esmer kadın.

Kristal avizeli büyük salonda gelip yanıma oturdu.

«İyi akşamlar,» diye karşılık veriyorum.

Bu akşam Eisenach'taki otelde hiçbir şey şaşırtmıyor beni. Moselle şarabını biraz fazla kaçırmış olmalıyım.

«Ne işiniz var burada?»

«Bilmem.»

«Yarınki kafileyle mi gidiyorsunuz?» diye soruyor.

«Herhalde.»

Beyaz sofra örtüleri, renkli bardaklar vardı. Gümüş bıçaklar, gümüş çatallar, gümüş kaşıklar vardı. Bir de Moselle şarabı.

«Yanılmış.»

«Ne dediniz?» diye soruyor genç kadın.

«Moselle şarabı hiç de kötü değil,» diye tamamlıyorum.

«Kimden sözediyorsunuz Allahaşkına?»

«Ölen birinden. Semurlu delikanlıdan.»

İlgiyle yüzüme bakıyor. Tanıyorum bu bakışı.

«Semur-en-Auxois mı?»

«Elbette,» diyorum omuz silkerek. Apaçık bir şey bu.

«Babamın orada bir evi var,» diyor.

«Önünde yüksek ağaçlı upuzun bir yol, kuru yapraklar olan bir ev,» diye tamamlıyorum.

«Nereden biliyorsunuz?»

«Yüksek ağaçlar size yakışır da ondan.»

Başını iki yana sallayıp boşluğa bakıyor,

«Bu mevsimde kuru yapraklar yoktur,» diye fısıldıyor.

«Şimdi bile, mutlaka bir yerlerde yapraklar kurudur,» diye üsteliyorum. Moselle şarabı başıma vurmuş olmalı. Yves yanımızdan geçerken gülümsüyor.

«Bu nonoşu bizimle tanıştırmayacak mısın?»

Alçak bir masanın çevresine oturmuşuz. Masada bir şişe Fransız konyağı. Moselle şarabıyla Fransız konyağı başıma vurdu anlaşılan. Arkadaşlar kamp anılarını anlatıp duruyor. Doğrusu bıkmaya başladım artık. Hepsinde birer eski gazi havası var. Benim gazi olmaya niyetim yok pek. Ben gazi değil, geleceğin savaşçısıyım. Ansızın aklıma geliveren bu düşünce içimi neşeyle dolduruyor. Otelin büyük salonu, kristal avizeler gözüme daha az saçma görünüyor şimdi. Geleceğin savaşçısının rasgele uğradığı bir yer burası.

Gök gözlü esmer kadına elimi belirsizce uzatarak, «İşte,» diyorum.

Bir bana, bir Yves'e, sonra öbür arkadaşlara bakıp, «Martine Dupuy,» diyor.

«İşte,» diyorum sevinçle. Ya Moselle şarabı, ya eski bir gazi olmamaktan duyduğum güven başıma vurdu anlaşılan.

«Bayan Dupuy, sizi gazilerimizden bir grupla tanıştırayım.»

Bu gibi durumlarda yapılması gerektiği gibi arkadaşlar yüksek sesle gülüyor.

Martine Dupuy benden yana dönerek, «Ya siz?» diye soruyor alçak sesle.

«Ben gazi değilim. Hiçbir zaman da olmayacağım.»

«Nedenmiş o?»

«Biraz önce böyle bir karar aldım.»

Çantasından bir paket Amerikan sigarası çıkarıp herkese sunuyor. Ben de alıyorum bir tane. Kendininkini yaktıktan sonra ateşi bana uzatıyor. Arkadaşlar onu çoktan unuttu bile. Arnault ötekilere biz gazilerin hangi amaçla döğüştüğünü anlatıyor. Ötekiler de başlarıyla Arnault'nun sözlerini destekliyorlar. Ama ben yaşlı bir gazi değilim.

«Hayatta ne yaparsınız?» diye soruyor mavi gözlü genç kadın, yani Martine Dupuy.

Sorduğu çok önemli bir şeymiş gibi ciddi ciddi yanıtlıyorum. Moselle şarabı başıma

vurdu anlaşılan.

«Charles Morgan'ı hiç sevmem, Valéry'dense nefret ederim. Rüzgâr Gibi Geçti'yi de okumadım.»

Kirpiklerini kırpıştırıp soruyor:

«Sparkenbroke'u bile mi?»

«Özellikle onu,» diye yanıtlıyorum.

«Neden?»

«Blainville Sokağından önceydi bütün bunlar.» Bu açıklama bana yeterli görünüyor.

«Blainville Sokağı da neyin nesi?»

«Basbayağı bir sokak işte.»

«Onu ben de biliyorum. Contrescarpe'a çıkar. Peki ne olmuş Blainville Sokağında?»

«O sokak beni adam etti,» diyorum.

Dudaklarında alaycı bir gülümsemeyle bakıyor.

«Kaç yaşındasınız?»

«Yirmi bir. Ama korkmayın, bulaşmaz.»

Gözlerimin içine bakıp dudak büküyor.

«Al sana bir gazi şakası!»

Haklı. İnsanları küçümsememek gerek. Bunun için para bile veriyorlar bana.

«Bütün bunları bir yana bırakalım şimdi,» diyorum biraz utanarak.

«Peki,» diyor, birlikte gülüyoruz.

«Aşkınızın şerefine!» diyor Arnault, konyak bardağını saygıyla havaya kaldırıyor.

Konyak doldurup biz de içiyoruz.

«Sağlığına Arnault!» diyorum. «Dada hareketine sen de katıldın.»[36]

Arnault dik bakışlarla beni süzerek saygıdeğer bir edayla konyağını içiyor. Mavi gözlü genç kadın da anlamadı. Keyfime diyecek yok doğrusu. Ne de olsa Paris'in zengin bir semtinden. Keyfime diyecek yok. Mavi bakışı çok eski bir hülya gibi, ama ruhu kuzeyde Neuilly Caddesi, güneyde Trocadéro, doğuda Kleber Caddesi, batıda da Muette'le sınırlanmış. Bunca kurnaz olduğum için keyfime diyecek yok. Moselle şarabı başıma vurdu anlaşılan.

«Ya siz?» diye soruyorum.

«Ben mi?»

«Ya siz hayatta ne yaparsınız?»

Çenesini konyak bardağına yaklaştırıyor.

«Scheffer Sokağında oturuyorum,» diyor yavaşça. Bu kez içimden gülüyorum.

«Tahmin etmiştim.»

Mavi bakışı bu sert tavrımı yadırgıyor. Birden saldırgan oluveriyorum, ama Moselle şarabı yüzünden değil. Bu kızı canım çekiyor. Konuşmadan içkimizi yudumluyoruz.

Arkadaşlar çektiğimiz büyük açlıktan sözediyorlar. Gerçekten açlık çektik mi biz? Bu geceki yemek iki yıl boyunca çektiğimiz o korkunç açlığı sildi süpürdü. Yakamızı bırakmayan bu açlığa inanamıyorum hâlâ. Karnımız doyunca açlık soyut bir şey oldu; bir kavrama, soyut bir düşünceye dönüştü. Oysa binlerce insan yanıbaşımda bu soyut düşünce yüzünden can verdi. Gövdemden çok memnunum. Gövdem şaşılacak bir makine. İyi bir akşam yemeği, artık işe yaramayan, soyut bir düşünceden öteye geçmeyen açlığı silip süpürmeye yetti. Oysa bu açlık yüzünden hepimiz ölebilirdik.

«Sizi görmeye Scheffer Sokağı'na gelmeyeceğim,» diyorum genç kadına.

«O semti sevmez misiniz?» diye soruyor.

«Yok ondan değil. Ne bileyim işte... Çok uzak da.»

«Nerede buluşalım isterdiniz?»

Mavi gözlerine bakıyorum.

«Montparnasse Bulvarında 'Patrick's denilen bir yer vardı.»

«Beni başka birine mi benzetiyorsunuz yoksa?» diye belli belirsiz bir sesle soruyor.

«Belki de,» diyorum, «mavi gözleriniz yüzünden.»

Onu eskiden tanıdığım birine benzetmiş olmam bana çok olağan görünüyor. Bu gece Eisenach'taki eski otelde her şeyi olağan buluyorum zaten.

«Beni görmeye Semur'a gelin» diyor. «Semur'da yüksek ağaçlı upuzun bir yol var. Bakarsınız kuru yapraklar da olur.»

«Sanmam,» diyorum, «geleceğimi pek sanmam.»

«Bu gece, bu Allahın belâsı gece hiç bitmeyecek,» diyordu Semurlu delikanlı.

Bir yudum Fransız konyağı yuvarlıyorum. Bizi Weimar yakınındaki toplama kampına yaklaştıran dördüncü geceydi. Birden çok iyi tanıdığım bir ezgi çalınıyor kulağıma. Neredeyim bilmiyorum. In the shade of the old apple tree'nin ne işi var burada?

«Gençliğimde çok dans ederdim,» diyorum esmer kadına.

Bakışlarımız birbirini buluyor. İkimiz de gülmeye başlıyoruz.

«Afedersiniz,» diyorum.

«İkidir yaşlı gazi kılığına giriyorsunuz.»

Fransız subayları bir pikap buldular. Alman, Fransız ve Polonyalı kızları dansa kaldırıyorlar. İngilizlerse yerlerinden bile kalkmıyor. Amerikalılar sevinçten çıldıracak neredeyse. Avazları çıktığı kadar şarkı söylüyorlar. Alman garsonlara bakıyorum. Yeni yaşamlarına pek de güzel ayak uyduruyorlar.

«Haydi dans edelim,» diyor genç kadın.

İnce bir gövdesi var. Salondaki avizeler başımızın üstünde fır dönüyor. Sarmaş dolaş yeni bir plâk koymalarını bekliyoruz. Daha ağır bir ezgi başlıyor. Mavi gözlü genç kadının varlığı belirginleşiyor giderek.

Dansın ortalarına doğru, «Ne haber Martine?» diyor yanımızda bir ses.

Savaş giysileriyle bir Fransız subayı. Başına komando beresi geçirmiş. Kıza sahip çıkar gibi bir havası var. Dansı yarıda bırakıyoruz. Bana da, arkadaşları bulup Fransız konyağı içmek düşüyor.

«İyi akşamlar, babalık!» diyor subay, Martine'e sarılarak.

«İyi akşamlar, delikanlı,» diye karşılık veriyorum saygıyla.

Sol kaşı titriyor, ama tutuyor kendini.

«Kamptan mı geliyorsun?»

«Gördüğünüz gibi.»

«Pek kolay değildi ha?» diye soruyor komando bereli subay.

«Yok canım,» diyorum, «matrak bir yerdi.»

Omuz silkip Martine! götürüyor..

Arkadaşlar eski yerindeydi. Bir yandan konyak içerken bir yandan da evlerine dönünce ne yapacaklarını anlatıyorlardı birbirlerine.

Daha sonra, birlikte kaldığımız odada Yves, «Neden bıraktın o kızı, aranız hiç de kötü değildi?» diye sordu.

«Bilmem. Başı sarıklı, enayi subayın biri gelip götürdü. Kızın sevgilisiymiş gibi bir havası vardı.»

«Şansın yokmuş,» dedi bilgiç bir tavırla. Biraz sonra, farkında olmadan.

Asık yüzlü kuru kız.

Ah elâ gözler, ah yalnızlık!

diye yüksek sesle eski bir şiire başlayınca, «Şiir okuyacaksan koridora çık,» diye homurdandı, «yarın sabah erken kalkacağız.»

Koridora çıkmadım. Ertesi sabah da gün ışıyınca kalktık. Üç kamyonluk kafile Paris’e doğru yola çıktığında Eisenach’ta in cin top oynuyordu.

«Bu gece, bu Allahın belâsı gece hiç bitmeyecek,» diyordu Semurlu delikanlı ve bir başka gece, Eisenach’ta, otel odasındaki bir başka gece de bitmiyordu. İnce yorganlı, beyaz çarşaflı gerçek bir yatakta olduğum için mi? Yoksa Moselle şarabı başıma vurduğundan mı? Belki bunların hiçbiri değil de o kızın anısı yüzünden. Elâ gözlü kuru kızın ve yalnızlığın. Gece bir türlü bitmek bilmiyordu. Yves derin bir uykuya dalmıştı. Swann akşam yemeğine geldiğinde bahçede geçen konuşmalara, anneyle babanın dönüşünü bildiren asansörün gürültüsüne kulak kabartılan çocukluk geceleri gibi, bu gece de bir türlü bitmek bilmiyordu. Düşlerle, imgelerle dolu uykusuzluğumun edebiyatla kurduğu ortaklığı, bazı soyut tuzakları bir bir ortaya çıkardıkça kendimi alaya alıyordum. Yarın yaşam yeniden başlayacaktı, bense yaşam üstüne hiçbir şey bilmiyordum. Yani başlayacak olan dışarıdaki yaşam üstüne. Çocukluktan çıktığımda yeniyetmelik kavgasının içinde bulmuştum kendimi. İkisi arasındaysa, bir süre oyalandığım bir yığın kitap vardı. Hangisi olursa olsun her kitabı, her kuramı benimsemeye hazırdım. Ama lokantada yemek

yerken kendilerini çağırdığımı farketmiyordu garsonlar. Mağazalarda satıcı kızlar varlığımdan habersizdi. Telefonlaraysa söz geçiremiyordum. Her defasında yanlış çeviriyordum aradığım numarayı. Kızlar masmavi bakıyordu. Ya ulaşılmazdılar ya da çok kolay elde edilen türden. Buysa seviyi mekanikleştiriyordu. Yarın yaşam başlayacaktı, bense yaşam üstüne hiçbir şey bilmiyordum. Yatağımda sıkıntıyla bir sağa bir sola dönüp duruyordum. Bir türlü bitmek bilmiyordu gece. Asansör bizim katta durmuyor, bahçede hâlâ gevezelik eden Swann'ın konuşmasına kulak kabartıyordum. Yatağımda, Eisenach'taki otel odasının yatağında dönüp duruyor, belleğimi arıtmaya çabalıyordum. Vaugirard Sokağındaki Yahudi kadını tam bu anda anımsadım işte.

Luxembourg Sarayı önünde bir kamyon, Wehrmacht'ın aşçılarına et boşaltıyordu. Olan bitene şöyle bir göz atmış, midem bulanınca yoluma devam etmiştim. Nereye gittiğimi bilmeden, amaçsız yürüyordum. Odam soğuk oluyordu çünkü. Topu topu iki tane sigaram kalmıştı. Birini yakıp belki yürürken ısınırım diye sokağa çıkmıştım. Luxembourg'un parmaklıklarını geçtiğimde dikkatimi çekmişti bu kadın. Yanından gelip geçenlerin yüzüne dik dik bakıyordu. Kalabalığın gözlerinde önemli bir soruya yanıt arar gibiydi. Yoldan geçenleri süzüyor, güveneceği bir insan arıyordu. Ama nedense, ansızın konuşmaktan vazgeçiyor, başını öte yana çevirip yorgun adımlarla yürümeye devam ediyordu. Ama neden «yorgun adımlarla»? Bu beylik sözler de aklıma nereden takılmıştı? Jean-Bart Sokağıyla Assas Sokağı arasında, Vaugirard Sokağının kaldırımında birkaç adım önümden yürüyen bu yalnız kadına baktım. «Yorgun adımlarla» deyimi, birden aklıma takılan bu beylik söz, kadının durumunu çok iyi anlatıyordu. Hafif kamburu çıkmış, bacakları gergin, sol omuzu biraz düşmüş, «yorgun adımlarla» yürüyordu gerçekten. Bu yorgunluk gözümden kaçmamıştı. Hemen kadına yetişmeye karar verdim. Beni de önce süzmeli, sonra konuşmalıydı. Başkalarına bir türlü açamadığı gizini bana söylemeliydi mutlaka. Dilinin ucuna gelen soruyu sormalıydı. Bu soru belli ki canını yakıyordu. Yoldan geçenlere bakarken yüzünün aldığı ifadeden anlamıştım. Yanına varmamı biraz geciktirmek için yavaşladım. Şimdiye dek herkese yaptığı gibi bana da hiçbir şey sormazsa çok bozulacaktım. Bitip tükenmek bilmeyen Vaugirard Sokağının kaldırımında yürürken her adımda sendeleyen yorgun bir kadının güvenini kazanmadığımı gösterirdi bu. Hiçbir şey sormaz da, yanından geçerek yoluma devam etmem gerekirse utancımdan ölürdüm.

Yanına yaklaştım. Yüzünü çevirdi, uzun uzun baktı. Otuz yaşlarında ya var ya yoktu. Yalnızca bacaklarıyla değil, bütün varlığıyla attığı adımlardan bitkin düşmüştü. Ama dipdiriydi bakışları.

«Lütfen,» dedi, «Montparnasse Garı nerede biliyor musunuz?»

Slav söyleyişiyle konuşuyordu. Sesi bir türkü ezgisi gibi yumuşaktı.

Doğrusu başka bir soru sormasını bekliyordum. Kadın daha önceden altı kişiye yaklaşmış, isteğini dışa vurmaktan son anda vazgeçmişti. Önemli bir şey soracak

sanmıştım ben de. Ama beni süzen gözlerindeki duru ışığa bakınca bundan başka bir isteği olmadığını anlıyorum. Anlaşılan Montparnasse Garını bulmak onun için ölüm kalım sorunu.

«Evet,» diye yanıtlıyorum, «çok kolay.»

Göstermek için duruyorum.

Kadın ayakta, Vaugirard Sokağında kımıldamadan bekliyor, Montparnasse Garını bulmanın kolay olduğunu söylediğimde acılı, küçük bir gülümseme yalayıp geçmişti yüzünü. Bu gülümseyişin gerçek nedenini daha bilmiyorum. Nasıl gidileceğini anlatıyorum. Dikkatle beni dinliyor. Yahudi olduğunu bilmiyorum henüz. Biraz sonra, Rennes Sokağına doğru yürürken söyleyecek bunu. O zaman neden böyle acıyla gülümsediğini anlayacağım. Montparnasse Garının yanında bir kadın dostunun evi var. Yorgunluğunu üstünden atıp, eve dek götürüyorum onu.

Kapının önüne varınca, «Sağolun,» diyor.

«Burası olduğuna emin misiniz?» diye soruyorum.

Kapının numarasına bakıyor bir an.

«Evet, evet,» diyor, «yaptığınız iyiliğe teşekkürler.»

Gülümsemiş olmalıyım. Tam o anda gülümsediğimi sanıyorum.

«Gördünüz mü, çocuk oyuncağı gibiymiş!»

«Çocuk oyuncağı mı?»

Kaşlarını yukarı kaldırıyor.

«Yani, aradığınız yeri bulmak kolaymış demek istiyorum.»

«Evet öyleymiş.»

Sokağa, gelip geçenlere bakıyor. Onunla birlikte ben de sokağa, gelip geçenlere bakıyorum.

«Yardım etmeseydim de bulabilirdiniz.»

Hayır anlamında başını sallıyor.

«Belki de bulamazdım,» diyor, «belki de yalnız başıma bulamazdım. Kalbim ölü gibiydi.»

Bir tane sigaram kalmış, onu da kendim içmek istiyorum.

«Kalbiniz ölü gibi miydi?»

«Evet,» diyor, «kalbim ve her şeyim. İçim ölü gibiydi.»

«Sonunda istediğiniz yere vardınız işte!» diyorum.

Sokağa, gelip geçenlere bakıp birbirimize gülümsüyoruz.

«Aynı şey değil,» diyor yavaşça.

«Nedir aynı olmayan?»

«Yalnız başına bulmakla birinden yardım görerek bulmak,» diyor, gözleriyle uzak bir geçmişe dalıp giderek.

Bunca insan arasında neden beni seçtiğini sormak için dayanılmaz bir istek duyuyorum. Ama daha çok onu ilgilendiren bir şey bu.

Bana, sokağa, gelip geçenlere bakmaya başlıyor yeniden.

«İlle de sizinle konuşmamı istermiş gibi bir haliniz vardı,» diyor.

Bakışıyoruz. Birbirimize söyleyecek pek bir şey kalmadı artık. Ya da konuşup iyice dost olmamız gerek. Elini uzatıyor.

«Teşekkür ederim.»

«Asıl ben teşekkür ederim,» diye karşılık veriyorum.

Bir an kuşkuyla bakıyor, sonra geri dönüp kapının eşiğinde gözden yitiyor.

«Hey babalık,» diyor Semurlu delikanlı, «uyumuyorsun ya?»

Uyuklamışım biraz. Düş bile gördüm galiba. Ya da düşler kendi kendine gerçekleşiyor. Bu vagonun gerçeğini düşmüş gibi görüyorum.

«Hayır, uyumuyorum.»

«Bu gece birazdan biter mi dersin?» diye soruyor Semurlu delikanlı.

«Ne bileyim ben.»

«Bıktım be, bıktım artık,» diyor.

Bıktığı, sesinden anlaşılıyor zaten.

«Biraz uyumaya çalışsan.»

«Yok yok! Sonra insan daha da kötü oluyor.»

«Nedenmiş o?»

«Düşümde hep aşağıya doğru düştüğümü görüyorum, düşüyorum durmadan.»

«Ben de öyle,» diye karşılık veriyorum.

İnsan elinde olmadan düşüyor. Bir kuyuya ya da yüksek bir falezden aşağıya, suya doğru düşüyor. Ama o gece suya düştüğüm için mutluydum. Ciğerlerim, ağzım, burnum, suyun uğuldayan ipeğiyle dolmuştu. Uçsuz bucaksız, dibi olmayan bir suydu. Ana rahmindeki gibi. Birden sıçrayarak uyanıyor, gövdem bükülünce kıyıya ulaşıveriyordum. Kıyıya ulaşmak daha da kötüydü. Diyeceğim, vagondaki gece karabasandan da beterdi.

«Galiba dayanamayacağım,» diyor Semurlu delikanlı.

«Hadi canım sen de!» diye karşılık veriyorum.

«Sahiden öyle babalık, içim ölü gibi.»

Bu söz yabancı değil, bir şeyler anımsatıyor bana.

«Nasıl yani?» diye soruyorum.

«Ne bileyim, ölü gibi işte. Yaşamayan bir ölü gibi.»

«Kalbin de mi?»

«Evet kalbim de. Kalbim de ölü.»

Arkamızda biri ulumaya başlıyor. Ansızın yükseliyor ses, sonra yavaş bir iniltiye

dönüşüp kesiliveriyor. Az sonra yeniden başlıyor uluma.

«Bu herif susmazsa keçileri kaçıracağız,» diyor Semurlu delikanlı.

Artık sabrının tükendiğini anlıyorum. Soluk alıp verişi gittikçe hızlanıyor.

«Keçileri kaçırınca bir boka benzersiniz belki,» diyor arkamızdaki ses.

Semurlu delikanlı başını karanlığa çevirip arkamızda üst üste yığılmış gövdelere bakıyor.

«Bu hıyar gebermedi mi hâlâ?» diye soruyor bana.

Herif homurdanarak küfrü basıyor.

«Nazik ol biraz,» diyor Semurlu delikanlı, «hem artık bizi rahat bırak da konuşalım.»

Herif bıyık altından gülüyor.

«Konuşmaya gelince üstünüze yoktur,» diyor.

«Ne yaparsın, konuşmak da yolculuğun tuzu biberi,» diye işi şakaya vuruyorum.

«İşine gelmiyorsa gelecek durakta inersin,» diye ekliyor Semurlu delikanlı.

Herif bıyık altından gülüyor.

«Gelecek durakta zaten hepimiz ineceğiz.»

Doğru. Herif ilk kez doğru bir lâf etti.

«Sen hiç meraklanma,» diyor Semurlu delikanlı, «nereye gitsen peşini bırakmayız.»

«Elbette,» diyor biraz öteden başka bir ses, «gizli hafiyeler hep birbirini kollar.»

Herif artık konuşmuyor.

Az önceki uluma hiç bitmeyen, bıkkınlık verici bir yakınmaya dönüştü.

«Kalbi ölü gibi olmak da ne demek?» diye soruyorum Semurlu delikanlıya.

Aşağı yukarı bir yıl kadar önce Vaugirard Sokağındaki kadın da aynı şeyi söylemişti bana: «İçim ölü gibi, kalbim de öyle.» Acaba yeniden canlanabildi mi kalbi? O dostunun evinde uzun süre kalıp kalamayacağını bilmiyordu. Belki de yeniden yürüyüşüne devam etmek zorunda kalmıştı. Semurlu delikanlıyla birlikte yaptığımız bu yolculuğa onun bizden önce çıkmış olabileceğini düşünüyorum.

«Ne bileyim,» diyor Semurlu delikanlı, «anlatması biraz güç. İnsan hiçbir şey duymuyor. Kalbinin orada bir delik ya da ağır bir taş var sanki.»

O Yahudi kadın da bu yolculuğa çıktı mı acaba? Çıkmış olsa bile onun yolculuğunun bizim bulunduğumuz koşullarda gerçekleşmeyeceğini bilmiyorum henüz. Yahudiler için başka yolculuk biçimlerinin olduğunu sonradan öğrendim. Yahudilere ne tür yolculuklar hazırlandığını henüz bilmediğimden, o kadınınki de bizimkine benzer bir yolculuktur diye düşünüyorum. Bu yolculuğun ne menem bir şey olduğunu ilerde bütün ayrıntılarıyla öğrenecektim.

O kadını, bütün bunlar unutulduktan sonra bir gün yeniden göreceğimi de bilmiyorum. Bu yolculuktan döndükten yıllar sonra, Saint-Prix'de bir evin bahçesinde karşılaştık. Isıtmayan ilkyaz güneşi altında karşıma çıkıvermesi çok olağan bir şeydi sanki. Köyün

girişinde, «Kızarmış Tavşan»a doğru çıkan yol kavşağında büyük bir park vardı. Yolla Saint-Leu'ye inen hafif eğimin arasında kalıyordu. Omuzlarımda uykusuz geçirilmiş, boşa harcanmış bir gecenin yorgunluğu, güneş doğarken ormanda yürümüştüm. Saint-Prix'e geri dönmeden önce, bizimkileri caz plâklarının durmadan döndüğü büyük odada bırakıp uzun süre ormanda yalnız başıma yürümüştüm. Alana bakan ev yeni badanalanmıştı. Aralık kapıyı itip içeri girdim. Sağdaki koridor bahçeye çıkıyordu. Çimenin üstünde yürürken ilkyaz güneşinde üşüdüm. Uykusuz geçmiş bir gecenin sabahıydı ne de olsa. Az önce ormanda yürürken meyve bahçesindeki çıngırağın çıkardığı sesi yeniden duymak için dayanılmaz bir istek kaplamıştı içimi. Bahçenin kapısını birkaç kez açıp kapadım. Kapı kanadına asılı duran çıngırağın o demirimsi, paslı sesini duyabilmek için. Bir kadının bana bakmakta olduğunu tam o sıra farkettim işte. Yakacak odunları yığdığımız eski kulübenin önünde bir şezlonga uzanmıştı.

«Duyuyor musunuz?» diyorum.

«Ne dediniz?» diye soruyor.

«Sesi,» diyorum, «çıngırağın sesini.»

«Evet duyuyorum.»

«Hoşuma gidiyor da.»

Çimenlerin üstünde yürüyüp ona doğru yaklaşırken bakışlarını benden hiç ayırmıyor. «Bayan Wolf'un bir dostuyum,» diyor. Bayan Wolf'un bir dostu oluşu öylesine olağan ki. Bu ilkyaz başlangıcında Bayan Wolf'a ait olup olmadığını soruyorum.

«Buralara gelmeyeli çok oldu galiba,» diyor beni dikkatle süzerek. Ailemin beş altı yıl önce buradan taşınmış olduğunu anımsıyorum.

«Altı yıl kadar oldu.»

«Meyve bahçesinin çıngırağı,» diyor, «sesini sever miydiniz?»

Hâlâ sevdiğimi söylüyorum.

«Ben de,» diye karşılık veriyor. Ama yalnız kalmak istermiş gibi bir hali var.

«Rasgele mi girdiniz içeri?» diye soruyor. Burada bulunmam için hiçbir gerçek neden olmadığını söylemek istiyor sanki.

«Hiç de değil.»

Bahçeyi yeniden görmek, çıngırağın sesini bir kez daha duymak istediğimi anlatıyorum ona. «Aslını ararsanız bunun için oldukça uzaktan geldim,» diyorum. Gelişimin gerçek nedenini saklamamı kolaylaştırmak istiyormuş gibi aceleyle, «Bayan Wolf'u tanır mısınız?» diye soruyor.

«Elbette,» diye yanıtlıyorum.

Şezlongun yanında açılıp kapanan bir iskemle var. Üstünde yarısı içilmiş bir bardak suyla kapalı bir kitap duruyor. Kitapla bardağı yana itip oturuyorum.

«Sigara içer miydiniz?» diyorum yavaşça.

Başını iki yana sallıyor. Şimdi kalkıp gider mi acaba diye soruyorum kendi kendime. Sigaramı yakıp, çıngırağın sesini neden sevdiğini öğrenmek istiyorum. Aldırmaz bir tavırla, «Eski günleri anımsatıyor da ondan,» diye yanıtlıyor.

«Ya, öyle,» deyip gülümsüyorum.

Şezlongun üzerinde doğrulup öne doğru eğiliyor.

«Anlayamazsınız,» diyor.

Gözlerine bakıyorum.

«Anlarım. Benim için de geçmişte kalmış bir anı bu.»

Yaklaşıp sağ kolunu bileğinden kavrıyorum. Parmaklarım ince, beyaz tenini sıyırıyor. Beyaz tenin üstünde biraz solmuş OSWİECİM damgası ilişiyor gözüme.

«Sizin de o yolculuğa çıkıp çıkmadığınızı nicedir sorup duruyordum kendime,» diyorum.

Elini çekip şezlongun köşesine büzülüyor.

«Kimsiniz?» diye soruyor.

Boğuk çıkıyor sesi.

«Moselle Vadisini geçerken o yolculuğa sizin de çıkıp çıkmadığınızı kendi kendime sorup duruyordum,» diye karşılık veriyorum.

Soluk soluğa beni süzüyor.

«Daha sonra, Polonya'dan boşaltılan Yahudileri getiren trenleri görünce de kendime aynı şeyi sordum. O yolculuğa sizin de çıkıp çıkmadığınızı.»

Sessizce ağlamaya başlıyor.

«Peki ama siz kimsiniz » diye soruyor yalvarır gibi.

Başımı sallıyorum.

«Montparnasse Garının arkasında, Bourdelle Sokağındaki evin uzun süre sığınabilecek bir yer mi, yoksa yolculuğa başlamadan önce, bir ara, soluk almak için durduğunuz bir durak mı olduğunu kendi kendime sordum hep.»

«Sizi tanımıyorum,» diyor.

Bense onu hemen tanıdığımı, daha doğrusu tanımadan önce bile kim olduğunu bildiğimi söylüyorum. Hâlâ sessizce ağlıyor.

«Ben sizin kim olduğunuzu bilmiyorum,» diyor, «beni yalnız bırakın.»

«Kim olduğumu bilmiyorsunuz, ama bir kez tanımıştınız beni.»

Vaugirard Sokağındaki bakışını anımsıyorum. Ama o günkü gibi dikkatle bakmıyor artık.

«Vaugirard Sokağı,» diyorum, «1941 ya da 42 yılında.»

Başını elleri arasına alıyor.

«Montparnasse Garına nasıl gidildiğini bilmiyordunuz. Yoldan geçenlere sormaya da çekiniyordunuz. Ama bana sordunuz.»

«Anımsamıyorum,» diyor.

«Aslında Antoine-Bourdelle Sokağıydı aradığınız. Sizi oraya dek götürdüm.

«Anımsamıyorum,» diyor.

«Antoine-Bourdelle Sokağında oturan bir dostunuzu arıyordunuz, anımsadınız mı şimdi » diye üsteliyorum.

«O evi, sokağı anımsıyorum,» diye karşılık veriyor.

«Mavi bir palto vardı üstünüzde.»

«Bunu anımsamıyorum,» diyor.

Mutlaka anımsayacak umuduyla üsteliyorum.

«Yolunuzu yitirmiştiniz. Montparnasse Garını bulamıyordunuz bir türlü. Ben size yardımcı oldum.»

«Kimse yardım etmedi bana, hiç kimse!» diye bağırıyor.

Artık gitmem gerektiğini anlıyorum.

«Bana herkes yardım etti,» diyorum, «herkes, her zaman.»

«Bana,» diyor, «bana kimse yardım etmedi. Hiç kimse.»

Yüzüne bakıyorum. Çok içten konuştuğu, söylediklerine gerçekten inandığı belli.

«Belki de ben sizden daha şanslıyım,» diyorum, «yaşamım boyunca, karşıma çıkan insanlardan hep yardım gördüm.»

Bunun üzerine yeniden bağırmaya başlıyor:

«Siz Yahudi değilsiniz. İşte bu kadar!»

Sigaramın izmaritini çimenlerin üstünde topuğumla eziyorum.

«Doğru,» diye söyleniyorum, «hiçbir zaman Yahudi olmadım. Bazen pişmanlık bile duymuşumdur bu yüzden.»

Taş gibi donuk duran yüzünde açtığım yarasıyla, küçümseyici bir gülümsemeyle bana küfretmesini bekliyorum.

«Ne söylediğinizi bilmiyorsunuz siz,» diyor.

«Evet bilmiyorum,» diye karşılık veriyorum, «ama Hans'ın öldüğünü biliyorum.»

Bir ara sessizlik oluyor. Kalkıp gitmeliyim artık.

«42 yılında Vaugirard Sokağında beni gördüğünüze emin misiniz?» diye soruyor.

Elimle, aldırmayın anlamına gelen bir işaret yapıyorum.

«Unuttuğunuza göre görmemiş sayılırım.»

«Nasıl?»

«Eğer unuttuysanız sizi görmemişim demektir. Birbirimizi tanımıyoruz.»

Ayağa kalkıyorum.

«Bir yanlışlık oldu,» diyorum yavaşça, «özür dilerim.»

«Anımsamıyorum,» diye karşılık veriyor, «kusura bakmayın ama anımsamıyorum.»

«Zararı yok canım!» diyerek ayrılıyorum yanından.

Ama şimdi, bu yolculuğa onun da çıkıp bir ölü, yalnızlığına gömülmüş bir ölü olarak geri döndüğünü bilmiyorum henüz.

«Saat kaçtır acaba?» diye soruyor arkamızdan bir ses. Kimse karşılık vermiyor. Saatin kaç olabileceğini hiç kimse bilmiyor çünkü. Gece işte. Sonu gelmeyen bir gece. Sonu hiç olmayan, sonsuz bir gece. SS'ler kol saatlerimizi almasalardı, saatlerimiz yanımızda olsaydı, vakti bilmek yine de somut bir anlam taşımayacaktı. Belki dış dünyayla ilgili bir çağrışım uyandırabilirdi bu. Zamanın gerçekten aktığı, kendi öz sürecini tamamladığı dış dünyayla. Ama vagondaki bu gece, bizim için gerçekte gece bile değildi. Onun bir gölgesi, boğuk bir benzeriydi olsa olsa.

«Kımıldamıyoruz, saatlerdir kımıldamıyoruz,» diyor arkamızda bir ses.

Bir başkası, «Ne o? Geçiş üstünlüğümüz mü var sanmıştın!» diye karşılık veriyor.

Bu sesi tanıyorum bir yerden. Bok tenekesi üstüne çıkan anlaşmazlıkta matrak bir herif olduğunu söylemişti galiba. Mutlaka odur. Çevremizdeki sesleri birbirinden ayırabiliyorum artık.

Birkaç ay sonra, Yahudiler için öngörülen yolculukların da ne menem bir şey olduğunu öğreneceğim. Sovyetlerin Polonya'ya karşı giriştiği büyük kış saldırısından sonra, kampın garına gelen trenleri gördüğüm zaman. Yoketme olanağını bulamadıkları Yahudileri Polonya'daki kamplardan geri çekiyorlardı. Onları biraz daha çalıştırabileceklerini umuyorlardı herhalde. Sert bir kış olmuştu. Boşaltılan kamplardan gelen Yahudilerin bindirildiği trenleri gördüm. Her vagonda iki yüz kişi vardı. Bizden seksen kişi daha fazla yani. Ama o gece Semurlu delikanlının yanındayken bizimkine benzer bir vagonda iki yüz kişinin bulunmasının ne demek olduğunu bilmiyordum. Sonra, Polonya'dan dönen trenleri gördüğümde böyle bir şeyi düşlemeye çalıştım. Ertesi kış gerçekten çok soğuk bir kış olmuştu. Polonyalı Yahudiler altı, sekiz, hattâ on gün o soğuk kışta yolculuk yaptılar. Yemeden ve içmeden tam on gün. Garda vagonların sürgüsü açıldığında kimse kımıldamadı yerinden. Sağ kalan birkaç kişiyi bulup çıkarmak için ayakta donarak ölen Polonyalı Yahudilerin cesetlerini bir kenara yığmak gerekiyordu. Mikadonun çöpleri gibi garın peronuna düşüyordu cesetler. Yine de sağ kalabilen birkaç kişi vardı. Bir bölük Yahudi sendeleyerek kampa doğru yola çıkıyordu. Bazıları yürürken düşüyor, bir daha ayağa kalkamıyorlardı. Bazılarıysa sürünerek gidiyordu kampa doğru. Bir gün, birbirine yapışmış ceset yığınları arasında üç Yahudi çocuk bulduk. En büyükleri beş yaşındaydı. Lagerschutz'tan[37] Alman arkadaşlar, çocukları SS'lerin burnunun dibinden el çabukluğuyla aşırdılar. Kampta yaşadı çocuklar. Üçü de, donarak birbirine yapışmış ceset yığınları arasında bulduğumuz bu üç Yahudi öksüz de, sağ salim kurtuldu. İşte böyle, Yahudilerin yaptığı yolculuğun ne menem bir şey olduğunu ertesi yılın o sert kışında öğrenecektim.

Ama o yıl, kalbinin ölü gibi olduğunu söyleyen Semurlu dostumun yanında, Vaugirard Sokağındaki Yahudi kadının bu yolculuğa çıkıp çıkmadığını sorup durmuştum kendi kendime. Belki o da, yoldan gelip geçenleri süzen elâ gözleriyle Moselle Vadisine

bakmıştı.

Dışarıda emir sesleri, koşuşmalar, demiryolunun aşağısında çizme şıkırtıları duyuluyor.

«Hareket ediyoruz,» diyorum.

«Öyle mi dersin?» diye soruyor Semurlu delikanlı.

«Nöbetçileri çağırıyorlar sanki.»

Karanlıkta, devinimsiz bekliyoruz.

Tren iki kez düdük çalıyor, sonra kalkıyor birden.

«Hey babalık baksana, baksana babalık!» diyor Semurlu delikanlı sevinçle.

Bakıyorum. Şafak sökmek üzere. Ufukta gittikçe genişleyen külrengi bir püskül. Şafak söküyor. Bir gece daha kazandık işte. Yolculuktan bir gece daha eksildi. Aslında bitmek bilmiyordu bu gece, sonu gelmeyecek gibiydi. Şafak içimizde söküyor. Ufuk külrengi bir çizgiden başka şey değil, ama o çizginin genişleyip büyümesine kimse engel olamaz artık. Şafak kendi öz gecesinden sıyrılıp açılıyor, kendine, birazdan yok olacak parlaklığına doğru.

«Tamam babalık, bu iş de bitti!» diye sevinçle bağırıyor Semurlu delikanlı.

Vagonda herkes aynı anda konuşmaya başlıyor. Ve tren geçip gidiyor karanlığı delerek.

Bu yolculuktan dönüşte ağaçlardaydım. Yani ağaçlarla doluydu gözlerim. Yemyeşil dallar, ağaç yapraklarıyla doluydu. Üstü örtülü yük kamyonunun arkasında bir yere uzanmıştım. Ağaçlarla kaplı gökyüzüne bakıyordum. Eisenach'tan Longuyon'a dek ilkyaz göğü ağaçtan görünmüyordu. Arada bir de uçaklar alıyordu ağaçların yerini. Gerçi savaş bitmemişti ama, yine de gerçek yerlerinde değilmiş gibi duruyordu uçaklar. İlkyaz göğünde gülünç, gerçek dışı bir görünüşleri vardı. Gözlerim ağaçlara bakmak için yaratılmıştı, ağaçların yemyeşil dallarına bakmak için. Eisenach'dan Longuyon'a dek ağaçlarda döndüm bu yolculuktan. Böylesi gerçekten dinlendiriciydi.

Dönüşün ikinci günü akşamıydı yanılmıyorsam. Dalıp gitmiştim, ama gözlerim açıktı. Birden kulaklarımda çınlayan sesler duydum.

«Tamam çocuklar, oldu bitti bu iş!»

Biri kalın sesiyle Marseillaise'i[38] söylemeye başladı. Bu bizim komutandı herhalde, ondan başkasının aklına böyle bir azizlik yapmak gelmezdi. Yattığım yerde rahattım. Yerimden kalkmak için en küçük bir istek duymuyordum doğrusu. Bütün bu olan bitenin dışındaydım.

«Gördünüz mü çocuklar, artık evimizde sayılırız.»

«İşte sonunda Fransa'ya geldik!»

«Fransa'dayız, hey çocuklar, Fransa'dayız!»

«Yaşasın Fransa!» diye Marseillaise'i yarıda kesti komutanın sert sesi. Ama bir süre sonra Marseillaise yeniden başladı.

Bense ağaçlara bakıyordum. Ağaçlar Fransa'ya girdiğimizi bildirmemişti bana.

Arkadaşlara bakılırsa bunlar Fransız ağaçlarıydı, az öncekiler de Alman. Ağaçların yapraklarına bakıyordum. Az öncekiler gibi bunların da rengi yeşildi. Herhalde yanılıyordum. Komutana sorsaydım aralarındaki ayrımı bir çırpıda söyleyiverirdi, Fransız ağaçlarını başka ağaçlarla karıştırması olanaksızdı çünkü.

Arkadaşlardan biri omzumu sarsıyor.

«Babalık.» diyor, «gördün mü babalık! Yurda döndük!»

«Benimkine değil,» diye karşılık veriyorum, arkama dönmeden.

«O da ne demek?»

Başımı çevirip herife bakıyorum. Kuşkulu bir hali var.

«Ben Fransız değilim.»

Yüzü aydınlanıveriyor birden.

«Sahiden,» diyor, «unutmuşum. Unutmamak elde değil. Bizden hiçbir farkın yok, aynı bizler gibi konuşuyorsun.»

Fransızca'yı niçin aynı komutan gibi, aynı onlar gibi konuştuğumu anlatmak istemiyorum. Yabancılığımı korumanın en iyi yolu da bu galiba. Eğer Fransızca'yı onlar gibi konuşmasaydım, ilk fırsatta yabancı olduğum anlaşılır, herkesin alıştığı, benimsediği bir gerçek olurdu. Ben de her zaman bir yabancı gibi duyardım kendimi. Böylece yabancılığımın hiçbir anlamı kalmazdı. İşte bu yüzden onlar gibi konuşuyorum, kendimi söyleyişimle (aksanımla) ele vermemek için. Yabancı olmak içimde gizlediğim, kimseye göstermediğim bir erdeme dönüştü.

«Boşver,» diyor bizimki, «böyle mutlu bir günde sözü mü olur bunun! Hem Fransa ikinci yurdun sayılır.»

«Aman kalsın!» diyorum. «Tek yurt yeter de artar bile. Bir İkincisini sırtıma yüklemeye hiç de niyetim yok.» Alınıyor bu sözlerime. Bana verebileceği en güzel armağanı verdi. Fransız olarak kabul etti beni. Yani ona benzememe izin verdi, bense bu cömertliğini geri çevirdim.

Çok alınmış olmalı. Yavaşça uzaklaşıyor yanımdan.

Günün birinde Fransızların kendi ülkelerini herkesin ikinci yurdu sayma merakını ciddi olarak incelemeliyim. Fransızların çoğu neden ister bunu, böyle bir şeyden neden sevinç duyar? Bunun nedenini günün birinde öğrenmeliyim.

Ama şu sıra bu gibi sorunlarla uğraşmak için en küçük bir istek bile yok içimde. Gökyüzüyle aramdaki boşluktan hızla geçen ağaçlara bakıyorum. Yeşil yapraklara bakıyorum. Fransız olan yapraklara. Ne iyi, bizimkiler yurtlarına kavuştu işte.

Anımsıyorum. Birkaç yıl önce bir kış günü Emniyet'in büyük salonundaydım. Oturma iznimi yeniletmek için gelmiştim. Büyük salon benimkine benzer işler için gelen yabancı kalabalığıyla doluydu.

Kuyrukta bekliyordum. Salonun ucundaki masaya dek uzuyordu kuyruk. Masada,

ağzında ikide bir sönen sigarasıyla kısa boylu bir adamcağız oturuyordu. İkide bir sönen sigarasını yakıyordu durmadan. Kuyrukta bekleyenlerin kâğıtlarına bakıp hangi gişeye gitmeleri gerektiğini söylüyordu. Kimi zaman bağırıp çağırıyor, bazılarını gerisin geriye yolluyordu. Kötü bir kılığı vardı. Ama onu sigarası ikide bir sönen kötü kılıklı küçük bir memur sananlar yanılıyordu elbet. Olduğundan başka görünmek için küfrediyor, bağırıp çağırıyordu. Özellikle de kadınlara. Biz yabancılar kendimizi ne sanıyorduk yani? Kısa boylu adam iktidarın bir temsilcisi, yeni düzenin direğiydi. Ya biz kimdik? Çağrıldığımız tarihten bir gün sonra gelmek de ne oluyordu? Nerede sanıyorduk kendimizi? Kuyruktakiler dert anlatmaya çalışıyorlardı. İş güç, hastalanan karısı, bakmak zorunda olduğu çocuklar. Ama bizimki yutar mıydı bu mavalları? Kaçın kurasıydı o? Şıp diye anlayıverirdi kimin iyi kimin kötü niyetli olduğunu. Gösterecekti bize kim olduğunu. Anlarsınız şimdi kim olduğumu benim enayi herifler anlarsınız hamurumun hangi teknede yoğrulduğunu! Başkalarına benzemediğini gösterecekti bize. Bizim gibi pis yabancıları yola getirmeyi bilirdi. Sonra birden, iktidarın korku salan temsilcisi olduğunu unutuveriyor, hiç konuşmadan dakikalarca ağzındaki izmariti emiyordu. İşte o zaman derin bir sessizlik çöküyordu salona. Fısıltıyla konuşmaların, döşemeye sürünen ayak seslerinin üstüne derin bir sessizlik çöküyordu.

Kısa boylu adamcağızın davranışı beni büyülemişti. Zamanın nasıl geçtiğini anlamadım bile. En sonunda sıram geldi. Kendimi masada oturan kısa boylu adamın, tam ben yaklaşınca bir kez daha sönen izmaritin karşısında buluverdim. Adamcık oturma izni kartımı alıp bir şeyden iğreniyormuş gibi yüzüme bakmaya başladı. Ben de gözlerimi hiç kaydırmadan ona bakıyorum. Bu herif büyülüyor beni.

Kartı masanın üstüne koyup izmaritini ateşliyor, sonra incelemeye başlıyor.

«Hımmm...» diyor şaşkın bir sesle, «demek bir kızıl İspanyol.» Sevinçten delirecek. Uzun süredir bir Kızıl İspanyolun hakkından gelmemiş olmalı.

Bayonne limanını, limana giren balıkçı teknesini anımsıyorum. Büyük alanın yakınında bir yere yanaşmıştık. Önümüzde çiçek bahçeleri, güneşlenen insanlar. Eski günleri anımsatan bu manzaraya bakıyorduk. Kızıl İspanyollar olduğumuzu ilk kez Bayonne'de öğrendim.

Kısa boylu adama sessizce bakıyorum. Yıllar öncesinin Bayonne'u belleğimde canlanır gibi oluyor. Bir aynasızla nasıl konuşulur ki!

«Bak hele, bak sen!» diye bağırıyor. «Bir kızıl, hem de İspanyol!»

Bakışıyoruz. Herkesin gözü bizde. Dik durmaya çalışıyorum. Ayaktayken kamburum çıkar da biraz. Ne kadar «dik dur» derlerse desinler, yine de hafifçe sırtımı bükmeden yapamam. Ama şimdi dimdik durmaya çalışıyorum. Bu doğal duruşumu bir tür boyun eğme sanmasın diye. Aklıma böyle bir şeyin gelmesi bile beni çileden çıkarmaya yetiyor.

Kısa boylu adamcağıza bakıyorum. Onun da gözleri bende. Birden patlayıveriyor.

«Ben nasıl davranılması gerektiğini öğretirim sana budala herif! Evet evet ben, başkası değil! Şimdi doğru kuyruğun öbür ucuna yaylan bakalım. Git yeniden sıraya gir.»

Masanın üstünde duran kartımı alıp hiçbir şey söylemeden kuyruğa giriyorum. Ağzındaki izmarit yine sönüyor. Bu kez yeniden yakmadan, öfkeyle kül tablasında eziyor onu.

Kuyrukta bekleyenlerin yanından geçerken aynasızların başkalarına hep sen dediklerini düşünüyorum. Böylece bizleri etkilediklerini sanırlar. Oysa bu zavallı orospu çocuğu, böyle davranmakla ne halt yediğinin farkında bile değil. Bana kızıl İspanyol der demez bu külrengi loş salondaki yalnızlığım bitiverdi. Kuyruk boyunca bakışların eridiğini, külrengi ışıkta dünyanın en güzel gözlerinin bana gülümsediğini gördüm. Kartım elimde hâlâ. Keyiften nerdeyse havada şaklatacağım. Yeniden kuyruğa giriyorum. Bekleyenlerden çoğu başıma toplanıp dostça gülümsüyor. Az önce onlar da, ben de yalnızdık. Oysa şimdi birlikteyiz. Bizim kısa boylu adamcık partiyi kazandığını sansın bakalım.

Kamyonun arkasına uzanmış, ağaçlara bakıyorum. Bayonne'da, büyük alanın tam yanındaki rıhtımda bir kızıl İspanyol olduğumu öğrendim. Ertesi gün gazetelerde halkın kızıllar ve milliyetçiler diye ikiye ayrıldığını okuyunca daha da çok şaşırdım. Faslı askerler, Littorio birlikleri, Alman uçaklarıyla savaşanlara ne diye milliyetçi dendiğini hiç mi hiç anlamadım. Fransız dilinin çözmek zorunda kaldığım ilk sırlarından biri de bu oldu. Ama ilk kez Bayonne'da, Bayonne limanında kızıl İspanyol oldum. Çiçek bahçeleri, jandarmaların arkasında tatilini geçirmeye gelmiş insanlar vardı. Biz, kızıl İspanyollara ilgiyle bakıyorlardı. Aşı olduğumuz için kıyıya çıkabildik. Tatil yapanlar kızıl İspanyollara, biz de fırınların vitrinlerine bakıyorduk. Beyaz ekmeğe, süslü çöreklere, artık geçmişte kalmış bütün bu erişilmez şeylere bakıyorduk. Öylesine yabancıydık ki geride bıraktığımız dünyaya!

Sonra hep kızıl İspanyol olarak kaldım. Her yerde geçerli bir kimlikti bu. Örneğin kampta bir «Rotspanier»dim.[39] Ağaçlara bakarken kızıl bir İspanyol oluşumdan mutluluk duyuyordum. Yıllar geçtikçe daha çok sevmiyordum buna.

Birden ağaçlar yokoluveriyor. Duruyoruz. Longuyon'a, yurda gönderme işlemlerinin yapıldığı büroya varmışız. Kamyondan aşağı atlıyoruz. Ayaklarım uyuşmuş. Hemşireler yanımıza yaklaşır yaklaşmaz komutan hepsini sırayla öpmeye başlıyor. Dönmekten duyduğu sevincin belirtisi olmalı. Sonra eğlence başlıyor elbet. Sıcak et suyu için bir yığın aptalca soruyu yanıtlamamız gerek.

Bu soruları dinlerken bir karar aldım. Aslında daha önceden de düşünmüştüm böyle bir karar almayı. Eisenach'tan buraya gelene dek ağaçlardayken aklıma gelmişti. Yok yok, gerçekte arkadaşlarımın Eisenach'taki otelin avizeleri altında birer gazi olduklarını gördüğümde düşünmüştüm bunu. Belki daha da önce. Kimbilir, belki de yolculuk

dönüşünde kendimi böyle bir karar almaya hazırlamıştım. Neyse önemli olan, çok aç mıydınız? Çok üşüdünüz mü? Çok mutsuz muydunuz? gibi budalaca sorulara kısa yanıtlar verip bu yolculuktan hiç sözetmemekti. Ama öte yandan bu yolculuk üstüne hiçbir şey anlatmamanın olanaksız olduğunu da biliyordum. Yine de uzun bir sessizlik dönemi geçirdim. Böylesi sorulardan kurtulmanın tek yolu uzun süre konuşmamaktı. Çok sonra, artık hiç kimsenin bu yolculukları anlatmadığı bir zamanda, ben kendi başımdan geçenleri anlatabilirdim belki. Bu olasılık aldığım kesin kararın ufkunda dalgalanıp duruyordu.

Bir süre sağa sola çekiştirildikten sonra doktor muayenesine götürüleceğimiz büyükçe bir bekleme odasında bulduk kendimizi.

Sıram gelince röntgenim çekildi. Kalbimi, dişlerimi muayene ettiler. Tartıldım, boyum ölçüldü. Çocukluğumda geçirdiğim hastalıklarla ilgili bir yığın soru sordular. En sonunda bütün muayene sonuçlarının yazıldığı dosyamı inceleyen bir doktorun karşısına oturdum.

«İnanılır şey değil doğrusu!» diye söylendi doktor fişlerime bakarak.

Doktoru süzüyorum. Bir sigara uzatıyor bana.

«Olacak şey değil» diyor, «önemli hiçbir hastalığınız yok.»

İlgilenirmiş gibi görünüyorum, oysa ne demeye getirdiğinden haberim bile yok.

«Ciğerler sağlam, kalp de. Tansiyon normal, olacak şey değil,» diye yineliyor doktor.

Doktorun verdiği sigarayı içerken neyin inanılır gibi olmadığını anlamaya, kendimi bu durumda olan bir insanın yerine koymaya çalışıyorum. Doktora yaşamanın, kendimi yaşayan canlı bir insan gibi duymanın mı inanılır şey olmadığını sormak geliyor içimden. Normal olmayan bir tansiyonla yaşamak bile inanılır şey değil mi yani?

«Gerçi,» diyor doktor, «birkaç çürük dişiniz var, ama artık o kadar da olur.»

Bir şey söylemiş olmak için, «Elbette, hiç önemi yok,» diye ekliyorum.

«Kamplardan dönen yüzlerce insan geçti elimden. Sizin kadar sağlam birini ilk kez görüyorum.»

Sonra bir an beni süzüyor.

«En azından görünüşte bu böyle.» diye tamamlıyor sözünü.

«Ya öyle mi...» diye incelikle karşılık veriyorum.

Beni muayene eden doktorların gözünden kaçmış bir aksaklığı bulmaktan korkar gibi yüzüme çekinerek bakıyor.

«Size bir şey söyleyeyim mi?»

Aslında bana bir şey söylemesini istemiyorum. Gerçekten umurumda değil ne söyleyeceği. Ama o, iş olsun diye böyle bir soru soruyor. Nasılsa aklındakini söylemeye karar vermiş önceden.

«Bir hastalığınız olmadığına göre size söyleyebilirim bunu,» diyor.

Bir an durakladıktan sonra devam ediyor konuşmasına: «Elbette görünüşte bir hastalığınız olmadığına göre.»

Hep bu bilimsel kuşku, Belli, temkinli olmayı öğrenmiş bu herif.

«Bunu size söyleyebilirim,» diyor, «muayene ettiklerimizin çoğu uzun süre yaşamayacak.»

Coşuyor birden. Anlattığı şey onu pek fazla ilgilendiriyor olmalı. Sürgün ve kamp yaşamının getirdiği hastalıklar üstüne uzun açıklamalarda bulunuyor. Görünüşte bile olsa, hiçbir hastalığımın olmayışından utanmaya başlıyorum. Neredeyse kuşku duyacağım kendimden. Biraz daha üstelese, bu işte benim hiçbir suçum olmadığını söyleyeceğim herife. Sağ kaldığım, bir süre daha yaşama şansını elde edebildiğim için nerdeyse özür bile dileyeceğim.

«İnanın bana, içinizden çoğu ölecek. Tam olarak kaçta kaçınız yaşar bilemem ama, yüzde altmış kadarınızın önümüzdeki yıllarda öleceğini söylemekle gerçeği fazla abarttığımı sanmıyorum.»

Bütün bunların artık beni ilgilendirmediğini anlatmak istiyorum ona. Kafa ütülediğini, ne ölümüme, ne de yaşamama burnunu sokmaması gerektiğini söylemek istiyorum. Nasıl olsa Semurlu dostum öldü. Doktora asıl bunu söylemeliyim. Ama doktor mesleğinin gereğini yerine getiriyor, ona engel olamam.

«Hoşça kalın,» diyor. Şansım varmış demek. Nerdeyse bu yolculuğu yapmış olduğuma sevineceğim. Bu yolculuğa çıkmasaydım ne denli şanslı bir insan olduğumu öğrenemeyecektim. Doğrusu canlıların dünyası biraz şaşırtıyor beni.

Dışarda Haroux'yu beni bekler buluyorum.

«Eee, ne haber babalık?» diye soruyor. «Paçayı kurtaracak mısın?»

«Doktorun dediğine bakılırsa öyle. Kamp aslında bir sanatoryummuş da haberimiz yokmuş. Herif sapasağlam buldu beni.»

«Beni öyle bulmadı,» diyor Haroux, «kalbim zayıflamış. Paris'e vardığımda iyice bir baktırmam gerekecek.»

Kalp o kadar önemli değil, yeter ki çok sık kullanılmasın!»

«Aldırdığım bile yok babalık,» diyor Haroux, «işte şurda, güneşin altında durmuşuz, yetmez mi? Duman olup uçabilirdik de.»

«Doğru,» diye karşılık veriyorum.

Duman olup uçsaydık daha iyi olurdu belki. Birlikte kahkahaları koyveriyoruz. Haroux da bizim kamptan geliyor. İstersek matrak geçeriz, kim ne karışır. Gerçekten de matrak geçmek geliyor içimizden.

«Hadi gel,» diyor Haroux, «geçici kimlik belgesi çıkartmamız gerek.»

«Hay Allah, yine aynı hikâye başlayacak.» Belgelerin verildiği barakaya doğru yürüyoruz.

«Ne yani,» diyor Haroux. «üstünde kimlik kartı olmadan serbestçe dolaştırırlar mı adamı. Ya olduğundan başka biriysen?»

«Başka biri olmadığımı nasıl kanıtlayabilirler ki? Belki de yalan söylüyoruz heriflere. Kim olduğumuz nerden belli ki?»

Haroux matrak geçiyor.

«Ya yemin? Kimliğimizi, kitaba el basıp söyleyeceğiz oğlum. Yemin etmenin önemine inanmıyor musun yoksa?»

Haroux matrak geçedursun bakalım. Kalbi pek hızlı çarpmıyor, ama hava güneşli; duman olup uçabilirdik de. Doktorun az önce saydığı yüzde altmışın içinde kuşkusuz o da var.

«Formundasın Haroux».

«Formda mı? Nasıl istersen öyle olsun. Aslında tereyağına batmış gibiyim babalık.»

«Şanslı sayılırsın. Bütün bu hemşireler, budalaca sorular, doktorlar, acıma dolu bakışlar, kafa sallamalar canımı sıkmaya başladı benim.»

Birden patlayıveriyor Haroux. Katıla katıla gülmeye başlıyor.

«Sen de her şeyi ciddiye alıyorsun. Bunu her zaman söylemişimdir sana. Koskocaman bir kafan var. Boşver gitsin. Bak ben aldırıyor muyum hiç? Gülüp geçiver. Bu sivilleri matrak bulmuyor musun Allahaşkına?»

Haroux belgelerin verildiği barakaya adımını atar atmaz içerdeki sivillerin tümünü şöyle bir gözden geçirdi.

«Ne de olsa,» diye söylendi, «alışamadık henüz».

Doğru, henüz alışamadık.

Kitaba el koyup yemin etmemiz işleri kolaylaştırdığından, kimlik kartı çıkarmak pek vaktimizi almadı. Derken kendimizi beyaz gömlekli sarışın bir kadının karşısında buluveriyoruz. Kadın, Haroux'nun belgelerini alıp üstüne bir şeyler yazdıktan sonra bir on frank ve sekiz paket sigara veriyor. Geri dönenlere ödenen on franklık yardımı dağıtmakla görevli memur kadın bu anlaşılan. Geçici kimlik kartımla fişimi alıyor. Fişin üstüne bir şeyler yazdıktan sonra sekiz paket sigarayı masanın üstüne sıralıyor. Hemen ceplerime doldurmaya başlıyorum paketleri, ama hepsi sığmıyor. Birkaç paketi elimde tutmak zorunda kalıyorum. On frangı da tutuşturuyor elime. Haroux'nun paketinden birer sigara yakıyoruz. Genç kadın bana geri vermeden önce kimlik kartıma şöyle bir göz atıyor.

«Aaa!» diyor, «ama siz Fransız değilsiniz.»

«Hayır,» diye karşılık veriyorum.

Kartıma bakarak. «Gerçekten de Fransız değil misiniz?» diye soruyor.

«Fransa beni evlât edindi ya, yine de Fransız sayılmam.»

Bir bana, bir karta bakıyor dikkatle.

«Ya nesiniz öyleyse?»

«Görüyorsunuz ya, İspanyol mültecisiyim.»

«Fransız milliyetine geçmediniz mi?»

«İçime saman doldurmadan önce ölmemi beklemeniz gerek sayın bayan!»

Böyle konuştuğum için biraz utanıyorum. Eisenach'taki esmer kadın olsaydı yine bir gazi şakası yaptığımı söylerdi.

«Beyefendi, çok önemli bir konu bu,» diyor ciddi bir sesle, «gerçekten de Fransız değil misiniz?»

«Hayır, gerçekten de Fransız değilim.»

Haroux'nun sabrı tükendi tükenecek.

«Ne yani,» diyor, «arkadaşım Fransız değil de Türk olsa ne yazar!»

«Türk değilim,» diye düzeltiyorum yavaşça. Bakarsın inanıverirler.

«Fransız değilse ne farkeder yani?» diye soruyor Haroux. Sarışın genç kadın biraz şaşkına dönmüş gibi.

«Geri dönenlerin ödeneği,» diyor, «anlıyorsunuz ya, ancak Fransız yurttaşlarına veriyoruz bu ödeneği.»

«Ben Fransız yurttaşı değilim,» diyerek durumumu açıklıyorum.

«Aslını ararsanız hiçbir ülkenin yurttaşı değilim.»

Haroux öfkeyle söze karışıyor:

«Herhalde şu on frangı almaya hakkı olmadığını söylemeyeceksiniz şimdi de!»

«Tam da üstüne bastınız,» diyor genç kadın. «Evet, on frangı almaya hakkı yok.»

«Bu boktan kararı kim verdi peki?»

Sarışın genç kadın hepten şaşkına dönüyor.

«Kızmayın beyefendi, benim elimde olan bir şey değil. İdare böyle karar almış.»

Haroux makaraları koyveriyor.

«İdarenin de geçmişine,» diyor, «peki doğru buluyor musunuz siz bunu?»

«Benim doğru ya da yanlış bulmam sözkonusu değil ki beyefendi.»

«Ne yani, sizin bu konuda hiçbir düşünceniz yok mu?»

«Her özel durum üstüne kafa yorsaydım işin içinden çıkamazdım,» diyor şaşkınlıkla, «ben burada idarenin emirlerini yerine getirmekle görevliyim beyefendi.»

«Ablanın ki...» diye homurdanıyor Haroux.

«Ablam da burada görevlidir beyefendi,» diyor alıngan bir sesle.

«Boşver,» diyorum Haroux'ya. «Görüyorsun işte, hanımefendiye kesin emir vermişler.»

«Kapa çeneni!» diyor. «Sen Fransız, değilsin, bu iş seni ilgilendirmez. Benim için her şeyden önce bir ilke sorunu bu.»

«Bize verilen emir çok kesin beyefendi,» diyor, «yazılı yönetmelik var. Bu ödenekten ancak Fransız yurttaşı olanlar yararlanabilir.»

«Demek boşuna savaşmışız,» diyor Haroux.

«Biraz fazla abartıyorsun.»

«Sen kapa çeneni,» diyor, «bu bir ilke sorunu.»

«Aslını ararsan ben savaşmadım.»

«Yine ne saçmalıyorsun Allahaşkına?» diye öfkeyle soruyor Haroux.

«Hiçbir şey. Ben bu savaşa katılmadım, işte o kadar.»

«Bu da ne demek oluyor şimdi?»

Haroux benden yana dönüyor. Sarışın genç kadının gözü bizde. Elinde geçici kimlik kartımı tutuyor.

«Yani ben bir gazi değilim, bu savaşa katılmadım.»

«Manyak mısın sen? Peki bu savaşa katılmadın da ne bok yedin?»

«Direnişe katıldım.»

«Zevzekliği tadında bırak. Bu dilenci parası ödeneğe hakkın var mı yok mu, sen onu söyle?»

«Affedersiniz ama, ödeneğin hepsi bu kadar değil» diye söze karışıyor genç kadın, «bu ilk ödeme. Geri kalanı sonradan verilecek.»

Belli, her şey apaçık olsun istiyor. Memurlar hep böyledir zaten.

«Geriye taşaklarımı verirsiniz,» diye söyleniyor Haroux.

«Terbiyeli olun lütfen!»

Haroux yeniden makaraları koyveriyor.

«Söyle bakalım, bu boktan ödeneği istiyor musun, istemiyor musun?»

«Ama ben kendi yurduma gönderilmiyorum ki,» diye karşılık veriyorum.

«Sen manyaksın,» diyor Haroux.

«Zaten sözkonusu, beyefendinin isteyip istememesi değil, hakkı olup olmaması, anlıyor musunuz? Bu bir hak sorunu; kendi isteğine kalmış bir şey değil.»

«Bu bir bok sorunu,» diyerek tartışmaya son veriyor Haroux.

Tartışmamız başkalarının da dikkatini çekti herhalde. Bir adam yanımıza yaklaşıyor. Üstünde beyaz gömleği yok, ama mavi renkli bir takım elbise var. Dünyaya dönüşümüzü idare eden. İdare'nin servis şefi olmalı. Nazikçe tartışmamızın nedenini soruyor. Haroux Fransa'nın sorunları üstüne bazı genellemeler de yaparak, tantanalı sözlerle durumu açıklıyor ona. Sarışın genç kadın da, tarafsız kalmaya çalışarak olan biten her şeyi idari açıdan bir bir anlatıyor. Kadını idari açıdan ilgilendiren bir sorun bu, tarafsız kalması gerek.

Mavi takım elbiseli servis şefi İdare'nin aldığı kararları bize nazik bir dille aktarıyor. Durum çok açık, aldığım on frangı geri vermeliyim. Bu parayı almaya hakkım yok benim. «Efendim,» diyor servis şefi, «zaten çok yakın bir tarihte, yurda dönenlere verilecek ödenekten beyefendinin yararlanabileceğini sanıyorum. Beyefendi gibi Fransa için dövüşen yabancıların sayısı oldukça kalabalık. Durumları yasal açıdan kesinleştiği zaman, mutlaka onlar da bu ödenekten pay alacak.» Ona Fransa için dövüşmediğimi, zaten yurda falan da gönderilmediğimi söylemek gelmiyor içimden. Hakkım olmayan on frangı geri

veriyorum. «Öte yandan, gideceği yere dek beyefendinin yol ve yatma masrafları tarafımızdan karşılanacaktır. Özel durumu, ancak oturduğu yere varınca ele alınıp incelenecektir.» Oturduğum belli bir yer olmadığını söylemiyorum. Bedava yol ve yatma işi de tehlikeye girer belki. Artık Haroux da ağzını açmıyor. Bütün bu idari kararlardan bunalmış bir hali var. Bürodan ayrılmak üzereyiz.

«Ya sigaralar?» diye soruyor genç kadın. Birden anımsatılan bu sigara sorunu mavi takım elbiseli servis şefinin gözlerini parlatıyor.

«Sigaralar mı?...» diye söyleniyor.

Haroux ne diyeceğini şaşırmış bir durumda.

Ama servis şefi gerçekten hızlı ve cesurca bir karar alıyor.

«Aslında,» diyor, «bize gönderilen genelgede sigaralarla on franklık ödenek birbirine bağlı. Ama sigaraları beyefendiye bırakmakla genelgenin özüne ters düşmeyiz sanırım. Belki de sigara içmiyordur beyefendi!»

«Yok, yok içiyorum,» diye karşılık veriyorum.

«Öyleyse sigaralar kalsın,» diyor, «genelgenin özü sanırım size bu yetkiyi vermektedir.»»

Haroux dalgın dalgın iki yanına bakınıyor. Genelgenin özünü düşünüyordur belki de.

«İyi şanslar efendim!» diyor servis şefi. «Yuvanıza tez zamanda kavuşun».

Bizim yuvanın kurnaz cinleri şimdilik bununla yetinsinler bakalım. Haroux'yla avluya çıkıyoruz.

«İnanılır gibi değil,» diyor Haroux.

Ona, bütün bunları çok anlamlı bulduğumu söylemek cesaretini gösteremiyorum. Bitkin bir hali var. Yurda gönderilenlerin toplandığı kampın girişine doğru yürüyoruz. Aslında yurduma gönderilmiyorum ben. Bunu bana anımsattığı için sarışın genç kadına teşekkür borçluyum. Bir yabancı ülkeden başka bir yabancı ülkeye geldim. Daha doğrusu, yabancı olan benim, ülke değil. Bu sıfatı yeniden kazandığıma da memnunum. İşimi ona göre tutarım bundan böyle. Haroux bu konuda elbette başka türlü düşünüyor. Haroux, ülkesindeki idari mekanizmanın hiç değişmemiş olduğunu görmekten çok üzgün. Toplama kampındayken, düş kurmaya vakit bulabildiği pazar günleri yepyeni bir Fransa tasarlamış olmalı kafasında. Gerçekle karşılaşmak onu üzüyor. Ağzını açıp da tek bir söz söylemiyor Haroux. Oysa gerçekle karşılaşıp düş kırıklığına uğramak bana hep kafayı çalıştırmak için bir dürtü, bir tür uyarıcı gibi gelmiştir. Böyle durumlar ister istemez sizi düşünmeye zorlar. Longuyon kampının girişine doğru yürürken su içmek için bir çeşmenin başında duruyoruz. Önce Haroux içiyor; sonra, «Bütün bunlar ölüm kadar budalaca,» diye homurdanıyor, ağzını elinin tersiyle silerken.

Biraz abartıyormuş gibi geliyor bana. Ne de olsa ölüm daha budalaca bir şeydir. Çeşmeye eğilip ben de içiyorum. Su buz gibi. Bu yolculuğun artık bitmiş olduğunu

düşünüyorum. Su boğazımdan geçerken bir başka çeşmeyi, Alman köyünün ortasındaki o çeşmeyi anımsıyorum. Haroux da yanımdaydı. Güneşli beyaz yolda yürüyorduk. Kimi yerde gölgeler de vardı. Küçük kampın kapıları sağda, ağaçlar içinde kalmıştı. Su içmeye gidiyorduk. SS'ler önceki gün kaçarken su borularını havaya uçurmuşlardı. Ama köyde mutlaka bir çeşme olmalıydı. İşte o çeşmeden su içmeye gidiyoruz.

Çizmelerimiz beyaz yolun üstündeki taşlara takılıyor. Yüksek sesle konuşuyoruz. Bu köyün orta yerinde mutlaka bir çeşme olmalı. Pazarları, yemyeşil ovanın içine büzülmüş köye bakardık. Küçük kampın barakalarının biraz ötesindeki korudan, bu köye bakardık. Evlerin üstünde duman olurdu. Ama bugün dışarıdayız. Çakıllı beyaz yolda yürürken yüksek sesle konuşuyoruz. Yolun öbür ucunda köy bizi bekliyor. Bu zafer yürüyüşünün ucunda köy, yürüyüşümüzün biteceği yerde.

Ağaçlara bakıyorum. Ağaçlar kımıldıyor. Nisan rüzgârı geçiyor dalların arasından. Manzara durgun değil artık. Önceden, mevsimlerin ağır uyumu içinde, hiç değişmeden öylece kalırdı. Daha doğrusu, bir dekor olan manzaranın ortasında değişmeden kalan bizlerdik. Ama şimdi kımıldamaya başladı manzara. Solda, ağaçlar altından başlayan her patika, insanı kendini durmadan yenileyen manzaranın derinliğine götüren bir yol gibi. Artık elimizin altında duran bu büyük sevinç güldürüyor beni. Biraz önümden yürüyen Haroux beni beklemek için durdu. Kendi kendime güldüğümün farkında.

«Neden böyle kendi kendine gülüyorsun?» diye soruyor.

«Bir yolda yürümek matrağıma gidiyor.»

Olduğum yerde dönüp çevreme bakıyorum. Haroux da benim gibi iki yana bakınıyor.

«Gerçekten de,» diye söyleniyor, «bir yolda yürümek ne matrak şeymiş!»

Birer sigara yakıyoruz. Bir Amerikalı askerin verdiği «Camel» sigaralarından. Amerikalı New Mexico'dan gelmişti, türkü söyler gibi konuşuyordu İspanyolca'yı.

«Şu ilkyaz var ya,» diyorum Haroux'ya, «doğa ilkyazda hep güldürmüştür beni.»

«O da neden?» diye soruyor.

Dibinden kazınmış saçları bembeyaz, ilkyaz gelince doğanın beni neden güldürdüğünü soruyor.

«Ne bileyim! Belki de sinirlerime iyi geliyordur. Güldürüyor işte!»

Başımızı çevirip bakıyoruz.

Karantina ve revirin barakaları ağaçlardan görünmüyor. Yukarıda, tepenin yamacında beton bloklar sıralanmış. Yoklama alanının çevresindeyse, tatlı bir ilkyaz yeşiline bürünmüş tahta barakalar. Solda, en geride, fırının bacası duruyor. Tepenin ağaçsız yerine insanlar tarafından kurulmuş bu kampa bakıyoruz. İnsanların kendi elleriyle yaptıkları kampın üstünde nisan göğü ve sessizlik.

Bir daha ele geçiremeyeceğimiz bir an bu. Kampa dışarıdan bakabilmek, bu ele geçirilmez anı yaşayabilmek için ölüme bunca inatla direndiğimizi düşünüyorum. Ama

olmuyor. Bu anın neden bir daha ele geçirilmez olduğunu kavramam mümkün değil. İşte bak dostum! diyorum kendi kendime, bir daha ele geçmeyecek bir an bu. Binlerce arkadaşın kampa dışarıdan bakabilecekleri, içeride değil dışarıda olacakları bu anı düşleyerek öldüler. Kendime bunları söylemem bile pek etkilemiyor beni. Benzeri olmayan, bir daha ele geçmeyecek anları bütün saydamlıkları, bütün yalınlıklarıyla kavrayabilmem olanaksız. Kampa bakarken ilkyazın sessiz uğultusunu dinliyorum. Ve bütün bunlar gülme arzusu veriyor bana. Her zamanki gibi, patikalardan yeni yeşermiş ağaçlara doğru sevinç içinde koşmak istiyorum.

Bir daha ele geçmeyecek bu anı kaçırdım bile.

Diego yüz metre ileriden, «Gelmiyor musunuz yoksa?» diye bağırıyor.

Ona doğru yürüyoruz.

Susamıştık. Köyün orta yerinde bir çeşme olmalıydı mutlaka. Bu gibi köylerin orta yerinde her zaman bir çeşme olur. Yılların biçim verdiği taş oluktan soğuk bir su akar durur. Köye giden asfalt yolun kavşağında bizi bekleyen Diego ve Pierre'e koşar adım yetişiyoruz.

«Ne halt karıştırıyordunuz orada?» diye soruyor Diego.

«İlkyaz bizimkini güldürüyor da,» diye yanıtlıyor Haroux, «durup meleklere gülü gülüveriyor.»

«İlkyaz herifi canlandırıyor demek,» diye söze karışıyor Pierre.

«Yok canım,» diyorum, «henüz değil. Ama bir yolda yürümek doğrusu çok matrak şeymiş. Düne kadar yolda hep başkaları yürüyordu.»

«Kim o başkaları?» diye soruyor Diego.

«İçeride olmayan herkes.»

«İçeride oldukça kalabalıktık,» diyor Pierre alaycı bir sesle.

Doğru. İçeride oldukça kalabalıktık.

«Ee, şu Allah'ın belâsı köye ne zaman gidiyoruz?» diye çıkışıyor Diego.

İster istemez, yolun ucunda duran Allah'ın belâsı köye bakıyoruz. Gerçekte bizi köye çeken yalnızca susuzluk değil. Amerikalıların tankerlerle getirdikleri sudan içebilirdik. Aslında köyün kendisini merak ediyoruz. Köy dışarısıydı, dışarıda sürüp giden yaşamdı bizim için. Pazarları, Küçük Kamp'ın ötesindeki ağaçların kıyısından gözlediğimiz dışarıdaki yaşamdı. İşte şimdi bu dışarıdaki yaşama doğru yürüyoruz.

Gülmeyi kestim, artık şarkı söylüyorum.

Diego bana dönerek yüzünü ekşitiyor.

«Neyi söylediğini sanıyorsun Allahaşkına?»

«La Paloma'yı canım!»

Yediği naneye bak. Ne yani, La Paloma'yı söylediğim anlaşılmıyor mu?

«Hadi canım sen de!» diyerek omuz silkiyor.

Ne zaman şarkı söylemeye kalksam sustururlar. Hep birlikte söylerken bile, arkadaşların kulaklarını elleriyle tıkar gibi yaptıklarını görürüm. Bu yüzden, ne zaman birlikte şarkı söylense, ağzımı açarım ama sesim çıkmaz. Ancak böyle kurtulurum dillerinden. Bu bir şey değil. Kendim bir ezgi uydursam bile, yanlış söylediğimi öne sürerler. Bir türlü akıl erdiremem bu işe. Onlara bakılırsa, yanlış ve doğru, müzikte mutlak değerleri olan kavramlardır. Diyeceğim, duş yaparken bile, içimden geldiği gibi şarkı söyleyemem. Hemen sustururlar.

Birbirimizle konuşmadan asfalt yolda yürüyoruz. Çevremiz çok güzel, ama ıssız. Yemyeşil tarlalarda kimse çalışmıyor. Bir tek insan yüzü bile yok görünürde. Kimbilir, belki de tarlada çalışma zamanı değildir şimdi. Ne de olsa kentte doğup büyüdüm, köyü tanımıyorum. Ya da işgal ertesinde kır hep böyledir. İstilâcılar geldikten sonra böyle sessiz bir bekleyiş içinde, bomboştur. Bizler için daha önceki, bu yolculuğa çıkmadan önceki yaşam başlıyor. Oysa Thuringe köylüleri için şimdiden sonraki, bozgun ve işgalden sonraki yaşamın başlaması sözkonusu. Evlerine çekilmiş, bu bozgun günlerinden sonra başlarına gelecekleri bekliyor olmalılar. Bizleri köyde görünce yüzlerinin nasıl bir ifade alacağını soruyorum kendi kendime.

Köyün ilk evlerine varıyoruz. Bir sokağa girmedik henüz. Yolun iki yanında evler sıralanmaya başladı, o kadar. Evlerin duvarları cilayla parlatılmış gibi, tertemiz. Bakmaya doyamıyoruz. Beyaza boyanmış bir parmaklığın ardındaki kümesten sesler duyuluyor. Kümesten gelen seslerin içinden geçiyoruz. Hiç konuşmuyoruz birbirimizle. Ve az ötedeki köy alanına varıyoruz. İşte çeşme orada, gürgenlerin gölgesinde durup duruyor. Yanında banklar var. Düş görmemişiz demek. Çeşme köyün tam ortasındaymış.

Su, yılların biçim verdiği taş yalaktan iki basamakla çıkılan toprak zemine akıyor. Hiç değişmeyen bir hızla, tekdüze akıyor su. Arada bir, nisan rüzgârı damlaları havaya savurunca, suyun yalağa düşerken çıkardığı ses duyulmaz oluyor. Orada, ayaktayız. Suyun akışına bakıyoruz.

Diego eğilip kana kana içiyor. Başını kaldırdığında yüzündeki damlacıklar ansızın parlayıveriyor gün ışığında.

«Su nefis,» diye söyleniyor.

Pierre de eğiliyor bu kez, kana kana içiyor.

Issız alanı çeviren evlere bakıyorum. Köy boşalmış gibi. Ama çekilmiş perdelerin, kapalı kapıların ardındaki insan varlığını seziyorum. Pierre de başını kaldırıp gülümsüyor.

«Su da suymuş hani!» diyor bize dönerek.

Kampta içtiğimiz su çok kötüydü. Fazla içmemek gerekiyordu. Geldiğimiz gece, bu mide bulandırıcı, ıpılık su yüzünden birçoğumuzun ölesiye hastalandığını anımsıyorum. Semurlu delikanlı vagonda kalmıştı. Öldüğü andan beri kollarımda tutuyordum onu, cesedi gövdeme yaslanmıştı. Ama SS'ler kapıların sürgülerini açıp havlayan köpeklerin arasında

üstümüze hakaret ve yumruk yağdırmaya başladıklarında, çıplak ayakla perondaki çamurların içine atlamak zorunda kalmıştık. Ben de Semurlu dostumu vagonda bırakmıştım. «Bak sen şu işe!» deyip ölüveren yaşlı adamın cesedinin yanına yatırmıştım onu. Artık bu işe bakmaya başlıyordum.

Haroux da o güzel sudan içti.

Suyun kaç yıldır bu çeşmeden aktığını soruyorum kendi kendime. Kimbilir, belki de yüzyıllar olmuştur. Köyün kurulmasının, çevreye evler yapılmasının nedeni bu çeşmedir belki. İnsanların gelip buraya yerleşmesini sağlamıştır. Ettersberg'deki ağaçların kesilip yerine kamp yapılmadan önce, gürgenlerin tepenin bütün yamaçlarını kapladığı yıllarda da, bu yaşam dolu suyun aktığını düşünüyorum. SS'ler Goethe'nin gölgesine oturduğu söylenen, mutfakla Effektenkammer[40] arasındaki gürgen ağacına dokunmamışlardı. Mutfakla Effektenkammer arasında göğe yükselen gürgenin altında, Eckerman'la Goethe'nin gelecek üstüne tartıştıklarını görür gibi oluyorum. Ama artık isteseler de gelip ağacın gölgesine oturamazlar. Ağaç içinden yandı çünkü. Kampın fabrikaları bombalanırken, fosforlu bir Amerikan bombası da Goethe'nin gürgenine düştü. Gün geçtikçe çürüyen, içi boş bir gövdeden ibaret şimdi. Haroux'nun bu serin, dupduru suyu yüzüne çırpmasına bakıyorum. Ona Goethe'nin suyundan içtiğini, Eckermann'la gelecek üstüne tartıştıktan sonra susuzluğunu gidermek için Goethe'nin gelip bu sudan içtiğini söylesem ne derdi acaba. Herhalde kafa ütülediğimi yüzüme vururdu.

Haroux işini bitirdi, şimdi sıra bende.

Su gerçekten çok nefis. Ama Guadarrama'daki Paular ya da Buitrago'nun kaynak suları başkaydı. Bu su onlar kadar iyi değil. Yine de güzel su, demirimsi bir tadı var. Yerres'de, sebze bahçesinin bitimindeki suyun da demirimsi bir tadı vardı.

Suyumuzu içtik. Alanın ortasında ayaktayız şimdi.

Çevremize bakmıyor, alanın parke taşlarına çizmelerimizi sürtüyoruz. Köylüler bizden korkuyorlar mı acaba? Onlar tarlada çalışırken, kamp yıllarca gözlerinin önünde durdu. Pazar günleri, karıları ve çocuklarıyla yoldan geçerken görürdük onları. Şimdiki gibi ilkyazdı. Gezmeye çıkmışlardı. Bir haftalık sıkı bir çalışmadan sonra gezmeye çıkan sıradan insanlardı bizim için. Varlıkları ulaşabileceğimiz bir yerdeydi, alabildiğine saydamdı davranışları. Önceki yaşamımızı sürdürüyorlardı. O insana özgü gerçeği yakalayıveriyordu büyülenmiş bakışlarımız. Pazar günü aileleriyle yolda gezmeye çıkan köylülerdi. Ya bizler? Onların gözünde biz kimdik? Bu kampa kapatılıp yaz kış sabahtan akşama dek çalıştırılmamızın bir nedeni olmalıydı. Ağır suç işlemiş canilerdik. Köylüler, eğer varlığımızdan haberliyseler, mutlaka böyle görüyorlardı bizi. Burada bulunuşumuzun gerçek nedenleri üstüne hiçbir zaman doğru dürüst kafa yormamışlardı. Hiçbir zaman ilgilenmek istemedikleri, kendilerine dert edinmekten kaçındıkları dünyada olup bitenlerin bir parçasıydık. Savaş, Ettersberg'deki caniler (üstelik de yabancı! Ne de olsa bu durum

işleri kolaylaştırıyor, fazladan güçlük çıkarmıyordu), bombardımanlar, bozgun, bozgundan önceki zaferler, bütün bunlar onları aşan, onların dışında olup biten şeylerdi. Tarlalarını ekip biçiyor, pazarları kilisede vaaz dinledikten sonra gezmeye çıkıyorlardı. Pek akıl erdiremiyorlardı ötesine. Kendi dışlarında olup bitene akıl erdiremiyorlardı, çünkü önceden kabullenmişlerdi bu durumu.

«Bu köyde kimse yok mu?» diye soruyor Pierre.

«Görmüyor musun, elbette var,» diye karşılık veriyor Haroux.

Gerçekten de, köyde insan olduğu apaçık. Bazı pencerelerin perdeleri kımıldıyor. Gözetleniyoruz. Dışardaki yaşamı, önceki yaşamımızı aramaya geldik buraya. Ama düne kadar canilik sayılan ve mutlaka cezalandırılması gereken bir korkuyu da beraberimizde getirdik. Köylüler bizden kaçıyor.

«Öyleyse çekip gidelim burdan,» diyor Pierre.

Aslında Pierre, haklı, ama yine de yerimizden kımıldamıyoruz. Çizmelerimizi alanın parke taşlarına sürterken, iç yaşamlarını bizden gizleyen evlere bakmaya devam ediyoruz. Gerçekten neydi bu köyden beklediğimiz?

«Ne yani!» diyor Diego. «Bir Alman köyü işte. Surat asmanın ne gereği var.»

Eğer Diego böyle diyorsa suratlarımız mutlaka asıktır. Yani benim de suratım asık anlaşılan. Diego da dahil, ötekilerin suratı zaten asıktı. Şimdi ben de onlara katılmış durumdayım.

Birbirimize bakıp budalaca gülüyoruz.

«Eh, gidelim artık,» diyor Haroux.

Ve oradan uzaklaşıyoruz. Köy kovuyor bizi. Her şeyden habersiz vicdanını rahat tutmak için, çizmelerimizin çıkardığı sesi, sakinliğini bozan varlığımızı kendisinden uzaklaştırmak için köy bizi kovuyor. Dışarıdaki yaşama dalıp giden pazar günkü bakışlarımızla birlikte, çizgili giysilerimizi, tıraşlı kafalarımızı da kovuyor köy. Böylece dışarıdayken içeride olmanın bir başka biçimini yaşıyoruz. Demek dışarıdaki yaşam değildi az önce gördüğümüz. Kendi içinde sonuna dek tutarlı, en somut ifadesi kamp olan bir baskı dünyasının içindeydik. Elbette çekip gideriz. Ama su yine de nefisti doğrusu. Buz gibiydi. Capcanlı, hayat dolu bir suydu diyeceğim.

«Hey babalık, kendine gel biraz!» diyor Semurlu delikanlı.

Gün doğalı beri sersemletici bir gevşekliğe batmış gibiyim.

«Ne var, ne oldu?» diye soruyorum.

«Ne olacak. Saatlerdir yoldayız da hiçbir şey görmeden öylece bakıyorsun. Desene, artık manzara bile İlgilendirmiyor seni.»

Manzaraya neşesiz gözlerle bakıyorum. Şimdilik pek ilgimi çekmiyor. Dünkü kadar güzel değil zaten. Moselle Vadisinin kar altında görünüşü bambaşkaydı.

«Bu manzara pek de güzel değil,» diyorum.

Semurlu delikanlı benimle matrak geçiyor. Bunun için biraz da kendini zorluyor gibi geliyor bana.

«Ne yani, turistik bir gezi mi olacak sanmıştın?»

«Hiçbir şey sandığım yok. Dün güzeldi, bugünse güzel değil manzara. İşte hepsi bu.»

Gün doğalı beri, gövdem parçalanıp yere dökülecekmiş gibime geliyor. Eski bütünlüğü yok artık; parçaların her birini ayrı ayrı hissedebiliyorum. Gövdemin acısı dünyanın dört bucağına saçılıyor. Çocukken La Haye'de, «Bijenkorf»un hemen yanındaki o büyük berber salonuna götürürlerdi bizi. Elektrikli saç makinesinin ya da elmacık kemiklerimde, ense kökümde gezinen tıraş jiletinin ürpertisini aynadaki suretimde de duymaya çabalardım. Karşı duvarı boydan boya kaplayan upuzun aynanın önüne dizilmiş on kadar koltuğuyla büyükçe bir berber salonuydu. Elektrikli saç makinelerinin kordonları elle değilebilecek yükseklikte duran bir demir çubuğa bağlanmıştı. Toplama kampının dezenfekte edildiğimiz odasında da aynı sistem vardı. Ama koltuklara oturmuyorduk elbet. «Bijenkorf»un yanındaki berber salonunda, geniş bir koltuğun rahatlığına bırakırdım kendimi. Saç makinelerinin sıcak havaya karışan mırıltısıyla her yanım uyuşur, bana herşeyi, kendimi bile unutturan bir gevşekliğe gömülürdüm. Az sonra biraz kendime gelir gibi olunca, karşı duvarı boydan boya kaplayan aynadaki suretime dikerdim gözlerimi. Önce, kendi suretimi aynadaki öbür yansımalardan ayırmam gerekirdi. Örneğin yanımda kızıl sakalını kısalttıran pancar suratlı Hollandalının sureti yokolmalıydı aynadan. Gözlerimi hiç ayırmadan, uzunca bir süre kendimi süzdükten sonra, suretimin aynanın parlak yüzeyinden kopup bana doğru geldiğini ya da gerileyerek aynanın öte yanına geçip öbür yansımalardan uzaklaştığını, yoğun bir ışık demeti altında iyice belirginleştiğini görür gibi olurdum. Biraz daha çabalayınca, elektrikli saç makinesinin titreşimini ensemde değil, aynada, suretimin arkasında olması gereken ensemin yansımasında hissetmeye başlardım. Bugün aynı şeyi hissetmek için fazladan çaba göstermek gerekmiyor artık. Kırık dökük gövdemin parçaları daracık vagonun dört bir yanına dağılmış durumda. Gövdemden arta kalan tek şey, gözlerimin az gerisinde ateşten bir top yanan o süngerimsi nesneden ibaret. Önce yavaştan, sonra birdenbire, yakıcı sünger vagona dağılmış parçalarımı bir araya toplayıveriyor. İşte o zaman müthiş bir acı duyuyorum.

«Tren yoluna devam edip gidiyor işte,» diye söyleniyor Semurlu delikanlı.

O bunları söyler söylemez, tren, camlarına soluk güneş ışınlarının yansıdığı bir makasçı kulübesinin önünden geçip istasyonun birinde duruyor.

«Hay Allah kahretsin!» diyor Semurlu delikanlı.

Dikenli telle çevrili pencereye yakın olanlar ansızın soru yağmuruna tutuluyor. Nerede olduğumuzu, trenin bir istasyonda mı yoksa az önceki gibi yine bir dağ başında mı durduğunu bilmek istiyor arkadaşlar.

Arkama dönüp, «Bir istasyonda durduk» diye bağırıyorum.

«Büyükçe bir yer mi bari?» diye soruyor biri.

«Yok canım!» diye karşılık veriyor Semurlu delikanlı. «Küçük bir kasaba.»

«Geldik mi yoksa?» diye soruyor bir başkası.

Semurlu delikanlının yanıtı kesin.

«Biz nerden bilelim babalık!»

İstasyona bakıyorum. Gerçekten de küçük bir yere benziyor. Peron bomboş. Bekleme odalarının önünde nöbetçiler duruyor. Bekleme odalarının içinde insanlar var.

«Gördün mü?» diye soruyorum Semurlu delikanlıya.

Evet anlamında başını sallıyor.

«Bizi karşılamaya gelenler var galiba.»

Umutsuz yorgunluğumun sislerinde, yolculuğun sonuna gelmiş olabileceğimiz düşüncesi kıpırdıyor. Doğrusu pek de sevinmiyorum buna.

«Belki de burası Weimar'dır,» diyor Semurlu delikanlı.

«Weimar'a gittiğimizden hâlâ emin misin?

Buranın Weimar olup olmadığı umurumda bile değil. Ansızın saplanıveren acılardan pestile dönmüşüm. Bütün neşem kaçmış.

«Elbette eminim babalık,» diye yanıtlıyor Semurlu delikanlı.

Bana bakıyor. Buranın Weimar olmasını isteyen bir hali var. Yolculuğumuz artık bitsin istiyor. Fazla dayanamayacağımı anlamış gibi. Doğrusu artık dayanıp dayanamayacağım, kuyruğu titretebileceğim de pek umurumda değil.

Aşağı yukarı iki yıl sonra Ascona'da, soluk bir kış güneşiyle aydınlanan bu taşra istasyonunda duruşumuzu anımsadım. Tramvaydan Solduno'da inip doğru yukarıya, eve doğru yürüyeceğime köprüyü geçerek Ascona rıhtımına dek gitmiştim. Mevsim yine kıştı. Ama oldukça güneşliydi hava. Ascona rıhtımındaki kahvelerden birinin aydınlık terasında, kış güneşinin parlattığı göle karşı kahvemi içmiştim. Çevremde güzel kadınlar, spor arabalar, şık giyimli delikanlılar vardı. Manzara güzel, yumuşacıktı. Savaş biteli çok olmamıştı daha. Çevremde birkaç dil birden konuşuluyor, kahkahalar arasında spor arabalar klakson çalarak dolaşıyor, sonra uçan bir sevince doğru gazlayıveriyorlardı. Oturmuş, hiçbir şey düşünmeden kahvemi yudumluyordum. İsviçre'de geçirdiğim üç aylık tatil birkaç güne kadar bitecekti. Bir düzene koymalıydım yaşamımı. Yirmi iki yaşında yeniden yaşamaya başlamam gerekiyordu. Döndüğüm yaz, onu izleyen güz, yaşamaya başlamamıştım henüz. Kendimi tüketinceye dek, günü gününe yaşamakla yetinmiştim. Artık bir iş bulmak, geleceği düşünmek zorundaydım. Yaşamaya yeniden başlamam gerekiyordu kısacası. Ama Ascona'da, Ascona rıhtımında kış güneşiyle parıldayan gölün karşısında, gelecek belirsiz bir düştü benim için. Solduno'ya geldiğimden beri, derimin bütün gözeneklerini güneşe açmış, bir de geçmişimi düzene koymada bana yardımcı olacak bu kitabı yazmıştım. İşte o gün Ascona'da, sisli ve bomboş bir mutlulukla sarhoş,

güneşli terasta kahvemi içerken, istasyonunda durduğumuz bu küçük Alman kasabasını anımsadım. Bu yolculuğun isteyerek unuttuğum anılarının, kimi zaman özenle yontulmuş bir elmas biçiminde ortaya çıkarak üstüme çullandıklarını söylemeliyim. Örneğin dostların beni akşam yemeğine çağırdıkları gece olduğu gibi. Sofra geniş bir salonun ortasına kurulmuştu. Şöminede odunlar çıtırdıyordu. Catherine bizi sofraya çağırana dek havadan sudan konuşmuş, çok iyi anlaşmıştık. Yemek Rus mutfağı uyarınca hazırlanmıştı. Elime bir dilim kara ekmek alıp iştahla yemeye başladım. Bir yandan da konuşulanları izliyordum. Bu kara ekmeğin kekremsi tadı, kampta hemen bitmesin diye ağır ağır çiğnediğimiz o nemli ekmeğin kumla dolu lokmalarını anımsattı bana. Ekmek tayınımızı özenle saklayıp günde birkaç kez yediğimiz anlar en mutlu zamanımızdı. Kara ekmek diliminin üstüne yağ sürdükten sonra, elim havada kalıverdi birden. Yüreğim küt küt atmaya başlamıştı. Catherine ne olduğunu sordu. Hiçbir şeyim yoktu canım. Öylesine, ansızın geliveren bir düşünce işte! Ona çok uzaklarda, bu şömine ateşinden kilometrelerce uzakta açlıktan gebermekte olduğumu, rüzgâr kış kıyamette kocaman gürgen ağaçlarını sallarken kar altında neler konuştuğumuzu söyleyemezdim elbet. Aynı durum Limoges'da bir yolculuk sırasında da başıma geldi. Arabayı lisenin karşısındaki «Le Trianon» kahvesinin önünde bırakmıştık. Tezgâhta kahvemizi içiyorduk. Birden Tequila'nın ezgisini duyar gibi oldum. Biri müzik dolabına bir plak koymuştu. Dönüp arkama baktığımda kızlı erkekli bir grup gencin Tequila'nın temposuyla el çırpıp tepindiklerini gördüm. Kendi kendime gülümsedim. Her yerde Tequila dinleniyordu artık. Limousin bölgesinin harika gençliği bile Tequila'nın temposuyla el çırpıyor, yerinde duramıyordu. İlk anda Limoges'la Tequila'yı birbirine bağlamak pek kolay olmadı. Ticari bir metaya dönüşen bu müzik dolapları üstüne bazı şeyler düşündüm. Önemli ya da önemsiz, bu konuda ne düşündüğümü anlatacak değilim. Arkadaşlar kahvelerini yudumluyorlardı. Tequila'yı onlar da duymuştu belki. Yeniden arkama döndüğümde, gözlerini kapayıp Tequila'nın ezgisiyle kendinden geçmiş bir genç kızın kasılmış yüzünü gördüm. Tequila şarkı olmaktan çıkıp umutsuzluğun o engin dünyasında yiten bir genç kızın maskesine dönüşmüştü. Kahvemden bir yudum daha aldım. Arkadaşlar susuyordu. Ben de ağzımı açıp bir şey söylemedim. On dört saattir hiç durmadan araba kullanmıştık. Sonra birden Tequila'yı duymaz oldum. Kulağıma, Yves'in kamptayken kurduğu caz orkestrasında trompet çalan Danimarkalının çok sevdiği Star dust'ın ezgisi gelmeye başladı. Danimarkalı da aynı böyle çalardı. Bunun Tequila'yla ne ilgisi var diyeceksiniz. Elbette var bir ilgisi. Belki aynı ezgi değil ama, her iki durumda da aynı yalnızlık, Batının aynı umutsuz folkloru sözkonusu. Kahvelerin parasını ödeyip dışarı çıktık. Epeyce yolumuz vardı daha. Ascona'da, gölün mavi ufkunun önünde, kış güneşine karşı oturduğum Ascona'da, trenimizin durduğu bu küçük Alman kasabasını düşündüm.

Tren istasyonda durmadan az önce, «Hey babalık, kendine gel biraz!» demişti Semurlu delikanlı. Bir sigara yakıp bu anın neden böyle birdenbire su yüzüne çıkıverdiğini sordum

kendime. O küçük Alman kasabasının istasyonunda duruşumuzu anımsamam için görünürde hiçbir neden yoktu. Belki de bu yüzden, acı bir dokunuşla Ascona güneşinin, Ascona'daki sisli ve bomboş mutluluğumun tam ortasında belirivermişti sözkonusu anı. Geçmişin yoğunluğunu delip içime dek işleyen bir dokunuştu bu. Kimbilir, belki de Ascona'daki mutluluğumu sis perdesiyle çevirerek bundan böyle yaşayacağım bütün mutlulukları bomboş kılan da, geçmişin bu acı dokunuşuydu. Her neyse. Önemli olan, o küçük istasyonla birlikte Semurlu dostumun anısının su yüzüne çıkması. Göle karşı oturmuş, yolculuğun anılarıyla yaralı, kahvemi yudumluyordum. Semurlu delikanlı, «Hey babalık, kendine gel biraz!» demişti. Ve o küçük Alman kasabasının istasyonunda durmuştuk. Tam o sırada genç bir kadın geldi masama. Dudaklarını boyamıştı. Açık renk gözleri, güzel bir ağzı vardı.

«Siz Bob'un arkadaşı değil misiniz?» diye sordu bana. Elbette Bob'un arkadaşı değildim. Bob'un arkadaşı nasıl olabilirdim ki? «Özür dilerim ama Bob'u tanımıyorum,» dedim. «Çok yazık,» diye karşılık verdi. «Bob'u yitirdiniz mi?» diye sorunca güldü. «İstesem de Bob'u yitiremem ki!» Sonra yanımdaki sandalyeye oturup masamın üstünde duran paketten bir sigara aldı. Güzel ve dipdiriydi. Semurlu dostumu unutmak için biçilmiş kaftandı doğrusu. Ama o anda Semurlu dostumu unutmak istemiyordum. Sigarasını yakıp gölün mavi ufkuna bakmaya devam ettim. Semurlu delikanlı, «Tren yoluna devam edip gidiyor işte,» demişti. Ve sözünü bitirir bitirmez o küçük Alman kasabasının boş istasyonunda duruvermiştik. «Ne yapıyorsunuz buralarda?» diye sordu genç kadın. «Hiç,» diye yanıtladım, «hiçbir şey». Gözlerini bana dikip başını salladı. «Demek ki Pat haklıymış.» «Ne demek istiyorsunuz?» Aslında ne demek istediğini öğrenmek için en küçük bir istek yok içimde. Onunla lâfa dalmak istemiyorum. «Pat burada hiçbir şey yapmadığımızı öne sürüyor. Bizse birini aradığınızı sanıyoruz.» Bir şey söylemeden yüzüne bakıyorum. «Peki öyleyse,» diyor, «sizi yalnız bırakayım. Solduno'dan yukarda, Maggia Tepesindeki yuvarlak evde oturuyorsunuz.» «Bir soru mu bu?» diyorum. «Yok canım,» diye karşılık veriyor, «orada oturduğunuzu biliyorum.» «Öyleyse?» «Bugünlerde sizi görmeye geleceğim,» diyor yavaşça. «Pekâlâ, ama akşama doğru uğrayın.» Başıyla onaylayıp kalkıyor. «Sakın Bob'a söylemeyin,» diye ekliyor gitmeden önce. Omuz silkiyorum. Bob'u tanımıyorum bile. Ama ben bunu söylemeye kalmadan yanımdan uzaklaşıyor. Eve gidip kitabımı yazmaya devam edecek yerde bir kahve daha söyleyerek güneşte kalıyorum. Nasıl olsa bitireceğim kitabımı. Kitap bitecek, çünkü bitmesi gerekli. Ama hiçbir şeye benzemediğini de biliyorum. Bu yolculuğu şimdi anlatamam. Daha uzun süre beklemem gerek. Günün birinde, böyle bir yolculuk yaptığımı iyice unuttuktan sonra, belki anlatabilirim.

«Tren yoluna devam edip gidiyor işte!» demişti Semurlu delikanlı. Ve o küçük Alman kasabasının istasyonunda duruvermiştik. Bütün bunları Ascona'da anımsıyordum. Sonra uzunca bir süre geçti aradan. Saatler, dakikalar geçti; şimdi pek iyi anımsamıyorum. Issız

peronun kıyısında durmuştuk. Nöbetçiler bize doğru el işaretleri yaparak çevrelerine toplananlara kim olduğumuzu anlatıyorlardı.

«Şu Alman köpeklerinin hakkımızda ne düşündüklerini merak ediyorum doğrusu,» dedi Semurlu delikanlı.

Ciddi gözlerle bu küçük Alman kasabasının istasyonuna, Alman nöbetçilere, meraklı Almanlara bakıyor. Gerçekte ilginç bir soru. Bekleme odalarının içine doluşmuş bu meraklı Almanların hakkımızda ne düşündükleri bizim için pek bir şey değiştirmeyecek elbet. Bu işsiz güçsüz takımı hakkımızda ne düşünürse düşünsün, biz neysek öyle kalacağız. Ama yine de, onların içimizde varolduğunu sandıkları şeyler kişiliğimizden bir parça sayılır. Bize dikkatli dikkatli bakıyorlar diye şöyle bir gülüp geçemeyiz. Bize bakarak kim olduğumuzu anlamak istiyorlar belki. Bekleme odalarının camları ardında bulanıklaşan Alman yüzlere bakarken, yedi yıl önce Bayonne'a gelişimizi anımsıyorum. Balıkçı teknesi, vanilyalı dondurma satıcıları ve çiçeklerle dolu büyük alanın önüne yanaşmıştı. Bizi görmeye gelen kalabalık, jandarmaların arkasında duruyordu. Bayonne'a tatillerini geçirmeye gelmişti çoğu. Bizleri kızıl İspanyollar olarak görüyorlardı. İlk bakışta anlayamadığımız, düşüncemizi aşan bir durumdu bu. Oysa haklıydılar. Gerçekten de kızıl İspanyollardık. Bir kızıl İspanyol olduğumun bilincinde değildim henüz. Tanrıya şükür hiç de kötü bir şey değildi kızıl İspanyol olmak. Tanrıma bin şükür hâlâ bir kızıl İspanyol'um. Ve yorgunluğumun sisleri içinden, bir kızıl İspanyol'un gözleriyle bakıyorum bu küçük Alman kasabasının istasyonuna.

«Bizi herhalde yol kesen haydutlar, tedhişçiler olarak görüyorlardı,« diyorum Semurlu delikanlıya.

«Doğrusu pek de haksız sayılmazlar.»

«Tanrıya şükür,» diyorum.

Semurlu delikanlı gülümsüyor.

«Tanrıma çok şükür,» diyor, «ya onların yerinde olsaydık.»

Onların yerinde olsaydık şimdiki bilincimizi taşımazdık belki. Yani onlar gibi, davamızın doğruluğundan emin, kendimizi yüceltirdik.

«Burada olmayı mı yeğlerdin?» diye soruyorum Semurlu delikanlıya.

«İlle de öğrenmek istiyorsan söyleyeyim: Semur'da olmak isterdim şu anda. Ama şu bize bakan Alman köpekleriyle aramızda bir seçme yapmak gerekiyorsa, ben yerimden hoşnutum.»

Auxerre'deki Alman nöbetçinin de kimi zaman benim yerimde olmak istediğini sanıyorum. Oysa kendi yerinden hoşnut birçok insana rastladım. Yerlerinin çok iyi olduğundan emindiler. Örneğin, sekiz gün önce bizi Dijon'dan Compiègne'e getiren iki nöbetçinin akıllarının ucundan bile geçmemişti böyle bir soru. İyi beslenmiş, iri yarı heriflerdi. Kelepçelerimizi mümkün olduğu kadar çok sıkıp çizmeleriyle bacaklarımıza

tekme atıyorlardı. Bu, besbelli eğlendiriyordu onları. Kahkahalar atıyorlardı, güçlü olmanın mutluluğu yüzlerinden okunuyordu. Bir Polonyalı'ya bağlıydım. Elli yaşlarında kadar vardı. Yolda hepimizin öldürüleceğini söylüyordu. Gece, tren ne zaman dursa bana doğru eğilip, «Bu kez tamam. Hepimizi boğazlayacaklar,» diye fısıldıyordu kulağıma. Önceleri onu böyle bir şeyin olmayacağına inandırmaya çalışmıştım. Ama boşunaydı. Kafayı oynatmıştı iyice. Bir defasında, uzunca bir duraklama sırasında, kesik kesik soluduğunu duydum. «Kulağına kadar gelmiyor mu yoksa,» diye sordu bana. Uyuyan arkadaşların soluk alıp verişinden başka hiçbir şey duyduğum yoktu. Ne olduğunu sorunca, «Çığlıkları duymuyor musun?» diye karşılık verdi. Çığlık falan yoktu ortada. «Hangi çığlıkları?» diye sordum. «Trenin altında boğazlananların çığlıkları.» Yanıtlamadım bu kez. Yanıtlamak boşunaydı. Bir süre sonra, «Duyuyor musun?» diye yeniden soruyor. Karşılık vermeyince bileklerimizden bağlı olduğumuz zincirleri çekiyor. «Kan,» diyor, «kanın akışını duymuyor musun?» İnsanlıktan çıkmış, boğuk bir sesi var. Kanın akışını falan duymuyordum. Duyduğum tek şey kanımı donduran sesiydi. «İşte orda» diyor, «trenin altında oluk gibi akıyor kan. Kanın akışını kulaklarımda duyuyorum.» Sesine uyanan Alman nöbetçilerden biri homurdandı: «Ruhe Scheiskerl!»[41] Ve bir dipçik vurdu göğsünün orta yerine. Polonyalı koltuğun köşesine büzülüp solumaya başladı. Neyse, tam o anda tren kalktı da sakinleşti biraz. Ben de uykuya daldım. Düşümde kandan, oluk gibi akan kandan sözeden o insanlıktan çıkmış sesi duydum hep. Aynı sesi bugün de duyduğum olur. Çağlardan beri süregelen bir korkunun yankısıdır bu. Bir ses, boğazlanmış insanların gecede boğuk boğuk akan yıvışık kanını anlatır durur. Deliliğin rüzgârıyla titreyen o sesi hâlâ zaman zaman duyarım. Şafağın sökmesine yakın, yerimden sıçrayarak uyanmıştım. Bizim Polonyalı, Alman nöbetçilere bağırıp çağırıyor, sağ kolunu öfkeyle salladığı için kelepçenin çeliği bileklerimi kesiyordu. Almanlar üstüne çullanıp bayıltıncaya dek dövdüler onu. Yüzünden akan kan üstüme sıçramıştı. Bu kez kanın akışını gerçekten duyuyordum. Kan oturduğumuz koltuktan, onun çizgili giysilerinden, benim kelepçeli sol kolumun üstünden oluk gibi akıyordu. Az sonra kelepçelerini çözüp ayaklarından sürüyerek kompartımandan çıkardılar. Ölmüştü herhalde.

Olağanüstü hiçbir olayın geçmediği bu küçük Alman kasabasının istasyonuna bakıyordum hâlâ. Compiègne'deki kısa molayı saymazsak, sekiz gündür yoldaydım. Auxerre'de hücrelerimizden sabah dörtte çıkarmışlardı. Ama daha önceden haberimiz vardı bundan. Huguette cezaevinin mutfağındaki işini bitirip yukarı, hücresine çıkarken kapının önünde durmuş, haberi yavaşça fısıldamıştı. «Sıçan»ı elde eden Huguette cezaevinde istediği gibi dolaşabiliyor, bir hücreden ötekine haber taşıyordu. «Yarın Almanya'ya kalkan bir konvoy var. Sen de gidiyorsun,» diye fısıldamıştı. Peki, öyle olsun. Şu meşhur kampları da görürüz böylece. Othe Ormanlı delikanlı çok üzgündü. «Allah kahretsin!» diye söylendi. «Senin yanında olmak, bu yolculuğu seninle birlikte yapmak

isterdim.» Ne yazık ki hücrede Ramaillet'yle kalacaktı. Buysa hepten keyfini kaçırıyordu. Raoul, Olivier, ben ve Hortieux çetesinden üç arkadaş, sabaha karşı saat dörtte hücrelerimizden çıkarıldık. Gideceğimizden herkesin haberi olmuştu anlaşılan. Cezaevinin içi bir anda bağrışmalarla doldu. Adlarımız çağrılıyor, arkadaşlar bizimle vedalaşıyorlardı. İkişer ikişer zincirlenip Laroche-Migennes'e dek küçük trene doldurulduk. Sonra, Laroche istasyonunda Dijon trenini bekledik. Ellerinde makineli tüfekler olan altı tane «feld» jandarmayla çevriliydik. Her birimize bir tane düşüyordu. İki de, «Sicherheitsdients»ten astsubay vardı. Biz peronda tren beklerken önümüzden yolcular geçiyordu. Hava ayazdı. Kelepçeyi çok fazla sıktıkları için iyice uyuşmuştu sol kolum; kan rahatça dolaşamıyordu.

«Bir kıpırdanma var gibi,» diyor Semurlu delikanlı.

Benden bir hafta önce Dijon cezaevindeymiş. Compiègne'e götürmeden önce bütün tutsakları Dijon'da topluyorlardı.

Gerçekten de, bir kıpırdanma var sanki.

«Bu gürültü de ne?» diye soruyor arkamızda biri.

Semurlu delikanlı olan biteni görmeye çabalıyor.

«Vagonların kapılarını açıyorlar galiba!»

Ben de bakıyorum.

«Geldik mi yani?» diye soruyor bir başka ses.

Geldik demek. Yolcuların öteki vagonlardan indirildiğini görüyorum.

«Sen de görüyor musun?» diye soruyorum Semurlu delikanlıya.

«Vagondan indirilenler yeniden bindiriliyor,» diye yanıtlıyor.

Bir süre perondaki bu devinimi izliyoruz.

«Çorba dağıtıyor olmalılar.»

«Söylesenize be! Geldik mi?» diye soruyor vagondakiler.

«Pek sanmıyorum,» diyor Semurlu delikanlı, «herhalde çorba dağıtıyorlar.»

«İnenler yeniden bindiriliyor mu vagonlara?»

«Tam da üstüne bastınız,» diye karşılık veriyorum.

«İçecek bir şeyler de verseler bari!» diyor biri.

Konvoyun en arkasından başlamışlardı. Bize doğru yaklaşıyorlar şimdi.

«Ne dağıttıklarını görmek için çok uzağız,» diyor Semurlu delikanlı.

«Dağıttıkları su olsa bari!» diyor az önceki ses. Yolculuk boyunca sucuk tıkınmıştır herhalde. Susamış olduğu sesinden belli.

«Çok uzağız. Burdan bir şey göremiyorum,» diyor yine Semurlu delikanlı.

Birden, tam yanımızda gürültüler duyuyoruz. Nöbetçiler vagonun karşısına diziliyor. Demek trenin her iki ucundan aynı anda başladılar. Bir grup iriyarı asker büyük bidonlar ve yük arabalarına doldurulmuş fayans karavanalarla vagona doğru yaklaşıyor. Önce kilit ve sürgü sesleri geliyor kulağımıza. Sonra vagonun kapısı ardına dek açılıveriyor.

Arkadaşlar ses çıkarmadan öylece bekliyorlar. Bunun üzerine havlamaya başlıyor bir SS; Onun havladığını duyan ön sıradakiler perona atlıyorlar.

«Bu karavanalarda çorba olamaz,» diyor Semurlu delikanlı. Biz de kapıya doğru yaklaşıyoruz.

«Pencere dibindeki eski yerimizi yeniden kapmak için treni yemek gerekecek,» diye söyleniyor.

Perona atlayıp arkadaşların gelişigüzel çevresine toplandıkları bidonlardan birine doğru seğirtiyoruz. Başımızdaki SS bu durumdan hiç de hoşnut değil. Her kafadan bir sesin çıktığı bu gelişigüzel sırayı sevmediği belli. Fransızların çok disiplinsiz insanlar olduğunu düşünüyor herhalde. Birden emirler yağdırıp elindeki uzun copla arkadaşlara rasgele vurmaya başlıyor.

Alelacele beyaz karavanalardan birer tane yakalayıp yemek dağıtan iri kıyım askerlerden birine uzatıyoruz. Ne çorba, ne de su! Bulanık, berbat bir bulamaç. Karavanayı ağzına yaklaştırıyor Semurlu delikanlı.

«İt herifler!» diye söyleniyor. «Deniz suyundan beter.»

Ben de bir yudum alıyorum. Haklı. Bulamaç tuzlu çamur tadında.

«Bana bak,» diyor Semurlu delikanlı, «bu boku yemesek daha iyi olacak galiba!»

Haklı. Karavanalarımızı yere bırakıyoruz. Bir Alman askeri meraklı bakışlarla süzüyor bizi.

«Was ist denn los?»[42] diye soruyor.

Karavanaları gösterip, «Viel zu viel Salz»[43] diye karşılık veriyorum.

Arkamızdan şaşkın şaşkın bakarak kafasını sallıyor. Anlaşılan biraz fazla çıtkırıldım buldu bizi.

Tam vagona binerken düdük sesleri ve tiz kahkahalar duyuyoruz. Dönüp baktığımızda perona doluşan sivil Almanlar çarpıyor gözümüze. İçlerinde kadınlar da var. Manzarayı daha yakından görmeleri için perona girmelerine izin verdiler anlaşılan. El kol hareketleri yaparak kıkırdıyorlar. Gözlerinden yaş gelecek nerdeyse. Kadınlar tavuk gibi gurklayıp isterik çığlıklar atıyorlar. Bunca şamatanın nedenini bulmaya çalışıyoruz.

«Hay Allah!» diyor Semurlu delikanlı. «Bok canına olsun!»

Meğer bir ilerimizdeki vagondakiler çırılçıplakmış. Hepsi de solucan gibi, kıvıl kıvıl. Ayıp yerlerini elleriyle kapamaya çalışarak perona atlamaya başlıyorlar.

«Bu sirk de neyin nesi?» diye soruyorum.

Almanlar işin matrağında. Özellikle de siviller. Kadınlar istasyonun peronunda koşuşan çıplak erkeklere doğru yaklaşarak tavuk gurklamasını andıran küçük çığlıklar atıyorlar.

«Kaçmaya yeltenenlerin vagonu olsa gerek,» diyor Semurlu delikanlı, «ayakkabılarını alacak yerde hepsini çırılçıplak bırakıvermişler.»

Söylediği doğru galiba.

«Orospulara gün doğdu,» diyor Semurlu delikanlı tiksintiyle.

Ve vagona çıkıyoruz. Pencere yanındaki yerler çoktan kapılmış. Kalabalığı ite kaka, mümkün olduğu kadar hava deliklerinden birine yaklaşmaya çabalıyoruz.

«Elâleme kendini bu biçimde sergilemek tatsız bir şey,» diyor Semurlu delikanlı. Vagondan çırılçıplak dışarı atlayanları kastediyor yanılmıyorsam. Haklı elbet.

«Bu bok heriflerin eğlencesi olmaktansa, vagondan hiç çıkmamalıydılar,» diye söyleniyor.

Gördüklerinden memnun olmamış bir hali var.

«Ne yaptığını bilmezlerle dolu dünya!»

Bu kez de haklı. İnsan böyle bir yolculukta ne yaptığını, başına neler gelebileceğini önceden hesap etmeli. Yalnızca bir onur sorunu değil bu, aynı zamanda pratik bir sorun. İnsan neyle yetinmesi gerektiğini bilince daha dayanıklı oluyor. Evet, evet, kesinlikle daha dayanıklı oluyor. Semurlu dostumun haklı olduğunu daha sonra kendi gözlerimle de gördüm. Semurlu dostum o küçük Alman kasabasının istasyonunda bu sözleri söylediği zaman haklı olduğunu düşünmüştüm. Ne var ki genelde kalan bir yargıydı bu. Böyle bir yolculukta insan ne yaptığını, neyle yetinmesi gerektiğini bilmeliydi. Daha sonra, Küçük Kampın karantinasında Albayın yaşayışına bakarken hep Semurlu dostumu düşündüm. Albay, De Gaulle yanlısı bir direnişçiydi. Savaştan sonra başarı gösterip generalliğe yükseldi. Gazetelerde adına rastladıkça kendi kendime güler dururdum. Albay kampın karantinasında iyice serseri olmuştu. Ne yapacağını, neyle yetinmesi gerektiğini bilemiyordu bir türlü. Bir parça çorba artığı için yapmayacağı şey yoktu. Üstelik yıkanmıyordu da. Daha sonra, gazetelerde, general olan bizim Albayın resmî bayramlarda çekilmiş fotoğraflarına rastladıkça Semurlu dostumun o yalın, ama gerçek sözlerini düşünmüşümdür hep. Haklıydı dostum. Ne yapacağını, neyle yetinmesi gerektiğini bilmezlerle doluydu dünya.

Bizimkiler vagona doluşmaya başladılar. Peronda düdük sesleri, bağrış çağrışlar, emir yağdıran subaylar var. Bir koşuşmadır gidiyor. Birkaç dakika için de olsa, el ve ayaklarını serbestçe hareket ettirebilen arkadaşlar üstüste yığılma alışkanlığını yitirmiş gibiler. Gövde yığını içinde kendilerine bir yer açmaya çalışanlara bağırıp çağrılıyor: «İtmeyin yahu! İtmeyin yahu! İtmeyin!» Ama geç kalanlar çizme ve dipçik darbeleriyle vagonun içine tıkılıyorlar. Kendilerine bir yer açmaları gerek. «Bok herifler!» diye bağırıyorlar bir yandan da. «Sıkışıverin biraz, yoksa peronda kalacağız!» Kapının sürgüsü gürültüyle kapanıyor. Gövdeler yığını öfkeli sesler çıkararak, homurdanarak dalgalanıyor bir süre. Sonra, ortalık yavaş yavaş sakinleşiyor. Kiremit gibi üstüste yığılmış gövdeler eski yerlerini alarak bir o yana, bir bu yana yalpalamaya, fısıltıyla konuşmaya başlıyorlar.

Az önce kendini küçük düşüren arkadaşlara sinirlenen Semurlu delikanlının öfkesi yatışmadı hâlâ. Cilayı yorumlayış biçimini anlıyorum. Bekleme odalarına doluşmuş

Almanların bizleri yol kesen haydutlar, tedhişçiler olarak görmeleri hiç yoktan iyiydi. Böylece onların dünyasına, onların toplumuna sonuna dek düşman kalacağımızı biliyorlardı. İşin önemli yanı da buydu zaten. Bizi cani olarak görmeleri geçiciydi. Önemli olan aramızdaki ilişkinin uzlaşmaz niteliği, birbirimizin karşıtı durumunda bulunmamızdı. Bir yanda biz vardık. Bize kin duymaları doğal, hatta özlediğimiz bir şeydi. Çünkü eylemimizi, bizleri bu trene, yani şimdiki yerimize getiren edimlerimizi aydınlatıyor, daha bir anlaşılır kılıyordu bu kin. Ama o boktan bulamaç için maymunlar gibi zıplayan çıplak erkeklerin gülünç manzarasına kahkahayla gülmeleri, aramızdaki kin ve karşıtlık ilişkilerinin mutlak niteliğini değiştiriyordu. Perona atlayan çıplak erkeklerin karşısında kadınların attığı isteri çığlıkları, kendi gerçeğimizin özünü yok eden bir asitti. Semurlu delikanlı öfkelenmekte haklıydı anlayacağınız.

«İşte yeniden yola koyulduk,» diyorum.

«Sonuna dek dayanacağız babalık!» diyor Semurlu, gözlerimin içine bakarak.

«Elbette.»

«Bu yolculuğun sonuna dek dayanacağız,» diyor, «ondan sonra da dayanacağız.»

«Elbette.»

Dayanacağına eminim. Semurlu delikanlı sapasağlam. Önemli sorunlar üstünde açık seçik düşünebiliyor. Dayanacak, eminim buna. Kimi zaman oldukça ilkel düşünüyor, ama suç onda değil. Semurlu delikanlı sonuna dek dayanacak. Oysa ölecek. Bu gecenin şafağında, «Bırakma beni babalık!» deyip ölecek.

İki yıl sonra Ascona'da, aşağı yukarı tam iki yıl sonra, ikinci kahvemi bitirirken Semurlu delikanlının ölmüş olmasına üzülüyorum. Bu yolculuktan sözedebileceğim hiç kimse yok artık. Sanki bu yolculuğu tek başıma yapmış gibiyim. Olanları anımsayacak bir ben kaldım. Kimbilir, belki de bütün yaşamımı kemirecek bu yalnızlık. Yolculuğun yalnızlığı. Paramı ödeyip kış güneşinin aydınlattığı Ascona rıhtımında yürümeye başlıyorum. Köprüyü geçerek Solduno'ya yollanıyorum. Semurlu dostum öldü, tek başıma kurtarmalıyım kendimi.

Yalnızlık, Alman köyünün orta yerindeki çeşmeden su içtikten sonra da yakama yapışmıştı. O Alman evinden çıktıktan sonra. Haroux, Pierre, Diego ve ben kampa geri dönüyorduk. Hiç kimseye rastlamamıştık yolda. İn cin top oynuyordu. Kamp tam önümüzdeydi şimdi. Yıllarca köylülerin bize baktıkları yerden bakıyorduk kampa. Evet kampı, orada olup biteni gördü köylüler, görmezlikten gelseler bile olup biten her şeyi kesinlikle gördüler. Amerikalılar, üç dört güne kadar Weimar'da oturan herkese kampı dolaştıracaklar. Karantinada, pis kokular içinde ölmeye devam eden sakatları gösterecekler onlara. Fırını, SS doktorlarının tutuklular üstünde deney yaptıkları laboratuvarları, Bayan İlse Koch'un insan derisinden yapılmış abajurlarını gösterecekler. Parşömen kâğıdı kadar ince derilerin üstündeki mavi nakışlara baktıracaklar. Bunun

üzerine Weimarlı kadınlar ilkyaz tuvaletleri, Weimarlı erkekler bakkal ve öğretmen gözlükleriyle ağlaşmaya başlayacak, hıçkırıklarını tutamayarak bütün bunlardan haberleri olmadığını, bu barbarlıktan sorumlu tutulmamaları gerektiğini söyleyecekler. Bu manzara karşısında ben de tutamamıştım kendimi. Oradan kaçıp yalnız kalabileceğim bir köşeye sığınmış, yüzümü çimenlere bastırıp ilkyazın ağaçlardaki uğultusunu dinlemiştim.

Sigrid'in de haberi yoktu bunlardan. Daha doğrusu haberi olsun istemiyordu. Bizim semtin meyhanelerinde rastlaşıyorduk arasıra; biraz laflıyorduk. Moda dergilerinde modellik yapıyordu Sigrid. İlkyaz giysileriyle laboratuvarın önüne yığılıp Amerikan subayının anlattıklarını dinleyen Weimarlı kadınları unutmuştum. Subay, İlse Koch'un zevklerinden sözediyordu onlara. Az sonra, Bayan Koch'un insan derisinden yapılmış mavi dövmeli abajur koleksiyonunu göreceklerdi. Ama ben unutmuştum bütün bunları. Arasıra bizim semtin meyhanelerinde rasladığım Sigrid'i çok güzel buluyordum.. Bir akşam aynı masaya oturduk. Uzun süren bir düşten uyanmış gibiydim. On yıl kadar önce, bu yolculuktan döndüğümden beri, bir düşteydim sanki. O akşam çok içmiştim. Belki de bu yüzden son on yıllık yaşantım bir düş gibi geliyordu bana. Belki de yeterince içmemiştim. Sigrid'i masamda görünce çok içeceğim belliydi. Belki de, gelip yeniden yakama yapışan bu sıkıntının içkiyle falan bir ilgisi yoktu. Bir takım dış nedenler aramak yersizdi. Her neyse, meyhanenin gürültülü havasında demlenirken Sigrid'i gördüm.

«Gute Nacht, Sigrid! Wie geht's mit Dir?»[44]

Saçları kısa kesilmiş, gözleri yemyeşil. Almanca konuşmam onu şaşırtıyor.

«Du sprichts Deutsch?»[45]

Gülümsüyorum. Elbette biliyorum Almanca.

«Selbstverständlich,»[46] diye karşılık veriyorum.

Aslında Almanca bilmem o kadar da olağan bir şey değil, ama neyse!

«Wo hast Du's gelernt?»[47] diye soruyor.

«Im Kazett»[48]

Aslında Almanca'yı kampta öğrenmedim. Daha önce de biliyordum. Ama biraz canına okumak istiyorum bu kızın.

«Wo denn?» diye soruyor şaşkınlıkla. Anlaşılan ne demek istediğimi pek çakmadı. Demek ki K ve Z harflerinin ülkesindeki toplama kamplarını simgelediğini bilmiyor. Kendi yurttaşlarının, içinde on yıldan fazla yaşadıkları kampları böyle adlandırdıklarının farkında bile değil. Belki de ona kimse sözetmedi bundan.

«Im Konzentrationslager. Schon davon gehör?»[49]

Başkalarının daha önceden ona toplama kamplarından sözedip etmediğini soruyorum. Dikkatle yüzüme bakıyor. Bir sigara yakıyor sonra.

«Ne oluyorsun Allahaşkına?» diye Fransızca soruyor.

«Hiçbir şey olduğum yok.»

«Neden böyle sorular soruyorsun?»
«Öğrenmek için».
«Neyi öğrenmek için?»
«Her şeyi. Bilmemek çok kolay».
Sigarasından bir nefes çekip susuyor.
«Ya da bilip bilmezden gelmek. Bu da çok kolay.»
Ağzını açıp da tek söz söylemiyor.
«Ya da unutmak. Unutmak da kolay.»
Sessizce sigarasını içiyor.
«Dr. Haas'ın kızı olabilirdin,» diyorum.
«Dr. Haas'ın kızı değilim,» diye karşılık veriyor.
«Ama onun kızı olabilirdin.»
«Dr. Haas da kim?»
«Gestapo'dan bir herif.»
Yarısına dek içtiği sigarasını söndürüp yüzüme bakıyor.
«Neden böyle davranıyorsun bana?»
«Sana şu ya da bu biçimde davranmıyorum. Soru soruyorum yalnızca.»
«Bana böyle davranmaya hakkın var mı sanıyorsun?»
«Hiçbir şey sandığım yok. Sana bazı sorular soruyorum o kadar.»
Bir sigara daha yakıyor.
«Sor bakalım,» diyor gözlerimin içine bakarak.
«Dr. Haas senin baban değil mi?»
«Hayır,» diye karşılık veriyor.
«Gestapo'da görev almamış mıydı baban?»
«Hayır.»
Gözleri hâlâ gözlerimin içinde.
«Belki de SS bölüklerinde görev almıştır.»
«Hayır, orada da çalışmamış.»
Bunun üzerine gülmeye başlıyorum.
«Elbette baban hiçbir zaman Nazi olmadı?»
«Bilmiyorum.»
Birden bıkıyorum soru sormaktan.
«Doğru, hiçbir şey bilmiyorsunuz siz. Zaten hiç kimsenin bir şey bildiği yok. Ne Gestapo, ne SS bölükleri, ne de 'Kurukafa' diye bir şey hiç olmadı. Ben düş gördüm anlaşılan.»
Bütün bu saydıklarımı düşte görmüş olabileceğimi düşünüyorum. Kafamın içi karmakarışık.

«Uykuya dalmışları uyandırmayın bu gece,» diyorum.

«Bu da neyin nesi?» diye soruyor Sigrid.

«Bir şiir.»

«Ne kadar da kısa bir şiir. Yoksa sen öyle bulmuyor musun?»

Yavaşça gülümsüyorum.

«Die deutsche Gründlichkeit, die deutsche Tatsâchlichkeit.[50] İçine tüküreyim Alman ciddiyetinin!»

Hafiften kızarıyor.

«Çok içmişsin,» diyor.

«Daha yeni başladım».

«Niye ben?» diye soruyor.

«Sen mi?»

«Niye beni karşına alıyorsun?»

Yenilenen içkimden bir yudum içiyorum.

«Çünkü unutuşun ta kendisisin sen. Çünkü baban Nazi değildi. Çünkü hiçbir zaman Naziler olmadı. Hans'ı öldüren de onlar değildi. Çünkü uykuya dalmışları uyandırmamak gerekiyor bu gece.»

Başını sallıyor.

«Bu gece çok fazla içeceksin,» diye söyleniyor.

«Hiçbir zaman yeterince içemem.»

İçkimi bitirip yenisini söylüyorum.

Meyhaneye girip çıkanlar oldukça kalabalık. Yüksek sesle gülen kızlarla dolu meyhane. Kulağıma müzik ve bardak sesleri geliyor. Daldığı düşten uyandırılan birinin duyduğu uğultu. Bir şeyler yapmalıyım.

«Neden böyle hüzünlüsün?» diye soruyor Sigrid.

Omuz silkiyorum.

«Hiçbir zaman hüzünlü değilim ben. Hüzünlü olmak da ne ki?»

«Peki, mutsuz diyelim öyleyse.»

«Mutluluk ne demek?»

«Mutsuz dedim, mutlu değil. Anlıyor musun, mutsuz.»

«İkisi de aynı kapıya çıkar.»

«Hiç de değil.»

«Tersinden de olsa aynı kapıya çıkar, anladın mı, tersinden de olsa.»

«Hiç de değil.»

«Beni şaşırtıyorsun Sigrid. Hem Dr. Haas'ın kızı değilsin, hem de bildiğin yığınla şey var.»

Sigrid konuyu değiştirmek istemiyor.

«Mutlulukla mutsuzluk hiç de aynı kapıya çıkmaz. Bir paranın iki yüzüne benzemez onlar, ayrı ayrı şeylerdir.»

«Peki öyleyse Sigrid, mutluluk nedir sence?»

O bana aynı soruyu yöneltseydi mutluluğun ne olduğunu söyleyebilir miydim? Hiç sanmıyorum.

Sigarasından bir nefes alıp düşünmeye dalıyor.

«Mutluluk insanın varlığını gerçekleştirmesidir; varolduğunu bilmesidir,» diye yanıtlıyor sonra.

İçkimden bir yudum alarak Sigrid'e yöneltiyorum bakışlarımı.

«İnsan varolduğunun farkına vardığı an içinden haykırmak gelir,» diye sürdürüyor konuşmasını.

«Belki de acı duyduğu için haykırır.»

Yeşil bakışları hayretle dolu. Varoluşun bilinciyle acı arasında, uzak da olsa bir ilişki kurulabileceğini düşünemiyor.

«Örneğin pazarları,» diyorum.

Sözümü bitirmemi bekliyor, ama boşuna.

«Warum am Sonntag?»[51]

Belki de gerçekten hiçbir şey bilmiyor bu kız. Pazar günleri koruda, içinden cereyan geçen dikenli tellerin ardından gördüğümüz köyün, döne döne uzaklaşan yolun, o bereketli, yemyeşil Thuringe ovasının gerçekliğinden haberi bile yok.

«Hadi dans edelim,» diyorum, «mutluluğun ne olduğunu sana sonra anlatırım.»

Ayağa kalkıp gülümsüyor.

«Sen bilmezsin ki.»

«Neyi bilmem?»

«Mutluluğu,» diyor, «mutluluğun ne olduğunu.»

«Neden?»

«Bilmezsin işte.»

«Elbette bilirim. Mutluluk Moselle Vadisidir.»

«Gördün mü bak. İşin gücün eski anıları canlandırmak.»

«Her zaman değil. Genellikle eski anıları unutmaya çalışırım.»

«Her neyse,» diyor, «anımsıyorsun, unutuyorsun sonra da. Ama geçmiş senin için önemli olan.»

«Öyle olsa ne olur?»

Dans pistine doğru yürüyoruz.

«Mutluluğun ne olduğunu sana daha önceden de söyledim. Mutluluk içinde yaşanılan andadır. Yani şimdinin bilincinde.»

Sigrid kollarımın arasında. Dans ediyoruz. Gülmek istiyorum.

«Beni rahatlatıyorsun Sigrid.»

Kollarımın arasında dans ediyor. Geçmişin, o hiçbir şeyini kabullenmek istemediği geçmişin yükünden kurtulmak için ailesini, ülkesini bırakıp buralara geldiğini düşünüyorum. İyi ya da kötü yanlarıyla olsun, en küçük bir parçasını bile kabullenmediği, öç ya da ibret almak için aklının köşesinden bile geçirmediği geçmişi, birtakım yarınsız hareketlerle, eskinin kök salıp yerleşemeyeceği günleri tüketerek unutmak istiyor. Birbirini izleyen gün ve geceleri tüketerek. Köklerinden kopmuş insanlarla dolu bu meyhanelerde hiç kimse hesap sormuyor ona. Hiç kimse ne ülkesinin, ne ailesinin, ne de kendisinin geçmişiyle ilgilenmiyor. Bütün suçsuzluğuyla moda dergilerine poz veren, geceleriyle varoluşunun farkında, yani mutlu yaşayan bir kız Sigrid. Pekâlâ Dr. Haas'ın kızı olabilirdi.

«Arosa'yı bilir misin?»

Hayır anlamında başını sallıyor.

«İsviçre'dedir,» diyorum, «dağda bir yer.»

«Nedense hep İsviçre'de, dağda bir yerden sözediyorsun,» diye karşılık veriyor dudak bükerek.

Haklı. Ama ne yapayım ki böyle.

«Eee, ne olmuş İsviçre'de?»

«Arosa'da, duvarında gotik harflerle yazılar bulunan güzel bir dağ köşkü vardır.»

Sigrid Arosa'da, dağ güneşiyle aydınlanan köşkün duvarındaki renkli gotik harflerle pek ilgili gibi görünmüyor.

«Glück und Unglück, beides trag in Ruh'-alles geht vorüber und auch Du.»[52]

«Duvarda bu mu yazılı?» diye soruyor.

«Evet.»

«Hoşuma gitmedi.»

Müzik durdu. Bir başka plak koymalarını bekliyoruz.

«Belki,» diyor Sigrid, «belki mutluluk sakince karşılanabilir. O da her zaman değil. Mutluluğu iki elle birden yakalamalı. Sakinlikle ne ilgisi var bunun. Ya mutsuzluk? Mutsuzluk sakince kabullenilebilir mi?»

«Ben nerden bileyim. Duvarda yazılı olan bu.»

«Budalalık. Hele her şeyin geçici olduğunu söylemek budalalığın dik âlâsı. Bunun hiçbir anlamı olmadığını düşünemiyor musun?»

«Anlaşıldı, sen bu soylu düşünceyi pek beğenmedin.»

«Hayır, beğenmedim. Bu senin duvar yazısı doğruyu söylemiyor.»

«Yazı benim değil ki. Arosa'da, dağ güneşinin aydınlattığı bir duvara gotik harflerle yazılmış.»

Yeniden dansa başlıyoruz.

«Aslında tam tersi geçerli bunun.»

«Onu da deneriz,» diyorum.

«Neyi deneriz?»

«Bu soylu düşünceyi ters çevirmeyi.»

Ağır ağır dans ediyoruz. Gülümsüyor.

«Hadi öyleyse.»

«Glück und Unglück, beides trag in Unruh' alles bleibt in Ewigkeit, nich Du.[53] Oldu mu şimdi?»

Bir an düşünüyor. Kaşlarını çatıyor sonra.

«Bu da hoşuma gitmedi.»

«Ne yapalım öyleyse?»

«Hiçbir şey. Bir budalalığı ters çevirirsen başka bir budalalık elde edersin.»

Birlikte gülüyoruz.

Bu gece bittikten sonra, belleğimin derinliklerine gömülmüş, beni bir düşten uyandırırcasına sarsan geçmişimi ansızın anımsadığım bu geceyi düşündüğümde, belki önemsiz ama benim için çok anlamlı olaylarla dolu bu geceyi başkalarına anlatmaya kalkıştığımda, yeşil gözlü Alman Sigrid'in özel bir yeri olduğunun farkına varacağım. Giderek, bu gecenin öyküsünün eksenini oluşturacak Sigrid. Onun öykümde bunca önem kazanması, belki de, unutulması mümkün olmayan bir geçmişi bütün gücüyle unutmaya çabalayışından ileri geliyor. Hiçbir şeyin yokedemeyeceği bu geçmişi unutmak istiyor Sigrid. Onu hem kendi yaşamından, kendi içinden, hem de çevresindekilerin yaşamından çıkarıp atmaya uğraşıyor. Bu geçmişten buruk bir reçine gibi sızan ölüme karşı, ancak varoluşunun bilincindeyken yakalayabildiği anlık mutluluğuyla karşı koyuyor. Belki de bu özel durum, yani anlatacağım gecenin en önemli kişisinin Sigrid oluşu, böyle ansızın bir saplantıya dönüşüvermesi, gerçekte Sigrid'in geçmişle bu geçmişin unutulması arasına gerdiği yakıcı, ağır kişiliğinden geliyor. Yüzü, yüzyıllarca süren kuzey yağmurlarının yıkayıp biçim verdiği o kaygan, o her zamanki taze ve duru yüz; gövdesi, her birimizin içinde kımıldayan genç kadın açlığını karşılayan, çevresindeki gerçeği görebilen her erkeğin içinde umutsuz bir sahip olma duygusu uyandıran o diri gövde, moda dergilerinde binlerce, on binlerce kez çoğaltılan Sigrid'in yüzü ve gövdesi, İlse Koch'un yüzü ve gövdesini unutturmak içindi sanki. İlse Koch'un dümdüz, sıkı bacakları üstünde dikilen o bodur gövdesini, her şeyiyle Cermen ırkından olduğunu haykıran sert yüzünü, Sigrid'inkiler gibi açık renk gözlerini (Ama ne fotoğraflarda, ne o zaman çekilen belgesel filmlerde, ne de daha sonra yapılan uzun metrajlarda, İlse Koch'un gözlerinin Sigrid'inkiler gibi yeşil mi, yoksa açık mavi ya da külrengi yeşil mi olduğu pek anlaşılamadı), çıplak kolundaki dövmelere bakarak seçtiği âşığının beyaz derisine, cılız gövdesine takılıp kalan gözlerini, o masmavi dövmelerin abajurlar üstünde kimbilir ne güzel duracağını düşünen İlse Koch'un bakışlarını, dövmelerdeki çiçeklerin, yelkenlilerin, yılanların, deniz dibi yosunlarının,

upuzun kadın saçlarının, çığlıklar atan martılara benzeyen toplanmış yelkenlerin kimyasal bir sıvıya batırılıp fildişi rengine boyandıktan sonra salonundaki abajurların üstüne gerilecek parşömen kâğıdı kadar ince derinin üstünde kimbilir ne güzel duracağını düşünen İlse Koch'un o anlamlı bakışlarını unutturmak içindi. Sigrid kollarımın arasında, Koch'un kamp komutanı olan kocasıyla SS silâh fabrikasında çalışan subayların toplanıp içlerinden birinin piyanoda bir romans çaldığı ya da daha ciddi bir ezgiye, örneğin Beethoven'in bir konçertosuna başladığı o görkemli salondaki divana uzanmış İlse Koch'un hem cinsel zevkini, hem de daha uzun sürecek bir başka zevki, abajurun üstüne gerilen derideki dövmenin mavi çizgilerine bakma zevkini tatmin etmek için seçtiği kurbanını karşılarkenki gülümseyişini silmek için gülüyordu sanki. Hafta sonu tatilinde toplanan deniz kabukları ya da kurutulmuş çiçekler gibi anı olarak saklanan, insan derisinden yapılmış mavi dövmeli abajurların İlse Koch'a verdiği çifte hazzı, bu hazzın Koch'un dudaklarına yerleştirdiği gülümseyişi unutturmak, onu geçmişin derinliğine gömmek için Sigrid'in yüzü bunca genç, bunca umut doluydu,

Ama gecenin henüz başladığı şu sıra, François ve ötekilere rastlayıp birlikte bir başka kulübe gitmeden önce, bu gecenin öyküsünde Sigrid'in böyle ansızın önem kazanıvereceğini bilmiyorum daha. Doğrusu bu geceyi kime anlatacağımı da henüz bilmiyorum. Kollarımda Sigrid, mutluluğu düşünüyorum yalnızca. Kazancım ne olursa olsun, şimdiye dek hiçbir şeyi mutluluk ya da mutsuzluk açısından ele almadığımı düşünüyorum. İstediğimiz zaman bozdurup harcayabileceğimiz bir bono değildir ki mutluluk! Nasıl olur da yaptığım bir eylemin bana mutluluk getireceğine inanırım? Böyle bir şeyi düşünmek bile gülünç. Mutluluk en kötü zamanlarda, sıkıntı ve yokluk içindeyken de yaşanabilir. Yapılması gereken bir iş sona erince kendiliğinden gelir mutluluk, o büyük sıkıntının tam ortasında kendini duyurur.

Belki de, laboratuvarın önüne biriken Weimarlı kadınların ağlaşmalarından kaçarak, Ettersberg'in ağaçlarla kaplı öteki yamacında yüzümü ilkyaz otlarına bastırdığım an gelip beni bulan duyguydu mutluluk. Çevremde ağaçlar ve büyük bir sessizlik vardı. Sessizlik, rüzgârın uğultusuyla bir olup her yeri doldurmuştu. İşte o an, sıkıntımın orta yerinde, ama ondan ayrı olarak, sessizliğe karışan bir kuş sesi gibi, şu duygu sardı benliğimi: Yirmi yaşında yapmam gerekeni yapmıştım. Ve ileride yapmam gereken şeyler için bir ya da iki yirmi yaş daha vardı önümde.

O Alman evinden çıktığımızda çimenlere uzanıp uzun süre Ettersberg'e bakmıştım.

Ev köyün girişindeydi.

Haroux, Diego ve Pierre'le birlikte kampa dönerken dikkatimi çekmişti. Oldukça bakımlı bir evdi. Ama asıl ilgimi çeken, evin coğrafi durumu oldu. Pencerelerden bakınca kampı bütün ayrıntılarıyla görmek mümkündü. Bir pencerelerden yana, bir kamptan yana baktım. İçeriye girip, yıllardır bu evde oturanları tanımalıydım mutlaka.

«Hey!» diye bağırdım arkadaşlara. «Ben burada kalıyorum!»
«Burada mı kalıyorsun?» diye sordu Pierre başını çevirip.
Öbür ikisi de durup bana baktılar.
«Ben burada kalacağım,» diyorum, «şu evi gezmek için.»
Üçü de, bir eve, bir bana bakıyorlar.
«Yine ne esti aklına?» diye soruyor Haroux.
«Hiçbir şey estiği yok.»
«Pencerede bir kız mı gördün yoksa?» diye söze karışıyor Pierre.
Omuz silkiyorum.
«Allah Allah!» diyor Haroux. «Bir kızın ırzına geçmek niyetinde değilsen, bu evde aradığın ne?»
Bir sigara yakıp önce eve, sonra kampa bakıyorum. Bakışlarımı izleyen Diego her zamanki gibi çaktırmadan gülümsüyor.
«Bueno, Manuel, y qué?»[54] diye soruyor sonra.
«Has visto?»[55]
«He visto,» diyor, «y qué le vas a hacer?»[56]
«Hey, bana bakın,» diye bağırıyor Haroux, «herkes gibi konuşamaz mısınız siz? Biz de anlayalım ne dediğinizi.»
«Şovenlik etme,» diye karşılık veriyor Diego, «herkes Fransızca anlar mı sanıyorsun!»
«Herkes dediğin biziz. Ne konuştuğunuzu öğrenmek istiyoruz biz de.»
«Bana bak,» diyor Diego, «dünyada kaç milyon kişinin İspanyolca konuştuğundan haberin var mı?»
«Dalgayı bırak şimdi,» diyor Haroux, «bana ders vermeye kalkma.»
Diego gülümsüyor.
«Ders vermeye falan kalktığım yok. Herkes Fransızca anlamaz, işte o kadar.»
«Pekâlâ,» diye söze karışıyor Pierre, «söyle bakalım, Gérard bu evi neden gezmek istiyor?»
Diego omuz silkiyor.
«Kendisine sor.»
O zaman bana dönüyor Pierre:
«Bu evi neden gezmek istiyorsun?»
«Yerini gördünüz mü?» diye soruyorum.
Önce eve, sonra dönüp kampa bakıyorlar.
«Vay canına!» diye bağırıyor Haroux. «Meğer herifler baş locadaymış.»
Pierre bir şey söylemeden bana bakıyor.
«İyi ama ne olacak?» diye soruyor Haroux.
Ne olacağını bilmiyorum; gerçekten bilmiyorum ne olacağını.

«Hiç,» diyorum, «öylesine bir göz atacağım işte.»

«Madem ki hoşuna gidiyor, at bakalım,» diyor Haroux omuz silkerek.

«Hoşuma gittiği falan yok.»

Diego bana bakıp yeniden gülümsüyor.

«Bueno,» diyor, «luego nos vemos, Manuel.[57] Haydi arkadaşlar! Gördüklerini bize sonra anlatacak.»

El sallayarak yanımdan uzaklaşıyorlar.

Eve doğru yürüyorum. Ön taraftaki bahçe parmaklığını itiyorum elimle. Kendiliğinden açılıveriyor. İçeri girip biraz ilerideki üç basamağı çıkıyorum. Kapıyı çalıyorum sonra.

Önce hiç kimse gelmiyor. Bunun üzerine kapıyı tekmelemeye, yumruklamaya başlıyorum. Bir süre sonra kapının arkasından bir kadın sesi duyuluyor.

«Aufmachen!» diye bağırıyorum. «Los aufmachen!»

Birden tıpkı bir SS subayı gibi bağırdığımın farkına varıyorum. «Los» SS'lerin en çok kullandığı sözcüktü. Geri dönüp arkadaşlara yetişmek geçiyor aklımdan. Ama tam o sırada kapı aralanıyor. Düşünceli bakışlarla beni süzen, saçları beyazlaşmış yaşlı bir kadın duruyor karşımda. Korkmuş bir hali yok. Bir süre, soru dolu bakışlarla beni süzüyor.

«Ich bin allein,» diyor yavaşça; «Yalnızım.»

«Ich auch.» Ben de, ben de yapayalnızım.

Gözlerime bakıp ne istediğimi soruyor.

«Ich möchte das Haus besuchen.» Benden korkmamasını, yalnızca evini gezmek amacında olduğumu söylüyorum ona.

Korkmuş bir hali yok. Ama evini neden gezmek istediğime de bir anlam veremiyor. Kapıyı açıyor en sonunda, ben de içeri giriyorum.

Giriş katının odalarından yavaşça geçiyorum. Kadın arkamdan geliyor. O da, ben de, birbirimize bir şey söylemiyoruz artık. Herhangi bir köy evinin bu sıradan odalarına bakıyorum. Aslında köy evine benzemiyor pek. İçinde oturanların ne iş yaptıklarını soruyorum kendime.

Doğrusu giriş katındaki odalar beni pek ilgilendirmiyor. Yukarıdaki odalardan kampın güzel bir görünüşü olmalı. Gözü aldatmayan, ilginç bir görünüş. Arkamda beyaz saçlı kadın, hızla bir odadan ötekine geçiyorum. İkinci kata çıkan merdiveni arıyorum telâşla. Merdiveni bulur bulmaz ikinci kata çıkıyorum. Kadın duraklıyor bir an, basamaklardan çıkışıma bakıyor. Kendi kendine ne yapmak istediğimi soruyor olmalı. Ona gerçeği, yalnızca evi dolaşmak istediğimi söyleseydim anlamazdı herhalde. Amacım bakmak, yalnızca bakmak. İçinde yıllarca dönüp durduğumuz bu daracık toprak parçasına bakmak istiyorum, o kadar. Ona amacımın yalnızca bu olduğunu söyleseydim anlamazdı. Nasıl anlasındı ki? İçeriye dışarıdan bakma gereksinimini anlamak için mutlaka içeride yaşamış olmak gerekir. Dışarıdakiler anlayamaz bunu. Merdivenden ikinci kata çıkarken içinde

dönüp durduğumuz yere dışarıdan bakmanın biraz can sıkıcı olup olmadığını soruyorum kendime. Belki de azıcık oynattım, kimbilir. Diego bu yüzden çaktırmadan gülümsüyordu belki. Bırakın da merakını gidersin oğlan demeye mi getiriyordu? Her neyse, şu anda bütün bunlar umurumda bile değil. İçeriye dışarıdan bakmak istiyorum, hepsi bu. Kimseye zararı dokunmayacak bir istek benimki. Yani zararı yalnız bana dokunacak bir istek.

Yukarıya vardığımda sahanlığa açılan üç kapı çıkıyor karşıma. Bir an duraksıyorum. Aynı anda beyaz saçlı kadın önüme geçiveriyor. Kapılardan birini açıp.

«Das ist die Wohnstube,»[58] diyor.

Evini gezmek istediğimi söylemiştim ya, o da bana evini gezdiriyor işte. Kapılardan birini açıp oturma odasını gösteriyor. Beyaz saçlı kadın pek de yardımsevermiş!

Oturma odasına giriyorum. Tamam işte, ben de bunu bekliyordum. Yok, daha doğrusu tam umduğum gibi değildi. Kampın bunca ayrıntılı görülebileceğini ummamıştım. Pencereye yaklaşıp kampa bakıyorum. Fırının kare biçimindeki bacası bile görünüyor. Bir süre bakıyorum. Görmek istediğim gözlerimin önünde işte. Ölmek, bunu görmektense ölmek geçiyor içimden, ama yaşıyorum. Yaşıyor ve görüyorum işte.

Beyaz saçlı kadın, «Eine gemütliche Stube, nicht wahr?»[59] diyor arkamdan.

Geriye dönüyorum. Ne kadın, ne de odayı göremiyorum ama. Gözlerim kayıyor. «Gemütlich»i nasıl çevirmeli? Dikkatimi bu küçücük, bu gerçek sorun üstünde, toplamak istiyorum, ama mümkün değil. Düşüncem bu önemsiz sorunu aşıp pencerelerden birini çevreleyen fırının bacasının yeraldığı o yıvışık, yoğun karabasana dalıyor. Benim yerimde Hans olsaydı ne yapardı acaba? Herhalde kendini bu karabasanın batağına koyvermezdi.

«Akşamları,» diyorum, «akşamları bu odada mı otururdunuz?»

Yüzüme bakıyor.

«Evet,» diye yanıtlıyor, «bu odada otururduk.»

«Uzun süreden beri mi bu evdesiniz?»

«Evet, çok uzun süreden beri.»

«Akşamları,» diye soruyorum, ama gerçekte bir soru bile değil bu, öyle olduğu kesin, «akşamları, burada otururken fırının bacasından çıkan alevleri de görür müydünüz?»

İrkiliyor birden, elini boğazına götürüyor. Bir adım geri çekilip titremeye başlıyor. Korktu anlaşılan. Şimdiye dek hiç korkmamıştı. Ama şimdi korkuyor.

«İki oğlum,» diyor, «iki oğlum da savaşta öldü.»

Bana oğullarının cesetlerini yem olarak atıyor, savaşta ölen oğullarının cansız gövdeleri ardına saklanmak istercesine. Bütün acıların benzer olduğunu anlatmak istiyor böylece; bütün ölülerin birbirine benzediğini tanıtlamaya çalışıyor. Ölen arkadaşlarımın küllerinin karşısına kendi acısının ağırlığını koyuyor. Ama her ölünün ağırlığı eşit değildir elbet. Alman ordusundan hiçbir ceset, ölen arkadaşlarımın bir tekinin dumanı kadar bile ağırlık taşıyamaz.

«Umarım ölmüşlerdir, umarım iki oğlunuz da ölmüştür.»

Bir adım daha geriliyor. Sırtı duvara değecek neredeyse.

Gideceğim buradan. Bu rahat —«gemütlich»i nasıl çevirmeli?— odadan çıkıp dışarıda dostlarımı, ilkyaz aydınlığını bulacağım yeniden. O küçücük, kapalı dünyama dönüp Walter'le konuşmaya çalışacağım. On iki yıldır içeride Walter. Tam on iki yıldır, Gestaponun kırdığı çene kemiklerini ağır ağır oynatarak kampın kara ekmeğini çiğniyor. Yüzünde o yenilmez gülümseme, tam on iki yıldır bu kara ekmeği paylaşıyor kamp arkadaşlarıyla. Giderek genişleyip Almanya'nın ortasına dek ulaşacak olan büyük Sovyet saldırısını radyodan öğrendiğimiz geceyi anımsıyorum. Walter sevinçten ağlayacaktı nerdeyse. Ülkesinin yenilgisinin gerçekte büyük bir zafer olduğunu biliyordu, Ölse bile gam yemezdi artık. Sevinçten ağlayan Walter o güne dek yaşadığı günlerin, başından geçenlerin artık bir anlamı olduğunu düşünüyordu. 1939, 40, 41 yıllarında Nazi genel kurmayının kazandığı zaferleri dinlemek için SS'ler herkesi yoklama alanına toplarlardı. Bir gün Walter, bana hazırolda radyo haberlerini dinlerken, ne olursa olsun sonuna dek dayanmaya karar verdiğini söylemişti. Almanya yenilene dek sıkacaktı dişini. Hepsi de dayanmış, dişini sıkmıştı işte. Gerçi çoğu ölmüş, geriye kalanlar da yaralanmıştı. Hiçbir zaman bütünüyle iyileşemeyeceklerdi. Ama sonuna dek dayanmış sayılırlardı yine de. Walter sevinçten ağlıyordu. Yıllar önce Wuppertal'da bir fabrikada kendine karşı verdiği sözü tutmuş, seçtiği yaşam biçimini sonuna dek sürdürmüştü. Kendine olan saygısını yitirmemişti böylece. Bu gece Walter'i bulup onunla konuşmalıydım.

Beyaz saçlı kadın duvara yaslanmış bana bakıyor.

Acısını anladığımı, hatta ona saygı duyduğumu söyleme gücünü bulamıyorum kendimde. İki oğlunun da ölmesi, onun açısından korkunç bir şey, çok büyük haksızlık. Acısını anladığımı, ama oğullarının ölümünden mutluluk duyduğumu, yani Alman ordusunun yokedilişine sevindiğimi söyleyecek gücüm yok. Bütün bunları ona anlatacak gücü bulamıyorum kendimde.

Kadının önüsıra yürüyüp merdivenden aşağıya iniyorum. Bahçeyi geçiyorum hızla. Yola çıkıp kampa, arkadaşlara doğru koşmaya başlıyorum.

«Yok canım!» diyor Semurlu delikanlı. «Bu öyküden hiç sözetmedin bana.»

Oysa ben sözettiğimi sanıyordum. İstasyondan çıktığımızdan beri daha hızlı gidiyor tren. Birbirimize çete savaşıyla ilgili anılarımızı anlatmaya başlamıştık. Özellikle Semur'la ilgili olanları.

«Sana motosikletin öyküsünü anlatmadım mı?» diye soruyorum.

«Anlatmadm babalık!» diye yanıtlıyor.

Bunun üzerine anlatmaya başlıyorum. Almanların çeteyi bastıkları gece bıçkı atölyesinde bıraktığımız motoru anımsıyor. Motoru geri almak için Julien'le birlikte oraya geri döndüğümüzü söyleyince, «Çıldırmışsınız siz,» diye söyleniyor, «aklınızı hepten

oynatmışsınız». Julien'in kim olduğunu soruyor sonra.

«Sana daha önce Julien'den sözetmiştim.»

«Laignesli delikanlı mı?»

«Evet, ta kendisi. Motoru ille de geri almak istiyordu».

«Ne budalalık!» diye söyleniyor Semurlu delikanlı.

«Gerçekten de budalalıktı,» diye yanıtlıyorum.

«Almanlar sizi pusuya düşürmüştür.»

«Ne yapalım, Julien motor da motor diye tutturmuştu.»

«Ne budalalık! Motor kıtlığına kıran girmemişti ya!»

«Evet ama, bizim Julien ille de bu motoru istiyordu.»

«İnsan hep böyle enayilikler yüzünden vurulur zaten,» diyor Semurlu delikanlı.

Onu ben de biliyorum.

«Peki motoru ne yaptınız sonra?» diye soruyor.

Laignes ve Châtillon arasındaki tepeleri aşarak motoru «Tabou» çetesine dek nasıl götürdüğümüzü anlatıyorum. Güz, yollar boyunca bütün ağaçları altın rengine boyamıştı. Montbard'dan sonra, yol kavşağında bekleyen bir «Feld» arabası görmüştük. Dört Alman jandarma yandaki çukura işiyorlardı.

Semurlu delikanlı makaraları koyveriyor.

«Peki ne yaptılar sizi görünce?»

Dördü de, motorun sesini duyar duymaz, kurulmuş oyuncak bebekler gibi başlarını bizden yana çevirdiler. Julien hafif bir fren yaptı. Silâhlı olduğumuzu gördüler.

«Pantolonlarının düğmesini iliklemeye bile vakit bulamadan çukurun içine nasıl kaçıştıklarını görmeliydin.»

Semurlu delikanlı yeniden basıyor kahkahayı.

«Heriflere ateş ettiniz mi bari?» diye soruyor sonra.

«Yok canım. Ortalığı ayaklandırmanın ne gereği vardı. Kaçıp gittik.»

«Sonunda yakalandınız ama,» diyor Semurlu delikanlı.

«Julien yakalanmadı.»

«Ama seni yakaladılar,» diye üsteliyor.

«Daha sonra,» diye karşılık veriyorum, «çok daha sonra yakaladılar. Rastlantı işte. Yapılacak hiçbir şey yoktu.»

Doğrusu pek de rastlantı değildi. Yaptığımız işin öngörülmesi gereken, zorunlu bir sonucuydu. Demek istediğim, tutuklanma koşullarım büyük ölçüde bir rastlantıya dayanıyordu. Olay başka türlü sonuçlanabilir ya da başıma hiçbir şey gelmeyebilirdi. O gün Joigny'de tutuklanmam gerçekten de rastlantıydı. Pontigny erzak trenini havaya uçuran grupla ilişki kurmaya çabaladığım Laroche-Migennes kentinden dönüyordum. Aslında doğru Paris'e, Michel'i bulmaya gitmeliydim. Ama çok uykusuzdum, günlerdir

uyumamıştım. Birkaç saat da olsa, uyuyabilmek için Joigny'de, İrene'in evine uğradım. Gestapo da gelip beni İrene'in evinde ağaçtan armut toplar gibi topladı. Ertesi gün Auxerre'de, Dr. Haas'ın bahçesindeki gülleri gördüm. Dr. Haas kapıya dek geçirmemişti bizi, bürosunda kalmıştı. Yüzü pudralı gibi duran uzun boylu sarışınla, Joigny'de gördüğüm tez soluklu şişman herif iki yanımdaydılar. Villanın bahçesinden geçerken gözüm güllere takıldı. Çok güzeldiler. Başıma gelecekleri bildiğim halde güllerin güzelliğini farketmem tuhaf geldi bana. Almanca bildiğimi baştan beri gizlemiştim. Anlamadığımı sanarak yanımda yüksek sesle konuşuyorlardı. Ben de başıma gelecekleri, bana ne hazırladıklarını öğrenmiş oluyordum böylece. Güllerin yanında duran bir ağaca götürdüler. Kelepçeli ellerimden bir dala bağlayıp köpeği üstüme salacaklarını biliyordum. Yüzü pudralıymış gibi görünen uzun boylu sarışın, yanımda homurdanıp duran köpeğin tasmasından tutuyordu. Sonra, çok sonra, gözlerime çöken sisin arkasından güllere baktım. Gövdemi, gövdemdeki o korkunç acıyı unutmaya çalışarak kendimi güllerle avutmayı denedim. Ama, tam gövdemin acısını unutmayı başarmak üzereyken bayılıverdim.

«Hep de öyle denir,» diye söyleniyor Semurlu delikanlı.

«Ne denir?» diye soruyorum.

«Bir rastlantı sonucu tutuklandım. Yapılacak hiçbir şey yoktu.»

«Kimi zaman gerçekten de öyledir.»

«Belki,» diyor, «ama eninde sonunda yakalanırsın.»

«Yakalananlar hep nasıl olsa eninde sonunda yakalanıldığını söylerler.»

Bir süre bu apaçık gerçeği düşünüyor Semurlu delikanlı.

«Doğru, haklısın,» diyor, «nasıl olduysa bu kez haklısın. Ama genel bir sonuca varmadan önce, yakalanmayanlara da danışmalı.»

«Akıl yürütme dediğin işte böyle olur.»

Omuz silkiyor.

«Akıl yürütmek iyi de,» diyor, «sonuç alana dek fareler gibi kıstırılmış durumdayız.»

«Her şeyden haberin olduğuna göre, söyle bakalım, gittiğimiz bu kamp nasıl bir yer?» diye soruyorum.

«Bir çalışma kampı,» diye yanıtlıyor, kendinden emin.

«Nasıl çalışılıyor ki?»

«Sen de çok fazla şey öğrenmek istiyorsun. Nasıl çalışıldığını nereden bileyim, çalışılıyor işte!»

Bir kampta neye çalışıldığını, nasıl çalışıldığını tahmin etmeye çabalıyorum. Ama sonradan gördüğüm gerçeklerin hiçbiri aklımın ucundan bile geçmiyor. Aslında hayal gücümün yetersizliğinden değil, elimdeki tüm verilerin sonuçlarını yeterince düşünmediğimden. Başlıca veri hepimizin birer el emeği olduğu. Bizi tutukladıktan sonra hemen kurşuna dizmediklerine ve Yahudiler gibi yokedilmesi gereken insanlar

kategorisine girmediğimize göre, başımıza ne gelirse gelsin, bize nasıl davranılırsa davranılsın, el emeğine dönüştüğümüz ortada. Ama bu, özel bir el emeği elbette. İşgücümüzü özgürce satamadığımıza, daha doğrusu işgücümüzü özgürce satmak zorunda olmadığımıza göre, biraz değişik bir el emeğine dönüştüğümüz söylenebilir. SS'ler işgücümüzü satın almak şöyle dursun, en ilkel şiddet yöntemleriyle, zor kullanarak ele geçiriyorlar onu. Çünkü onlar için yalnızca birer el emeği oluşumuz önemli. Bu emek satın alınmadığına göre, yeniden üretilmesi de, ekonomi açısından, gerekli değil elbet. El emeğimiz tükenince SS'ler gidip yenisini bulabilirler.

Bugün, bu yolculuğu yaptıktan on yedi yıl sonra, kampta bizleri nasıl bir yaşamın beklediğini düşündüğüm günü, yani on yedi yıl öncesini anımsarken, bir yığın görüntü üstüste birikiyor. Çeşitli katlardan oluşan, birbirinden değişik görüntüler. Tıpkı inişe geçmeden önce alçalmaya başlayan bir uçağın değişik bulutlardan geçmesi gibi. Uçak dalış yaparken görünmez bir güneşin aydınlattığı ağır, yoğun bir bulut kümesiyle, atılmış pamuk gibi yavaşça salınan beyaz bulutlar arasında masmavi duran bir gökyüzü parçasına rastlar ya, görüntüler de aynı böyle işte. Şimdi bütün olup bitenleri düşünürken, yaşamımın çeşitli dönemlerinden değişik yerlerle ilgili görüntüler üstüste yığılıyor. Kamptan kurtulduktan sonra yaşadığım ilk on beş gün, belleğime çakılı kalan o özgürlük günleri önce. Hâlâ içinde yaşamama karşın kampa yepyeni bir gözle, dışarıdan bakabildiğim ilk on beş gün. Sonra bunu Come back, Africa filminin görüntüleri izliyor. Rogosin'in Güney Afrika'yı konu alan bu filminde Johannesburg'un kenar semtleri ekranda belirince, zencilerin oturduğu barakaların ardından bizim kampın karantinasını görür gibi olurdum. Sonra Madrid'de, lüks apartmanların üç yüz metre ötesindeki «La Elipa» mahallesinin, pis kokan, tozlu sokakları geliyor aklıma. Köylerinden kopan tarım işçilerinin üstüste yığıldığı, sinek vızıltıları ve çocuk çığlıklarıyla dolu o daracık arsayı görüyorum. Bütün bunlar bizim kampın bir uzantısı gibi. Ama ne de olsa kampta su vardı. SS'lerin sağlığa, iyi cins köpeklere, bir de Wagner'in müziğine duydukları ilgi herkesçe bilinir.

İşte o gün, çeşmenin duru suyundan içtikten sonra gezdiğim Alman evinden dönerken, bütün bunları düşünmeye çabalamıştım. Bu köyün, gerçekte dışarısı değil, toplama kamplarını yaratan bir toplumun öteki yüzü olduğunun farkına varıvermiştim birden.

Kampın girişinde durmuş, SS'lerin mahallesine, fabrikalara, Weimar şosesine doğru giden geniş asfalt yola bakıyordum. Şafak vakti külrengi aydınlıkta ya da kışın, kamp orkestrası marşlar çalarken projektör ışıkları altında, komandolar çalışmaya buradan giderlerdi. Biz de, yolculuğun beşinci gecesi bitmeden kampa bu yoldan geldik. Semurlu dostum vagonda kalmıştı. Dün de, kaçan SS'leri bomboş ve kin dolu bakışlarımızla bu yoldan kovaladık. Burayı bırakıp giderken yine bu yoldan geçeceğim. Polonya Yahudilerinin şu günlerde sona eren kış mevsiminde, sendeleyerek kampa gelişlerini de buradan görmüştüm. Pierrot ve iki arkadaşının kaçışlarını hazırlamak üzere «Yahova'nın

Tanığı»yla konuşmaya gittiğim gündü.

Yahudi çocukların ölümünü de o gün gördüm işte.

Aradan yıllar geçti, tam on altı yıl. Ve o ölüm çoktan büyüdü. Savaş sonu çocuklarının yaşına girdi. Savaş sonunda doğan çocuklar şimdi on altı yaşında. Artık ergenlik çağına giren o eski ölümün yaşındalar. Yahudi çocukların ölümünü, bir gün bütün ayrıntılarıyla kendilerinin anlatacaklarını umarak yazabilirim ancak. Belki hiçbir zaman gerçekleşmeyecek, aşırı bir umut bu. Hiç olmazsa içlerinden biri, bugün on altı yaşına basan çocuklardan bir teki, on altı yaşın ağırbaşlı sessizliği içinde o ölümü anlatabilse! Yahudi çocukların öyküsünü, savaşın son kışında kampın girişinde ölen Yahudi çocukların şimdiye dek anlatılmamış öyküsünü yazma zamanı geldi belki de. Daha doğrusu, yokedici bir hazine gibi belleğimin derinliklerine gömülmüş, beni kısır bir acıyla kemiren bu ölümü onlardan birine anlattırmanın zamanı geldi. Savaşın en soğuk kışında, kampın girişindeki Hitler kartallarının donuk bakışları altında ölmeye gelen Yahudi çocukların öyküsünü belki de gururum yüzünden hiç kimseye anlatmadım. Sanki bu öykü herkesi, özellikle de bugün on altı yaşına basan çocukları ilgilendirmiyormuş gibi, sanki onu sırf kendim için saklamaya hakkım varmış gibi, Yahudi çocukların ölümünden bugüne dek hiç kimseye sözetmedim. Kimbilir, belki gururum yüzünden, bu öyküyü unutmaya karar vermiştim. Eisenach'ta da hiçbir zaman eski bir gazi olmayacağımı kararlaştırmıştım. Evet, unutmuştum, her şeyi unutmuştum. Bundan böyle unuttuklarımı anımsayabilirim artık. Polonyalı Yahudi çocukların öyküsünü kendi yaşadığım bir olay gibi değil de, her şeyden önce onların başına gelmiş bir olay olarak anlatabilirim. Yani şimdi, yıllar sonra, isteyerek unutmuş olduğum bu öyküyü rahatça anlatabilirim. Anlatabilirim değil, anlatmam gerek. Bütün bunları kendi adıma değil, olan biten her şey adına anlatmam gerek. Yahudi çocukların ölümünü, Yahudi çocuklar adına anlatmalıyım. Nazi kartallarının taş bakışları, SS'lerin gülüşleri ortasında, kampın girişinde ölen Yahudi çocukların öyküsünü, salt bu ölüm adına anlatmalıyım.

Yahudi çocuklar bizim gibi geceyarısı gelmediler kampa. Öğleden sonra, o külrengi ışıkta geldiler.

Savaşın son kışıydı. Sonucun kar altında belirlendiği, savaşın en soğuk kışı. Almanlar Polonya içlerine dek yayılan büyük Sovyet saldırısı karşısında sarsılmışlardı. Geri çekilirken, vakit bulabildikçe, Polonya'daki kampları boşaltıyorlardı. Bizse Weimar'da Weimar'ın az yukarısındaki gürgen ormanından, Polonya'dan gelenlere baktık durduk. Boşaltılan kamplardaki Yahudilerin gelişi, günler, haftalar boyu sürdü. Ağaçlar bembeyaz. Kar yolları örtmüş, kampı da diz boyu kaplamıştı. İki yüz kişilik vagonlarda üstüste, yemeden içmeden günlerce yolculuk yapmıştı Polonya Yahudileri. Savaşın en soğuk kışıydı. Kampın istasyonunda vagonların kapısı açıldığı zaman hiç kimse atlamıyordu perona. Yahudilerin çoğu, soğuk ya da açlıktan ayakta ölmüşlerdi. Vagonlar odun boşaltır

gibi boşaltılıyordu. Kaskatı cesetler peronda üstüste yığılıyor, sonra kamyonlarla dosdoğru fırına götürülüyordu. Buna karşın, donmuş ceset yığınları arasında can çekişen birkaç Yahudiye rastlamak mümkündür yine de. Bir gün, can çekişenlerin bulunduğu bir vagonda, soğuktan donmuş giysileriyle birbirine yapışmış kaskatı cesetler arasında bir grup Yahudi çocuğa rastladılar. Karla kaplı peronun üstü, bembeyaz ağaçların altında çevreye şaşkın şaşkın bakınan on beş kadar Yahudi çocukla doluvermişti. Çocuklar götürülmeyi beklerken, kabukları soyulduktan sonra yol kenarına dizilen ağaç gövdeleri gibi üstüste yığılmış cesetlere, ağaçlara, karla kaplı bembeyaz ağaçlara bakıyorlardı. Çocuklar ağaçlara nasıl bakarsa onlar da öyle bakıyorlardı. İçlerinden bazılarının yüzü yaşlı adamlarınki kadar çökmüştü. Sekizle on yaş arasındaki bu çocukları ne yapmaları gerektiğini bir an bilemedi SS'ler. Üstlerinden bu konuda emir almak için sağ kalan birkaç Yahudiyle birlikte kampa doğru yürürlerken, çocukları da bir köşeye topladılar. Sağ kalan Yahudilerden çoğu kampın giriş kapısına varmadan ölecekti. Yolda yürürken sapır sapır dökülüşlerini anımsıyorum. Vagonda donmuş ceset yığınlarını bir gece lâmbası gibi aydınlatan yaşamları ansızın sönüveriyordu. sanki. Üstüne yıldırım düşen bir ağaç gibi, soğuktan titreşen gürgenlerin altındaki kirli karın üstüne devriliyordu bazıları. Bazılarıysa önce diz çöküyor, kalkıp birkaç metre daha ilerleyebilmek için bütün çabalarını harcadıktan sonra, boylu boyunca yere uzanıveriyorlardı. Kolları önde, kapıya doğru birkaç santimetre daha sürünebilmek için kurumuş elleriyle karı tırnaklamaya başlıyorlardı. Kampın giriş kapısı, kışın, kar ve ölümün ucundaydı sanki. Sonunda peronun üstünde on beş kadar Yahudi çocuktan başka kimseler kalmadı. Bu çocukların nasıl yokedilecekleri konusunda kesin emir almış olan SS'ler geri geldiler. Belki de keyiflerince davranabilecekleri söylenmişti onlara, çocukları öldürmek için nasıl bir yönteme başvuracakları kendi hayal güçlerine bırakılmıştı. SS'ler yanlarında köpeklerle geri geldiler. Şakalaşıyor, yüksek sesle konuşup gülüşüyorlardı. Yarım daire biçiminde dizilip on beş Yahudi çocuğu kampın girişindeki yola doğru ittiler. Çocuklar çevrelerine, arada bir de SS'lere bakıyorlardı. Büyüklere yaptıkları gibi, onları da kampa dek götüreceklerini sanmışlardı. Ama SS'ler birden köpekleri salıp koşmaları için çocukları coplamaya başladılar. Kendi buluşları olan ya da yukardan gelen bir buyrukla düzenlenen bir sürek avıdır başladı böylece. Yahudi çocuklar, havlayıp homurdanmadan bacaklarını ısıran bu eğitilmiş köpeklerden, kafalarına inen coplardan korunmaya çalışarak kampa doğru koşmaya koyuldular. Başlarına geleni o anda anlayamamışlardı belki. Ya da bunu asker amcaların son eziyetlerinden biri sanmışlardı. Başlarında kulaklarına dek çekilmiş uzun siperli kasketleri, sessiz filmlerdeki gibi ağır adımlarla, bacaklarını acemice kullanarak koşuyorlardı. İnsanın bir adım ilerleyemeden bütün gücüyle koşmaya çabaladığı karabasanlar vardır hani; arkanızdan gelen şey sizi yakaladığı anda sıçrayarak uyanırsınız, sırtınızdan soğuk terler boşanır. İşte o arkadan gelen şey, SS ve köpek sürüsü, az sonra

çocukların en zayıf, en dayanıksız olanlarına —bunların çoğu sekiz yaşındakilerdi— yetişti. Bitkinlikten yere yıkılanların parçalanmış, cop vuruşlarıyla ezilmiş gövdeleri, sürek avının yönünü gösteren işaretler gibi boylu boyunca yere serilmiş, devinimsiz duruyordu. Biri büyük öteki küçük, iki çocuk kaldı sonunda. Çılgınca koşarken kasketleri başlarından uçmuştu. Külrengi yüzlerinin neredeyse tümünü kaplayan kocaman gözleri buz parçaları gibi parıldıyordu. Küçük olan çok yorulmuştu. Uluyarak ardından gelen SS'ler ve kan kokusundan çılgına dönen köpekler yetişmek üzereydiler. Bunun üzerine büyük çocuk yavaşladı, sendeleyen küçüğün elinden tuttu. Elele birkaç adım daha attılar. Büyüğün sağ eli küçüğün sol elini sıkıca kavramıştı. SS’ler yetişip ikisini de coplamaya başladıkları zaman yere birlikte yıkıldılar. Elleri, sanki bir daha birbirlerinden hiç ayrılmayacaklarmış gibi, öylece kenetli kaldı. SS'ler Hitler kartallarının boş bakışları altında yatan çocukların kafalarına birer kurşun sıktıktan sonra, hâlâ homurdanıp duran köpeklerini toplayıp aynı yoldan geri döndüler.

Ama bugün, nisan güneşi altında yol ıssız. İleride bir Amerikan cipi, «Kurukafa» kışlalarına giden yola sapıyor.

Geri dönüp girişteki parmaklıklara doğru yürüyorum.

Diego ya da Walter’i mutlaka bulmalıyım. Arkadaşlarla konuşmaya ihtiyacım var. Amerikalı nöbetçiye giriş iznimi gösterdikten sonra parmaklıkların üstündeki demir harflere bir göz atıyorum. «Arbeit macht frei»[60] Babaca bir atasözü doğrusu. Bizi kendi iyiliğimiz için buraya kapattılar, zorla çalıştırıp özgürlüğü öğretmek için. Hiç kuşkusuz güzel bir atasözü. SS’ler bu sözü gırgır olsun diye değil, hukuk anlayışlarına duydukları sonsuz güvenden ötürü yazmışlardır mutlaka.

Parmaklığı geçip, acaba bizimkilere rastlar mıyım diye sağıma soluma bakınarak kampta yürümeye başlıyorum.

Mutfakların yanısıra uzanan büyük yolda yürürken, 34. blokun köşesinden Emil çıkıyor. Güneşe karşı ayakta durmuş, belli bir yere bakmaksızın kollarını iki yana sallıyor.

Bir süre önce, Alfredo’nun tutuklanışını anımsadığımda, Emil gelmişti aklıma. Alfredo’nun tutuklandığı günlerde neden bazılarının işkenceye dayanıp bazılarınınsa çözüldüğünü kendi kendime sorup duruyordum. Alfredo dayanmıştı. O günlerde Emil’i anımsadım işte. Poliste işkenceye kimin dayanıp kimin çözüldüğünü hangi ölçütler belirliyordu acaba? Ama asıl önemlisi, insanı asıl düşündüren, dayananların gücüyle çözülenlerin zayıflığı arasında akılcı ölçüleri temel alan bir ilişkinin kurulamamasıydı. Şu dayandı, beriki çözüldü gibi salt ampirik gözlemlerin sonuçları doyurmuyordu beni. Alfredo’yla bir perşembe günü saat on birde buluşacaktık. Hava rüzgârlıydı. Karlı tepelerden inen rüzgâr insanın soluğunu kesiyordu. Başına bir şey gelmiş olabileceğine kesinlikle inanmadan önce, Alfredo’yu on beş dakika bekledim. On beş dakika sonra görünmeyince, başına bir şey geldiğini düşündüm. Böyle durumlarda önce herhangi bir

engel, beklenmeyen bir terslik çıkmış olabileceği gelir insanın aklına. Kötü olasılıklar düşünülmez. Ama derin bir sıkıntı kalbinizi yavaşça kemirmeye başlar, adaleleriniz acıyla kasılır. Bir sigara yakıp oradan uzaklaştım. Toplantı da Alfredo'suz yapıldı. Sonra bir telefon kulübesinden Alfredo'yu aradım. Başka bir ses karşılık verdi. Babası mıydı acaba? Emin değildim. Telefondaki erkek sesi adımı öğrenmek, Alfredo'yu kimin aradığını bilmek için üsteliyordu. Alfredo'nun hasta olduğunu, onu görmek için evine gidersem çok sevineceğini söylüyordu ses. «Peki efendim, elbette efendim, çok teşekkür ederim efendim,» dedim. Dışarı çıkınca, kaldırımda durup bir süre telefondaki sesi düşündüm. Alfredo'nun babası değildi elbet. Beni tuzağa düşürmek istiyorlardı. Beyaz iple hazırlanmış, sıkı bir tuzaktı bu. Ağzımdaki sigara zehir gibiydi. Karlı tepelerden esen rüzgâra karşı ayakta duruyor, derhal güvenlik önlemleri alarak Alfredo'yu örgüte bağlayan ipleri kesmek gerektiğini düşünüyordum. Dayanmak ya da çözülmek Alfredo'ya kalmış bir şeydi artık.

Ayakta sigaramı içerken, daha önce de birçok kez yinelenmiş şeyleri yeniden yapmam gerektiğini düşünüp acıyla karışık bir yorgunluk duyuyordum. Aslında hiç de güç değildi yapılması gereken. Birkaç yere uğrayıp bir iki kişiye telefon etmeliydim o kadar. Ondan sonra geriye beklemek kalıyordu. Birkaç saate kadar, hiç ummadığımız yerlerden bile haberler gelmeye başlardı. Gece bekçisi, sabaha karşı saat üçte, elleri kelepçelenmiş Alfredo'yu polislerin götürdüklerini görürdü. Bu haberi gün doğar doğmaz altı ev ötede oturan fırıncıya iletirdi hemen. Fırıncının da, örgütün o mahalledeki hücresiyle ilişkisi olurdu mutlaka. Birkaç saate kadar telefonlar çalmaya başlar, telefondaki ses tuhaf şeyler söylerdi: «Günaydın bayım, sizi Roberto tarafından arıyorum. Ismarladıklarınız iki saat sonra elinizde olacak.» Daha önceden saptanmış yere gidip önemli haberi alacaksınız demekti bu, Yirmi yıldır yapılan bir kez daha yinelenecek, birkaç saate kadar Alfredo'nun çevresinde sessizlikten örülmüş boş bir alan bırakılacaktı. Geride ansızın ortadan yitmeler, kapalı kapılar, yeri değiştirilen paketler, emin bir eve taşınan kâğıtlar ve bekleyen kadınlar kalacaktı yine. Birkaç saate kadar, herkes kendi sessizliğinde salt kendisi için, arkadaşımıza yapılan işkenceyi kafasında ölçüp biçecek, belki de sıranın yarın kendisinde olduğunu düşünecekti. Alfredo'nun tutuklanış nedenini çok yakında öğrenecek, bunun geniş çaplı bir tutuklama başlangıcı olup olmadığını anlayacaktı. Somut veriler elimize ulaştığında, tehlikeyi savuşturmak için bazı önlemlere başvuracaktık hemen.

Beklemekten başka yapılacak bir şey yoktu. Anımsıyorum, Auxerre'de güz bitmek üzereydi. Gestaponun bahçesinde güller vardı. Sigaraların birini söndürmeden ötekini yakıyor, Alfredo'yu düşünüyordum. Dayanacaktı mutlaka. Ama işkencelerin artık eskisi kadar korkunç olmadığından değil, dayanması gerektiği için çözülmeyecekti. Hem eskiden olsaydı da dayanır, kimseyi ele vermezdi. Böyle düşünmenin nedenlerini araştırıyor, Alfredo'ya karşı duyduğum güvenin akla yakın dayanak noktalarını bulmaya çabalıyordum.

Yeri geldiğinde işkenceye dayanıp dayanamayacaklarını anlamak için arkadaşların herhangi bir olay karşısındaki davranışlarına dikkat etmek, onları, seslerindeki çatlağa varana değin uzun uzadıya incelemek, hoş bir şey olmasa gerek. Hatta, hoş olup olmaması bir yana, ürkütücü bir şey bu. Ama yine de dikkat edilmesi gereken, pratik bir sorun. Bunu gözardı etmek bir anlamda cinayet olur. İşkenceye dayanıp dayanmamanın pratik bir sorun olması, pratik bir çözüm gerektirmesi gerçekten de ürkütücü. Ama bizim seçtiğimiz bir şey değil bu, nesnel bir olgu. Bunun için de onu hesaba katmamazlık edemeyiz. İşkenceye dayanma gücü olmasa da, bir insan olarak kalabilmeli. Ama durum böyleyken, işkencede çözülüp arkadaşlarını ele veren kişi eskisi gibi olamıyor nedense. Bir bakıma içinde taşıdığı, gelecekte gerçekleşecek kişiliğinin dışında bir insan oluyor. Bu koşullar altında insan kalabilmek, eski kişiliğini koruyabilmek, işkenceye dayanma gücüne bağlı.

Bir taksiye atlayıp gitmem gereken yerlere uğradım. Yapılacak her şeyi yerine getirdikten sonra, günlük yaşamın tekdüze akışına kendimi bırakarak beklemeye başladım. Alfredo işkenceye dayanmalıydı. Yoksa hepimizin gücü azalacak, kararlılığımızdan çok şey yitirecektik. Alfredo dişini sıkarak güç vermeliydi bize. Ben bunları düşünürken, yumruk ve cop vuruşları altında Alfredo'nun da aynı şeyleri düşündüğünü biliyordum. Eğer konuşmazsa bu yalnızca onun kişisel zaferi değil, hepimizin zaferi olacaktı. Alfredo da biliyordu bunu. İçinde yaşadığımız gerçeğin kendi sessizliğine kalkan olacağını biliyor, bu düşünce ayakta tutuyordu onu; sessizce gülümsemesine yardımcı oluyordu.

Saatler geçiyor, hiçbir haber alamıyorduk. Alfredo'nun konuşmaması bu dinginliğin tek nedeniydi. Sabaha karşı üçe doğru uykulu gözlerle kapımızı ayaza açtığımız o bembeyaz saatte, kimsenin zili çalınmadı. Alfredo konuşmadığı için arkadaşlar yataklarında rahatça uyuyabiliyorlardı. Saatler geçiyor, hiçbir şey olmuyordu. Bu kez de biz kazanacaktık. Sekiz ay önceki bir ilkyaz gününü anımsıyorum. Alfredo ve Eduardo'yla birlikte bir sıraya oturmuştuk. Hava sıcaktı. Üstümüze güneş vuruyor, parkın çimenleri yemyeşil uzanıyordu. Havadan sudan konuşuyorduk. Nasıl oldu bilmiyorum, söz dönüp dolaşıp La Question (Sorun) adlı kitaba geldi. Birkaç kez dikkatle okuduğumuz bir kitaptı bu. İçinde bizi ilgilendiren, bize çok şey öğreten yığınla pratik bilgi vardı. Bir tür ders kitabı yani. Elektrik verilirken ya da pentothal altında konuşmamak için ne yapmak gerektiğini açık seçik, lâf kalabalığından arınmış bir biçimde anlatmak kolay olmasa gerek. La Question işte bunu anlatıyordu. Bizi yakından ilgilendiren bu kitap üstüne sakin sakin tartışmıştık. Yaşamaya yardımcı olan, yararlı, güzel bir kitaptı. O güneşli parkta, karları hâlâ erimemiş mavi dağlara, meşe ve zeytin ağaçlarına karşı oturup bu kitap üstüne neler konuştuğumuzu belki Alfredo da anımsamıştır. Sonra, ayrılmadan önce bira içmiştik. Buz gibiydi bira. Susayıp susuzluğu böyle gidermek güzeldi.

Birkaç hafta önce Emil'i anımsadım. Onu son gördüğümde 34. blokun köşesinde güneşe karşı durmuş, kollarını sallıyordu. Yanından geçerken başımı öte yana çevirdim. Bu ilkyaz gününde o ölü, umutsuz bakışıyla karşılaşmak cesaretini bulamamıştım kendimde. İlkyaz onun için yeni bir yaşamın başlangıcı değil, bütün bir yaşamın sonuydu. Emil on iki yıl boyunca dayanmıştı. Sonra, her şey aşağı yukarı belli olmuş, özgürlük elimizin altına dek gelmişken, herkesin ağzında bize doğru ilerleyen bir özgürlük lâfıdır dolaşıp dururken, ansızın boyun eğivermişti. Bir ay kadar önce Alman ordusu için umutsuzca gönüllü toplamaya çalışan SS'lere kamptaki binlerce siyasi tutukludan hiçbiri yüz vermeyince, onlar da blok başkanlarını tehdit etmişlerdi. Bunun üzerine Emil de, birkaç adi suçlunun yazıldığı gönüllü listesine kendi blokundan bir Alsaslı'nın adını ekleyivermişti. Alman ordusuna zorla alınmış bir asker kaçağıydı bu. Savaşmak istemediği için tutuklanmıştı. Emil salt kendi yetkisine dayanarak, ona hiç danışmadan adını gönüllü listesine yazmıştı elbette. Alsaslı'yı, bu genç adamı bilerek ölüme göndermişti. Ölmese bile, umutsuzluk içinde çırpınan, her şeye inancını yitirmiş, artık insanlığa hiçbir yararı olmayacak biri olarak dönecekti savaştan. SS'lerin gönüllüleri toplamaya geldikleri gün Alsaslı'yı ağlarken gördüm. Ne diyeceğimizi bilemiyorduk. Her türlü insan sıcaklığının dışına itilmiş, yitik biriydi artık. Başına geleni anlayamadan ağlayıp duruyordu.

Emil blok başkanıydı, hepimiz gurur duyuyorduk onunla. Ağırbaşlı davranışlarına, cömertliğine hayrandık. On iki yıllık kamp yaşamından sonra bile, bu on iki yıllık cehennemin yıkımına uğramış yüzünde hâlâ gülümseyen mavi gözleri bizim için mutluluk kaynağıydı. Ve işte birden bırakıveriyordu bizi; on iki yıllık geçmişin karanlığına gömülerek. İçinde yaşadığımız cehennemin canlı bir örneğine dönüşüyordu. SS'lerin yenildiği anda Emil onların zaferinin somut bir simgesi oluyor, geçmişte kalan yenilgimiz Emil'in yaşayan cesediyle birlikte can çekişmeye başlıyordu.

Emil az ileride, 34. blokun köşesinde durmuş, güneşe karşı kollarını sallıyordu. Başımı öte yana çevirdim. Artık bizim safımızda değildi. Az önceki beyaz saçlı kadın gibi, fırının karşısındaki evde oturan yaşlı kadının ölü oğulları gibi, hâlâ aramızda dolaşan ölümün safındaydı Emil. Bize gelince, bizler artık yaşamayı öğrenmeliydik.

«Düşünüyorum da,» diyor Semurlu delikanlı, «bizleri çok sıkı çalıştıracaklar gibime geliyor.»

Gittiğimiz kampta SS'lerin bizi nasıl çalıştıracaklarını tahmin etmeye çabalıyoruz, bulmaca çözer gibi.

«Hey babalık! Söyle bakalım,» diyor arkamdan bir ses.

Semurlu delikanlı başını çeviriyor.

«Bize mi söylüyorsun?» diye soruyor.

«Evet,» diyor ses, «arkadaşına bir şey diyecektim.»

Gövdeler arasına sıkışmış durumdayım. Başımı bana bir şey sormak isteyen sesten

yana çevirmem olanaksız.

«Sor bakalım,» diyorum başımı çevirmeye çalışarak, «seni dinliyorum.»

Arkamdan sesi duyuluyor. Semurlu delikanlının gözleri sesin geldiği yana dönük.

«Sözünü ettiğin motoru 'Tabou' çetesine mi götürdünüz?»

«Evet,» diye yanıtlılyorum, «bilir misin oraları?»

«Larrey'in yukarısına mı götürdünüz?» diye soruyor ses.

«Evet, Larrey'in yukarısına.»

«Ben de oradaydım.»

«Ne raslantı!»

«Daha yeni tutuklandım,» diye devam ediyor ses, «SS'ler bir ay kadar önce bütün bölgeyi temizlediler. 'Tabou' çetesi yok artık.»

Canevimden vurulmuşa dönüyorum. Aslında savaş sürüyor. Tutuklanışımdan bu yana birçok şeyin değişmiş olması doğal. Ama yine de SS'lerin «Tabou»yu ortadan kaldırmaları yüreğimi dağlıyor.

«Hay Allah kahretsin!» diyorum. «Bok canına olsun!»

«O motoru anımsıyorum,» diyor ses, «siz gittikten sonra epey işimize yaradı.»

«Elbette. Çok iyi bir motordu. Yepyeniydi doğrusu.»

Güz yollarında motorla yaptığımız o uzun gezintiyi anımsadıkça, «Tabou»nun ortadan kaldırılışı daha çok koymaya başlıyor.

«Eğer onlardan biri gerçekten sensen,» diye başlıyor ses...»

«Elbette benim babalık,» diye sözünü kesiyorum.

«Doğru,» diyor, «ben onu demek istememiştim. Motoru kaçıranlardan biri sen olduğuna göre 'Tabou'ya bir kez daha geldin.»

«Evet,» diye karşılık veriyorum, «kamyonetle silâh getirmiştim.»

«Tamam,» diyor ses, «hatta kırmızıya boyanmış uzun namlulu bir revolverin vardı. Güzelliğine dayanamayıp biz de birer tane istemiştik.»

«Evet, top gibi bir şeydi.»

«Bu ikinci gelişinde biri daha vardı yanında,» diyor ses, «gözlüklü, iriyarı biri.»

Gözlüklü, iriyarı olan Hans'tı.

«Doğru,» diye karşılık veriyorum.

«Dövüş başladığında o da yanımızdaydı,» diyor ses.

«Hangi dövüş?» diye soruyorum kuşkuyla.

«SS'ler temizleme harekâtına giriştiklerinde, o gözlüklü, iriyarı arkadaşın aramızdaydı,» diyor.

«Peki neden, neden geri geldi?»

«Ne bileyim ben babalık, geri geldi işte.»

«Peki sonra ne oldu?»

«Bilmiyorum,» diye karşılık veriyor ses, «çatışma akşama dek sürdü. Bir ara, yolun iki yanında, geceleyin de dövüştük. Sonra geri çekilip dağıldık.»

«Ya benim arkadaş? O ne oldu?»

«Bilmiyorum. Bizi korumakla görevli gruptaydı o.»

Hans onların çekilmesini sağlamak için önde vuruşan grupta kalmıştı demek.

«Sonra hiç görmedin mi?»

«Hayır,» diye karşılık veriyor ses, «dağıldıktan sonra Châtillon'da tutuklandım. Koruma grubundakileri de bir daha hiç görmedik.»

Hans'ın o grupta kalacağı belliydi.

Savaş bittikten sonra, döndüğüm mayıs ayının ortalarına doğru, Michel'le Laignes'den Châtillon'a, Semur'dan Larrey'e dek bütün çiftliklerde Hans'ın izini aradık. Tam iki yıl boyunca, Michel Birinci Ordu'daydı. Almanya'nın teslim olmasından sonra izin almış, benimle birlikte Hans'ın izini aramaya gelmişti. Ama hiçbir iz yoktu ortada. Michel bir yerden araba bulmuştu. Joigny'ye dek arabayla gittik. İlkyazdı. Irène Joigny'ye geri dönmemişti. İngiliz ordularının gelişinden birkaç gün önce, Bergen-Belsen'de tifüsten ölmüştü. Annesi mutfakta yemek verdi bize. Bodruma sinen dinamit lokumu kokusu hâlâ duruyordu. Irène'in Bergen-Belsen'deki ölümünü anlatan, bölgesel bir gazeteden kesilmiş haberi göstermişti. Albert kurşuna dizilmiş, Oliver'de Dora'da ölmüştü. Julien de ölmüştü. Laroche'da kıstırılınca aslanlar gibi dövüşmüş, kalan son kurşunu kendi kafasına sıkmıştı. «İşkence bana göre değil,» derdi, «eğer becerebilirsem bir kurşunda dağıtırım beynimi.» Beynini bir kurşunda dağıtmıştı. Irène'in annesinin kısık sesini dinliyorduk. Anlatıp duruyordu. Ölen dostlarımızın gölgesinde, hiç konuşmadan, Michel'le hardallı tavşan yedik.

Bir hafta sonra, «Tabou» çetesinden hayatta kalmış birini bulmayı başardık. Laignes yakınlarında bir çiftlikteydik. Çalışanların tarladan dönmesini bekliyorduk avluda. Çiftçinin karısı yanımızdaydı. «Tabou» kıyımından hayatta kalanlardan biri de onun oğluydu. Yavaş ama kesin bir sesle yaşadığı uzun yılların öyküsünü anlatıyordu bize. Bizse anlattıklarını pek dinlemiyorduk. Bizi ilgilendiren Hans'tı şu anda, Hans'ın izini, onun anısını düşünüyorduk. Çiftçinin karısı uzun uzadıya anlatıyor, sonra, «Bir tek beyaz şarap içer miydiniz?» diye soruyordu, «ya da bir parça elma şarabı?» Ama beyaz şarap içmek istediğimizi söylemeye fırsat vermiyordu ki! Tam ağzımızı açacakken, bıraktığı yerden öyküsüne devam ediyordu yine.

Geçen gün, Semur yakınında bir yerde biraz şarapla jambon, ekmek ve peynir yerken, uzun süren bir sessizlikten sonra Michel, «Sahi sen bana hiçbir şey anlatmadın,» demişti.

Ne demek istediğini anlamazdan geliyorum. Buranın şarabının, peynir, jambon ve ekmeğinin tadını yeniden öğrenmem gerek. Bütün dikkatimi yemek üstüne toplamışım; bir şeyler anlatmaya hiç mi hiç niyetim yok.

«Anlatmak mı?» diye soruyorum. «Anlatılacak ne var ki?»

Michel'in gözleri bende.

«Ne bileyim,» diyor, «ne olursa.»

Bir parça ekmek, biraz da peynir kesiyorum. Peyniri ekmeğin üstüne koyup yedikten sonra, bir yudum şarap içiyorum üstüne. Bu bölgenin şarabından.

«Ne anlatacağımı bilemiyorum,» diyorum Michel'e.

O da yiyor. Bir ara, «Belki de çok şey var anlatılacak,» diyor.

«Ya da çok az şey,» diye karşılık veriyorum, «anlatamayacaklarımıza oranla pek az şey var anlatılacak.»

Michel şaşırıveriyor birden.

«Emin misin?» diye soruyor.

«Yok,» diyorum, «aklıma öylesine geliverdi işte.»

«Mutlaka öyledir,» diyor Michel.

«Zaten anlatabilmek için aradan zaman geçmeli.»

Michel bu sözümü ölçüp biçiyor kafasında.

«Unutmak için,» diyor, «unutmak için zaman gerekli. Unuttuktan sonra anlatmak mümkün olur belki.»

«Evet öyle.»

Daha sonra hiç dönmedik bu konuya. Ne Hans'ı ararken ne de daha sonra bu konuyu hiç açmadık. Unutma zamanının geldigi şu andaysa, yani geçmiş iyice yer etmişken belleğimde, başımdan geçenleri Michel'e anlatamam. Nerede olduğunu bile bilmiyorum çünkü.

Bunları konuştuğumuzun ertesi günü, Michel'le birlikte çiftliğin avlusunda durmuş. «Tabou» kıyımından hayatta kalan arkadaşı beklerken, annesinin anlattıklarına şöyle bir kulak kabartıyorduk. Az sonra çalışanlar tarladan döndü. Çiftliğin ortak salonuna geçip bir tek beyaz şarap içebildik sonunda.

Çiftliğin ortak salonu upuzun bir yerdi. Mutfak olarak kullanılıyordu belki. İçeride ılık ve serin bir hava vardı. Hava ılıktı daha doğrusu, ama arada bir her yanı garip bir serinlik kaplayıveriyordu. Belki de sırtımdan başlayıp bütün gövdeme yayılan titremeydi beni serinleten. Belki de yorgunluk ya da «Tabou» çetesi kıyımını anlatan delikanlının söyledikleriydi. Altı çizilmesi, önem verilmesi gereken yerleri olağan bir şeymiş gibi anlatıyordu delikanlı. Buysa Michel'le beni çok etkiliyordu. Sonra yol boyunca bundan sözetmedik ama çiftçi kadının oğlunun anlattıklarının ikimize de çok dokunduğunu sanıyorum. Gece, karmaşa ölüm... ve Hans koruma grubunda kalmıştı. Çok iyi anımsıyordu delikanlı, daha doğrusu kalmış değil, bilerek o grupta çarpışmayı seçmişti. Michel Hans'la aralarında geçen bir konuşmayı anlatmıştı bana. Şimdi o da, benim gibi, Hans'ın sözlerini anımsıyor olmalıydı. «Yahudi ölümüyle ölmek istemiyorum,» demişti

Hans. Michel bunun ne demek olduğunu sorunca, «Salt Yahudi olduğum için ölmek istemiyorum,» diye yanıtlamıştı. Aslında, gövdesine işlenmiş alınyazısına bir karşı koyuştu bu. Michel bana, Hans'ın daha kesin, daha açık seçik sözcükler kullandığını söylemişti. Hans'tan da böylesi beklenirdi zaten. Hans en derin duygularını aşırı bir söz kalabalığı altında gizlerdi. Bu derin duygular deyimi de matrak doğrusu. Sanki duygularımızın değişik yoğunlukları varmış da, kimi su yüzüne çıkarken —ama ne su ya!— kimi dipte kalabilirmiş gibi. Ölmek istemiyordu Hans, Yahudi olduğu için ölmesi gerektiğini kabullenemiyordu. Michel'e anlattıklarına bakılırsa, Yahudi olmak ölmek için yeterli bir neden değildi ona göre. Almanlar tarafından öldürülmek için Yahudiliğin dışında başka bir gerekçe bulmalıydı. Sonra birer tek beyaz şarap daha içtik. Sonra birer tek daha. Ve yemeğe kalmamız istendi. Masaya geçtiğimizde delikanlı, gerekli yerlerin altını pek çizmeden «Tabou» çetesinin nasıl bozguna uğradığını anlatmayı sürdürüyordu. Doğrusu karmakarışık bir şeydi bu, tam anlamıyla bir bozgundu. Almanların baskını tepelerde, ağaçlarla çevrili tepelerde kışın oynanan bir hırsız-polis oyununa dönüşmüştü. Almanlar, geceleri bölgedeki köylere inen çetelerin bulunduğu ormanda geniş çaplı bir temizleme harekâtına girişmişlerdi. Karmakarışık, rengi belirsiz bir şeydi bu kıyım olayı. Birkaç kez, çetenin gece baskınlarına ben de katılmıştım. Belki de başka bir bölgedeydi, bazan karıştırıyorum da. Yok, yok sanırım «Tabou» çetesindeydi. Kamyonetin ardısıra yürürdük. Yollar, gece boyunca bütün köyler bizimdi artık.

Demek Hans koruma grubunda kalmıştı.

«İriyarı, gözlüklü biri,» diyor çiftçinin oğlu, «sanırım arkadaşınız Philippe; sonunda makinelinin başına o geçti işte...»

Çiftçinin karısı bize yemek getiriyor. İşi bittikten sonra ayakta kalıp bir sandalyenin arkalığına dayıyor ellerini. Gözü oğlunda. Sanırsın ki bakışları kırkikindi yağmurları! Güneşte parlayan damlacıklar, birden doluyla karışık indiriveren sağanağa dönüşüyor. Bakışları, çiftçi kadının o yağmurlu, şen şakrak bakışları oğlunun düşünceli, durmadan bir şeyler geveleyen yüzünden hiç ayrılmıyor. Oğlu bu büyük kıyımdan sağ salim kurtuldu ya! Çok şükür yanında şimdi. Capcanlı. Susan da, şen şakrak konuşan da o. «Anneciğim karnım aç, anneciğim susadım, anneciğim su ver bana.»

Çiftçi karısına, «Sen bir şey yemiyor musun?» diye soruyor.

Böylece, tam bozgunun öyküsü bir sonuca ulaşacakken, Hans ortadan yitiveriyordu. Vagonun karanlığında Hans'tan sözeden ses —ki her şey onunla başlamıştı— çete dağılana dek olan biteni en küçük ayrıntılarıyla anlatıyor, sonrası içinse bir şey söyleyemiyordu. Laignes yakınındaki çiftlikte rastladığımız delikanlı da, değişik bir gözle aynı şeyleri anlatıyordu. Ne var ki o, Hans'la daha uzun süre birlikte olmuş, ötekiler gibi ormanın derinliklerine doğru çekileceğine bölgeyi iyi tanıyan bir grup köylüyle birlikte başka yollara sapmıştı. Bütün patikaları, gizlenilebilecek çukurları, küçük koruları, ağaçsız

düzlükleri, yokuş ya da bayırları, çiftlikleri, sürülmüş tarla ve otlakları avuçlarının içi gibi biliyorlardı. SS nöbetçilerinin yanından sürünerek geçip akşama doğru Alman hatlarını geride bırakmış, bazıları tanıdık çiftliklere sığınmıştı. Onları içeri almak için, panjurları kapalı çiftliklerde herkes ayaktaydı; bütün aile, «Tabou»dan gelen SS makineli tüfeklerinin sesini dinliyor, herkes onların içeri süzülecekleri aralık kapıdan heyecanla dışarıya bakıyordu.

Ve Laignes yakınındaki çiftliğin delikanlısının anlattığı öykü bir başkasını anımsatıyor bana. O, ağaç köklerine, böğürtlen ve taşlara takılıp kalmış bu karanlık gece gibi söylediği cümlelere takılırken belleğimde bir başka gece yürüyüşü canlanıyor. Daha doğrusu delikanlının anlattıklarının gerisinde kiminle yaptığımı iyice anımsamadığım bir başka gece yürüyüşünün anısı yavaşça belirmeye, belleğimin sınırlarında gezinerek ilk fırsatta kendini anımsatmaya çalışıyor. Ama delikanlının öyküsünde asıl önemli olan Hans'ın ortadan yitmesi. Birden, Hans'ın izini hiçbir zaman bulamayacağımızı anlayıveriyorum.

Bloch, kendi payına, Yahudiliği kabullenmişti. Bu korkutuyordu onu. Soufflot Sokağında rastlaşıp IV. Henri Lisesi'ne doğru birlikte yürüdüğümüz gün dudakları pek solgundu. Titriyordu. Yahudiliğini kabullenmişti Bloch; yani hemen boyun eğip Yahudi varlığının içine sevinçle, pek emin değilim ama belki de sevinçle yerleşmişti. O günlerde yüzkarası sayılan, tehlikelerle dolu Yahudiliği —bu tehlikelerin öteden beri kendi Yahudi varlığında yazılı olduğunu düşünüyordu Bloch— hüzünle dolu bir sevinç içinde kabul etmiş olmalıydı. Bundan önce içsel olarak kendini başkalarından ayrı duyarken, sarı yıldızla pekiştirilen bu «başka oluş» görünür kılınmıştı artık. Bloch korku ve sevinçle, içini kemiren, onu yıkan bir tür gururla, acı duyarak Yahudiliğini kabullenmişti.

«Beni yalnız bıraksan daha iyi olur Manuel,» demişti. Soufflot Sokağında yürüyorduk. Tam da felsefe dersi vardı o sabah.

«O da neden?» diye soruyorum. Nedenini biliyorum oysa, ama kendi söylesin istiyorum.»

«Görüyorsun işte,» diyor, külrengi yağmurluğunun üstüne dikilmiş sarı yıldızı göstererek.

Bunun üzerine gülmeye başlıyorum. Sonra birden gülüşümde bir tür aşağılama, daha doğrusu Bloch'un o hüzünlü, acı gururunu kıracak bir tepeden bakma olabileceğinden korkuyorum. Özür dilemek geçiyor aklımdan. Ya kötü anlamda bizlerden ayrı oluşunun verdiği gururu kırdımsa!

«Ne olmuş yani!» diyorum. «Onların oyununa geldiğimi düşünmüyorsundur herhalde.»

«Ne oyunu?» diye soruyor yanımda yürürken.

«Oyun değil de, sizleri ayırmak, bir köşede yalnız bırakmak için verdikleri karara katılmayacağım,» diye düzeltiyorum.

«Ama yaptıkları doğru,» diyor gülümseyerek. İşte o anda, Bloch'un gülümseyişinde

hüzünle dolu, iç kemiren bir gurur olabileceğinden kuşkulandım.

«Bu durumu kabullenip kabullenmemek kendi bileceğin iş. Ama bu karara uyup uymamak da benim işim; seni ilgilendirmez. Ne yapsan beni tutumumdan caydıramazsın.»

Karşılık vermiyor, başını sallıyor yalnızca. Ve sınıfa varıyoruz. Bertrand bugün de düşüncenin nasıl ve niçin kendini yarattığını anlatacak bize. Ben de bu hayale inanmış gibi yapacağım.

Sanırım ertesi gün, ya da Bloch'un sarı yıldızıyla sınıfa gelişinden kısa bir süre sonra — ne de olsa Bloch'un o yapayalnız sarı yıldızının dışında hepimiz safkan Fransız yurttaşlarıydık. (Bana gelince, benim için her şey çok daha sonra açıklık kazandı. Sarı yıldız değil ama, sol göğsümün üstünde kırmızı bir üçgen, kızıl İspanyollardan olduğumu belirten «S» harfiyle birlikte sevgili kızıl İspanyol üçgenimi taşımaya başladım.)— ne diyordum, evet, ertesi gündü yanılmıyorsam, matematik öğretmenimiz sarı yıldız, Yahudiler ve dünyanın durumu üstüne bir açıklama yapmak gereğini duydu. Bloch Soufflot Sokağındaki gülümsemesiyle baktı bana, İyi dayandığını söylemek ister gibiydi. Belki yıllarca sürecek olan büyük bir fedakârlığın ilk dönemeciydi bu. Bütün başına gelenlerin eski metinlerde yazılı olduğunu, giderek kendi alınyazısına dönüşeceklerini düşünüp gülümsüyordu.

Ama ne Bloch, ne ben, ne de başka biri, Le Cloarec'i aklımıza getirmemiştik. Her yerde herkesi mutlaka kendinden sayan bir Brötanyalı'nın olduğunu unutmuştuk nedense. Le Cloarec bu işi açık yüreklilikle ele aldı. Kasımda okullar açıldığı zaman Etolie Alanında bir araya geldiğimizde, birbirimizin ensesine şaplak atıp gülüşerek şu noktalarda birleşmiştik bile: Birinci Dünya Savaşı umurumuzda değildi; yeterince kafamızı ütülemişlerdi bu konuda. Meçhul asker anıtlarını meçhul askerler adına suçluyor, hepsini boğazlattıktan sonra onlar için anıt dikilmesinin içine ediyorduk. «Hareket noktamız bu olmalı,» diyordu Le Cloarec, «yani başvurmamız gereken soyut genelleme,» diye de ekliyordu. Bense, gülüşmeler, enselere inen şaplaklar arasında bu ilkenin ufukta beliren en yüce kararlılık ve ka-rar-lı-lığın en uç noktası olduğunu, ta-sa-rılarımızın bu noktaya doğru «vecde gelerek» yöneldiğini söylüyordum. «Ama,» diyordu Le Cloarec, «şimdilik daha somut şeylerle uğraşmalıyız.» Ben de, somut dünyanın kuralsız kullanışlılığına kendimizi atmamızı öneriyordum. Anlayacağınız, emperyalist savaşın ve emperyalistlerin, özellikle de emperyalistlerin arasında en saldırgan, en tehlikelisi olan Nazilerin içine ediyorduk. Demek ki pratikte, ben Brötanyalı, sen pis yabancı, kıçımın kenarı kızıl İspanyol, meçhul asker anıtının önünde yapılacak gösteri yürüyüşüne katılmalıydık. Çünkü bugün somut olarak Nazilere ve onların yandaşlarına, yani buraya bu anıtı dikenlere en fazla koyacak olan, bizlerin de gösteriye katılmamız olurdu. Böylece, sorunu diyalektik yöntemle çözümlemiştik işte. Enseye şaplakların sayısı da çoğalmış, dozu artmıştı. Gerçi durum

böyle olmasaydı da Etoile Alanındaki yürüyüşe katılır, yüzlerce öğrenciyle birlikte (sayıları umduğumdan da fazlaydı) külrengi göğün altında yürüyerek Marbeuf'ün oralarda Fransız polisiyle çatışırdık. Ve yine, polis barajını zorlarken (Le Cloarec gerçek bir doğa zorlamasıydı) savaş durumu alan Alman askerlerinin Georges V Caddesini kestiklerini görür, çizme ve silâh şakırtılarının boğuk yankısına karışan Almanca emirleri duyduktan sonra yapılması gereken en doğru hareketi yapar, yani Etoile Alanına doğru gerisin geriye kaçardık.

İşte Le Cloarec açık seçik bir biçimde bu işi o zaman ele aldı.

Bize planını anlattığında, «Bak sen!» diye gülümsedim, «Demek Brötanyalılaştıran, Brötanyalaşan ve Brötanyalılaştırılmış bu küçücük Brötanyalı kafadan da ilginç düşünceler çıkabilirmiş!» O da makaraları koyverdi. Bunun üzerine arkadaşlar hep bir ağızdan, o kalın sesleriyle «Batı Devleti!» diye bağırdılar. Korsikalı suratlı, daha doğrusu bir Korsika polisine ya da pezevengine benzeyen baş gözetmenin dikkatini çekti bu. Ama teneffüste olduğumuzdan sesini çıkaramadı. Le Cloarec'in sevinçle karşıladığı bu «Batı Devleti» palavrasını ben uydurmuştum. Bizim Le Cloarec öylesine Brötanyalıdır ki, demiştim arkadaşlara, babasının bütün Fransızca bilgisi iki sözcükten ibaretmiş. Birinci Dünya Savaşı'nda Alman siperlerine saldırılırken, Fransa'nın büyüklüğünü, Dekartçı özelliğini, 89 devriminin kazandığı hakları onca en iyi özetleyen, Brötanya trenlerinin vagonlarında gördüğü şu iki sözcüğü haykırıyormuş: «Batı Devleti.» Sözlerime kahkahayla gülüyordu arkadaşlar ve hep birden «Batı Devleti!» diye bağırıyorlardı. Onlara bu öyküyü benim uydurmadığımı ünlü Fransa büyükelçisi Claudel'in Loir-et-Cher'de Söyleşiler adlı kitabında okuduğumu anlatmaya çabalıyor, ama hiç kimseyi inandıramıyordum. «Bu senin yaptığına alçakgönüllülük derler,» diyordu Le Cloarec, «hem de en ince türünden.» Raoul'sa, «Ulusal değerlerimizden ne istiyorsun?» diye çıkışıyordu. Bütün bunları Claudel'in olanca ağırbaşlılığını takınıp kimi zamanda satırlar arasında ağlayarak, «Batı Devleti» sözcüğüne gelince kendinden geçerek yazmış olduğuna inanmak istemiyorlardı bir türlü. Sözlerimin doğruluğunu denetlemek akıllarının ucundan bile geçmiyor, bu tür bir enayiliği Claudel'e yüklemenin ahlâksızlıktan başka bir şey olmadığı görüşünde birleşiyorlardı.

Ne diyordun? Evet, Le Cloarec bu işi ele aldı. Herkes Brötanyalının planını benimsemişti. «Batı Devleti», Kelt papazlarının vaazını andıran bu büyük çığlık, eylemimizin parolası, birleştirici unsuruydu. Pinel'in dışında herkes benimsemişti bunu. Pinel iyi öğrenciydi. Sözcüğün en berbat anlamında, hep ilk üçün içinde olmaya çalışan bir iyi öğrenci. Kendine karşı yalan söylemeden, bir yığın gereksiz şeye ilgi duymaya kendini zorlamadan, her derste ilk üçün arasına girmek mümkünmüş gibi. Pinel bize katılmayacağını, planımıza çok alındığını söylemişti. Biz de çamurun içine yuvarlamıştık onu. Ve her fırsatta arabasının tekerine çomak sokar olmuştuk. Matematik dersinde Rablon bizlere hiç bakmadan sınıfa girdiğinde (boyu küçük olduğundan yıldırım bakışlarını

üstümüzde gezdirmek için kürsüye çıkmayı beklerdi), Pinel hariç hepimizin göğsünde bir sarı yıldız ve onun üstüne siyah harflerle dikilmiş «Yahudi» harfleri vardı. Bloch bir tuhaf olmuştu doğrusu; alçak sesle hepimizin delirdiğini söylüyordu. Pinel'se göğsünde sarı yıldız olmadığını göstermek için gövdesini öne kaykıltmış, sıraya dimdik oturmuştu. Rablon her zamanki gibi kürsüye çıktıktan sonra biz felsefe öğrencilerini, yani işin kolayına kaçanları şöyle bir süzdü. (Bilmem hâlâ öyle midir ama, IV. Henri Lisesi'nin felsefe bölümü bizim zamanımızda Latincesi kuvvetli olanların, bir de ne yapacağını pek bilmeyenlerin toplandığı bir yerdi). Ve birden donuverdi bakışları, ağzı gevşedi. Düzenli hareketlerle bir aşağı bir yukarı gidip gelen gırtlak kemiğinden başka bir şey göremez oldum. O iğrenç suratında patlayan bu tokat karşısında şaşakalmış, bir köşeye sıkışmıştı işte. Sınıfın sıraları üstünde çatlayıp kırılmadan önce ona doğru hızla ilerleyen bu sarı yıldız dalgasına bakakalmıştı. Rablon ağzını açtı. Bağırıp çağırmaya başlayacağını sandım. Ama tek bir sözcük bile çıkmadı ağzından. Gırtlak kemiği o incecik boynundan bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu. Uzun süre öylece kaldı. Çıt çıkmıyordu sınıfta. Neden sonra Pinel'e dönerek, hırçın, umutsuz, yaralayıcı bir sesle küfür etmeye başladı. Pinel başına geleni anlayamamıştı henüz. «Hep başkalarından ayrı olmak istiyorsunuz,» diyordu ona, «ötekilere hiç katılmıyorsunuz.» Ve o güne dek öğrendiğimiz bütün matematik formüllerini, kozmografya dersinin en güç yerlerini sorarak olanca öfkesini Pinel'den çıkardı. Ders bitince de hiçbir şey söylemeden çekti gitti. Rablon sınıftan çıkar çıkmaz hep bir ağızdan «Batı Devleti» diye bağırarak Le Cloarec'in zaferini kutladık. Bu arada, «Pinel darağacına!» diyen bir iki ses duyuldu.

«Yok canım,» diyorum, «Alman'dı.»

Çiftçi hiç bir şey anlamadan bana bakıyor. Oğlu, «Tabou» kıyımından sağ kurtulan delikanlı da beni aynı bakışlarla süzüyor. Anası yanımızda değil. Bir şeyler aramaya gitmiş olmalı.

«Nasıl yani?» diye soruyor çiftçi.

Az önce, oğlunun anlattıkları üstüne bazı genellemeler yaparken yaşam ve insanlar hakkındaki görüşlerini belirtmiş, arkadaşımız Philippe gibi Fransızlar oldukça Fransa'nın sırtının hiçbir zaman yere gelmeyeceğini söylemişti.

«Fransız değildi,» diyorum, «Alman'dı.»

Michel bezgin bezgin bana bakıyor. Yine milletin kafasını ütüleyeceğimi sandı herhalde.

«Hatta Yahudi'ydi,» diyorum, «Alman Yahudisi.»

Michel yorgun bir sesle Philippe'in aslında Hans olduğunu, Hans'ı Philippe diye çağırmamızın nedenini anlatıyor. Bu gerçek, ikisini de düşündürüyor doğrusu. Şaşkın şaşkın kafa sallıyorlar. Alman Yahudisi'ydi. Hans ve sanırım bir Yahudi gibi ölmek istemiyordu. Ama nasıl öldüğünü bilmiyoruz ki! Yahudi gibi ölen yığınla Yahudi gördüm.

Yahudi olmak kendini boğazlatmak için yeterli bir nedenmiş gibi ölüyorlardı.

Hans'ın nasıl öldüğünü bilmiyorduk. «Tabou» kıyımının öyküsü anlatılırken bir an geliyor, Hans ortadan yitiveriyordu.

Ertesi gün yüksek ağaçların altındaki otları ezerek ilerliyorduk. Hans tam burada yitmişti işte. Önden yürüyen Michel elindeki sopayla çalıları iki yana açıyor. Bir an durup ormanı dinliyorum. İnsan sık sık ormanı dinlemeli. Yaşamımın çok uzun yılları ormanı dinlemeden geçti. Durup dinliyorum. Burada olmamın getirdiği boşluk duygusuna insanı taş gibi devinimsiz, kılan, boğuk bir sevinç yavaşça çöküyor. Bu ormanın var olması, böyle uğuldaması için bana gerek yok. Sevincimin kaynağı da bu zaten. Michel ağaçların arasında uzaklaşıyor. Hans tam burada yitti işte. Son olarak ağır makinelinin başına o geçmiş. Dün —kimbilir, belki önceki gün— delikanlı öyle demişti. Hans'ın kış gecesinin içinde ormanı dinleyecek vakti olmadı. Her yandan kurşun sesleri geliyor, «Tabou»nun dağıldığı kış gecesinde silâhlardan başka bir şey duyulmuyordu. En sonunda makinelinin başında yapayalnız kalmıştı işte. Mutluydu herhalde. SS'lerin elinden boyun eğici bir ölümü koparıp aldığı, onun yerine böylesine şiddetli, katiller için böylesine korkulası bir ölüm bıraktığı için mutluydu, «Tabou» çetesinin dağıldığı o kış gecesinde, Hans kendi ölümünden hoşnut olmalıydı.

Michel bana doğru koşup, «Ne var?» diye bağırıyor.

«Dinliyorum,» diye karşılık veriyorum.

«Neyi dinliyorsun?»

«Dinliyorum işte, hepsi o kadar.»

Uzun otların saplarını kırmayı bırakıp Michel de dinlemeye koyuluyor.

«Ee, ne var yani?» diye soruyor sonra.

«Hiçbir şey.»

Yürüyüp yanına geliyorum. Otların saplarını kırdığı sopayla ayakta dikilmiş öylece duruyor. Bir sigara veriyorum. Sessizlikte içiyoruz.

«Kampın yerini anımsıyor musun?» diye soruyor.

«Şuradaydı,» diyorum, «sağ yanda.»

Yeniden yürümeye başlıyoruz. Orman dilsiz şimdi. Ayak seslerimiz ormanı susturuyor.

«Ormanda bir gece yürüyüşünün, gecelerce süren uzun bir yürüyüşün öyküsünü bana anlatan sen miydin?» diye soruyorum Michel'e.

Önce bana, sonra çevresine bakıyor. Ormanda yürüyoruz, ama ortalık apaydınlık. İlkyazdayız.

«Neden sözettiğini bilmiyorum,» diyor, «ormanda yapılmış bir gece yürüyüşü anımsamıyorum ben.»

Sert ve kararlı bir hareketle yeniden otların saplarını kırmaya başlıyor. Kafam kızacak en sonunda. Onun mekanik bir biçimde durmadan aynı hareketi yapmasına

sinirleniyorum.

«Bu yürüyüş de neyin nesi Allahaşkına?» diye soruyor.

«Delikanlı, gece vakti ormanda nasıl kaçtıklarını anlattığından beri bir başka kaçışı anımsıyor gibiyim. Yine gece vakti, ama başka bir ormanda yapılan uzun, çok uzun bir yürüyüşü. Ne var ki tam olarak çıkaramıyorum.»

«Olur böyle şeyler,» diyor Michel ve otların saplarını kırmaya devam ediyor.

Kampın bulunduğu alana varıyoruz sonunda. Otları temizlerken yaptığı mekanik hareketin sinirlerimi bozduğunu Michel'e söylememe gerek kalmıyor.

Anımsıyorum. Kamptaki kulübeler yarı yarıya toprak altındaydı. Arkadaşlar yeri derin kazıp duvarlara tahta destek koymuşlardı. Çatıyı örten saman ve tahtalar toprak düzeyinden ancak bir metre kadar yukarıdaydı. Üçgen bir alanın köşelerine yerleştirilmiş, bu biçimde üç kulübe vardı. Her birinde en az on kişi kalabiliyordu. Ağaçsız düzlüğün bitiminde önden çekişli kamyonet ve Peugeot 402 için hangara benzeyen bir şey yapmışlardı. Çalı ve bez parçalarıyla gizlenmiş benzin bidonları da o yandaydı. Baskın olduğu gece hepsi alev almıştı herhalde. Çalılar arasında hâlâ kırmızı teneke parçaları duruyor. Bazı ağaçların da gövdeleri kireçleşmiş. Kulübelerin bulunduğu yere doğru yürüyoruz. Orman üç yıl öncesinin yaşamını, o eski ölümün izlerini çoktan silmiş bile. Altüst edilmiş toprak kümelerinin arasında çürümüş tahtalara, bazı demir parçalarına rastlıyoruz. Ama bütün bunlar insanın kendi gereksinmesi için yaptığı nesneler olmaktan çıkmış. Düz tahtalar ağaç kütüğüne dönüşmüş yeniden. Çürümüş, ölü kütüklere. Olsun. İnsanın alınyazısından kurtulup mevsimlerin döngüsüne, bitkisel yaşama karışmışlar ya! Şu hurda demirin eski bir tencere, bir sefertası ya da «Sten» marka bir hafif makinelinin dipçiği olduğunu anlamak nasıl da güç! Hurda demir madensel dünyaya dönüyor yeniden, çürüyerek toprağa karışmaya başlıyor. Orman bu eski yaşamın, «Tabou»nun çoktan eskimiş ölümünün izlerini silmekte. Bizse görünürde belli bir neden olmadan, çalıların, gittikçe çoğalan eğrelti otlarının örtüp ortadan kaldırdığı geçmişin kalıntılarını ayağımızla eşelemeye uğraşıyoruz.

Birkaç hafta önce şöyle diyordum kendi kendime: Otların, çalıların, böğürtlen ve ağaç köklerinin mevsimler boyu, Ettersberg'in o hiç dinmeyen yağmuru altında, kışın karda, ilkyaz başlayınca uğuldayan nisan güneşinde her yeri nasıl yavaşça kapladıklarını, çatırdayan tahtaların, gittikçe ilerleyen gürgen ormanının dağıtıp parçaladığı çimento tozlarının arasında, yalnız doğada rastlanabilecek bir inatla, bütün bu bitkilerin durup dinlenmek bilmeden, insanlar tarafından tepenin yamacında kurulmuş kampı nasıl örttüklerini görmek isterdim. Önce Büyük Kamp'ın barakaları yıkılır, tahtalar gittikçe yükselen ağaç ve ot denizinin o güzelim yeşilinde boğulur giderlerdi. Sonra iki katlı çimento yapılara gelirdi sıra. Ve bütün bunların en ilginç işareti, daha doğrusu en belirgin tanığı olan fırının kare biçimindeki bacası, uzun süre ayakta kalıp direndikten sonra

böğürtlen ve ağaç köklerinin saldırısı karşısında yavaşça geriler, taşın ve tuğlanın direnci kırılmaya başlardı. Bir zamanlar insanların kıyıldığı bir kampı örten yemyeşil çalılar arasında hâlâ direnmeye çabalayan bu ölüm simgesi ve onun çağrıştırdığı, sarıyla karışık yoğun kara dumanın gölgesi, havada dolaşıp manzarayı titreten yanık et kokusu, bu korkunç kıyımdan sağ kalan bizler de yitip gittikten, artık geriye yalnızca bazı anılar, başkaları tarafından aktarılan bölük pörçük anı kırıntıları kaldıktan sonra, artık gerçekte olup bitenleri hiç kimsenin, bir limon ekşiliğini, bir kumaşın yünlü oluşunu ya da omuzun yumuşaklığını bildiğimiz gibi kesinlikle bilemeyeceği günler geldiğinde, işte o zaman, bütün bunlar da yavaşça silinir giderdi.

«Burada arayacak pek bir şey kalmadı,» diyor Michel.

Ağaçsız alanı bırakıp, arkadaşların arabalar için açtığı bir düzlüğe sapıyoruz. Düzlük birkaç yüz metre aşağıda bir orman yoluna çıkıyor. Yola varınca Michel duruyor yeniden.

«Acaba baskın gecesi nöbetçiler yerlerinde miydi?» diye soruyor kaşlarını çatarak.

Michel’e bakıyorum. Bu küçük ayrıntının ne önemi var artık!

«Anımsıyor musun?» diyor. «Hani bir keresinde denemek için kampa sessizce yaklaşmıştık. Ortadaki düzlükte bulmuştuk hepsini. Nöbetçiler yerlerinde yoktu.»

Evet anımsıyorum. Hiç beklemedikleri bir anda karşılarında bulmuşlardı bizi. «Feld»in bir devriyesi de aynı şeyi yapabilirdi. «Tabou»daki arkadaşlarla bu konuyu tartışmış, kavga etmiştik.

«Şimdi ne önemi olabilir ki bunun?» diye soruyorum.

«Baskında mutlaka şaşkına dönmüşlerdir.»

«Bakıyorum askeri zekân oldukça gelişmiş.»

Bana bakıp gülümsüyor.

«Haklısın, bırakalım bütün bunları.»

«Eğer SS'ler bütün takım taklavatlarıyla geldilerse, nöbetçi olsun olmasın, nasıl olsa haber almışlardır,» diyorum.

«Doğru,» diye karşılık veriyor Michel, «haydi çiftliğe gidelim şimdi de!»

«Elbette yüzbaşım, elbette,» diyor çiftçi, «ama önce içeri buyrun yüzbaşım.» Eliyle yer gösteriyor. Yüzbaşının arkasından içeri girmeden önce geri dönüp manzaraya bakıyorum. Çiftlik ormanın bitiminden iki yüz metre kadar ileride kurulmuş. «Tabou» çetesine çıkan dolambaçlı yolun büyük bir kısmını görebiliyor. SS kamyonlarının gelişini görmüşlerdir diye geçiriyorum içimden. Acaba bizimkilere haber verecek vakitleri oldu mu? Eğer bir yolunu buldularsa mutlaka haber vermişlerdir. Bu çiftlikte oturanlarla «Tabou»nun arası çok iyiydi çünkü.

İçeri girdiğimde Michel’i içki bardağının karşısında buluyorum. Ben de bardağımı doldurduktan sonra soruyorum hemen:

«Arkadaşlara haber verebildiniz mi bari?»

Çiftçi evet anlamında başını sallıyor. Sonra «Jeanine!» diye bağırıyor içeriye.

Evet, haber verebilmişler. Kızı Jeanine, ormana dek koşarak gidip bizimkileri uyarmış.

«Nöbetçiler yerlerinde miydi?» diye soruyor Michel.

Michel'in çok geç kalmış bu turfanda sorusunun hiç de gereği olmadığını söylemek geliyor içimden. Ama çiftçi nöbetçi sorununu besbelli ciddiye almış. Bu enayice soruya gerekli yanıtı veremediği için ezilip büzülüyor.

«Sizi anlıyorum yüzbaşım,» diyor Michel'e, «bir de Jeanine'e soralım isterseniz. Belki onun aklında daha iyi kalmıştır.» Sonra düşüncesizliğinin farkına varıyor birden. «Demek istiyorum ki... evet, bu nöbetçi sorunu... elbet sizi anlıyorum yüzbaşım... nöbetçiler...» İçkisini bir dikişte yuvarlamadan önce uzun uzun başını iki yana sallıyor.

Almanlar ne Jeanine'e, ne annesine, ne de oğlunun karısına dokunmamışlar. Erkeklerle hayvanları götürmüşler yalnızca. Ne var ki, oğlanın talihi pek yaver gitmemiş, Almanya'da bir toplama kampına sürmüşler çocukcağızı.

«Bugünlerde döner herhalde,» diyor çiftçi duraksayan bir sesle, «gazeteler kamplara gidenlerin birer birer geri döndüğünü yazıyor.»

Michel bana bakıyor, benimse gözlerim çiftçide. Çiftçinin gözleri boşluğa dikilmiş. Uzun bir sessizlik oluyor.

«Almanya'ya sürüldüğünden beri kendisinden hiç haber aldınız mı?» diye soruyor Michel.

«Normandiya çıkartmasına dek anası iki kez mektup aldı,» diye yanıtlıyor çiftçi, «ondan sonra hiçbir haber alamadık. Almanca yazmaya zorluyorlardı. Bilmem çocukcağız nasıl becerdi bu işi.»

«Bir arkadaşı yazmıştır,» diyorum. «mutlaka aralarında Almanca bilen biri vardır. O yardım etmiştir herhalde.»

Çiftçi başını sallayıp içkileri tazeliyor.

«Oğlunuz hangi kamptaydı?» diye soruyor Michel.

«Buckenval'da.»

Bizim kampın adını neden böyle söylediğini soruyorum kendi kendime. Aslında hemen herkes böyle söylüyor.

Michel bana doğru bir işaret yapar gibi oluyor. Hemen çekidüzen veriyorum kendime. Gözlerimdeki ifadeyi değiştirip yüz adalelerimi kasıyorum. Ele geçirilmez, dopdonuk biri oluveriyorum. Oğlu henüz dönmemiş bu çiftçiye kamptan sözetmek için en küçük bir istek bile yok içimde. Eğer oğlunun bulunduğu kamptan döndüğümü öğrenirse umudu kırılır. Geri dönen her tutuklu, oğlunun sağ kalma şansına indirilen bir darbedir çünkü. Benim kamptan sağ kurtulmuş olmam, onun oğlunun ölme olasılığını çoğaltan bir etken. Umarım Michel bunu anlar da fazla üstelemez.

Ansızın bir kapı açılıyor ve Jeanine giriyor içeri.

«Evet,» diyor Jeanine, «arkadaşınızı çok iyi anımsıyorum.»

Yeniden «Tabou» çetesinin bulunduğu ağaçsız düzlüğe doğru yürüyoruz ormanda.

«O zaman kaç yaşındaydınız?» diye soruyorum.

«On altı,» diye yanıtlıyor Jeanine.

Yemeğimizi çiftlikte yedik. Ve bir kez daha «Tabou» çetesinin kıyım öyküsünü dinledik. Bir bakıma değişik bir öyküydü bu. Ama ötekine benzeyen yerleri de çoktu. Yine aynı dağınıklık, savaşın karmaşık gürültüsü, aynı gece ve sonunda «Tabou» tepelerinde kışın büyük sessizliği sözkonusuydu. Çiftçinin karısını kemiren bir tek düşünce vardı, oğlu. Oğlunu beklemek için yaşıyordu sanki.

Michel kamyonun motorunu onarmak istediğini söyleyerek çiftlikte kaldı. Bense, o zamanlar on altı yaşında olan ve arkadaşımı çok iyi anımsadığını söyleyen Jeanine'le, çalıların arasından ilerleyerek «Tabou»nun ağaçsız düzlüğüne bir kez daha yürüyorum.

Jeanine, «Çatışmadan önce arada bir çiftliğe gelirdi» diyor.

Aslında birkaç saat sürmüştü çatışma. Ama gürültüler, silâh sesleri, SS'lerin çiftliğe dek varan bağrışmaları, Jeanine için, ergenlik dönemini kaplayan beş uzun savaş yılının en yoğun anısıydı. Bu uzun savaşın Bourgogne'daki çiftliğe dek ulaşan yankıları «Tabou» kıyımında somutlaşıyor, ete kemiğe bürünüyordu.

Ağaçsız düzlükte oturuyoruz. Savaştan artakalmış birkaç kalıntının üstünde biten otları eziyorum. Savaşın izleri silinmiş bile.

«Bütün gece,» diyor Jeanine, «silâh sesleri kesildikten sonra gelecek diye bütün gece bekledim. Çiftliğin çevresini gözetledim durdum.»

Otları eziyorum. Bazıları elime batıyor.

«Neden bilmem, geceleyin çiftliğin arkasında görünüverecekmiş gibi bir duygu vardı içimde.»

Yaşadığımız bu savaş ertesi ilkyazı gibi serin, acı bir sap var ağzımda. Onu çiğniyorum.

«Belki de yaralıdır, diyordum kendi kendime. Yarasını sarmak için sıcak su, bir kat da temiz çamaşır hazırlamıştım.»

Jeanine'in o zaman on altı yaşında olduğu geliyor aklıma. Acısı ağzıma yayılan serin otu çiğnemeye devam ediyorum.

«Annem hep ağlıyordu,» diyor. «Yukarıdaki odaya kapanmış, hiç durmadan ağlıyordu.»

O geceyi, «Tabou» tepelerinin üstüne çöken sessizliği, geri dönmemek üzere yiten Hans'ın izini düşünüyorum.

«Sabaha karşı arka kapıda bir çıtırdı duyar gibi oldum. Meğer rüzgârmış.»

Kireçleşmiş tepelerin üstünde esen kış rüzgârı.

«Günler boyu bekledim,» diyor, «umutsuzca bekledim.»

Sırtüstü uzanıp otların içine bırakıyorum başımı.

«Annem Dijon'a dek gitti. Erkekleri oraya kapatmışlardı.»

Dallara, dalların ardından görünen gökyüzüne bakıyorum. Unutmak istiyorum bütün bunları.

«Ormanın altını üstüne getirdim,» diyor, «neden bilmem, her yanı aradım. Bunu mutlaka yapmam gerekiyordu.»

Hans'ın izini bulmak gerekiyordu, ama iz miz yoktu ortada.

«Şimdi bile,» diyor, «bazan buraya gelip beklerim.»

Ağaçlara, dallar arasından gökyüzüne bakıyorum. Her türlü bekleyişten arınmak için.

«Kardeşim de gelmedi,» diyor, «işte böyle!»

Yana dönüp Jeanine'e bakıyorum.

«Biliyor muydunuz?» diyor. «Alman olduğunu biliyor muydunuz?»

Şaşkınlıkla dirseğimin üstünde doğruluyorum.

«Hep bir türkü söylerdi,» diyor, «mayıs ayından söz eden bir türkü.»

Yeniden otların içine bırakıyorum kendimi. Yüreğim nemli toprağın üstünde çarpmaya başlıyor. İşte yine mayıs ayındayız, «im wunderschönen Monat Mai - wenn alle Knospen blühen».[61] Yüreğimin çarpışını duyarken ansızın ormanda bir gece yürüyüşünü anımsıyorum. Son günlerde belleğimi rahat bırakmayan şu gece yürüyüşünü. Jeanine yanımdaki otların üstünde kıpırdıyor. Eli kökünden kazınmış saçlarımın üstünde dolaşıyor bir süre. Bir okşayış değil bu, dostça bir hareket de değil. Körün biri el yordamıyla, bu dibinden kazınmış saçların anlamını bulmaya çalışıyor sanki.

«Başınızı kazımışlar sizin.»

Ona doğru dönüyorum. Gözlerini iri iri açmış, yanımda sırtüstü yatıyor.

«Kardeşim bir gün döner mi dersiniz?»

İşte o zaman ormandaki gece yürüyüşünü fısıldıyorum kulağına. Geceleri yürüyerek bütün Avrupa'yı geçen Piotr ve arkadaşlarının öyküsü Jeanine'in sorusuna bir yanıt olabilir. Beni dikkatle dinliyor. İşte yine mayıs ayındayız. Ormanda, «Tabou» çetesinin ağaçsız düzlüğündeyiz.

«Anlıyorsun ya,» diyor arkamdaki ses, «geri çekilip birer ikişer dağıldık. Koruma grubundakileri de görmedik bir daha.»

Semurlu delikanlı, sesin sahibine bakıyor. Sonra bana dönüp, «Arkadaşın mıydı?» diye soruyor. «İyi tanır mıydın?»

«Evet, iyi tanırdım.»

Başını sallıyor Semurlu delikanlı. Ve vagonun karanlığına yeniden sessizlik çöküyor. «Tabou» çetesinin dağılması kötü bir haber. Hele böyle bir yolculukta bombok ediyor insanı. Dönünceye dek Hans'ın başına gelenleri öğrenemeyeceğim. Ya bu yolculuktan hiç dönemezsem? O zaman Hans'ın sonu bir bilinmez olarak kalacak benim için. Koruma grubunda kaldığına göre kendimi şimdiden Hans'ın ölümüne alıştırmalıyım. Üstüme yürüyen günler, haftalar, aylar boyunca Hans'ın ölmüş olabileceği düşüncesi —bir

yakınınızın ölümü, o ele avuca sığmayan yoğun gerçek her ne kadar bir düşünce sayılamazsa da— yaşamımda yer etmeli. Ama belki kendi ölümüm beni bu kaygıdan kurtarır da, Hans'ın ölümüne alışacak vakti bulamam. Alnımın tam arkasında, ense kökümle alev alev yanan şakaklarım arasındaki yuvarlak süngere kesici cam kırıkları halinde saplanan, bin parçaya dağılmış gövdemin acılarını duyuyorum. Süngerin deliklerine dolarak bilincimi bir sis perdesiyle örten kanlı iplikleri ellerimle çekip almak, ya da süngerin üstünü kaplayan kafatası kemiğini çıkardıktan sonra iplikleri incecik penslerle ayıklamak geliyor içimden. Birbirine dolaşmış pamuk iplikler biraz aralanıp içeriye, bilincime doğru bir yol açılır gibi olduğunda, kendi ölümümün hiç de gerçek bir nitelik taşımayacağı, yani bir başkasının yaşamında hiçbir yeri olmayacağı geliyor aklıma. Belki de gerçekleşmeyecek benim ölümüm. Ölme olasılığım bile yok. Eğer ölürsem yokluğuma kimlerin üzülebileceğini düşünüyorum umutsuzca. Kimin yaşamında yer edebilir ölümüm, hangi doldurulmaz boşluğu yaratabilir? Hiç kimse gelmiyor aklıma. Demek şu anda ölme olasılığım yok. Ölmek bile elimden gelmiyor. Yalnızca silinip gidebilirim bu dünyadan, ama gerçek anlamda ölemem. Gerçekten ölebilmem için Michel ve Hans'ın yaşamaları gerek. Bu pis vagonun karanlığına direnebilmem için de yaşamaları gerek onların.

Dr. Haas bana Epizy'de, yani Joigny yakınındaki İrène'in evinde kâğıtlarımı sorduğu zaman —elbette bana kâğıtlarımı soranın Dr. Haas olduğunu bilmiyordum henüz— uyku sersemi mutfağa gidiyordum. İrène sakin, tatlı bir sesle, «Gérard, gelen Gestapo,» dedi. Gülümsüyordu. Hayal meyal, iki adamın gölgesiyle çevirmen olduğunu sonradan öğrendiğim sarışın bir kadın gördüm. «Kâğıtlarınız!» diye bağırdı adamlardan biri, ya da buna benzer, anlaşılması kolay bir şeyler söyledi. «Smith and wesson»uma davrandım, ama yok, o gün «Smith and wesson» değil, top yanlamasına dönmediği için horozunun kabzayla birlikte geriye doğru bükülmesi gereken bir Kanada rovelveri vardı yanımda. Davrandım ya, daha horozu bile kaldıramadan revolver deri kayışın şişkin yerine takıldı. Çıkaramıyordum bir türlü. Bunun üzerine ikinci adam enseme ağır bir yumruk indirdi. Dizlerimin üstüne kapaklandım. İnatla düşündüğüm tek şey, silâhımı çıkarıp karşımda duran melon şapkalı, altın dişli herife ateş etmekti. Özellikle de ağzının ön tarafına. Yapmam gereken tek şey, dikkatimi topladığım en önemli konu, revolveri çekip herifin suratına boşaltmaktı. Ama o da öteki herif gibi, bütün gücünü toplayıp altın dişlerini göstererek tabancasının kabzasını kafama indirdi. Uykulu gözlerimin üstüne kan fışkırıverdi birden. Sarışın kadın acı bir çığlık kopardı. Şu Allah'ın cezası Kanada revolverini çekemezdim artık. Yüzümde kan vardı. Bu kekremsi ılıklık yaşamın tadıydı işte. Çekip çıkarmayı bir türlü başaramadığım revolverin kabzasını görünce karşımda duran melon şapkalı herifin üstüme ateş etmekten başka çıkar yol bulamayacağını düşünüyor bundan bir tür esriklik duyuyordum. O anda bile, bunca yakın, bunca inanılır olan ölümü algılayamamıştım. Üstüme çöküvermesi gereken o dakikada bile ölüm dünyanın ötesinde

bir yerdeydi benim için. Gerçekleşmesi, salt birey açısından gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şey, kendi dışımda bir olaydı. Daha sonra, ölümle ne zaman burun buruna geldiysem (ölüm burun buruna gelinecek, çarpılacak bir engel, bir kazaymış gibi) duyduğum tek gerçek şey, yaşama içgüdülerimin tümünün devreye girmesi oldu. Ölüm başa gelen değil de, bütün ayrıntıları, bütün değişik biçimleriyle düşünülebilecek bir nesneydi sanki. Gerçekte başıma gelmesi mümkün olmayan, hiçbir zaman kişisel deneyimlerim arasında sayamayacağım tek olgu, ölme edimidir sanırım. Ama Hans'ın ölümü pekâlâ da başıma gelmişti işte. Artık yaşamımın ayrılmaz bir parçası olacaktı.

Sonrası bir boşluk. «Tabou» çetesinde savaşmış delikanlıyla aramızda geçen konuşmadan bizi bekleyen çılgınlık gecesine dek süren birkaç saat içinde ne olup bittiğini on altı yıldır anımsamaya çalışırım. Bu birkaç saatlik sürenin sisine dalıp olanları parça bölük yakalamaya uğraşırım, ama boşuna. Bazan, ansızın bir şeyler anımsar gibi olurum; oysa kıskıvrak yakalayan düşler ve anılardan başka, bu birkaç saat boyunca hiçbir olay geçmedi başımdan. Yolculuğumun bu birkaç saati bomboş. Oysa geri kalan bölümünü en küçük ayrıntılara varıncaya dek anımsıyorum. Konuşulanların bir tek sözcüğü, en önemsiz bir manzara kırıntısı, o bitmeyen gecelerin bir tek saniyesi bile aklımdan çıkmamış. Belleğim bütün bunlarla öylesine dolu ki, yolculuğu en gizli noktaları, en küçük ayrıntılarıyla anlatmaya başlasam, ayıp olmasın diye beni dinlemek için çevreme toplananlar sıkılmaya başlar, kendilerini yavaşça koltuklarına bırakarak ölümün içine dalar gibi, ağır aksak akan öykünün sularında boğulurlardı. Belki de on altı yıl önce yaptığım bu yolculuğun korkunç ayrıntılarına, hiç bitmeyen git-geline dayanamayıp çıldırırlardı. Buraya, anımsadıklarımın özetini yazıyorum elbet. Ama yine de, tam bu noktaya gelmişken, belleğime küstahça kafa tutup kendisini ele vermeyen şu birkaç saatin maskesini düşürememek canımı sıkıyor. Tam bir şeyler anımsayacağım sırada, bir türlü ele geçiremediğim bu kısa zaman süresi uzaklaşıveriyor. Bölük pörçük kırpıntılar bırakıyor geride.

Göz kamaştırıcı bir ışık noktası gibi siste parçalayarak çevredeki karmaşadan ayrılıp netleşen o düş ya da anıyı bu süre içinde gördüğümü sanıyorum. Yolculuğun geri kalan bölümünü didik didik ettimse de bu düşü koyacak bir yer bulamadım çünkü. Vagonun o pis kokulu neminden, gece olunca son noktasına varan bağırmalardan kaçıp kurtulmak için kendimi cila kokan sakin, sessiz bir yerin anısına bırakıyordum. Balmumu cilasıyla parlatılmış mobilyalar ve sıra sıra dizilmiş kitaplarla doluydu her yan. O anda, bu sakin, düşsel yeri, karıştırılan kitapların hışırtısı, cila kokusuna karışan mürekkep ve kâğıt kokusuyla özdeşlemiş olabileceğimi sanmıyorum. Dümdüz kesilmiş ağaçların, pamukla kaplanmış gibi duran sakin, sessiz bir yerin belirsiz izlenimiydi beni saran. Sonraları, vagonun gerçek karabasanı içinde gördüğüm hem silik, hem de alabildiğine belirgin bu düş ya da anıyı, bu hem karanlık hem ışıklı özlemi yerli yerine oturtmak güç olmadı

elbette. Sözkonusu olan bir kitapçıydı. La Haye'deki Martinus Nijhoff'un kitapçı dükkânının birinci katı. Bugün bile, tam yirmi üç yıl sonra, o merdivenlerden gözüm kapalı çıkıp upuzun kitap rafları arasında dolaşabilirim. Nijhoff alt katta olurdu genellikle. Yuvarlak çerçeveli gözlüklerinin arkasından merdivene doğru hızla gidişime bakardı. Birinci katta yeni ya da indirimli satılan Fransızca kitaplar vardı. Saatlerce orada kalır, satınalmaya gücümün yetmediği kitapları okurdum. Kuzey kışının o yekpare, donuk ışığı büyük salonu doldurur, yusyuvarlak bir aydınlık eşit biçimde uzak ve yakın planlara vururdu. Ağırbaşlı kitap rafları ve pervazları kurşun kaplama camekânlarla bölünmüştü salon, Ortalığa yayılan cila kokusuysa, sanki kırılıverecekmiş gibi duran bu Püriten dekoru tamamlayıcı bir öğeydi. Pervazları çevreleyen renkli cam parçacıkları içeriye, tekdüze, modası biraz geçmiş bir hava verirdi. Bütün bu ayrıntılar yolculuk sırasında gördüğümü sandığım düşle ilgili değil elbette. O düş bu kapalı ve sakin yerin özlemi niteliğindeydi daha çok, Birbirine karışan çığlıklarla dolu vagonun pis kokulu nemliliğinde yitirilmiş, yeri bir daha doldurulamayacak bir umudun geride bıraktığı o belli belirsiz boşluk duygusuydu. Ne Nijhoff'un iyiliksever gülümseyişi, ne çıplak ağaçlı caddeler, ne suyu donmuş kanallar, ne de «Tweede Gymnasium»dan çıkıp bir solukta vardığım bu sakin ve kapalı yer, bizleri bekleyen Walpurgis gecesiyle «Tabou» çetesinde savaşmış delikanlının anlattıkları arasındaki birkaç saatlik süre içinde üstüme çullanan düşte, daha doğrusu bu sancılı anıda yer almıyor. Viyana «Anschluss»u sırasında radyodaki haykırışlar, ülkeden ülkeye ulaşan haberlerle dört bir yandan topa tutulan çocukluk dünyamın sığınaklarından biri de La Haye'deki kitapçıydı. Scheveningen'deki dalgakıran gibi her yandan darbeler yiyen ülkemin yenilgisini imzalayan 1938 Eylülünün o budalaca şaşkınlığını anımsıyorum. Gün-tün eşitliğinde kabaran denizin ağaç ve kumsala doğru ilerleyen kocaman dalgaları gelip dalgakırana çarpardı. Her an karaya doğru saldırmaya hazır denize, ağaçların sıralandığı kumsalın ucundan bakmak için çok yukarılara çıkmak gerekirdi. Martinus Nijhoff'un dükkânında okumayla geçen saatler Bayonne'da başlayan upuzun sürgün yolunun üstündeki kısa bir duraktan başka bir şey değildi. Aslında sürgün Bayonne'dan önce, yaşamımın son tatilini geçirdiğim çam ormanlarıyla çevrili köy evinde yataktan fırlayarak uyandığım gece başlamıştı. Komşu köyden kaçanlar ve birden alev alan tepeler Bask ülkesinde ilerleyen Gambaralı İtalyan askerlerinin yaklaştığını haber veriyordu. Gecenin sessizliğinde, köy halkıyla birlikte yollara düşmüştük. (Köprünün girişinde birtakım adamlar kum çuvallarıyla barikat yapıyorlardı. Av tüfekleri ve dinamitle dolu konserve kutuları vardı yanlarında. İçlerinden birkaçını tanıyordum. Yaz boyunca limanda gördüğüm balıkçılardı. Bazılarıysa Mendeja'da, eski kilisenin yanındaki düzlükte hiç durmadan top oynayanlardandı. Alev alan tepelerin kızıllığına bakarak av tüfeklerini yüreklerinin üstüne bastırıyor, sessizce sigara içiyorlardı. Hiçbir işe yaramayacak bu barikatta onları Gambara tanklarına karşı yalnız bırakıp uzaklaşmak, en önemli bağlarımızı koparmak, sonu olmayan

bir sürgünü kabullenmek demekti. O an, onlarla kalabilmek için birkaç yaş birden büyümek istedik. Çocuk dünyamızın o müthiş umutsuzluğunda, yitirdiğimiz zamanı mutlaka kazanıp, ne pahasına olursa olsun bir gün arayı kapatacağımıza söz verdik. Ama uzaklaşıyorduk gittikçe; asfaltı toprağa karışmış yola sürtünen ayakkabılarıyla tuhaf sesler çıkaran bir gece kalabalığı denizinde engine doğru açılıyorduk. Yola çıkmıştık işte. Aynı barikatlarda onlara benzer başka adamlarla omuz omuza dövüşmek, henüz bitmeyen büyük kavgada yerimizi alabilmek için, yangın ve silâh sesleriyle dolu uzun yıllar beklememiz gerekecekti daha.) Nijhoff'un dükkânındaki cilâ kokusu, karıştırılan kitapların hışırtısı, kışın yapraklarını döktüğü ağaçlarla çevrili suyu donmuş kanallar boyunca koştuktan sonra gövdemi ansızın sarıveren uyuşukluk, bütün bunlar, sonu gelmeyecek sürgün yolumun üstündeki kısacık bir duraktan başka bir şey değildi.

Herkesin çıldırdığı yolculuğun son gecesinden önceki bu birkaç saat boyunca, Semurlu delikanlı hiç konuşmadı. Belki de ölüyordu o sıra. Yani ölüm son bir saldırı için bütün gücünü ve hilesini topluyordu. Bir pıhtının soğuk gölgesi atardamarlarından kalbe doğru ilerlemekteydi belki. Her neyse! Ağzını açıp da tek bir söz söylemiyordu. Birazdan dudaklarını umutsuzca aralayıp. «Bırakma beni babalık!» diyecek. Ve ölecek sonra. Yani çoktan başlamış olan ölümü tamamlanacak. Zaten bu birkaç saat süresince bütün konuşmalar, bütün sözler yavaşlayıp sönüverdi. Sersemletici bir yorgunluk çökmüştü üstümüze. Bastırılan çığlıkların kaynamak üzere olan bir kabın dibinden yükselen hava kabarcıkları gibi bekleştiği, ürkütücü bir sessizlik vardı. Ansızın sıçrayıvermelerin, öfke ya da korku çığlıklarının ucunda fısıldayan ya da avazı çıktığınca haykıran ne ben, ne sen, ne de oydu. Tek ses halindeki yüz on dokuz ağzın oluşturduğu düzensiz yığın, patlamadan önce gerilen sinirlerin, bastırılan öfke ve umutsuzluğun yayına bırakmıştı kendini.

Şimdi düşününce, Nijhoff'un kitapçı dükkânına ilkyazları da gittiğimi anımsıyorum. Buzların çözülüp, suların daha yeni yeni akmaya başladığı kanallar boyunca sıralanmış ağaçlarda yemyeşil yapraklar olurdu. Ama nedense aklımda kışın diş gıcırdatan beyazlığının, külrengi ışığı bölen çıplak ağaçların anısı kalmış. Işık öylesine değişkendi ki, gerçek mi, yoksa Rijksmuseum'da, Boymans Müzesi'nde gördüğümüz Vermeer Van Delft'in tablolarındaki ya da Delft'teki ışık mı olduğuna bir türlü karar veremezdik. (Vermeer'in bazı tablolarının sahte olduğu düşünülürse iyice karmaşıklaşır bu sorun, kimse içinden pek çıkamaz. Diyeceğim, sözünü ettiğim ışık sahte tablolarda öylesine gerçektir ki, kimin kime öykündüğünü anlamak olanaksızlaşır. Belki de Vermeer, kendisinden birkaç yüzyıl önce yaşamış olmasına karşın van Meegeren'e öykünmüştür. Ama Cimiez'de, Van Meegeren'in Alman işgali sırasında yaşadığı villa için ne önemi olabilir bütün bunların! O villada oturan dostlarının yanında ben de birkaç gün kalmıştım. Ne yazık ki bir tek hakiki Vermeer ya da sahte Van Meegeren bile kalmamıştı duvarlarda. Çıplak ağaçlar altından geçip Martinus Nijhoff'un kitapçı dükkânına doğru koşarken, Vermeer'in ancak taslağını çizebildiği gerçeği

en mükemmel noktasına ulaştıran ressamın yanardöner gibi değişen külrengi ışığı sarıyordu her yanımı.)

Bu sakin ve kapalı yere doğru umutsuzca koşuyordum işte. Ama tam varacakken, bu yerin anısı tam netleşecekken belleğimde, soluyan gövdeler yığınının bir vuruşu ya da hoşgörüsüz bir sanrının yarattığı acı çığlık beni yeniden vagonun gerçeğine itiyor, yolculuğun o korkunç karabasanına yem oluyordum.

«Çocuklar, bir şeyler yapmamız gerek!» diyor arkamızda bir ses.

Birbirimize yapışıp dayanmaktan, bu durumda beklemekten başka ne yapabiliriz ki! Semurlu delikanlı da benimle aynı düşüncede olmalı. Biraz şaşkın, kuşkuyla başını iki yanına sallıyor. Ama böyle kötü anlarda mutlaka biri çıkar ortaya, duruma müdahale eder. Pek işe yaramasa da, bir çıkar yol gösterip ne yapılması gerektiğini anlatır. Dağılmış enerjilerin seferber edilmesini sağlar böylece. Bu gibi anlarda mutlaka bir ses duyulur. Ve rastlantı sonucu bir araya gelmiş, düzensiz bir insan topluluğunun bile gizli bir yapı taşıdığı, işe girişmeye hazır bir sürü istekli barındırdığı çıkar ortaya. Eldeki olanaklar ölçüsünde, gerçekleşme olasılığı bulunmayan bazı tasarılar çevresinde birleşilir. En umutsuz, en boş eylemlere bile bir anlam, belli bir tutarlık veren budur işte. Ve her zaman, duyulan ses, duruma müdahale edenin sesi, kendini dinletir.

«Çocuklar, bir şeyler yapmamız gerek!» diyor arkamızdaki ses.

Can çekişen, kendinden geçmiş ses kalabalığını bastıran, kesin ve net bir ses bu. Birden boğulmaya başlıyoruz. Dayanacak halimiz kalmamış artık. Herkes bayılmaya, birbiri ardından yere yıkılmaya başlıyor. Düşenler başkalarını da aşağıya çekiyor. Yerdekiler boğulmamak için üstlerindeki gövde yığınını bütün güçleriyle itmeye çalışıyorlar. Başaramayınca da avazları çıktığı kadar bağırıyor, öleceklerini söylüyorlar. Ve müthiş bir patırtı, kulakları sağır eden bir bağrışma dolduruyor vagonu. Birden ortalık karışıveriyor. Bir o yana, bir bu yana yalpalıyor insan. Yere yığılmış gövdelere çarpıp sendelerken, vagonun ortasına doğru itiliyor. Sonra yeni bir dalgayla vagonun kıyısında buluyor kendini, Semurlu delikanlı bu itişmenin ortasında ağzını balık gibi açmış, ciğerlerine mümkün olduğu kadar çok hava doldurmaya çabalıyor. «Bana elinizi verin,» diye bağırıyor yaşlı bir adam, «bacağım altta kaldı. Kırılacak!» Sağ köşede, kendinden geçmiş biri çevresindekilere vurmaya başlıyor. Engel olmak için kolunu yakalıyorlar, ama ellerinden kurtulup yırtıcı hayvanlar gibi uluyor. Yere yıkılıyor sonra. Ve ayak altında çiğneniyor. «Delirdiniz mi siz!» diye bağırıyor biri. «Kendinize gelin. Biraz sakin olun yahu!» «Su getirin su!» diyor bir başkası. «Söylemesi kolay. Nerden su bulalım şimdi!» İnsanlıktan çıkmış, bitip tükenmek bilmeyen bir yakınma duyuluyor vagonun öbür ucundan. Yine de, yakınmanın kesilmesini kimse istemiyor. Bu insanlık dışı ses, bu hayvan uluması, yaşama savaşı veren bir insandan geliyor çünkü. Semurlu delikanlının yanındaki herif ansızın bayılıyor. Bizim Semurlu da yere yıkılıyor onunla birlikte. Bir elimi vagonun

duvarına dayayıp ötekiyle ayağa kaldırıyorum. Semurlu delikanlı eski dengesini sağlıyor yeniden. Sessizce gülümsüyor. Tek bir söz çıkmıyor ağzından. Semurlu'nun uzun süredir konuşmadığını anımsıyorum. Bir zamanlar «Novedades» tiyatrosu yangınını anlatan bir yazı mı ne okumuştum. O geliyor aklıma. Panik içinde kaçışan kalabalığı, çiğnenenleri görür gibi oluyorum. Yalnız, açıklığa kavuşmamış bir nokta var. Çocukken gizlice aşırdığım bir gazetede okumamıştım da, bir başkasından dinlemiştim belki bu yangının öyküsünü. Bir türlü açıklığa kavuşturamadığım bir ayrıntı. Evet, belki de salondaki masanın üstünden aşırdığım gazeteyi okuyacak yaşta değildim henüz. Ama ne önemi var şimdi bunun. Nasıl olup da böyle bir anda saçma sorunlarla uğraştığıma şaşıyorum. İster bir büyüğün, örneğin Saturnina'nın ağzından dinlemiş, ister gazetenin birinci sayfasındaki iri manşetlerden okumuş olayım, ne önemi var şu anda bunun.

«Hey çocuklar! Bana biraz yardım edin,» diyor az önceki ses.

«Yardım mı edelim?» diye soruyorum.

Bana söylüyor anlaşılan. Bana, Semurlu delikanlıya, bir de çevresindeki ayakta kalmış olanlara. Vagonda kopan panik fırtınasının henüz savaş dışı bırakamadıklarına yani.

«Bayılan arkadaşları canlandırıp kendilerine getirmeliyiz,» diyor duruma müdahale eden herif.

«Hiç de fena olmaz,» diye karşılık veriyorum pek inanmadan.»

«Yoksa birçoğu ölecek. Kimi çiğnenmekten kimi havasızlıktan.»

«Doğru,» diyorum, «ama nasıl olsa ölenler olacak.»

Semurlu delikanlı konuştuklarımıza kafa sallıyor. Ağzı hâlâ sonuna dek açık.

«Bana kap-kacak bulun,» diyor herif otoriter bir sesle, «boş konserve kutuları falan.»

Gözlerim çevrede boş konserve kutusuna benzer bir şeyler arıyor.

«Ne yapacaksınız kap-kacağı?» diye soruyorum. Öyle ya, boş konserve kutusu gibi şeyler ne işe yarayacak?

Ama ses etkisini duyurmaya başladı bile. Pis kokulu vagonun karanlığında boş konserve kutuları uzatan eller beliriyor.

Sirkte numarasına başlamadan önceki sihirbaza bakar gibi herifin ne yapacağına bakıyorum. Sihirbazın top ve çanakları ortadan yok mu edeceğini, yoksa onları canlı tavşanlara, bembeyaz güvercinlere, sakallı kadınlara ya da o yumuşacık genç ve güzel kızlara mı dönüştüreceğini önceden kestiremeyiz. Ben de bu adamın ne yapacağını önceden kestiremediğimden, hareketlerine ancak bir sihirbazın hareketlerine duyduğum kadar ilgi duyuyorum. Numarasını başarıp başaramayacağını soruyorum kendi kendime.

Herif konserve kutuları arasından büyüklerini seçip ötekileri bırakıyor.

«Şimdi,» diyor, «bu kutulara işeyin bakalım. Haydi arkadaşlar, hepsini doldurmanız gerek!»

Hepten ağzı açık kalıyor Semurlu delikanlının, kafasını daha çabuk sallamaya başlıyor.

Herifin numarasını çaktım galiba. Bu kutularla ne halt karıştırmak istediğini anladım.

«Ne yapalım ki suyumuz yok arkadaşlar,» diyor, «mendilleri sidiğe batırıp pencereden dışarı sarkıtacağız. Gece serinliğinde biraz kurudukları zaman bayılanların yüzüne kompres yapacağız.»

Ben de bunu bekliyordum.

Konserve kutularına işemeye girişiliyor. Kutular dolunca mendilleri dağıtmaya başlıyor herif. Sidiğe batırılan mendiller elden ele hava deliğinin yanındakilere ulaşıyor. Onlar da gecenin ayazına tutuyorlar ıslak mendilleri. Sonra aldığımız buyruk gereğince işe koyuluyoruz. Yerdekileri kaldırıp yüzlerine, alınlarına ıslak mendillerle kompres yapıyoruz. Sonra, mümkün olduğu kadar hava deliğine yakın bir yere taşıyoruz onları; serin hava ve ıslak mendil biraz olsun kendilerine gelmelerine yardımcı oluyor. Biz çalışmaya koyulunca henüz bayılmamış olanlara da güven geliyor, yatışıyorlar. Bulunduğumuz yerden vagonun öbür köşelerine doğru dalga dalga bir sakinlik yayılıyor böylece.

«Mendil yüzünüze değdiğinde ağzınızı ve gözlerinizi kapatın,» diyor herif.

Ortalık yatışıyor. Hâlâ yere yıkılan birkaç kişi var, ama onlar da ayağa kaldırıp hava deliklerine yaklaştırılıyorlar hemen. Sonra da sidik dolu konserve kutularını taşıyan görevlilere teslim ediliyorlar. Yüzlerinde buz gibi ıslak mendiller dolaşmaya başlayıp birkaç sıkı tokat yediklerinde kendilerine gelir gibi oluyorlar.

«Benim kutu boşaldı,» diyor biri, «dolduracak yok mu?»

«Bana ver,» »diye yanıtlıyor bir başkası, «bende dolduracak kadar var.»

Gülüşmeler, şakalaşmalar duyulmaya başlıyor yeniden.

Bazıları için yapılacak hiçbir şey yoktu. Çoktan ölmüşlerdi bile. Onları yolculuğun ilk ölüsünün, «Bak sen şu işe!» deyip ölüveren yaşlı adamcağızın cesedinin yanına topladık. Çiğnenmesinler diye cesetleri bir köşeye yığmak hiç de kolay olmadı. En iyi yöntem, cesetleri yatay tutup elden ele geçirerek vagonun köşesine dek ulaştırmaktı. Karanlık bir dünyaya açılmış iri gözleriyle görülmez kollar üstünde ilerleyen cesetler, kendi kendilerine hareket ediyor gibiydiler. Ölüm sessizce yürüyordu vagonda. Önüne geçilemez bir güç, cesetleri son eylemlerine doğru itiyordu sanki. Sonraları, Alman arkadaşların da kampta ölen hükümlülerin cesetlerini aynı yöntemle yoklama alanına ulaştırdıklarını öğrendim. En azından, kampların henüz yozlaşmadığı kahramanlık günlerinde böyleymiş. Eskilerin dediğine bakılırsa kamplar kamp olmaktan çıkmış artık, sanatoryumdan farkları kalmamış. SS'ler kare biçiminde dizilmiş hükümlülerin dümdüz sıralarını gözden geçirirlermiş. Her karenin ortasında, görülmez ellerin üstünde dimdik dururmuş ölüler. Ettersberg'in o dondurucu soğuğunda, ölü gözlerinin üstüne Ettersberg'in o durmak bilmeyen yağmuru, Ettersberg'in karı yağarken kaskatı kesiliverirlermiş. SS'ler hesaplarını yapar, ölü sayısına göre ertesi günün tayınını saptarlarmış. Ölülerin ekmek, margarin ve çorba paylarını hastalara ayırırmış arkadaşlar. Yoklama alanında, Ettersberg'in yağmuru ışıltısız gözlerine

sağanak halinde yağar, saçlarında, kirpiklerinde kar birikirken, o günün ölüleri sağ kalan arkadaşlarına yardım etmiş olurlarmış böylece. Geçici de olsa, yaşayanları kollayan ölümü yenmeleri için yardımcı olurlarmış.

İşte tam o sırada, tren bir kez daha durdu.

Tren durunca hiç alışılmamış bir sessizlik çöküyor vagona, Konuşmaların bir an kesilmesinden doğan rastgele bir sessizlik değil bu. Herkesin soluğunu tutup fırsat kolladığı, büyük bir bekleyişin sessizliği. Ve trenin her duruşunda olduğu gibi, yine bir ses gelip gelmediğimizi soruyor.

«Geldik mi çocuklar?» diye soruyor bir ses.

Bir kez daha kimse karşılık vermiyor. Tren, gecenin içinde iki kez üstüste düdük çalıyor. Bekleyiş içinde, gergin, kulak kabartıyoruz. Bayılmayı bile hiç kimse düşünmüyor artık.

«Ne görüyorsunuz?» diye soruyor biri.

Bu da kanıksadığımız sorulardan.

«Hiçbir şey,» diye yanıtlıyor hava deliklerinden birinin yanında duran arkadaş.

«Görünürde istasyon falan da yok mu?»

«Yok. Hiçbir şey yok.»

Demiryolunun taşlarında yürüyen çizme sesleri duyuluyor.

«Geliyorlar.»

«Yoklama yapıyorlar herhalde. Ne zaman dursak yoklama yapıyorlar zaten.»

«Sor bakalım, nereye gelmişiz?»

«Evet, evet. Biri varıp varmadığımızı sorsun.»

«Karşılık verirler mi dersin?»

»Bizim canımıza tak demesi umurlarındaydı sanki.»

«Sorumuza karşılık versinler diye heriflere maaş mı veriyorlar sandın.»

«Olur da halden anlayan biri bulunur içlerinde. Bakarsın bir karşılık alırsın.»

«Olur da bilmem neymiş! Halamın taşakları olsaydı amcam olurdu.»

«Kapa çeneni. Bana karşılık verdiler birkaç defa.»

«Sen kuralı doğrulayan bir istisnasın babalık.»

«Sahi söylüyorum, bir defasında Fresnes'de...»

«Yaşamını anlatıp kafa ütüleme şimdi.»

«Bana karşılık verdiler işte, hepsi bu.»

«Kesin sesinizi de ne olup bittiğini dinleyelim.»

«Dinleyecek bir şey yok. Yoklama yapıyorlar işte.»

Ve yeniden vagona sessizlik çöküyor.

Çizme sesleri yaklaşıyor giderek. Vagonun tam önündeler şimdi.

Hava deliğinin yanındaki biri, «Tek başına bir asker,» diye fısıldıyor.

«Herife bir sor bakalım. Karşılık vermezse ne kaybederiz ki?»

«Bayım,» diyor deliğin yanındaki «şey... bayım!»

«Hassiktir.» diyor bir başkası. «Bir Alman köpeğiyle böyle mi konuşulur?»

«Ne olmuş yani?» diye söze karışıyor bir ses. «Herife bir şey soruyoruz. Nazik olmak gerek.»

Kulağıma gülüşmeler geliyor.

«Bu Fransız nezaketi pahalıya oturacak bize,» diyor yargı verir gibi konuşan biri.

«Bir dakika buraya bakar mısınız bayım. Geldik mi acaba?»

Asker karşılık veriyor, ama uzaktan ne dediği pek anlaşılmıyor.

«Ne dedi?» diye soruyor biri.

«Azıcık sabredin yahu! Delikanlı birazdan söyleyecek.»

«Elbette canım. Dayanacak halimiz mi kaldı!»

Dışarıdan Alman'ın sesi duyuluyor yine. Ama ne dediği anlaşılmıyor.

«Yaa öyle mi? Çok teşekkür ederim efendim, çok teşekkürler,» diyor bizimki.

Çizme sesleri uzaklaşıyor.

«Yuh be!» diyor az önceki, «Amma da nazikmişsin babalık!»

«Ee? Ne dedi?»

Dört bir yandan sorular yağıyor.

«Anıracağınıza susun da anlatsın çocukcağız,» diye bağırıyor biri.

Hava deliğinin yanındaki anlatmaya başlıyor.

«Ben gelip gelmediğimizi sorunca 'Bir aceleniz mi var yoksa?' diye karşılık verdi. Sonra da başını salladı.»

«Ne demek istedi acaba?» diye soruyor sağ yandan biri.

Alman askeriyle yaptığı konuşmayı anlatan, «Evet öyle,» diyor, «başını salladı.»

«Ne demek istedi acaba?» diye soruyor yine aynı adam.

«Kafa ütüledin be!» diye söze karışıyor bir başkası, «Herif kafa salladıysa n'olmuş yani?»

Alman askeriyle konuşan, «Sizin yerinizde olsaydım varmak için bu kadar acele etmezdim demek istedi herhalde,» diyor.

«O da neden?» diye soruyor gerilerden bir ses.

«Ee, yetti be. Kapayın çenenizi,» diye bağırıyor çileden çıkmış bir ses, «geldik mi, gelmedik mi?»

«Hemen hemen gelmiş sayılırız dedi. Az sonra kampa giden yola sapacakmışız.»

«Kampa mı gidiyoruz? Nasıl bir kampa?» diye soruyor şaşkın bir sesle.

Herkes bu son soruyu sorana lanet okumaya başlıyor.

«Tatil köyüne mi gidiyoruz sandın hıyarto?»

Adamcağız susuyor. Bu büyük yeniliği kafasında evirip çeviriyor olmalı.

«Peki ama neden başını salladı?» diyor az önceki ses. «Başını neden salladı, bilmek

istiyorum.»

Hiç kimse aldırmıyor ona. Herkes yolculuğun yakında biteceğini duymanın sevincine bırakmış kendini.

«Duydun mu babalık?» diye soruyorum. Semurlu delikanlıya, «Geldik sayılırız.»

Yavaşça gülümsüyor Semurlu delikanlı. Sonra, az önceki Alman askeri gibi başını sallıyor. Yolculuğun bitmek üzere oluşundan pek hoşnut değil anlaşılan.

«Yoksa iyi değil misin babalık?» diye soruyorum Semurlu delikanlıya.

Sorumu hemen yanıtlamıyor. Ve tren sarsılarak kalkıyor dingil gıcırtılarıyla. Semurlu delikanlı geriye doğru yıkıldı işte. Kolundan tutup doğrultuyorum. Kolları omuzlarıma asılı kalıyor. Vagonu yalayan projektör ışığı yüzünü aydınlatıyor bir an. Gülüşü donuk, bakışlarında hep o şaşkın ifade. Kollarıyla iyice kavrıyor omuzlarımı. Boğuk bir sesle, «Bırakma beni babalık!» diye bağırıyor. Ama çok kısık çıkıyor sesi. Tam, saçmalama babalık, seni bırakır mıyım hiç diyecekken, gövdesi ansızın kasılıveriyor. Çok ağır şimdi. Boynuma asılan bu ağır, bu ölü taşın etkisiyle vagondaki karanlık ceset yığınının içine yuvarlanacaktım az kaldı. Dizi acımayan sağlam bacağımın üstüne abanarak dengemi yitirmemeye çalışıyorum. Koskoca bir yaşamın ansızın uçuveren bu sonsuz ağırlığıyla, artık salt kendi ölümünün ağırlığını taşıyan gövdeyi tutarak yavaşça doğrulmayı deniyorum.

Tren hızla gidiyor. Ve ben Semurlu dostumun cesedini koltuk altlarından tutuyorum. Hava deliğinden vagonun içine dolan gecenin ayazına karşın yüzüm kan ter içinde. Dışarıda parıldamaya başlayan ışıklar var şimdi.

«Bırakma beni babalık!» dedi, ama beni bırakan o oldu sonunda. Beni bırakıp gitti. Semurlu delikanlı bu yolculuğun nasıl bittiğini öğrenemeyecek. Belki de onu bırakan benim. Ben bırakıp gittim onu. Yarı karanlıkta, üstüne gölge düşen yüzünü ellerimle yokluyorum. Onu bırakmamamı söylediği anda nasıl da şaşkın bir ifade vardı bakışlarında. Ama bu ifadeyi, yüzünde boşuna arıyorum şimdi. Artık Semurlu dostum yorgun kollarımla taşıyamayacağım kadar ağır, anlaşılması mümkün olmayan bir gölgeden ibaret.

Bize kimsenin aldırdığı yok. Ölü ve sağ. birbirimize kenetlenmiş, acı fren gıcırtıları arasında çiğ ışıkların aydınlattığı köpek havlamalarıyla dolu bir yere varıyoruz.

(Çok sonraları, gürgen ve çam ormanları arasından kampın istasyonuna varışımız, belleğimin en uç, en gizli kalmış köşelerinden birinde öfkeli havlamalar ve parlak bir ışık demeti halinde çaktı. O anı ne zaman anımsasam, seslerle ışık birbirine karışır, aralarında eşit bir denge kurulur. Havlayan köpeklerle karlı manzarayı aydınlatan projektörlerin soğuk ışığını ve gözkamaştıran binlerce lambayı birlikte algılarım. Kampa varışımız bütün ayrıntıları, bütün zenginliğiyle durmadan sahneye konan bir oyun gibi gözlerimin, düşüncemin önünde yinelenir. Onunla arama belli bir uzaklık da koymuş olurum böylece. Bütün bunlar, ucuz yabanıllığıyla gülümsetebilir sizi. Ama dört gün beş gece süren o uzun yolculuğun sonunda ansızın tünelden çıkıverince soluğumuz kesilmişti, bizi bağışlayın.

Hayal gücümüz sınır tanımaz olmuştu. Bugün bile, hiç beklemediğimiz bir anda, o ışık demeti belleğinizde parlayıverir. Örneğin salatayı karıştırmaktasınızdır. Birtakım konuşmalar, bayağılığa varacak kadar hüzünlü bir ezgi vardır avluda. Mekanik bir hareketle salatayı karıştırıyorsunuzdur. Biten günün o yoğun, tatsız havasına bırakmışsınızdır kendinizi. Avluda sesler, önünüzde koskoca bir yaşamı oluşturan sonsuz dakikalar vardır. Ve birden, bir anatomi bıçağının yumuşak eti kesişi gibi bütün sınır tanımazlığı, bütün ölçüsüzlüğüyle bu anı canlanıverir belleğinizde. «Ne düşünüyorsun böyle?» diye sorduklarında —çünkü bir an donakalmışsınızdır— «Hiçbir şey,» karşılığını verirsiniz. Diyeceğim, başkalarına iletilmesi güç bir anıdır bu. İnsan ondan kendi başına kurtulmayı denemeli.)

«Son durak! Herkes insin,» diye bağırdı biri vagonun ortasından.

Ama kimse gülmüyor. Gözkamaştırıcı bir aydınlık içindeyiz. Ve köpekler öfkeyle havlıyor.

«Bu sirk de neyin nesi?» diye fısıldıyor kulağıma, az önce duruma müdahale eden herif.

Ne olup bittiğini görmek için hava deliğine yaklaşmaya çalışıyorum. Semurlu delikanlının cesedi giderek daha çok ağırlaşıyor.

Karşımızda, vagonun beş altı metre uzağındaki projektörlerle aydınlatılmış geniş peronda bir sıra SS bekliyor. Yontular gibi devinimsiz hepsi. Işıkta parlayan çelik başlıklarının gölgesi yüzlerini örtmüş. Bacaklarını iki yana açmış, sağ çizmelerinin üstüne dayalı tüfeklerine abanıyorlar. Bazılarında tüfek yerine makineliler var. Makineliyi omuzlarına asmış, boşta kalan elleriyle vagona doğru havlayan kurt köpeklerini tutuyorlar. Köpekler işini bilen cinsten. Kapıları kapalı bu sessiz vagonlardan çıkacak gölgelerin üstüne saldıracaklarını biliyorlar. Ama şimdilik, öfkeli havlamakla yetiniyorlar avlarına doğru. SS'ler birer yontu gibi devinimsiz. Bir süre böyle bekleniyor. Köpekler havlamayı kesip homurdanarak SS'lerin ayak ucuna kıvrılıyorlar. Arkada, projektörlerin ışığında titreşen karlı ağaçlar var. Bu kımıltısız manzaraya bir sessizliktir çöküyor yeniden. Daha ne kadar böyle bekleyeceğimizi soruyorum kendi kendime. Vagonda kimsenin ağzını bıçak açmıyor. Hiç kimse kıpırdamıyor yerinden.

Birden kısa bir emir duyuluyor. Ve düdük sesleriyle doluyor her yan. Köpekler yattıkları yerden doğrulup havlamaya başlıyorlar. SS mangası, düzenli bir hareketle vagona yaklaşıverdi. Onlar da ulumaya başlıyor derken. Kulakları sağır eden bir patırtıdır kopuyor. SS'lerin tüfekleri namlularından kavrayıp, dipçikleri havaya doğru kaldırdıklarını görüyorum. Sonra vagonların sürgüleri gürültüyle açılıyor. Gözlerimiz kamaşıyor ışıktan. Genizden bir ses SS'lerin her türlü emir yerine geçen, artık kanıksadığımız bir nakaratını tekrarlıyor. «Los, los, los!» Arkadaşlar beşer altışar perona atlayarak itişmeye başlıyorlar. Çoğu, korktuğu ya da adımını iyi ayarlayamadığı için kirli karın üstüne yüzükoyun seriliveriyor. Ağaç kesen oduncular gibi ıslık çalan dipçik vuruşları altında yere yıkılıyor

bazıları. Köpekler kocaman ağızlarıyla üstlerine saldırıyor. Ve bütün bu düzensiz gürültü patırtının içinden o kupkuru ses yükseliyor yine: «Los, los, los!»

Çevrem boşalıveriyor birden. Bense hâlâ Semurlu delikanlıyı koltuklarından tutuyorum. Artık bırakmalıyım onu. Eğer perona atlamakta gecikir de yalnız başıma kalırsam, bütün vuruşlar benim üstüme inecek. SS'lerin sona kalanları pek sevmediklerini biliyorum. Yolculuk bitti işte, Semurlu dostumu bırakacağım. Daha doğrusu o bıraktı beni. Artık yapayalnızım. Cesedini vagona boylu boyunca uzatıyorum. Bütün geçmiş yaşamımı, beni eski günlere bağlayan anılarımın hepsini vagonda bırakıyorum sanki. Ona günlerce, bitmek bilmeyen gecelerde anlattıklarımın tümü Hortieux kardeşlerin öyküsü, Auxerre hapisanesinde yaşadıklarım, Othe Ormanlı delikanlı, Michel, Hans, yaşamımı oluşturan bütün bu anılar benden uzaklaşıyor. Çünkü Semurlu delikanlı yaşamıyor artık. Öldü o, beni yapayalnız bırakarak öldü. «Bırakma beni babalık!» deyişi geliyor aklıma. Perona atlamak için kapıya doğru yürüyorum. «Bırakma beni babalık!» mı demişti, yoksa babalık yerine, kullandığım takma adı mı söylemişti, pek iyi anımsamıyorum.

«Bırakma beni Gérard!» demişti belki de. Ve Gérard gözkamaştıran ışık altında perona atlıyor.

II

Şansı yaver gittiğinden ayakları üstüne düşüyor. Ve kalabalığın içinden dirsekleriyle bir yol açıyor kendine. İleride SS'ler hükümlüleri beşer kişilik sıralar halinde diziyorlar. O yana doğru koşup sıralardan birine girmeye çalışıyor, ama boşuna. Kalabalık, sıranın dışına itiyor onu. Sol kalçasına inen bir dipçik vuruşuyla ileriye doğru sıçrıyor. Solunda öküz gibi bağıran SS'ten uzaklaşmak için gecenin soluk kesici ayazında sürünmeye çabalıyor. Yanından geçerken bir göz atıyor SS'e. Koşmaktan ya da bağırmaktan olacak, yüzü gerilmiş, ağzı aralık. Neyse ki köpekli bir SS değil. Birden dayanılmaz bir acı duyuyor sağ ayağında. Ayakkabısız olduğunu anımsıyor. Peronu kaplayan çamurlu karın altına gizlenmiş bir taş parçası ayağını parçaladı herhalde. Ama ayaklarıyla uğraşacak vakti yok şu sıra. Derinden gelen bir içgüdüyle, soluğunu adımlarına uydurmaya çabalıyor. Birden gülmek geliyor içinden. Faisanderie Stadyumunun ilkyaz ağaçları altında uzanan çim sahasını anımsıyor. Bin metre koşmak için üç kez dönmek gerekirdi stadı. Pelletoux ona ikinci turda yetişmişti. Arayı açmakla hatâ etmişti doğrusu. Geçmesini bekleyip peşine takılmalıydı. Hızını yarışın sonuna saklamış olurdu böylece. Ama bin metreyi ilk kez koşuyordu. Sonraları yarışı gereğince ayarlamayı öğrenmişti.

«Bu herifler deli be!»

Sağından gelen sesi tanıyor. Vagonu düzene koyan adamın sesi bu. Gérard adama kaçamak bir göz atıyor. O da Gérard'ı tanımış olmalı ki, başıyla selam verdi. Gérard'ın arkasına bakıyor sonra.

«Arkadaşın nerde?» diye soruyor.

«Vagonda kaldı.»

Bir ara sendeliyor adam, sonra kendini toparlıyor. Oldukça formda anlaşılan.

«Vagonda mı kaldı?»

«Öldü,» diye kısaca yanıtlıyor Gérard.

Adam ona şöyle bir bakıp, «Hay Allah!» diye söyleniyor, «farkında olmadım.»

«Son anda öldü,» diyor Gérard.

«Kalptendir herhalde.»

Biri önlerine devriliveriyor. Üstünden atlayıp koşmaya devam ediyorlar. Arkalarında bir karışıklık oluyor. SS'ler müdahale ediyor hemen. Köpeklerin havlamaları geliyor kulaklarına.

«Kalabalığın arasına karışmalı,» diyor adam.

«Evet, biliyorum.»

Gérard'in solunda koşan SS geride kalıyor bir an.

«Yerin pek iyi değil aslanım.»

«Biliyorum,» diyor Gérard.

«Dışta kalmamalı.»

«Evet, biliyorum.»

Bu yolculuk da çok bilmişlerle doluymuş doğrusu.

İyi aydınlatılmış büyük bir yola çıkıyorlar. Topluluğun hızı yavaşlayıveriyor birden. Projektörlerin altında uygun adım yürümeye başlıyorlar. Yolun iki yanında kartal başlı sütunlar yükseliyor.

«Bok canlarına olsun!» diye söyleniyor adam.

Sessizlik oluyor. SS'ler biraz soluk almak için durdular herhalde. Köpekler de öyle. Çamurlu karın üstünde sürünen binlerce çıplak ayağın hışırtısı duyuluyor. Ağaçlar uğulduyor gecenin içinde. Birden hava soğuyuveriyor. Ayaklar tahta parçaları gibi sert, duyarsız.

«Bok canlarına olsun!» diye söyleniyor yine adam.

Ne demek istediğini herkes anlıyor.

«İnek herifler,» diyor adam, «her şeyi uzun vadeli düşünmüşler.»

Ve bıyıkaltından gülümsüyor.

Gérard adamın ne demek istediğini pek iyi kavrayamıyor. Ama ne diye, «İnek herifler! Her şeyi uzun vadeli düşünmüşler,» dediğini sormak gelmiyor içinden. Yarışın böyle birden yavaşlaması, artan soğuk ve Semurlu dostunun yokluğu kötü koymaya başlıyor Gérard'a. Şişen dizinden önce bacağına, sonra bütün gövdesine dayanılmaz bir acı yayılıyor. Aslında adamın ne demek istediği apaçık. Bu geniş yol, taş sütunlar ve sütunların tepesindeki kartallar uzun süre için yapılmışa benzer. Girişine doğru yürüdüğümüz kamp, geçici bir yer değil. Gérard yüzyıllarca önce, Compiègne Ormanındaki bir başka kampa doğru yürümüştü. Belki sağındaki adam da vardı bu yürüyüşte. Böyle yolculuklar beklenmedik rastlantılarla doludur. Compiègne Ormanındaki o yürüyüşten bu yana yüzyıllar geçti sanki. Oturup aradan geçen günleri bir güzel saymalı. Auxerre'den Dijon'a dek bir gün. Sonra şafakta bütün cezaevi uyanmıştı. Gidenlere son bir kez iyi yolculuklar dilemek için. Üst katın koridorundan gelen İrène'in sesi hücresinde bulmuştu onu. 44 numaralı hücrenin eşiğinde Othe Ormanlı delikanlıyla kucaklaşmışlardı.

«Eyvallah Gérard,» demişti, «belki yine görüşürüz.»

«Almanya büyük yer,» diye karşılık vermişti o da.

«Olsun,» demişti Othe Ormanlı delikanlı, «bakarsın yine görüşürüz.»

Sonra dolambaçlı, küçük demiryolunda giden trenle Laroche-Migennes'e geliş. «Soldatenheim»a dönüştürülmüş bir kahvede Dijon trenini beklemeleri gerekmişti. Tuvalete gitmek istediğini söylemişti Gérard. Ama konvoyun başındaki S.D. görevlisi onu Appoignyli yaşlı köylüye bağlayan kelepçeyi çözmemişti. İşemeye giderken yaşlı adamcağızı da sürüklemişti peşisıra. Oysa işemek için pek istekli değildi. Kaçmayı

düşünmüştü. Ama bu koşullarda kaçmak olanaksızdı. Sonra üstlerine çevrili makineli tüfeklerin karşısında peronda beklemişlerdi. Henüz başlayan kışın ilk karı üstünde, aydınlatılmış geniş yolda uygun adım yürüyor Gérard. Bundan başka upuzun bir kış daha var önünde. Granit sütunların tepesine dizilmiş kartallara bakıyor. Sağındaki adamın da gözü kartallarda.

«Her geçen gün yeni bir şey öğreniyor insan,» diye söyleniyor adam.

Gérard, artık bitmiş olan yolculuğun günlerini, gecelerini saymaya çalışıyor. Ama işin içinden çıkılır gibi değil. Dijon'da bir gece kaldılar, bu kesin. Sonrası biraz karışık. Dijon'la Compiègne arasında en az bir kez durdular. Kışlanın ortasındaki eski, yıkık bir barakanın idare binasını anımsıyor. Orta yerde bir soba yanıyordu. Ne battaniye ne de ot şilteler vardı. Bir köşeye büzülüp «Alsace-Lorraine sizin olmayacak» türküsünü söylediler. Gérard gülünç ve dokunaklı buldu bunu. Bazıları, her durumda insana güç vermeye hazır cansıkıcı bir papazın çevresine toplanıp başka şeylerden yardım umdular. Gérard daha Dijon'dayken, nazik ama ödünsüz bir biçimde ruhsal rahatlığa hiçbir gereksinme duymadığını belirtmişti bu papaza. Aralarında ruh üstüne bir tartışma başlamıştı. Gérard papazla tartışırken epey eğlendiğini anımsıyor. Neden sonra bir köşeye büzülüp tortop olmuş, paltosunu bacaklarına sararak iç uzlaşmanın uçucu mutluluğuna, yaşamına sahip çıkmanın o yatıştırıcı dinginliğine bırakmıştı kendini. Tam o sırada yanına gençten biri oturmuştu.

«Sigaran var mı babalık?» diye sormuştu yavaşça.

Gérard yok anlamında başını sallıyor.

«Hiçbir şeyi önceden düşünemem.»

Makaraları koyveriyor delikanlı.

«Al benden de o kadar,» diyor heyecanla, «kışlık giysilerimle tutuklanmayı bile beceremedim.»

Ve katıla katıla gülüyor.

Gerçekten de üstünde açık yakalı bir gömlekle incecik bir ceket ve pantolondan başka bir şey yok.

«Benim paltoyu hapisaneye getirdiler,» diyor Gérard.

«Demek ailen var.»

Yeniden gülmeye başlıyor.

«Olur böyle şeyler,» diye karşılık veriyor Gérard.

«Ailen olup olmadığını öğrenmem için dünyanın parasını veriyorlar bana.»

Gérard ona şöyle bir göz atıyor. Biraz yabanıl bu delikanlı. Kendini bilmez tavırları var.

«Görüyorsun dinleniyorum,» diyor, «eğer izin verirsen elbette.»

«Konuşmaya ihtiyacım var.»

Yüzü zayıf, yıpranmış bir yüz. Ama yine de çocuktan farksız.

«İhtiyaç mı?» diye soruyor Gérard delikanlıdan yana dönerek.

«Haftalardır kimseyle konuşmadım.»

«Anlat öyleyse.»

«Anlatacak bir şey yok. Üç ay boyunca hücrede kaldım.»

«Ramaillet'yle birlikteyken hücrede tek başıma kalmayı istediğim çok oldu,» diyor Gérard.

«Tek başıma kalmaktansa Ramaillet dediğin herifi yeğlerdim ben.»

«O kadar güç mü hücrede kalmak?»

«Senin Ramaillet'yi tanımıyorum, ama onu mutlaka hücreye yeğlerdim.»

«Belki de kendinle kalmayı beceremiyorsun sen,» diyor Gérard.

«Kendimle mi?»

Kuşkulu gözlerle bir Gérard'a bir çevresine bakınıyor.

«Devinimsizliğin içine bir güzel yerleşip gevşersin önce, Sonra dizeler okur, geçmişte yaptığın yanlışları gözden geçirirsin. Ordan burdan birkaç ayrıntıyı birleştirip yaşamını anlatırsın kendine. Eski Yunanca fiil çekimini anımsamaya çalışırsın.»

«Eski Yunanca öğrenmedim ki!» diye yanıtlıyor delikanlı.

İkisi birden makaraları koyveriyorlar.

«Hay Allah kahretsin! İçecek sigaramız da yok.»

«Papaza bir sor istersen,» diyor Gérard, «belki onda vardır.»

Omuz silkiyor bizimki.

«Burada ne işim var benim? Kendime hiç durmadan bu soruyu soruyorum,» diyor.

«Bunu bilmelisin artık,» diye karşılık veriyor Gérard.

«Bilmeye çalışıyorum zaten.» Ve sağ yumruğunu sol eline vurup duruyor.

«Evinde kalsaydın belki daha iyi olurdu,» diyor Gérard.

Yine gülmeye başlıyor delikanlı.

«Babam Gestapo'ya kendi elceğiziyle teslim etti beni.»

Babası sırf kendi rahatı bozulmasın diye onu Gestapo'ya vermiştir, diye düşünüyor Gérard. Belli ki işkence yapmışlar. Sağ bacağı kızgın demirle dağlanmış. Pantolonunu dizine dek çektiğinde yaranın daha da yukarıya, kalça kemiğine doğru yayıldığını görmüştü. İyi dayanmış ama; hücre başkanı «Jackie»yi ele vermemiş. İki ay sonra da, bir rastlantı sonucu, «Jackie»nin iki taraflı çalışan bir ajan olduğunu öğrenmiş. Burada ne işi olduğunu bilemiyor pek. İleride babasını öldürmesi gerekip gerekmediğini anlamaya çalışıyor. (Bu «Jackie» olayı Auxerre cezaevindeyken İrène'in yolladığı bir notu anımsatıyor Gérard'a. Başka işkenceleri önlemek amacıyla Londra'nın Almanlar için çalışmasına izin verdiğini yazıyordu İrène. Alain ona, «Buckmaster»e bağlı kalmak koşuluyla Londra'nın bu işe razı olduğunu söylemişti. «İki taraflı bir ajan hali var mı bende?» diye soruyordu İrène. İki taraflı ajan sözcüğünün altını öfkeyle çizdiği ilk bakışta

belli oluyordu. Alain’in enayiliği suratından belliydi zaten). Gérard, uygunadım yürüdükleri bu görkemli yolun ucunda duran kampta o delikanlıya rastlayıp rastlamayacağını düşünüyor. Compiègne’de SS’ler onları vagonlara bindirmek üzere düzene koyarlarken sıralardan birindeydi yanılmıyorsa. İnsanlar sıcacık yataklarından kalkmışlardı henüz. Ya da yeni kalkmış, iş gününe başlamak için hazırlık yapıyorlardı. Işıkları sönük bazı evlerden çalar saatlerin sesi geliyordu. Eski yaşamının son sesi, yeni bir iş gününü başlatan bu tatsız, gürültülü çalar saatlerin sesi olmuştu. Kimi zaman, istasyona doğru yürüyen sıraların gürültüsüne uyanan bir kadın pencereyi aralayıp merakla sokağa bakıyordu. Giriş katlarındaki açık pancurları SS’ler dipçik vurarak kapatıyorlardı. Ellerinin yetişemediği üst katlarıysa silâhla tehdit ediyor, küfür yağdırıyorlardı. Hemen içeri çekiliyordu meraklı başlar. Ötekilerden ayrı olma, başka bir dünyaya itilme duygusunu ilk kez Compiègne’e vardıkları gün duymuşlardı. Rethondes’a indirildiklerinde hava güneşliydi. Ağaçlar arasından yürümüşlerdi. Kış güneşi ormanın içini aydınlatıyordu. Su sızdıran taşlarla çevrili, üstünde hiç ot bitmeyen, rüzgâr esince bir tek yaprak hışırtısı, üstüne basılan bir tek dal çıtırtısı bile duyulmayan toprak avluda geçirilmiş uzun aylardan sonra ormanda yürümek gerçekten büyük mutluluktu. Ağaçların kokusunu içine çekiyordu Gérard. Alman askerlerine artık bu salakça oyunu bırakıp tutukluların ormana salıverilmesini söylemek geliyordu insanın içinden. Gérard ormanın sık yerinde ansızın yola fırlayan bir geyik bile gördü. Hızla çarpmaya başladı yüreği. Geyiğin, kendi başına buyruk, yeğnilikle bir ağaçtan öbürüne sıçrayışını izlerken damarlarındaki kanın ısındığını duydu. Ama Compiègne’deki ormanın da bir sonu vardı elbet. Bir kolunu Raoul’a bağlayan kelepçeye karşın —bu sonu belirsiz yolculuğa çıkmadan önce ne yapıp edip Dijon’da kendini Raoul'la aynı kelepçeye bağlatmıştı— daha saatlerce böyle yürüyebilirdi. Hiç değilse Raoul'le konuşabiliyordu. Oysa, bağlı oldukları sürece, Appoignyli yaşlı köylünün ağzını bıçak açmamıştı. Compiègne'deki ormanın da bir sonu vardı elbet. Ve az sonra yeniden Compiègne sokaklarını arşınlamaya başladılar. Birbirlerine çifter çifter kelepçelenmiş, altışar kişilik sıralar halinde kentin içlerine daldıkça, ağır bir sessizlik çöküyordu her yana. Adımlarının çıkardığı gürültüden başka tek bir ses duyulmaz olmuştu. Yaşayan tek canlı varlıktı adımlarının gürültüsü. Adımlarının ve yürüyen ölümlerinin gürültüsü. Onları görenler kaldırımın kenarında donakalıyorlardı. Bazıları başlarını öte yana çeviriyor, bazılarıysa yan sokaklara dalıp gözden yitiyorlardı. Üstlerinde dolaşan boş bakışların, yenilmiş orduların bozgununa da aynı biçimde yöneldiğini düşünüyordu Gérard. Sıranın sağ başındaydı. Kaldırım boyunca yürürken, kendilerine bakanlardan biriyle göz göze gelebilmek için boşuna çabalıyordu. Ya öte yana çevriliyordu başlar, ya da öne eğiliyordu. Gérard çocuklarını ellerinden tutan kadınları anımsıyor. Okulların dağılış saati olmalıydı. Başlarını çevirmeyen birkaç kişinin bakışlarını yakalamak bir hayli güçtü. Su gibi akıp gidiyordu bakışları. Birden saydamlaşıyor, dopdonuk oluveriyorlardı. Kentin bir uçtan öbür uca

geçilmesi oldukça uzun sürdüğünden, Gérard edindiği bu ilk izlenimin bir dökümünü yapmayı denedi. Hiç kuşkusuz erkeklerin büyük çoğunluğu başlarını öte yana çeviriyor, kadınlarsa genellikle bomboş bakışlarla süzüyordu onları.

Bununla birlikte, iki kural dışı davranışı anımsıyor Gérard.

Gürültüyü duyan bir adam yağ içindeki kapkara ellerini pis bir çaput parçasına silerek yolun kıyısına gelmişti. Bir işlik ya da oto garajından çıkmıştı herhalde. Mavi tulumunun altında yuvarlak yakalı bir kazak vardı. Ellerini silerek kaldırımda durdu. Geçenlerin kim olduğunu anlayınca öte yana çevirmedi başını. Tam tersine, en küçük ayrıntıyı bile kaçırmamak istercesine, hepsini dikkatle inceledi. Tutukluların hangi bölgeden geldiklerini çıkartmaya çalışıyordu anlaşılan. Kentten mi yoksa köyden mi olduklarını öğrenmek istiyordu. Gençlerin sayısının oldukça kabarık oluşu dikkatini çekmişti. Kaldırımın kenarında durmuş, yavaş hareketlerle ellerini silmeyi sürdürürken, en küçük bir ayrıntıyı bile kaçırmamaya çalışıyordu. Gördüğü manzara üstüne rahatça düşünebilmek için ellerini hiç durmadan o yağlı çaput parçasına silmesi gerekiyordu sanki. Her şeyi belleğine yerleştirip mümkün olduğunca çok bilgi edinmeye uğraşır bir hali vardı. Gerçekten de, önünden geçenlerin her biri, yaşı, giyinişi ve tavırlarıyla, ülkesinin gerçekleri, sürdürülen mücadelenin durumu hakkında bir bilgi veriyordu ona. Gérard bütün bunları düşünür, adamın dikkatli bakışlarını yorumlamaya çalışırken, o çoktan gerilerde kalmıştı bile. Bir daha görünmemek üzere gözden yitmişti. Ama Gérard birlikte yürüdüğü insanlara, çoktan işinin başına dönüp o ışıltılı makinesinin dişlilerini çalıştırmaya başlamış bu adamın tutkulu, gergin, sıcak bakışlarıyla baktı uzun süre. Bir yandan makineyi kullanıyor, öte yandan az önce gördüklerini düşünüyor olmalıydı. Gérard bu yabancı adamın ödünç verdiği gözlerle birlikte yürüdüğü insanlara bakarken, sıraların çoğunun gençlerden oluştuğunu gördü. Kocaman ayakkabılarından, böğürtlenlerin yırttığı pantolonlarından ve deri ceketlerinden, çete savaşına katıldıkları anlaşılıyordu. Herhangi bir kentten rasgele toplanmış, çakır keyif insanlar değillerdi. Savaşçıydı tümü. Yürüyüşlerinde güçlü olan bir şeyler vardı. Eşit olmayan bir savaşı özgürce kabullenmenin o karmaşık ve yoğun gerçeği okunuyordu yüzlerinden. Bu nedenle, çoğunluğun yaptığı gibi onlara bakarken korkuyla gözlerini kaçırmamak, tam tersine, onları az önceki adamın sakin bakışlarıyla incelemek gerekiyordu. Ve birden Gérard, o adamın gözleriyle bakıldığında, yürüyenlerin bozguna uğramış bir ordu değil, zafer kazanmış insanlar olduklarının farkına vardı. Bu yürüyüş karşısında Compiègne, kapılarını uysalca açıyordu onlara. Çoğunun bu zafer edasıyla ölüme doğru yürüdüğünü düşünmek pek de önemli sayılmazdı artık. Gelecekteki ölümleri Compiègne sokaklarında canlı bir dalga gibi, sert adımlarla ilerliyordu. Ve dalga büyümüştü işte. Şimdi Wagner operasını andıran bu uzun sütunlu yolda, kartalların donuk bakışları altından geçiyordu. Gérard, kaldırımın kenarında dikilip yağlı ellerini hiç durmadan o pis çaput parçasına silen Compiègne'deki adamın hizasına gelince

gülümsemişti. Birkaç saniye kadar göz göze gelmiş, birbirlerine gülümsemişlerdi.

«Ne var?» diye soruyor Gérard'ın sağındaki adam.

Önde yürüyenler ansızın durdu.

Gérard, önündeki omuzların üzerinden ne olup bittiğini görmeye çalışıyor. İleride, gecenin içinde, yolu aydınlatan lâmbaların karanlık bir kütlenin önüne doğru birbirleriyle kesiştiklerini görür gibi oluyor.

«Kampın girişine vardık herhalde,» diyor Gérard.

Adam da bakıp başını sallıyor.

«Kendi kendime diyorum ki...» diye başlıyor, ama gerisini getiremiyor sözünün.

Yolun iki yanındaki lâmbaların aydınlığında, ağaçların arasına serpilmiş değişik yükseklikteki yapıların gölgesi seçiliyor.

«Bir kent kadar büyük bu namussuz yer,» diyor Gérard.

O anda yanından geçen SS söylediklerini duymuş olmalı.

«Ruhe!»[62] diye bağırıyor. «Ruhe!»

Ve bir dipçik indiriyor kaburgalarına.

Compiègne'deki kadın da neredeyse suratına bir dipçik yiyecekti. Öbürleri gibi başını öte yana çevirmemiş, bakışları ölü bir su gibi saydamlaşmamıştı. Adımlarını uydurup onlarla birlikte yürümeye başlamıştı kaldırımın üstünden. Taşıyabildiği kadarınca, yürüyüşlerinin ağırlığını yüklenmek istiyordu sanki. Ayakkabılarının tahta tabanına karşın kibirli bir yürüyüşü vardı. Bir ara onlara doğru bir şeyler bağırdı, ama Gérard kadının ne dediğini anlayamadı. Belki de bir tek sözcüktü söylediği. Daha yakınında olanlar ona doğru dönüp başlarıyla bir işaret yaptılar. Birbirlerine çifter çifter zincirlenmiş, ortak duygularını dışa vurma olanağı ellerinden alınmış bu insanların yalnızlığını, hem kendinin hem onların yalnızlığını ve sessizliği bir anda bozuveren bu çığlık, ya da bu bir tek sözcük, kadının biraz ilerisinde yürüyen Alman askerinin dikkatini çekmişti. Kadın bakışlarını kaydırmadan, Alman askerine doğru yürüyordu bu kez. Ve asker, başı yukarıda kendisine doğru gelen kadına bağırdı. Belki küfür etti, belki de bir tehdit savurdu. Yüzü panik içindeydi. Askerin yüzündeki korku ifadesi Gérard'ı çok şaşırttı önce. Ama anlaşılır bir korkuydu bu. Alman askerlerinin basit görüşlerine uymayan her davranış, beklenmedik her karşı koyuş, korkmaları için yeterli bir nedendi. Çünkü bu karşı koyuş, yüzeyde sakin gibi duran, çatışmasız gibi görünen ilişkilerinin gerçekte düşman bir dünyanın uzantısı olduğunu anımsatıyordu onlara. Başı yukarıda, tutukluların yanısıra yürüyen bu kadın bir Alman askeri için karanlıkta yağmur gibi yağan kurşunlar, ansızın beliriveren partizanlar, gece baskınları demekti. Ilık kış güneşine karşın, önünden ve arkasından yürüyen silâh arkadaşlarına, bu zincirlenmiş adamlardan ve karşısındaki silahsız kadından üstün bir durumda olmasına karşın, korkusundan böğürüyor Alman askeri. Korkudan böğürerek tüfeğinin dipçiğini kadının yüzüne doğru savuruyor. Birkaç saniye karşılıklı bakışıyorlar.

Sonra asker yürüyen tutukluların yanına dönüyor yeniden; geride kımıltısız duran kadına kin ve korkuyla dolu son bir bakış fırlatmaktan da kendini alamıyor.

Üç gün sonra, trene bindirilmek üzere Compiègne'i bir uçtan bir uca yeniden katettiklerinde kaldırımlarda kimseler yoktu. Bazı pencerelerde, şöyle bir görünüp yiten yüzler ve ışıkları sönmüş evlerden duyulan çalar saat sesleri vardı yalnızca.

SS onların hizasına geldiğinden beri Gérard'ın sağındaki adam ağzını açmıyor. Hâlâ oldukları yerde bekliyorlar. Gérard sol omzuna yaslanabilsin diye bir parça yaklaşıyor. Tamam babalık, böyle iyi diyor Gérard ona. Daha doğrusu aklından geçen bu sözleri bakışlarıyla iletmeye çalışıyor. SS tepelerinde hâlâ. Hiç ağzını açmadan, dudaklarını bile kıpırdatmadan, tamam babalık, diyor, böyle iyi, bak geliyoruz işte, sağol, artık geldik sayılırız, sağol babalık. Bütün bunları adamın gözlerine bakarak, SS'lerin bile bir şey yapamayacağı, insanlığımızdan bize kalan o en son özgürlükle, bakışlarıyla söylüyor. Bu, çok sınırlı bir dil elbet. Ancak sol omzuyla bacağına yaslanarak ayakta durabildiği arkadaşlarına, az önce aklından geçenleri anlatmak isterdi Gérard. Ocak ayının hışırtılı ağaçları arasında duran kartalların sınır tanımaz gururuyla, bu kar manzarasına yakışır, soylu, güzel bir opera müziği konusundaki düşüncelerini. Ama bunu salt gözlerle anlatmak çok güç. Eğer SS başlarında dikilip durmasaydı, belki de arkadaşı bir gülümseme ya da yorgun bir gevşeklikle SS törenlerinden müziğin hiçbir zaman eksik edilmediğini anlatırdı ona. Örneğin pazarları, öğle yoklamasından sonraki o bir türlü geçmek bilmeyen saatlerde, hoparlörlerin bütün koğuşlara tatlı ezgiler yaydığını söylerdi. Valsler, şarkılar ya da klâsik müzik parçaları. Eğer ulaşmak için günlerdir yolculuk ettikleri bu duvarlarla çevrili toprak parçasının kapıları açılsın diye karda beklerlerken birbirleriyle konuşabilselerdi, arkadaşı Gérard'a, dışarıda yağmur ya da kar yağarken bazı pazar günlerini koğuşlarında Bach'ın bir konçertosunu dinleyerek geçirebileceklerini anlatırdı. Eğer konuşabilme olanağını bulmuş olsalardı, kampa gelişleri için sahneye konan bu görkemli oyuna yaraşır yücelik ve soylulukta bir bestenin çalınmayışının salt teknik yetersizliklerden, örneğin gerekli ödeneğin sağlanamayışından ileri geldiğini anlardı. Yoksa şafakla göreve çıkan komandoların akşam geç vakit kampa dönüşlerine dek, yılın her günü müzik eksik olmazdı. Ama konuşabilme, olanağını bulmuş olsalardı bile, böyle bir sonuca varacakları kesinlikle söylenemezdi. Henüz başlayan kışın ayazında titreşerek yürürlerken, az sonra önünde durup bekleyecekleri bu kapalı dünyada olan bitenlerden pek haberli değildi Gérard'ın arkadaşı. Gérard'ın, sol omzuna yaslanarak ayakta durabildiği bu arkadaşı, her gün müzik eşliğinde çalışmaya gideceklerini nereden bilebilirdi ki! Ya kampın çevresine tespih taneleri gibi dizilmiş o silah fabrikaları; Gustloff'la «Mibau» D.A.W.'ler, yani Deutsche Ausrüstungs Werke'ler. Nereden bilebilirdi bütün bu fabrikalara götürülenlerin müzik eşliğinde yola çıkarıldıklarını. Taş ocaklarında, toprak işlerinde çalışanların müzik dinlediklerini, o an Gérard'la birlikte kampın ikinci bölgesinde

bulunmalarına karşın, elbette bilemezdi. Eğer konuşma olanağını bulabilselerdi, böyle bir sonuca varmaları için Gérard'ın arkadaşının umulmadık bir hayalgücüne sahip olması gerekirdi. Örneğin orkestradaki müzisyenlerin, kara çizmeler içine sokulmuş koyu kırmızı pantolon ve sarı işlemeli yeşil ceketlerden oluşan üniformalar giydiklerini, sirk müziğini andıran hızlı marşlar çaldıklarını düşünebilmeliydi. Marşların ezgisi, pembe kuşaklı bir kadın at cambazının parlak yüzüyle sahnede görünmesinden ya da pistin bir anda fillerle dolmasından önce çalınan sirk müziğine nasıl da benziyordu! Ne Gérard ne de arkadaşı, kampta bir orkestranın varolabileceğini, uygun adım çalışmaya giderlerken ya da yorgun argın işten dönüşte, canlı bir müziğin onlara eşlik edeceğini düşünemezlerdi elbet. Az sonra, onları bu kapalı dünyadan ayıran görkemli giriş kapısını geride bırakarak içeri girdiklerinde, artık her şey, düşünülemez, hayal edilemez olmaktan çıkacak. Ama şimdi, içinden geldikleri gerçeğin önyargılarından kurtulmuş değiller henüz. Ve SS'in başlarında dikilip durduğuna, kurallara aykırı en küçük davranışı bile bağışlamamaya hazır bir durumda onları gözettiğine bakılırsa, birbirleriyle konuşamayacaklar demektir. Çaktırmadan arkadaşının omzuna yaslanan Gérard bir an sendelese, SS ensesine yapıştıracak kurşunu. Bu yüzden dayanmaya, gövdesinin bitkinliğine karşın gözlerini açık tutmaya çabalıyor. Karlı manzaranın buz gibi, donuk ışığı, giriş yolunun iki yanına sıralanmış lâmbalar, üstlerinde Hitler kartallarının törensel şiddetini taşıyan uzun, taş sütunlar, yalnızca bir operanın o soylu ve görkemli müziğinin eksik olduğu bütün bu sınır taşımaz şeyler, hızla doluyor gözlerinden içeri. Gérard, gördüklerini belleğine iyice yerleştirmek istiyor. Bu sahneyi izleyenlerin hiç de uzak olmayan ölümleri her şeyi silip götürebilir diye düşünüyor bir yandan da; ama belli belirsiz bir düşünce bu. Ne de olsa olanaksızın sınırını aşmamış henüz, mümkün olanın yakınında bir yerde duruyor. Bu sahne belleklerden bütün bütüne silinirse çok yazık olur, diye geçiriyor içinden. Nedenini pek bilmiyor ama, gerçekten çok yazık olur. Beyninin kıvrımlarına birikmiş binlerce tonluk karlı pamukları bir düzene sokmalı, yoksa çok yazık olur. Giderek belirsiz bir saplantıya dönüşüyor bu düşünce; evet, gerçekten çok yazık olur. Birden o soylu ve görkemli müziğin soğuk ocak gecesinde havalanıp gökyüzündeki duru bir dinginliğe doğru uzadığını algılar gibi oluyor. Biliyor artık, yolculuk bitti. Bu soylu müziğin dalgaları ve parlak ışık demetinin buz saçan donukluğu altında canlıların dünyasından ayrılmaları gerektiğini anlıyor. Bu kalıp tümce, öfkeli bir sağanağa yakalanmış cam gibi içeriden buğulanan beyninin kıvrımlarında baş döndürücü bir hızla dönmeye başlıyor ansızın; canlıların dünyasından ayrılmak, canlıların dünyasından ayrılmak.

S O N

JORGE SEMPRUN
ve
BÜYÜK YOLCULUK

Nedim GÜRSEL

Jorge Semprun'la Saint-Germain Bulvarındaki apartmanında görüşmeden önce kendisine telefon etmiş, ünlü romanı Büyük Yolculuk'un Türkçe çevirisiyle birlikte, A. İlhan'ın bu kitaptan yola çıkarak yazdığı ilginç bir yazıyı getireceğimi söylemiştim. O gün, Semprun'la buluşmadan önce Le Monde gazetesine bir göz attığımda, üç sütun üzerinden verilmiş şu ilginç haber çarptı gözüme: «Jorge Semprun'un son kitabı İspanya'da olay yarattı.» Gazetenin Madrid muhabiri, Semprun'un politik anılarını içeren Federico Sanchez'in Özyaşamöyküsü adlı kitabının önemli tartışmalara yolaçtığını, uzun süre yöneticileri arasında bulunduğu İspanyol Komünist Partisi tarafından haksız yere suçlandığını yazıyordu. Bugün Carillo'nun savunduğu görüşleri Fernando Claudin'le birlikte ilk kez Jorge Semprun öne sürmüş, bu yüzden 1963'te Stalinci bir uygulama sonucu partiden çıkarılmıştı. Kendisini gördüğümde Le Monde'daki haberden sözettim. Gazete az önce satışa çıktığından henüz okuyamamıştı. Ne var ki, böyle bir tepkiyi bekliyor, kitabının büyük gürültü koparacağını biliyordu. İspanya'dan döneli birkaç gün olmasına karşın, suçlamalara vereceği yanıtları kafasında ölçüp biçmeye başlamıştı bile. Önemli olan, ortak bir tarih anlayışının saydam kılınması, geçmişte yapılan yanlışların, haksızlıkların genç militanlarca öğrenilmesiydi. Uzun süre politikadan, komünist partilerin kendi tarihlerini açığa çıkarma zorunluluğundan sözettik. İspanya'yı, Avrupa solundaki yeni gelişmeleri anlattı. Ben sözü edebiyata getirerek Büyük Yolculuk üzerine bir söyleşi yapmamızı önerdim. Bu ilk romanının hangi koşullarda yazıldığını açıklamak istediğini, sözkonusu açıklamayı, artık bir sakıncası kalmadığından, yani İspanya'da demokratik düzene geçildiğinden, ilk kez bana yapacağını belirtti. Semprun'un aşağıda okuyacağınız sözleri bu açıdan da özel bir önem taşıyor.

Nedim Gürsel: Sayın Semprun, ilk romanınız Büyük Yolculuk 1963 yılında yayımlandı. Daha sonra Bayılma, Ramon Mercader'in İkinci Ölümü, vb. gibi büyük yankılar uyandıran başka romanlar da yazdınız. Öte yandan Alain Resnais'nin Savaş Bitti, Costa Gavras'ın İtiraf ve Özel Mahkeme adlı filmlerinin senaryolarını da size borçluyuz. Yapıtlarınızın birçok yabancı dile çevrilmiş olmasına karşın Türkiye'de pek tanınmıyorsunuz. Büyük Yolculuk dilimize çevrilen ilk romanınız. Hangi koşullarda yazıldı bu roman? Tümüyle otobiyografik öğeler taşıyan Büyük Yolculuk'tan, bu tüyler ürpertici yapıttan sözederken sanıyorum kendi yaşam deneyinizden de sözetmek zorunda kalacaksınız.

Jorge Semprun: Evet, ilk romanım Büyük Yolculuk otobiyografik bir yapıt. Doğrudan doğruya kendi yaşam deneyimimle ilgili. Ama bu deneyimden çok sonra yazıldı. Kırk

yaşında, yani oldukça geç başladım yazmaya.

Nedim Gürsel: Oysa Büyük Yolculuk'ta dile getirdiğiniz gerçek, yirmi yaşınızın dünyasından kaynaklanıyor.

Jorge Semprun: Evet, yirmi yaşımın dünyasından. Aslında çocukluğumdan beri yazmak istemişimdir hep. Herkes gibi bazı şiir ve öyküler de yazdım gençliğimde. Ama çoğu yarım kaldı ya da çekmecelerde yitip gitti. Uzun süre yazmayışımın, daha doğrusu yayımlamayışımın nedeni, politik eylemdir. Önce yaşamımın önemli bir bölümünü, sonra da tümünü adadığım devrimci eylem. Biraz 'yaban' bir deyimle söylersek, profesyonel devrimciydim. 1963 yılında tarihsel bir rastlantı oldu. Yöneticileri arasında bulunduğum İspanyol Komünist Partisi'nden çıkarıldım. Yazdıklarımı, daha doğrusu birkaç yıl önce bitirmiş olduğum ilk romanım Büyük Yolculuk'u yayımlayabilirdim artık. Biliyorsunuz, gizli bir partinin üyesi için pek kolay değildir yayımlamak. Üstelik olanaksızdır.

Nedim Gürsel: Peki Büyük Yolculuk'u nasıl yazdınız? Nerede ve hangi koşullarda?

Jorge Semprun: Sahi, bundan sözetmek istiyordum asıl. Yirmi yaşında katıldığım Fransız Direniş hareketini, tutuklandıktan sonra gönderildiğim Nazi toplama kampını v.b. anlatan bu romanın aşağı yukarı tümünü Madrid'de yazdım. 1960-61 yıllarıydı. Komünist Partisinin yürütme kurulunda görevliydim. Gizlice Madrid'e göndermişti örgüt beni. Ama bir süre sonra Franco'nun polisi örgüt içinde geniş bir tutuklama hareketine girişince eyleme ara vermek, bazı güvenlik önlemleri almak zorunda kaldım. Örgütün yurt içindeki gizli aygıtıyla tüm ilişkilerimi kesmem gerekti. Böylece, evli bir çiftin Madrid'de parti adına kiraladıkları bir apartman katına kapandım. İki yıl sonra Franco'nun kurşuna dizdirdiği Grimau da bu katta kalmıştı uzun süre. Grimau'nun kurşuna dizilmesinde Carillo'nun dolaylı bir sorumluluğu da vardır, ama başka bir gün sözederiz bundan. Neyse, on yıl süren ve gizlilik içinde yürüttüğüm yoğun bir politik eylemden sonra kendimle başbaşaydım. Bir çeşit tatildi bu benim için. Yazma isteği kendiliğinden geliverdi. Madrid'de bir apartman katında, yazı makinesi ve kâğıtlarlaydım. Bir başkası yazı makinesinin başına geçmiş, benim yerime yazıyordu sanki. Belleğim kendiliğinden işlemeye başlamış, romanın içeriği bir anda oluşmuştu. Böylece Büyük Yolculuk'un dörtte üçünü bir solukta yazdım.

Nedim Gürsel: Demek ki yazmanız için kesinlikle gerekliydi böyle bir yalnızlık. Belleğe dayalı bir romanın, çağrışımlar üzerine kurulu bir anlatı biçiminin gerçekleşmesi, yazıya dönüşmesi için kendinizle başbaşa kalmanız gerekiyordu. Dikkatinizi iç dünyanıza, yaşadığınız geçmişe yöneltebilirdiniz böylece.

Jorge Semprun: Evet, yalnızlık gerekliydi. Öte yandan beni yazmaya iten başka bir etken daha oldu. Az önce sözünü ettiğim evli çiftle birlikte oturuyordum. Fransa'dan yasal koşullarda dönmüş, parti için Madrid'de bir apartman katı kiralamışlardı. Sürgünden dönen bir çiftti bu; ama politik eylemle ilişkileri gizlilik çerçevesinde değildi. Ben de, görünüşte,

apartmanın bir odasında kiracı kalıyordum. Kadın ev işleriyle uğraşıyor, bize yemek falan hazırlıyordu. Kocasıysa şofördü. İç savaştan sonra İspanya'dan ayrılmış, İkinci Dünya Savaşı'nda da Naziler tarafından tutuklanıp benim gibi çok genç yaşta toplama kampına gönderilmişti. İspanyolların çoğunlukta olduğu Avusturya'daki Mathausen kampında kalmıştı uzun süre. Ne var ki, bu arkadaş benim kim olduğumu bilmiyordu. Gizlilik yasaları uyarınca, partideki konumumu, hangi düzeyde görevli olduğumu gizlemek zorundaydım. Onun gözünde bir addım yalnızca. Bu nedenle, benim de kendisi gibi toplama kamplarına gönderildiğimden haberi yoktu. Arada bir birlikte yemeğe çıktığımız ya da bir şey içmek için kahvede oturduğumuz akşamlar, kamp anılarını anlatıyordu bana. Oysa ben anlattıklarının çoğunu en küçük ayrıntılarına dek biliyordum. Ne de olsa tüm Nazi kampları birbirine benzer.

Nedim Gürsel: Oysa siz yaşadıklarınızdan, kendi kamp anılarınızdan sözedemiyordunuz ona.

Jorge Semprun: Elbette sözedemiyordum. Hakkımda olabildiğince az şey bilmesi gerekiyordu. Gizliliğin kuralları uyarınca ben kendi yaşadıklarımı anlatamıyordum ona.

Nedim Gürsel: Bu durum karşısında bir çeşit engelleme (frustration) duydunuz belki, konuşmamak için kendinizi güç tuttunuz.

Jorge Semprun: Evet, ruhçözümsel anlamda bir engelleme duydum. Üstelik kamp anılarını çok kötü anlatıyordu. Onun suçu değildi bu. Aslında gerçeği dile getiriyordu. Kampta yaşadığı korkunç gerçeği. Ama başı sonu yoktu anlattıklarının. Anılarını belli bir düzen içinde aktaramıyordu. «Yok! Yok! Böyle anlatmamak gerek!» demek geliyordu içimden, ama düşüncemi ona söyleyemiyordum. Arkadaşımın karşısında susmak zorunda kalışım, kamp anılarımı kendime saklama zorunluluğu, Büyük Yolculuk'u yazmaya itti beni. Böylece ilk romanımı Madrid'de yazıp bitirdim. Dediğim gibi, bir yandan politik eylemin dışına itilme ve yalnızlık, öte yandan bana kamp anılarını anlatan arkadaşımın onları belli bir biçimde düzenleyememesi, bu romanın başlıca yazılış nedenleridir.

Nedim Gürsel: Büyük Yolculuk'u biraz daha yakından ele alalım isterseniz. Yazınsal açıdan yapıtınızın en büyük özelliği zaman ve mekân kurgusundaki yenilik olarak nitelenebilir sanıyorum. Çağdaş romanı temellendiren bu iki önemli eksenin, yani zaman ve mekân anlayışınızın birbirlerine eklemlenme biçimi yer yer sinema kurgusuna yaklaşıyor. Roman boyunca, geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek, zamandizinsel (chronologique) bir çizgiyle verilmiyor. Geçmişten geleceğe, şimdiki zamandan hem geçmiş hem de gelecek zamana atlamalar yapıyorsunuz. Bu özellik romanın olay örgüsünün karmaşık bir biçimde algılanmasına yol açıyor. Ama sözkonusu karmaşık yapı belli bir bütünlük ve tutarlılık taşıyor yine de. Örneğin, vagon, yolculuğun temel mekânı olarak ele alındığında, bu mekân çevresinde başka mekânların ve onlara koşut değişik zaman birimlerinin kümelendiğini görüyoruz. Romandaki devinimi, bir mekândan ötekine

geçişi çağrışım mekanizması sağlıyor. Ve çağrışımlarınız çoğunlukla geçmişe, yani anılara dönük. Proust'tan etkilendiniz mi? Büyük Yolculuk'un baş kişisi Gérard sık sık sözediyor Proust'tan, Swann'ın Evinde romanını anımsayarak kendi çocukluğunu, akıp giden ya da vagondaki geceler gibi bir türlü bitip tükenmeyen zamanı düşünüyor.

Jorge Semprun: Romanın temelini oluşturan öğeleri açık seçik bir biçimde özetlediniz. Bu anlayış, zaman ve mekân kurgusundaki düzenleme, kendiliğinden gerçekleşmedi elbet. Uzun bir sürecin sonunda, yani yavaş yavaş olgunlaştı. Zaman damıttı anılarımı, onları belli bir biçime soktu. Tortusu dibe çöken su gibi zamanla saydamlaştı belleğim. Bunun yanısıra romanın kurgusal özelliğinde sinema ve çağdaş yazın tekniklerinin etkisi olduğu da bir gerçek. Ne var ki, Büyük Yolculuk'u yazana dek bir seyirci olarak ilgiliydim sinemayla. Senaryo çalışmalarına, Alain Resnais'nin üstelemesiyle daha sonra başladım. Büyük Yolculuk'u okuyan Resnais aynı yapısal özellikleri taşıyan bir senaryo istedi benden. Ben de, filme çekilmek üzere, Savaş Bitti'yi yazdım. Diyeceğim, ilk romanım Büyük Yolculuk'taki sinematografik kurgu ve geçmiş zamanı arayış, çocukluğumdan beri sinemaya olan düşkünlüğümün bir sonucu olsa gerek.

Geçmiş zamanı arayışımda Proust'un da etkisi var elbet. Yalnız şunu belirteyim ki, Proust'u hiçbir zaman tümüyle okuyamadım. Kötü bir Proust okuru sayılırım. Yalnızca romanımda sözü geçen Swann'ın Evinde'yi okudum Proust'tan, o kadar. Ve yıllardır her gün, Geçmiş Zamanın Peşinde'yi tümüyle okumalıyım, diyorum kendi kendime. Ama doğrudan doğruya değil de, dolaylı bir Proust etkisinden, İspanyol dilinden gelen bir Proust atmosferinden sözedilebilir.

Nedim Gürsel: İspanyolca'yla Proust arasında nasıl bir bağ kurduğunuzu anlayamadım.

Jorge Semprun: Benim için çok doğal bir bağ var ikisi arasında. Büyük Yolculuk'u Fransızca yazmış olmama karşın, çocukluğumda dinlediğim İspanyolca'nın barok yapısıyla Proust'un yapıtı bir yerde birleşiyorlar. Romanda, özellikle çocukluğumla ilgili bölümlerde bir çeşit alt-dil oluşturuyor bu durum. Ailemde politikacı ve yazarlar çoğunluktaydı. Yani konuşmayı seven insanlar arasında büyüdüm. Bu nedenle, çocukluk dünyamın ayrılmaz bir parçası olan 19. yüzyıl İspanyolcası'ndaki barok yapıyla Proust'u, belleğimde bir araya getirebiliyorum. İspanyolca uzun tümceler kurmaya, ayraçlar açıp konu dışına çıkmaya olanak sağlayan bir dildir. Bu yönüyle çok yakındır Proust'un yazısına.

Nedim Gürsel: Peki neden gerek duydunuz böyle bir alt-dilin varlığına? Romanı doğrudan İspanyolca da yazabilirdiniz. Ana dilinizle kurduğunuz duygusal yakınlaşma, nasıl oldu da yerini Fransızca'ya, sonradan edindiğiniz bu Descartes'çı dile bıraktı?

Jorge Semprun: Hele Büyük Yolculuk'u İspanya'da yazdığım düşünülürse size hak vermemek elde değil. Herkes İspanyolca konuşuyordu çevremde, ben de günlük yaşantımda Fransızca'yı aklıma bile getirmiyordum. Ama romanda anlattığım dünya, kendi yaşam deneyimimden yola çıkarak betimlediğim Direniş günleri ve toplama kampı,

Fransızca'ya sıkı sıkıya bağlı bir gerçeklikti. En azından benim için, benim yaşantım açısından böyleydi bu. Sözkonusu gerçekliği Fransa'da yaşamış, Direniş hareketini, sonra da toplama kamplarını Fransızca sözcükler aracılığıyla tanımıştım. Yirmi yaşımın dünyasında, sizin Türkçe'ye Büyük Yolculuk adıyla çevirdiğiniz bu korkunç yolculuğun karabasanında, İspanyolca değil Fransızca sözcükler vardı. Ve romanı yazarken içinde bulunduğum özel koşullara, İspanyolca'nın yaşamımdaki somut varlığına karşın, doğallıkla Fransızca yazıldı Büyük Yolculuk. Çünkü anlattığım dünya Fransızca yaşadığım bir gerçeklikten kaynaklanıyordu.

Nedim Gürsel: Yapıtınızın bir başka özelliği de, sözcüğün en yalın anlamıyla «felsefî» bir roman oluşu. Daha doğrusu felsefeden sözeden, deyim yerindeyse başlıca kahramanlarının «felsefe yaptıkları» bir roman oluşu. Örneğin Gérard özgürlük kavramı konusunda şunları düşünüyor: «Neden mi tutuklandım? Bu soruyu yanıtlamak yalnızca benim değil, bütün tutuklananların da kim olduklarını söylemeyi gerektirir. Bizi kolayca tikelin alanından genelin alanına götürecek bir soru bu. Neden tutuklandım, yani neden tutuklandık, neden tutuklanır insan? Birbirine görünüşte hiç benzemeyen bunca insanı birleştiren ne? Birbirine hiç benzemeyen, ama birlikte tutuklanan bunca insanı birleştiren tarihsel öz ne? Aslında daha da derin bir soru bu. Ben tutukluyum, çünkü beni tutukladılar, çünkü tutuklayan ve tutuklananlar var. (...) Demek ki özgürlüğümüzü sorguya çekmek gerekiyor asıl, tutukluluk durumumuzu ya da cezaevindeki yaşama koşullarını değil. Karaborsa yapanlarla ücretli askerler bunun dışında elbet. Onları birleştiren ortak öz özgürlük değil, para. Bize gelince, hepimizin bu ortak özgürlüğe eşit olarak katıldığını söyleyemem. Bazıları —bunların sayısı oldukça kalabalık— bir rastlantı sonucu bulunuyor aramızda. Direniş hareketine katılmayı, gizli yaşamı özgürce seçtiler belki, ama uzun süredir bu özgür seçimin hızıyla yaşıyorlar. Çeteye katılmanın gerekliliğini özgürce üstlendiler, ama seçmekte özgür oldukları yaşam giderek bir alışkanlığa dönüştü. Özgürlüklerini sonuna dek yaşayacaklarına, onun üstüne sıva çekmekle yetiniyorlar. (...) Özgür bir insan olduğum için hapisteyim, hapisteyim çünkü özgürlüğümü gerçekleştirmek, onu üstlenmek istedim.»

Nedim Gürsel: Bu sözler bana «Hiçbir zaman Alman işgali sırasındaki kadar özgür olmadık,» diyen Sartre'ı anımsatıyor. Ama romanın birçok yerinde yaşamın 'olmak' değil 'yapmak' üzerine kurulduğunu önesürerek 'varlık'ın 'öz'den önce geldiğini savunan düşünürleri eleştiriyorsunuz. Daha doğrusu alay ediyorsunuz onlarla. Ne var ki, romanın başkişisi Gérard özgürlük ve seçme sorunu üzerine kendisiyle hesaplaşırken Varoluşçu kavramlara başvuruyor. Sartre'ın deyimiyle 'özgürlüğe mahkûm' olduğunun bilincine varıyor bir bakıma. Direniş hareketine katılmayı seçmekle özgürlüğünü pekiştirmiş, eylem içinde varlığını 'öz'e, Nazizme karşı savaşanların ortak 'öz'üne dönüştürmüş oluyor. Ne dersiniz?

Jorge Semprun: Önce şunu belirtmeliyim: Büyük Yolculuk'un başkişisi Gérard, bir bakıma benim ikiz kardeşim sayılabilir. Ama kendimi her zaman onunla özdeşlemediğim de bir gerçek. Roman kişilerinin içinde yaşadıkları tarihsel dönemle, bu dönemin kültürel atmosferini yansıtmak istedim. Direniş hareketi yılları, yani 1942-45 arası, çok önemlidir benim için. Marksçılık ve Varoluşçuluk gibi iki önemli felsefe akımıyla karşılaşmam bu döneme rastlar. Sartre'ın Varlık ve Hiçlik adlı yapıtını tutuklandıktan sonra Auxerre cezaevinde yeniden okudum. Bir yıl kadar önce, felsefe öğrencisiyken okumuştum bu kitabı. Hapiste ailemle ilişki kurma olanağına kavuşunca, birkaç kat çamaşır ve giysiyle birlikte bu yapıtı göndermelerini istedim. Direniş hareketi yıllarındaki gençlerin birçok eğilimini, aydın gençlerden sözediyorum elbet, Gérard'ın kişiliğinde bulmak mümkündür. Bu nedenle, düşünsel açıdan hem çelişkili hem de tutarlıdır Gérard. Bir yandan Marksçılığa, öte yandan Varoluşçuluğa ilgi duyar. Bu iki felsefeyi özümlemeye çalışır. Gençliğimde Marksçılıkla Varoluşçuluğu aynı anda tanımış, ikisinden de etkilenmiştim. Ama Marksçılık konusunda bildiklerim Marx'ın bir iki metnini okumuş olmaktan öteye geçmiyordu. Lenin'i çok daha sonra okudum, Stalin'i de. O yıllarda Paris'te Lukacs'ın Tarih ve Sınıf Bilinci adlı yapıtının Almanca baskısına rastlamam büyük bir şanstır.

Nedim Gürsel: Romanda bu yapıttan sözediyorsunuz zaten.

Jorge Semprun: Evet, Gérard'ın kültür verilerini ortaya koymak amacıyla Tarih ve Sınıf Bilinci'nden sözediyorum. Diyeceğim, Marksçı kültürüm oldukça sınırlıydı başlangıçta. Politik değil, felsefîydi. Varoluşçuluğa hem yakınlık duyuyor, hem de az bildiğim Marksçı görüşlere dayanarak eleştirmek istiyordum onu. Öte yandan, biraz önce verdiğiniz örnekte yalnızca Varoluşçuluk değil, İspanyol düşünürü Ortega'nın yaşam anlayışı da eleştiriliyor. Heidegger'den yola çıkarak yaşamı 'olmak' değil 'yapmak' biçiminde, yani insanın bir eylemle kendisini gerçekleştirmesi olarak yorumlar Ortega.

Nedim Gürsel: Peki, her şeyden önce kurmaca (fiction) sanatı olan romanla felsefî düşünceyi nasıl birleştiriyorsunuz? Bir yandan kendi yaşam deneyiminizi dile getiren, çağrışımlar üzerine kurulmuş zengin bir anlatı, öte yandan, özellikle Gérard'ın «felsefe yaptığı» bölümlerde, bir çeşit arı düşünce. Yazınsal yapıtın içinde kolayca bağdaştırılabilir mi bu iki özellik?

Jorge Semprun: Bilmem. Yanıtlaması oldukça güç bir soru. Belki de başarılı bir bileşim yapamadım. Yalnız şu var ki, Gérard'ın yaşamında hem serüvenin hem de düşüncenin önemli bir yeri var. Direniş hareketine, devrimci eyleme katılması bir serüvense, bu eylem ve insanlar üzerine kafa yorması da felsefi bir etkinliktir. Gérard'ın gerçeği bu. Gérard bir aydın çünkü. Düşünmesi, belli bir kültür bağlamında yaşaması doğal. Oysa romanın bir başka kişisi, halktan gelme bir emekçi olan Semurlu delikanlı için aynı şey söylenemez. Ama Gérard ve arkadaşlarının çoğu aydın tabakadan gelme kişiler. Yaşamları kuramsal düşünceyle, felsefî pratikle doğrudan ilişkili. İşte bu aydın kişilerle romanın başka kişileri

arasında bir bağ kurmak istedim.

Nedim Gürsel: Gerçekte romandaki tüm kişilerin kendilerine göre bir felsefeleri var. Örneğin Semurlu delikanlı da felsefe yapıyor. Ama bilinçli bir düşünce etkinliği değil onunkisi. Yaşamı üzerine, başından geçen olaylar üzerine düşünüyor yalnızca. Oysa Gérard, bir aydın olduğu için, Semurlu delikanlının en yalın sözlerinde bile bir yaşam felsefesi buluyor. Yorum yapan, her şeyi felsefî açıdan irdeleyen bir roman kahramanı Gérard. Yani halkla ilişki kurma çabasındaki aydını simgeliyor bir bakıma.

Jorge Semprun: Evet, öyle. Bunu doğal karşılamak gerek.

Nedim Gürsel: George Lukacs'ın romanınız hakkında söylediklerini okumuşsunuzdur sanırım. Lukacs Entretiens'd e Büyük Yolculuk'u iç konuşma tekniğiyle toplumcu gerçekçiliği bağdaştıran çok önemli bir yapıt olarak değerlendiriyor. Çağımızda bu tür romanların üzerinde önemle durulması gerektiğini de ekliyor sözlerine. Lukacs'ın yorumuna katılıyor musunuz? Büyük Yolculuk toplumcu gerçekçi bir roman olarak nitelenebilir mi? Bilinç akımına dayalı anlatım tekniğiyle, yirminci yüzyıl tarihine ışık tutan devrimci içeriği, Lukacs'ın öne sürdüğü gibi yeni bir bileşimin mi ürünü? Toplumcu gerçekçi yazın anlayışını savunanlar, bildiğim kadarıyla, bilinç akımının karşısında olmuşlardır her zaman.

Jorge Semprun: Lukacs'ın birçok kez okuduğum yapıtı içinde, gerçekçilik konusunda öne sürdüğü savlar bugün eskimiş, önemlerini yitirmiş gibi geliyor bana. Bunu üzülerek söylüyorum ama, öyle. Lukacs'ın romanımı toplumcu gerçekçi bir yapıt olarak değerlendirmesine katılmıyorum. Eğer toplumcu gerçekçiliğin yeni ve bilinenden başka bir tanımlaması yapılırsa, o zaman başka. Lukacs, yaşamının son yıllarında, böyle bir tanımlamanın peşindeydi sanıyorum. Bir yandan geleneksel gerçekçi yazınla ilişkisini sürdürmek, öte yandan içinde yaşadığı koşulların, yani 1956 ayaklanmasından sonraki Macaristan'ın elverdiği ölçüde, bazı yenilikleri özümlemek istiyordu. Ama Lukacs'ın gerçekçilik anlayışı hep aynı kaldı. Biliyorsunuz bir ara Soljenitsin'i de aynı sınıflandırmanın içine sokmaya çalıştı. Soljenitsin'in yapıtına, ille de kendi gerçekçilik anlayışı içinde bir yer bulmak istedi. Biraz zorlama bir çabaydı bu.

Nedim Gürsel: Peki, toplumcu gerçekçilik konusunda ne düşünüyorsunuz?

Jorge Semprun: Başından beri, toplumcu gerçekçiliğin, özünde, idealist bir dünya görüşünden kaynaklandığı düşüncesindeydim. İspanyol Komünist Partisinde yöneticiyken, toplumcu gerçekçiliğin göklere çıkarıldığı dönemde bile, pek fazla yakınlık duymamıştım bu anlayışa. Oysa biliyorsunuz, o dönemde, Marksçı kuramın resmi sanat anlayışı olarak kabul ediliyordu toplumcu gerçekçilik. Yazında olduğu kadar plastik sanatlardaki uygulamalara da karşıydım. Bu uygulamalar belli bir politik durumun yarattığı ideal toplum özleminden kaynaklanıyordu çünkü. Böyle bir yaklaşımın gerçekçilikle olmadığı gibi, Lukacs'ın öngördüğü eleştirel gerçekçilikle de ilişkisi yoktur. Şunu da belirteyim ki,

toplumcu gerçekçiliği eleştirmem için kendi kendimle, parti üyesi bir aydın olarak kendi kendimle savaşmam gerekti. Stalinci anlayıştan sıyrılmak bugünkü kadar kolay değildi o dönemde. Ayrıca Lukacs, toplumcu gerçekçiliği, 19. yüzyıl gerçekçi yazınının uzantısında ele almış, bu gerçekçiliği yenileştirmek, bir bakıma çağdaş kılmak istemiştir.

Nedim Gürsel: Evet. Örneğin Jdanov'un toplumcu gerçekçilik anlayışı Lukacs'ınkinden oldukça farklıdır.

Jorge Semprun: Elbette. Politik iktidarın toplumcu gerçekçilikten beklediğini Lukacs hiçbir gerçekçi yazardan beklemiyordu. Ama onun gerçekçilik anlayışını, çağdaş anlatım teknikleriyle yenileştirme çabası başarısız bir girişimdir.

Nedim Gürsel: Büyük Yolculuk'un Türkçe'ye çevrilmesine sevindiniz mi?

Jorge Semprun: Birçok yabancı dile çevrilen bu ilk romanımın Türkiye'de de yayımlanmasından mutluluk duydum. Nedense Fransa'da pek fazla sözedilmiyor ülkenizden. Oysa politik, tarihsel ve kültürel açıdan çok önemli bir ülke Türkiye. Ama Türkçe bana çok uzak, bambaşka bir dil gibi geliyor. Romanımın Türkçe çevirisini şöyle bir karıştırdım. Güzel, özenli bir baskı. Ve kendi adımla sizin adınızdan başka her sözcüğü yadırgadım.

Nedim Gürsel: Bununla birlikte Büyük Yolculuk sizin yazdığınız bir kitap. Sizin imgeleminizin ve yaşantınızın ürünü. Ama her dil kendi sözcükleri, kendi sözdizimiyle yeniden kuruyor roman dünyasını.

Jorge Semprun: Sözünü ettiğiniz dünya benim olduğu kadar sizin de dünyanız sayılır artık. Yani romanımı okuyanların, Büyük Yolculuk'u benimle paylaşanların ortak dünyası.

5 Ocak 1978 Paris

[1] Bu kitabın ilk basımı, Milliyet Yayınları arasında *Ölüme Yolculuk* adıyla yapılmıştır.

[2] *Şabli*: Fransa'da aynı adı taşıyan bir bölgenin çok beğenilen şarabı.

[3] S.T.O.(Service du Travail Obligatoire): Fransa'nın işgali sırasında işbirlikçi Pétain hükümetinin çıkardığı bir yasa. Bu yasa her yıl belli sayıda Fransız'ın Almanya için çalışmasını zorunlu kılıyordu.

[4] *Buckmaster*: Belediye.

[5] *War Office:* İngiltere Savunma Bakanlığı.

[6] *Tarih ve Sınıf Bilinci*: Lukacs'ın bir yapıtı.

[7] *Vichy hükümeti*: Fransa'yı işgal eden Nazi ordularıyla işbirliği yapan Mareşal Petain'in kurduğu hükümet.

[8] (Alm.) Peki, anlıyorum.

[9] Almanca anlar mısınız?

[10] Size bir soru sormak isterdim.

[11] Rica ederim.

[12] Neden tutuklandınız?

[13] Neden burdasınız?

[14] Enayiler! Haydutlar!

[15] *Feldgendarmerie*: Askerî zabıta.

[16] Yürü!

[17] Bölük hazrol!

[18] Şapkayı çıkar!

[19] Ölmesini mi istiyorum?

[20] *Deniz Mezarlığı*: Valéry'nin ünlü bir şiiri. Türkçeye Sabri Esat Siyavuşgil çevirmiştir. Yukarıdaki örnekler onun çevirisinden alındı.

[21] *La Grande Illusion*: (*Büyük Düşkırıklığı*): Renoir'ın bir filmi.

[22] *Totenkopf*: Kurukafa.

[23] Marcel Proust'un bir romanı.

[24] Sartre'ın *Bulantı* adlı romanının kahramanı.

[25]. *Sartoris*: Faulkner'in bir romanı.

[26]. *Absalom Absalom*: Faulkner'in bir romanı.

[27] *Deutsche Ausrüstungs Werke*: Alman Silah Sanayii.

[28] *Wehrmacht*: Alman Kara Ordusu.

[29] *Politische Abteilung*: Siyasi Polis.

[30] *Panzerfaust*: Zırhlı araba.

[31] *Blockführer*: Baraka Başkanı.

[32] *Kommandantur*: Komutanlık.

[33] Bana kalsaydı işini çoktan görürdüm.

[34] Ama bu iki oğlan çok genç daha. Kurşuna dizilmen gerektiğini bilmiyorlar. Cehennem olup gidin buradan.

[35] *Francs-tireurs partisans*: Komünist partisinin silâhlı militanları.

[36] Yazar, Aragon'un «Yaşlı Gazi» adlı bir şiirine atıf yapıyor. (Çevirenin notu.)

[37] *Lagerschutz*: Alman nöbetçiler.

[38] *Marseillaise*: Fransız ulusal marşı.

[39] Kızıl İspanyol.

[40] *Effektenkammer* : Üniforma deposu.

[41] «Kes sesini, bok herif!»

[42] Ne oluyor?

[43] «Çok, pek çok tuzlu.»

[44] İyi akşamlar Sigrid, nasılsın?

[45] Almanca biliyor musun?

[46] Elbette.

[47] Nerede öğrendin?

[48] Toplama Kampı deyiminin kısaltılmış biçimi.

[49] Toplama Kampında. Daha önce duymuş muydun?

[50] Alman ciddiyeti, Alman sağduyusu.

[51] Niçin pazar günleri?

[52] Mutluluk ve mutsuzluk. İkisini de sakince karşıla, çünkü her şey gelir geçer, sen bile.

[53] Mutluluk ve mutsuzluk. İkisini de sakince karşıla. Çünkü her şey gelir geçer, sen kalırsın.

[54] Peki Manuel, anladık. Ama n'olacak?

[55] Gördün mü?

[56] Görmesine gördüm ya, n’olmuş ki?

[57] Peki, az sonra görüşürüz Manuel.

[58] İşte oturma odası.

[59] Rahat bir oda, değil mi?

[60] Çalışmak kişiyi özgür kılar.

[61] Güzel mayıs — tomurcukları yeşerten — güzel mayıs.

[62] Susun!